Комунальний заклад вищої освіти
«Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради

АКАДЕМІЧНІ СТУДІЇ

СЕРІЯ «ГУМАНІТАРНІ НАУКИ»

Випуск 4

Видавничий дім
«Гельветика»
2021

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Білоус Петро Васильович, доктор філологічних наук, професор, професор кафедри філології, Комунальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Гудзенко Олена Георгіївна, кандидат філософських наук, доцент, доцент кафедри всесвітньої історії та філософії, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Добродум Ольга Вікторівна, доктор філософських наук, професор, професор кафедри культурології та філософської антропології, Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова;

Кралюк Петро Михайлович, доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри теорії та історії держави і права, Національний університет «Острозька академія»;

Коляда Еліна Калениківна, кандидат філологічних наук, професор, завідувач кафедри практики англійської мови, Волинський національний університет імені Лесі Українки;

Міріца Стефанія-Крістіна, доктор філософії, Університет «Dunarea de Jos», м. Галац, Румунія;

Чижевський Фелікс, професор, доктор габілітований, професор, Університет Марії Кюрі-Склодовської (UMCS), м. Люблін, Польща;

Яновець Анжеліка Іванівна, кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземної та української філології, Луцький національний технічний університет.

Ілюстрація на обкладинці – картина із серії «Квіти – радість життя»
луцької художниці Світлани Костукевич (використана за згодою автора).

Журнал ухвалено до друку Вченою радою
Комунального закладу вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради
22 грудня 2021 р., протокол № 5

Науковий журнал «Академічні студії. Серія «Гуманітарні науки»
зареєстровано Міністерством юстиції України
(Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ № 24805-14745Р від 21.04.2021)

Офіційний сайт видання: www.academstudies.volyn.ua

Статті у виданні перевірені на наявність плагіату за допомогою програмного забезпечення
StrikePlagiarism.com від польської компанії Plagiat.pl.

ISSN 2786-5096 (Print)
ISSN 5786-510X (Online)

© Комунальний заклад вищої освіти
«Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради, 2021

УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЛІТЕРАТУРА

УДК 811.161.2’373.611
DOI https://doi.org/10.52726/as.humanities/2021.4.1

М. С. ГЛУХОВСЬКА
кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри іноземних мов,
Національний аерокосмічний університет імені М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут», м. Харків, Україна
Електронна пошта: hlukhovskamaryna@gmail.com
http://orcid.org/0000-0001-6533-3015

ДЕРИВАТИ КАТЕГОРІЇ ІНСТРУМЕНТАЛЬНОСТІ ТА ЇХНІ МОТИВАЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ В МОВІ

У статті розглянуто словотвірні інновації категорії інструментальності в когнітивному аспекті, які мають мотиваційне підґрунтя. Ця категорія не є найвисокопродуктивнішою серед іменникових словотвірних категорій, але відзначається наявністю значної кількості дериватів із асоціативно-порівняльною мотивацією. У межах самої категорії окремо розглянуто деривати за мотиваційно-словотвірними і структурно-словотвірними особливостями. Матеріалом дослідження слугували словники словотвірних інновацій, укладені А. М. Нелюбою (2008-2009, 20012-2013, 2014), художні твори, тексти мас-медіа.

Розглядаючи деривати категорії інструментальності, було виділено три групи: 1) деривати на позначення авторства, «винахідника» інструмента, 2) деривати із вказівкою на призначення (виконувана дія) інструмента, 3) деривати – носії видільної ознаки (ознак) інструмента.

Описуючи першу групу «Авторство» і походження інструментів, зазначається, що спільним для дериватів цієї групи є елемент, значення якого є сема «виконавець дії». Поширеним є явище переходу таких назв діяча на знаряддя, яким він діє, виконує відповідну роботу. Серед дериватів-інновацій із асоціативно-порівняльною мотивацією наявна значна кількість назв, у яких авторство назви зафіксовано в самій назві. В основному такими фіксаторами авторства є прізвища осіб, а самі деривати позначають різноманітні предмети: предмети одягу, страви, предмети побуту, пристрої та механізми.

Щодо до другої групи «Призначення чи виконувана дія інструментів», то серед дериватів цієї групи за семантичними ознаками авторка виділяє дві підгрупи інструментальності: інструменти за виконуваною дією і локативи за призначенням.

Мотиваційні основи дериватів другої групи мають переносне (асоціативно-порівняльне) значення, звідси випливає, що асоціативність і порівняння зберігаються і в похідних дериватах. Розуміння значення деривата цілком зумовлене контекстом.

Різновид дериватів інструментальності третьої групи «Видільна ознака (ознаки) інструмента» є найрізноманітнішим щодо кількості дериватів і різновидів інструментів. Серед них є предмети, що позначають страви і напої, транспортні засоби, одяг, твори, пристрої. Значна кількість інших різновидів представлена невеликою кількістю зразків дериватів. Мотиваційна асоціативність і порівняльність дериватів цієї групи втілено різними способами.

Аналізуючи приклади до кожної групи утворених дериватів і різноманітність самих мотивів дериватів, ми виділили окремі тематичні групи. Охарактеризовано твірні бази усіх тематичних груп, описано їхнє мотиваційне співвідношення та мотиваційні зв’язки як основа асоціативної мотивації новотвору в мові. Виявлено когнітивне підґрунтя асоціативної мотивації дериватів категорії інструментальності.

Ключові слова: деривати, інновація, словотвірна категорія інструментальності, асоціація, мотивація.

Постановка проблеми. В українській мові кожна з іменникових словотвірних категорій має свій набір словотворчих засобів різної продуктивності. В інноваційному словотворенні з асоціативно-порівняльною мотивацією задіяно лише незначну їхню кількість. В українській мові іменники категорії інструментальності становлять достатньо значну групу дериватів.

Аналіз попередніх досліджень. Вивченням словотвірної іменникової категорії інструменталя займалися І. Р. Вихованець, К. Г. Городенська, А. Дементьєв, Є. А. Карпіловська, Н. Ф. Клименко, А. В. Мамрак, Л. А. Мурзіна, В. П. Олексенко, О. О. Погрібна, В. П. Токар, Л. Г. Шпортько та інші. У дослідженнях цих авторів розглянуто лексичну та граматичну семантику, словотвірний

потенціал категорії інструменталя, подано її загальну характеристику. У нашому дослідженні ми спираємося на методику когнітивно-ономасіологічного аналізу, розроблену О. О. Селівановою [Селіванова 200], яка базується на принципі двовекторності дослідження (від слова до думки та від думки до слова), що і свідчить про **актуальність** розвідки.

Об'єктом дослідження є асоціативно-порівняльна мотивація інновацій категорії інструментальності, а предметом – деривати категорії інструментальності та їхні мотиваційні особливості.

Мета статті полягає в тому, щоб виявити умовні тематичні групи інструментів та їхню мотиваційну базу, виокремити типи переосмислення, які стають підґрунтям деривата**.** Мета передбачає виконання таких завдань: 1) охарактеризувати мотиваційні зв'язки як основу асоціативної мотивації новотвору в українській мові категорії інструменталя; 2) проаналізувати особливості асоціативної мотивації та виділити окремі тематичні групи цієї категорії.

Матеріалом дослідження слугували словники словотвірних інновацій, укладені А. М. Нелюбою (2008–2009, 20012–2013, 2014, 2015–2016, 2017), художні твори, тексти мас-медіа.

Виклад основного матеріалу. Фактично до цієї категорії належать всі деривати, що позначають конкретні предмети, значення яких можна звести до найзагальнішої формули: «Те, що використовують для чогось, пристосовано до чогось, виконує функції». За таких умов словотвірна категорія інструменталя є ширшою, ніж загальномовне поняття знаряддя праці.

Звичайно, це найзагальніша семантика дериватів категорії інструментальності. Проте конкретнішими значеннями деривати цієї категорії не становлять однорідності – залежно від того, який семантичний елемент твірної основи є визначальним, у цій категорії можна виділити три групи: 1) деривати на позначення авторства, «винахідника» інструмента, 2) деривати із вказівкою на призначення (виконувана дія) інструмента, 3) деривати – носії видільної ознаки (ознак) інструмента. На підставі таких критеріїв можна говорити, що серед досліджуваних дериватів наявні три умовні тематичні групи інструментів.

1. «Авторство» і походження інструментів

В українській мові на загальномовному рівні деривати інструментальності цієї групи мали б іншу назву – «деривати-назви за діячем». Тобто спільним для них елементом значення є сема «виконавець дії». Поширеним є явище переходу таких назв діяча на знаряддя, яким він діє, виконує відповідну роботу. Такий перехід відзначається деякими особливостями: «Спочатку окремі слова на позначення осіб починають вживатися переносно для позначення предметів, а слідом за цим і способи утворення назв осіб стають способами для утворення назв предметів. У подальшому можливе ще більше розширення значення словотвірного типу або його звуження до позначення лише назв предметів і здійснення тенденції до спеціалізації суфіксів» [Земская 1989].

Зазначена особливість відобразилася в наявності в українській мові значної кількості паралелей «назва діяча – назва інструмента», з одного боку, а з іншого – граматичні значення назв знаряддя повторюють, відтворюють граматичні значення назв діячів. Для прикладу назвемо кілька таких пар: відбілювач-особа і відбілювач-речовина, навантажувач-працівник і навантажувач-електрокара, лущильник-особа і лущильник-пристрій.

Натомість серед дериватів-інновацій з асоціативно-порівняльною мотивацією наявна значна кількість назв, у яких авторство назви зафіксовано в самій назві. В основному такими фіксаторами авторства є прізвища осіб, а самі деривати позначають різноманітні предмети: предмети одягу (Кличківка), страви (Путінбургер, макміхалок), предмети побуту (кравчучка, кучмовіз), пристрої і механізми (зозулемобіль, стеціометр) тощо.

Виділяються деякими особливостями кілька дериватів, серед них – гомероголь, фаготка і бубабуй, що утворені не від прізвищ «авторів-винахідників», а від імені героя мультсеріалу Гомера Сімпсона, від сценічного псевдолідера музичного гурту Олега Михайлюти і літературного об'єднання Бу-Ба-Бу.

Особливість мотивації таких предметів полягає в тому, що їхнім мотиватором стала не назва (ім'я чи прізвище) справжнього винахідника (порівняймо з Рентген → рентген, Апмер → ампер) чи діяча (клепач, лютувальник), а особи, яка певним способом пов'язана з називаним предметом; до того ж таку особу пов'язують із називаним предметом не прямо, а асоціативно. Приклади:

Нестор → несторка «двадцятигривенні купюри, за які Нестор Шуфрич ніби купував голоси виборців на виборах до Верховної Ради України 2002 року»: Чи правда, що в Черкасах двадцятигривенні купюри називають несторками? (ICTV: Свобода слова, 31.03.06);

Стець → стеціометр – прилад, пов'язаний зі Ю. Стецем (міністр інформаційної політики України): Це наша розробка. Прибор для визначення свободи думки – стеціометр (Утеодин з Майклом Щуром, 8/14);

Звичайно, від дериватів традиційної мотивації «виконувач дії → предмет» в аналізованих інноваційних дериватах помітна різниця в ступені прозорості мотивації, відповідно, різниться і ступінь зрозумілості семантики самого деривата. Порівняймо для прикладу кравчучка і зозулемобіль: перший із прізвищем-мотивом Л. Кравчука став загальновідомим і загальнозрозумілим, другий із прізвищем-мотивом українського поліціянта Ю. Зозулі так і залишиться надбанням тільки цитованого контексту.

2. Призначення чи виконувана дія інструментів.

Серед дериватів цієї групи за семантичними ознаками чітко виділяються дві підгрупи інструментальності: інструменти за виконуваною дією і локативи за призначенням.

Обов'язковим мотиваційним елементом інструментів першої підгрупи є семантика дії/процесу, яку несуть відповідні твірні основи. Словотвірне значення таких дериватів має формулу «предмет, який виконує ту чи ту дію»: жерти людей → людожерка, бігти → бігулі, метати лайно → лайномет.

Інша, менша підгрупа назв – це деривати зі словотвірним значенням «предмет, призначений для того, що названо твірною основою»: нотостас – «іконостас для нот», дебільник – «мобільник для дебілів», АТОмобіль – «автомобіль для АТО».

Здебільшого мотиваційні основи дериватів цієї групи мають переносне (асоціативно-порівняльне) значення. Відповідно, асоціативність і порівняння зберігаються і в похідних дериватах. За таких умов розуміння значення деривата цілком зумовлене контекстом його творення і використання: «І вже через кілька днів газета Ющенкового односельця Михайла Дорошенка «Україна молода» увімкнула свої лайномети проти мене, а секретаріат Президента Ющенка почав погром Спілки письменників» (ЛУ, 8/10, с. 1) – ідеться про засоби масової інформації з цілком визначеною основною характеристикою; «Перемикаю донощика інформації то на Верховну Раду, то на «Майдан». Там якийсь регіональний «інтелект» репетує…» (ЛУ, 19/07, с. 8) – ідеться про телевізор.

Досить часто саме контексти підсилюють, увиразнюють чи й просто називають ті предмети чи явища, з якими порівняно, засоційовано предмети, до яких утворено відповідні назви. Фактично новоутворена назва інструмента стає синонімічним замінником чи антонімічним протиставленням наявної назви; при цьому часто назви-прообрази безпосередньо використовують у таких реченнях. Для підтвердження подаємо кілька текстових прикладів:

1. «Легко летять вертольотики з кленів – легко, а в кожнім вантаж є – зерно. … Як би сягнути вищого сенсу цих зернольотів? Чи досягти?» (С. Бондаренко. Бог навмання): фактично утворено дериват від твірної основи словосполучення «зерно летить», проте прообразом-асоціатом творення став вертоліт – коробочка із зерном клена, падаючи на землю, крутиться навколо своєї осі й нагадує рухливі крила-гвинти вертольота;

2. «...бригади швидкої допомоги просто розвозитимуть потерпілих і хворих по лікарнях. Але це вже, власне, не допомога, а «хворовозка» якась...» (ПіК, 10/03, с. 35): фактично дериват утворено від основи словосполучення «возити хворих», проте основою-початком для його появи стала переакцентуація значущості функцій машин швидкої допомоги із невідкладного надання медичної допомоги на єдину функцію – звичайне перевезення хворих.

Серед дериватів цієї групи своєю мотивацією виділяється дериват «демократор» чи «демократизатор». Твірними для них стали основи слів «демократ», «демократі», «демократизувати», спільна сема яких пов'язана з народовладдям. Проте похідна назва позначає гумову палицю як холодну зброю правоохоронців, застосовувану для силового розгону демонстрантів, мітингарів (тобто представників народу). Пізніше під час подій на Майдані цю назву перенесли на автомобілі-водомети, якими влада намагалася під час великих морозів розігнати учасників

протестних подій. Тобто в цьому разі асоціації і порівняння базувалися не на виділенні чогось подібного, суміжного, а на принципі контрастного протиставлення справжніх функцій називаного інструмента і непоєднуваних із ними значень використаних твірних основ.

3. Видільна ознака (ознаки) інструмента

Цей різновид дериватів інструментальності є найрізноманітнішим щодо кількості дериватів і різновидів інструментів. Зокрема, серед них є предмети, що позначають страви і напої (кітбургер, москальчино), транспортні засоби (електробричка, ковбасокоптер), одяг (жабутени, мономашка), твори (шедевроїд, жахлик), пристрої (КАНАЛізація, материнка). Значна кількість інших різновидів представлена одним-двома зразками дериватів (датівник, мавпияж, єврагрики та ін.).

Мотиваційна асоціативність і порівняльність дериватів цієї групи втілено різними способами. Як правило, таким виразником є єдина ознака, приписувана майбутньому дериватові. До того тут варто вирізняти «походження» переносності-асоціативності.

Здебільшого переносне значення зумовлено твірною основою слова, яке вже має переносне значення: бляха – «номерний знак автомобіля» → Євробляха «автомобіль із Євросоюзу», бричка → електробричка «залізничний транспорт», лівий «несправжній, підробний» правопис → лівопис «неякісний, непрофесійний правопис». Досить наочно зазначені механізми видно на зразку творення й використання деривата «брудnопис». Він утворений від основи словосполучення «брудно писати». Проте слово-ознака «брудно» використано не в прямому своєму значенні «неохайно, з помарками» – асоціацією до його використання стало стійке словосполучення «виливати, лити бруд» зі значенням «намовляти на когось, охаювати когось, оббріхувати, поширювати неправдиву, недостовірну інформацією з певною метою». Відповідно, якісний прикметник «брудний» умістив у собі семантику всього асоціата-стійкого словосполучення. Отже, в реченні «У передовицях, присвячених 350-річчю т.зв. «возз'єднання» чи «приєднання» України до Росії можна прочитати шизофренічні брудноописи на зразок: «Крым находится под юрисдикцией Украины, которой правят украинские националисты, попирающие права руських» (ЛУ, 30/04, с. 1). Виділений дериват позначає письмову продукцію, у якій викладено спотворені факти, принизливу для когось чи чогось інформацію, тобто вилито бруд на когось тощо.

У картотеці наявні зразки дериватів, складники твірної основи яких самі собою мають пряме значення. Але поєднані статусом елементів твірної основи, в сукупності породжують дериват із асоціативно-порівняльною природою. У цьому разі сприймач (адресант) утвореного деривата без будь-яких труднощів пов'яже його форму зі словосполученням. А ось саму мотивацію може зіставити двояко:

1) дериват мотивовано порівняльним зворотом (мавпияж «макіяж як у мавпи» або «макіяж мавпи»);

2) мотивацію можна здійснити через використання прикладкового словосполучення (КАНАЛізація «канал-каналізація», мемуаразми «мемуари-маразми»).

У цій групі наявні деривати, які унаочнюють непоширене, але досить примітне явище досягнення й увиразнення стилістично-мотиваційного ефекту. Одним із способів такого є українізація запозичених слів – вписування в структуру іншомовного слова українських відповідників. У результаті іншомовне слово, не маючи в семантиці елементів порівняння чи якихось асоціацій, в його українській переробці набуває таких значень, чим автор досягає неабиякого експресивно-стилістичного ефекту.

Інноваційне в нашій мові американське запозичення «білборд» (помилково його використовують і у формі біґборд) українці сприймають як двослівну назву. Сама назва під час запозичення і подальшого використання не мала ніяких семантичних чи стилістичних нашарувань. Українці пов'язували цю назву з великими рекламними щитами, які з'являлися під час відповідних виборів і найчастіше були «присвячені» особам українського політикуму – найпоширенішим зображеннями були обличчя політиків, супроводжувані виборчими слоганами.

У силу різних обставин в українському соціумі здебільшого сформувалося негативне ставлення до політиків, таке ставлення, крім усього іншого, досить дієво відобразилося в реконструкції зазначеного чужомовного слова.

Асоціатом появи його нової форми-звучання якраз і стали зображувані обличчя, безпосереднім мотиватором стало синонімічне до нейтрального слова обличчя, стилістично наповнене, з негативною експресією слово «морда». Як наслідок іншомовне слово «білборд», пристосоване до потреб виборця, зазнало реконструкції – з'явилося нове слово «біґморди»: «Підретушоване обличчя майбутньої влади ми мали сумнівне задоволення спостерігати впродовж багатьох тижнів на численних «біґмордах», а про потенції такої влади здогадувалися, слухаючи, як нас прилюдно обзивали козлами і щурами» (ЛУ, 51/04, с. 3).

Висновки. Відрізняються аналізовані інновації і в частині задіяних твірних основ: у традиційному інструментотворенні помітною є значна перевага дієслівних твірних основ, в інноваційному – дієслівні основи поступаються іншим твірним основам: іменниковим (із різновидами твірних основ власних і загальних назв), прикметниковим; рівною мірою твірними є основи слів і словосполучень, наявні кілька зразків твірних основ абревіатур.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закревська Я. В. Нариси з діалектного словотвору в ареальному аспекті. Київ : Наукова думка, 1976. 155 р.
2. Земская Е. А., Белошапкова В. А., Брызгунова Е. А. Словообразование. Современный русский язык : учеб. для филол. спец. ун-тов. (2-е изд., испр. и доп.). Москва : Высшая школа, 1989. 381 с.
3. Ковалик І. І. Питання слов'янського іменникового словотвору. Львів : Вид-во Львів. ун-ту, 1958. С. 12–13.
4. Матвіяс І. Г. Іменник в українській мові. Київ : Радянська школа, 1974. 182 с.
5. Олексенко В. П. Словотвірні категорії іменника. Херсон, 2002. 432 с.
6. Селіванова О. Когнітивна ономасіологія. Київ : Вид-во Фітосоціоцентру, 2000. 248 с.

REFERENCES

1. Zakrevskaya, J. V. (1976). *Narysy z dialektnoho slovotvoru v arealnomu aspekti*. [Essays on dialect word formation in the areal aspect]. Kyiv: Scientific opinion. 155 p. (in Ukrainian)
2. Zemskaya, E. A., Beloshapkova, V. A., and Bryzgunova, E. A. (1989). *Slovoobrazovanye.* [Word formation]. Modern Russian language: textbook for philology. special university. (2nd ed., Corrected and supplemented). Moscow: Higher School. 381 p. (in Russian)
3. Kovalik, I. I. (1958). Pytannya slovianskoho imennykovoho slovotvoru. [Questions of Slavic noun word formation]. Lviv: Lviv Publishing House. university. P.12-13. (in Ukrainian)
4. Matvias, I. H. (1974). *Imennyk v ukrayinskii movi.* [Noun in the Ukrainian language]. Kyiv: Soviet School. 182 p. (in Ukrainian)
5. Oleksenko, V. P. (2002). *Slovotvirni katehoriyi imennyka*. [Word-forming categories of the noun]. (Dissertation of Dr. Philological Sciences). Kherson state. University, Kherson. 432 p. (in Ukrainian)
6. Selivanova, O. (2000). *Kohnityvna onomasiolohiia*. [Cognitive onomasiology]. Kyiv: Phytosocial Center Publishing House. 248 p. (in Ukrainian)

M. S. HLUKHOVSKA
Candidate of Philological Sciences, Senior Lecture at the Department of Foreign Languages, National Aerospace University «Kharkiv Aviation Institute», Kharkiv, Ukraine
E-mail: hlukhovskamaryna@gmail.com
http://orcid.org/0000-0001-6533-3015

DERIVATIVES OF THE CATEGORY OF INSTRUMENTALITY AND THEIR MOTIVATIONAL FEATURES IN LANGUAGE

The article considers with word-forming innovations of the category of instrumental in the cognitive aspect, which have some motivational basis. This category is not the most productive among noun word-forming categories, but it is marked by the presence of significant number of derivatives with associative-comparative motivation. Within the category itself, derivatives of motivational-word-forming and structural-word-forming features are considered separately. The material of this article are dictionaries of word-forming innovations, compiled by A. Neliuba (2008–2009, 20012–2013, 2014), works of art, media texts.

Considering derivatives of instrumental category, three groups are identified: 1) derivatives to denote a authorship, "inventor" of an instrument, 2) derivatives with an indication of some purpose (performed action) of an instrument, 3) derivatives-carriers of distinguishing feature of an instrument.

Describing the first group “Authorship” and the origin of an instruments, it is noted that common to the derivatives of this group is the element of meaning of that is a seme “performer of action”. The phenomenon of transition of such names of a figure to a tool by that it acts, carries out the corresponding work is widespread. Among the derivatives-innovations with associative-comparative motivation there is a significant number of names in which the authorship of the name is recorded in the name itself. Basically, the fixators of authorship are names of persons, and derivatives themselves denote various objects: clothing, food, household items, devices and mechanisms.

According to the second group “Purpose or performed action of instruments”, among derivatives of this group on semantic basis, the author identifies two subgroups of instrumental: instruments by performed action and locatives by purpose.

The motivational bases of the derivatives of the second group have a figurative (associative-comparative) meaning, it follows that associativity and comparison are preserved in derivative derivatives. Understanding the meaning of a derivative is entirely determined by the context.

The variety of instrumental derivatives of the third group “Distinctive feature of an instrument” is the most diverse in terms of number of derivatives and types of instruments. Among them there are items denoting food and beverages, vehicles, clothing, works, devices. A significant number of other varieties are not represented by a large number of examples with derivatives. Motivational associativity and comparability of derivatives of this group are embodied in different ways.

Analyzing examples for every group of formed derivatives and the variety of motives of derivatives, separate thematic groups are selected. The creative bases of all thematic groups are characterized, their motivational relation and motivational connections as a basis of associative motivation of a new work in language are described. The cognitive basis of the associative motivation of derivatives of category of instrumental is revealed.

Key words: derivative, innovation, word-forming, category of instrumental, association, motivation.

УДК 821.161.2.09Слісаренко7(045)
DOI https://doi.org/10.52726/as.humanities/2021.4.2

Л. І. КАВУН
доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри української літератури та компаративістики,
Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси, Україна
Електронна пошта: kavun_li@ukr.net
https://orcid.org/ 0000-0001-9862-8899

ХУДОЖНЯ ОБРАЗНІСТЬ РОМАНУ ОЛЕКСИ СЛІСАРЕНКА «ЧОРНИЙ АНГЕЛ»

У статті йдеться про художні особливості роману Олекси Слісаренка «Чорний Ангел». Своєрідність образності цього твору виявляється в індивідуальній естетиці, жанрі, стилі, художній мові письменника. У романному часопросторі актуалізовано західноєвропейську фаустівську парадигму, що акцентує заперечення старого, фіксує процес сумнівів, пошук нового. Образ Фауста в українській художній версії має парадигмальний характер, тобто відображає глибини людського характеру, головну спрямованість духовного життя, а також етапи становлення нової цивілізації. Олексу Слісаренка цікавить передусім ідея буття як становлення. Не випадково в авторській рецепції переважає шпенґлерівське трактування сучасності як епохи фаустівської цивілізації, що зумовило й фаустівську проблематику твору. Це зміна світобудови, формування справжньої людини нового часу, екзистенційний людський вибір тощо.

Тема роману «Чорний Ангел» – художнє відтворення класичного уявлення про гармонію вселюдського буття, якої можливо досягти завдяки активній та цілеспрямованій дії людей. Літературний персонаж твору, науковець Артем Гайдученко, постає новітнім українським Фаустом, риси якого найяскравіше розкриваються в технічній, інтелектуальній, духовній площині суспільного прогресу. Захоплення наукою робить його нестандартною особистістю в комуні (тобто в суспільстві) й викликає в оточення подив та нерозуміння. Адже життя набагато складніше від усіх наукових теорій, до того ж таких, що вже завтра можуть застаріти. Натомість Артем вірить у те, що його винахід допоможе людству, при цьому стає рабом і жертвою свого відкриття, ставить під загрозу життя комунарів. Йому протистоїть Чорний Ангел – брат Петро, що уособлює мефістофельський дух заперечення, анархічну сваволю й водночас потужну віталістичну силу.

Український Фауст в інтерпретації О. Слісаренка вибирає шлях пошуку істини; він сподівається на науковий технічний винахід, який стане невичерпним джерелом енергії й полегшить життя людей, примножить стосунки між ними, засвідчить панування людини над усім сущим.

Твір «Чорний Ангел» тяжіє до жанру авантюрно-пригодницького роману з органічними вкрапленнями утопії й антиутопії.

Ключові слова: авантюрно-пригодницький роман, жанр, художня модель фаустівської людини, утопія, антиутопія, художня проза, поетика.

Постановка проблеми. Загальним місцем спроб художнього осмислення української прози 1920-х років стало твердження про її перехідний стан, переоцінку цінностей та нові орієнтири. Твори Олекси Слісаренка визнані новаторськими й художньо самобутніми в контексті модерністської романістики. Ще прижиттєві критики відзначили оригінальне поєднання в індивідуальній естетиці письменника традицій української та європейської прози з упливами нових жанрів і художніх технік письма, що виникли в той час. Принаймні його роман «Чорний ангел» у річищі тогочасних художньо-естетичних шукань мав виняткове значення. Письменник здійснив спробу «відповісти на одне з найболючіших питань пореволюційної епохи: революція – це все чи лиш частина руху людини до істини? За ним одразу виникала вервечка інших, супутних питань: марксизм – це остання крапка над «і» чи тільки чергова релігія; втілення ідей марксизму в життя – це справа всіх чи тільки класичних люмпен-пролетарів; наукові відкриття – це спільники революції, чи вона може обходитися без них...» [Наєнко 1990 : 19]. Ці питання лягли в основу розгортання гострого й складного сюжету твору «Чорний Ангел», насиченого різноманітними пригодами й незвичайними ситуаціями.

Аналіз попередніх досліджень. Роман О. Слісаренка привернув значну увагу літературознавців. Зокрема, Олександр Білецький, говорячи про жанрову неординарність «Чорного Ангела»,

зазначав, що це є перший «конан-дойлівського типу «роман таємниць» [Білецький 1930 : 7–8], який виник в українському літературному просторі. У літературознавчих колах 20-х років про О. Слісаренка заговорили як про українського О'Генрі. Ясна річ, рецепція мистецьких дискурсів надзвичайно популярних зарубіжних письменників інспірувала пошук власного шляху автора «Чорного Ангела» в українському художньому просторі. Адже роман О. Слісаренка приваблює насамперед цілком оригінальним голосом та мистецькою майстерністю.

Сучасні літературознавці (М. Наєнко, Л. Сеник, В. Агеєва, Н. Бернадська, Л. Кавун, О. Філатова, С. Журба, Л. Кулакевич та ін.) схиляються до думки, що роман «Чорний Ангел» тяжіє до авантюрно-пригодницького жанрового різновиду. Зокрема, М. Наєнко зауважив, що О. Слісаренко прагнув «прищепити в українській літературі гостросюжетний «авантюрний стиль» [Наєнко 1990 : 18]. Таку ж думку висловлює і Л. Кулакевич. Досліджуючи жанрові стратегії української авантюрно-пригодницької прози першої третини XX століття, вона зазначає, що роман «Чорний ангел» за «своїми тематичними особливостями є науково-фантастичним, а за жанровими – авантюрно-пригодницьким» [Кулакевич 2020 : 347].

Н. Бернадська звертає увагу на мінливість жанру, використання в одному творі елементів інших жанрів як іманентну особливість. Поряд з авантюрно-детективною жанровою домінантою роману «Чорний Ангел» дослідниця слушно відзначає й іншу – психологічну: «Авантюрно-психологічна лінія роману поглиблюється психологічним обґрунтуванням характерів…» [Бернадська 2004 : 105].

Однак рівень вивчення індивідуальної естетики, жанру, стилю, художньої мови роману Олекси Слісаренка не можна вважати вичерпним. Це завдання лишається актуальним на найближчу перспективу для наукових студіювань.

Мета статті – проаналізувати роман Олекси Слісаренка «Чорний ангел» у плані проблематики, жанру, моделювання літературного героя, модерністської природи художньої образності. Без заглиблення в індивідуальну творчу манеру письменника неможливо повноцінно представити його роль у становленні української романістики 1920-х років.

Виклад основного матеріалу. Провідним мотивом роману «Чорний ангел» Олекси Слісаренка став пошук істини, жага пізнання, фаустівського самовизначення й самопереборення. Фаустівська дилема в романному часопросторі набула чіткого формулювання як проблема відповідності знань і моралі. До того ж вирішував її автор на основі «моделі» Фауста-вченого. Його цікавлять передусім не технічні можливості наукового відкриття, а його соціально-економічні та моральні наслідки. Крім цього, в художньому дискурсі О. Слісаренка звучить ще й мотив нового, справедливого суспільства, здатного, на думку автора, скористатися відкриттям на благо людей. Автор роману зображує життя Липівської комуни, утопійної ілюзії, яка в умовах реальної політичної дійсності зазнає поразки. Адже в покинутому панському маєтку зібралися люди різних світоглядів та інтересів, які волею обставин були зірвані з обжитих місць й опинилися в цій поліській глушині. Їх нічого не пов'язує, лише те, що всі вони втікачі – хто від голоду, хто від нової влади і т.п. Герой О. Слісаренка розглядає Липівську комуну як засіб, оскільки хоче створити за допомогою свого винаходу «тисячі майбутніх комун – і в таких місцях, де люди й не мислили господарювати» [Слісаренко 1990 : 491]. Він мріє змінити «поліський клімат на клімат Криму, а піщаний попіл дюн – на найродючіший ґрунт у світі!» [Слісаренко 1990 : 491].

Зауважимо, що в романі О. Слісаренка виявляють себе жанрові елементи «утопії й антиутопії» [Кавун 2006 : 329]. У «Чорному Ангелі» автор, наслідуючи утопістів, здійснює спробу задовольнити потреби суспільства чудодійним методом: завдяки надзвичайному технічному відкриттю величезної енергії звільнити людину з-під влади матеріальних обставин й усунути багато моментів, які поділяють людство на класи. Водночас у художньому тексті на основі історичних аналогій заперечується модель утопійного оманного суспільства, звучить застереження щодо неминучих помилок і страхітливих наслідків, яких не можна буде уникнути.

В основі міфології антиутопії О. Слісаренка лежать дискурси народної книги 1587 й трагедії Й.-В. Ґете, що визначають розвиток творів фаустівської проблематики XIX ст., також шпенглерівське розуміння сучасності як епохи

фаустівської цивілізації. При цьому український письменник не просто повторює філософський дискурс «Присмерку Європи» Освальда Шпенглера, а надає йому нового звучання, пов'язаного з екзистенційною проблематикою. Тому життєвий шлях Артема Гайдученка розшифровується як існування екзистенційного героя: він закинутий у чужий йому і ворожий світ, шукає виходу поза межі надособистісного буття, віднаходить себе в ролі вільної й відповідальної особистості. Літературний персонаж О. Слісаренка постає не так міфологічним персонажем з його позачасовим існуванням, як історичною людиною в типових обставинах конкретної епохи.

Вихідна ідея роману «Чорний Ангел» – класичне уявлення про гармонію вселюдського буття, якої можливо досягти завдяки активній та цілеспрямованій дії людей. Новітній український Фауст – Артем Гайдученко – бачить своє призначення в технічній, інтелектуальній, духовній площині суспільного прогресу. У романному дискурсі цей герой є виразом інтенції творення. Адже він іде шляхом пошуку істини, сподіваючись, що його технічний винахід, який стане невичерпним джерелом енергії, полегшить життя людей, примножить взаємини між людьми, засвідчить панування персонажа над усім сущим. Артем Гайдученко намагається довести, що можна будувати «нове прекрасне «виноградне» життя» [Слісаренко 1990 : 528] навіть на злиденних пісках, де живуть комунари.

Таким чином, виникає перспектива всесвітньої утопії, створюється ситуація, коли завдяки науковому відкриттю герой потрапляє у становище людини, яка може диктувати країні, а то й світові власну волю. Думки про панування людини над усім сущим бентежили душу Артема Гайдученка. «Адже ж то буде ловкий і несподіваний підступ під старий світ з усіма його загальновизнаними істинами – з його правом, мораллю, з соціальними проблемами, на розв'язанні яких так ловко шахраюють спекулянти» [Слісаренко 1990 : 403]. Водночас він усвідомлює, що зобов'язаний захистити свій винахід від злих людей, здатних скористатися ним на шкоду суспільству.

Герой роману О. Слісаренка цінує стосунки і речі, що не мають особливого значення для інших, але для нього вони постають складниками інтимно близького образу світу. У художньому тексті герой уособлює розум народу, його вітальну волю, яка прагне підпорядкувати інтуїтивне раціональному.

Становлення Артема Гайдученка як особистості відбувається завдяки його свідомим прагненням. Індивідуальна вільна воля української фаустівської людини спрямована на пошук шляху до кращого майбутнього для «Велетня, безликої маси, що тяжко працює тисячоліття, і він, Артем, зряча дитина Велетня, що їй дано очі бачити за всі тисячі незрячих очей, він має уші й мусить слухати для всіх глухих звуки світу. Він мусить шукати власний шлях до світла сліпому Велетневі, що, знесилений скотинячою працею, отупілий і байдужий, забув про сонце. Він, Артем Гайдученко, мусить повернути Велетневі зір, зірвати полуду з очей і тягар із грудей, щоб міг він вільно вдихати запахи життя й бачити барви, створені ним, і слухати музику, заглушену рабським трудом. Він не моральний дегенерат, що забуває свої зобов'язання. Ні, він не відмовиться від обов'язків, він мусить! Навіть ціною життя він мусить домагатись визволення Велетня від віковічної сліпоти й важких пут» [Слісаренко 1990 : 449]. У цих рядках звучить невгасна віра героя у величезні духовні можливості народу й невтомний рух фаустівської людини до мети, яка б могла її внутрішньо задовольнити. Персонаж О. Слісаренка постає втіленням людської духовності, якій завжди притаманна активність, пошук істини.

Отримавши посаду агронома в найглухішому поліському закутку, Артем Гайдученко мріє «про той час, коли ніхто йому вже не заважатиме працювати і він провадитиме далі свої досліди в тиші всіма покинутої садиби десь у глибині цього мовчазного лісу» [Слісаренко 1990 : 402]. Учений-фанатик працює над винаходом термініду, не насолоджуючись нічим, крім сміливої гри свого розуму. Світ розкривається перед Артемом у вигляді особливих цінностей, які існують тільки для нього.

Захоплення наукою робить його нестандартною особистістю в комуні (тобто в суспільстві) і викликає в оточення подив та нерозуміння. Адже життя набагато складніше від усіх наукових теорій, до того ж таких, що вже завтра можуть застаріти. Натомість Артем вірить у те,

що його винахід допоможе людству, при цьому стає рабом і жертвою свого відкриття, ставить під загрозу життя комунарів.

Завдяки винайденню надзвичайної енергії Артем Гайдученко може здобути безмежну владу над світом. Проте автор відмовляє героєві в цьому праві й підсилає до нього крадія, який забирає всі його схеми і креслення. О. Слісаренко з усією гостротою порушує проблему моральності та громадянської відповідальності вченого за долю людства. Як істинно радянський письменник він засуджує індивідуалізм Артема Гайдученка, а також викриває ті сили, які намагаються заволодіти термінідом. Його герой – трагічна одиниця, що сама в собі знаходить моральний закон і джерело насиченого духовного життя.

Учений не зовсім розуміє, що його праця, неповторність духовних прагнень нікому не потрібні, незрозумілі, більше того, вносять розбрат у життя комуни. Отже, знання, здобуті ним, не дають відповіді на бентежні питання про сенс життя і не задовольняють його як особистість. Адже його не сприймають у комуні за свого, оскільки вважають диваком. Дружина ж Артема, Віра Павлівна, не поділяє оптимістичних поглядів свого чоловіка і бачить у його особі лише «нікчемного мрійника». Брат Петро, якого називають Чорним Ангелом, також не розуміє бентежного духу Артема-Фауста. Водночас науковий винахід останнього є величезною спокусою для Чорного Ангела, адже у викраденні термініду він убачає можливість безмежної й неподільної влади над світом.

В образі Петра Гайдученка втілено мефістофельські риси. Для нього фізичний і моральний емпіризм постає основою розуміння людей та їхніх потреб і перетворює його життя на низку пригод, серію мандрівок та експериментів. Герой О. Слісаренка, як і Мефістофель Й.-В. Ґете, уособлює дух заперечення, дух руйнівництва: у всій постаті й в ухах його «було щось свавільне й дике, щось таке, що не терпить перепон» [Слісаренко 1990 : 453].

У романі Петро символізує дух анархічного свавілля. Його дії вносять в організований, оформлений світ анархічне начало, грубу стихійність, чуттєвий розгул. Цей герой нагадує Мефістофеля, який інтерпретується в поемі німецького митця як «дух протиріччя»: «Я ж – часть од части лиш, що перше всім була, частинка тої тьми, що світло привела» [Ґете 2001 : 62].

У художньому дискурсі О. Слісаренка Чорний Ангел постає запереченням фаустівської сили. Його потужна віталістична сила позбавлена чіткого спрямування, внаслідок чого витрачається наосліп, навмання й нерідко робить із нього заручника випадковості та зовнішніх обставин. Образ Петра викликає в пам'яті ґетевого Мефістофеля – духа, «який протестує, який насамперед зупиняє потік життя і перешкоджає речам здійснитися» [Воронский 1987 : 359].

Чорний Ангел лишається вірним власній людській природі, його життєва енергія виростає із заперечення нових моральних приписів радянського суспільства, ґрунтується на потребі анархічного бунту проти колективістських стереотипів. Однак герой викликає у читача не тільки осуд, а й симпатію і співчуття. І це пояснюється тим, що для українського письменника, як і для німецького митця, «продуктивними є і зло, і помилка» [Еліаде 2001 : 359]. Адже в художньому тексті Петро виявляє себе одним із синів Велетня, який, за словами персонажа роману О. Слісаренка Карлюги, «має протилежні полюси, що ніколи не зійдуться, бо то було би подолання стихій, ступінню в «ніщо» [Слісаренко 1990 : 408].

В образах Артема і Петра Гайдученків прочитується органічний взаємозв'язок Фауста і Мефістофеля, взаємодоповнюваність людини і диявола. У художньому тексті вони постають символами сутності українського буття; єдності й боротьби протилежностей. Петро уособлює українську стихію, темну силу, що не має чітких соціальних орієнтирів. У романі символом цієї стихії, «незнаної і таємничої», є той Велетень, що, за словами одного з героїв роману, «породив комашок і зненавидів їх з перших днів народження, і ці комашки <...>, не маючи змоги побороти жорстокого батька, мусять тікати від нього в пустелю й жити з дикими звірами». Такою комашкою почувається і Том Карлюга – «нащадок славного гетьманського роду», якого «припрошали до офіцерських загонів», але, пізнавши «марність і порожнечу боротьби й життя», він розпланував своє життя згідно із власною системою, «коли всі тягарі скинуто з плечей і з серця і людина стає вільна від обов'язків і примусу» [Слісаренко 1990 : 456].

Колишній родовитий шляхтич тікає від Велетня, оселяється в лісі, оскільки йому набридло балансувати над прірвою і він, жадаючи спокою, «став людиною, довбачем ночов і щасливим шукачем істини...» [Слісаренко 1990 : 410]. Карлюга незадоволений тим, що його самотність порушують «якісь донкіхоти», що оселяються поряд із ним і «ламають свої дурні списи об непорушні скелі життя...» [Слісаренко 1990 : 456].

Тома розуміє, що такі люди, як Петро – атаман Хворост, за певних обставин «користаються» прекрасною зброєю його гетьманських вельможних предків. Йдеться про драму «лицарів темної ночі», які творили ґрунт для бандування, отаманщини, братньої незлагоди тощо. Негативна напруга, жага смерті визначає темний бік характеру Петра. Недаремно ворожка, до якої прийшла Марта – його кохана, називає останнього Чорним Ангелом. Однак автор не засуджує Чорного Ангела, він навіть, можна сказати, його виправдовує з вищої позиції, суттю якої є право особистості утверджувати себе в самостійному мисленні та прийнятті рішень. У цьому образі чимало рис *ренесансного титанізму*: глибока образа на долю, що стала на перешкоді його прагненням здобути волю Україні, й готовність перебороти її рішучим і зухвалим учинком. Він бунтує проти будь-якої влади, оскільки залежність сковує його вільну волю в той час, як він прагне до самостійного рішення і мети. Його бунт спрямований проти покори як такої, проти примусу й насильства над особистістю в будь-яких формах.

Але, ставши вільним, український Мефістофель прирікає себе на трагічну самотність і на страждання одинокої душі. Йому не просто змиритися з думкою, що заради самоствердження він мусить знехтувати власним щастям. Петро не ставить перед собою мету зруйнувати спокій у комуні, хоч і не може змиритися з тим, що цей спокій бездумної покори зводить людей до рівня *неживої* природи. Термінід, винайдений Артемом, Петро розглядає як засіб збереження вищої влади, джерело вічної нерівності. Слісаренко схиляється до визнання абсолютної волі людини, що виявляється в самостійно прийнятих рішеннях на основі індивідуального мислення.

Тема кохання переплетена в авторському тексті з темою природи. Не випадково побачення Марти і Петра відбуваються тієї пори, «коли вечір закривав землю мокрою сірою ковдрою» [Слісаренко 1990 : 454]. У художньому тексті природа постає бурхливою, дисгармонійною, гнівною, хтонічною, вона сповнена передчуття тривоги й небезпеки, персоніфікується й бере активну участь у людському бутті. Останнє означає, що йдеться не просто про пейзажний (чи декоративний) елемент, адже він відступає на другий план перед потужним символічним значенням, а про природу як *принцип* буття.

Петро як дух хаосу органічно вписується в бурхливу, хаотичну, неоформлену природу. Темрява, дощ, туман – усі ці образи містять у собі трансцендентний зміст і конотують зв'язок індивіда із загальним, скороминущого, проминального – з вічним. Так, коли Карлюга намагається вистежити Марту і Петра та підслухати їхню розмову, то природа стає йому на заваді: «Дощ посіявся рясніше і шумом затопив і галявину, і кущі, і всю просторінь між небом і землею. Туман гуснув на галявині й мішався з ранніми присмерками. Хмари насуплювали пелехаті свої брови <...> і слова коли й чути було, то не всі...» [Слісаренко 1990 : 453].

Автор говорить про бурхливе, радісне і трагічне включення людини в природу як у щось єдине й цілісне. Любовна колізія, на наш погляд, у романі О. Слісаренка має метафізичний характер: Марта у своєму коханні до Петра відкриває для себе всю повноту буття – живого, зігрітого почуттям, водночас слабка дівчина *всупереч власній волі* була захоплена у вир безкінечної повноти і розмаїття природи. Вираженням цієї вічної сили природи стало її кохання. Проте, поєднавши Марту з Чорним Ангелом, природа тим самим порушила рівновагу її спокійного існування. Адже ставлення Петра до Марти – суцільна гріховна спокуса, якій дівчина добровільно і легкодухо піддається. Прагнучи зберегти жадані для неї хвилини любовних побачень із Чорним Ангелом, вона переходить межу, за якою починається її повна залежність від новітнього Мефістофеля: цей «сміливий лицар з чорними крилами» бере у полон серце й «безпричальну душу» дівчини. Саме від Марти Петро дізнався про завершення роботи Артема над науковим винаходом, і саме Марта на прохання Чорного Ангела викрала скриньку із кресленнями і формулами

термініду. Невипадково дід, що лікує хвору дівчину, в постаті Чорного Ангела, яким вона марить, убачає самого диявола, «що хоче забрати грішну душу, та на захист тієї душі постають світлі сили небес, і точиться між ними страшна боротьба...» [Слісаренко 1990 : 548].

Унікальну речовину, термінід, винайдений Гайдученком-ученим, його брат намагається викрасти вночі з комуни. Однак під дією вогню від запаленого сірника ця речовина вибухнула, знищивши все живе навколо. На місці комуни зосталося попелище. Фінал твору є промовистим і символічним: автор схильний до визнання залежності всього сущого від вищої волі, фатуму.

Висновки. У художній прозі 1920-х років відбулася зміна стратегії пізнання світу й людини, що істотно відобразилося на особливостях образності в українській літературі. Актуалізується не деконструкція, а пошук виходу із кризових ситуацій – як особистісних, так і глобальних; превалює намагання перебороти трагізм сприйняття дійсності, виникає оптимістичний пафос. Індивідуальна естетика Олекси Слісаренка закорінена в національний ґрунт і позначена впливом європейської прози з її жанрово-стильовими новітніми віяннями, відповідними моделями літературного героя, що впроваджувалися в тогочасному модерністському дискурсі.

«Чорний Ангел» Олекси Слісаренка тяжіє до жанру авантюрно-пригодницького роману з органічними вкрапленнями утопії й антиутопії. Літературний персонаж представляє художню модель фаустівської людини, яка прагне здійснити соціальні перетворення шляхом наукового винаходу. В основі художньої інтерпретації тогочасних проблем – зміна світобудови, формування справжньої людини нового часу, здійснення екзистенційного людського вибору – лежить шпенґлерівська концепція трактування перехідної епохи суспільства як фаустівської.

Особливості художньої образності роману «Чорний Ангел» Олекси Слісаренка аж ніяк не можна вважати доглибно дослідженими. Цей аспект творчості прозаїка потребує ще нових і нових наукових студіювань.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белецкий А. Слисаренко. Чёрный Ангел : роман. Москва ; Ленинград : ОГИЗ, 1930. С. 3–9.

2. Бернадська Н. І. Український роман: теоретичні проблеми і жанрова еволюція : монографія. Київ : «Академвидав», 2004. 368 с.

3. Воронский А. Искусство видеть мир. Портреты. Статьи. Москва : Советский писатель, 1987. 704 с.

4. Ґете Й.-В. Фауст; Лірика / пер. з нім. і передм. Д. С. Наливайка. Київ : Веселка, 2001. 478 с.

5. Еліаде М. Священне і мирське; Міфи, сновидіння і містерії; Мефістофель і Андрогін; Окультизм, ворожбитство та культурні уподобання. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2001. 591 с.

6. Кавун Л. І. «М'ятежні» романтики вітаїзму : Проза ВАПЛІТЕ. Черкаси : Брама-Україна, 2006, 328 с.

7. Кулакевич Л. М. Жанрові стратегії української авантюрно-пригодницької прози першої третини ХХ століття : дис. … доктора філологічних наук : 10.01.01 ; Київський університет імені Бориса Грінченка. Київ, 2020. 428 с.

8. Наєнко М. Сюжет, пригода, авантюра (Олекса Слісаренко). *Одержимість*: *Критичні розвідки, портрети, відгуки*. Київ : Молодь, 1990. С. 52–71.

9. Слісаренко О. А. Чорний Ангел: Вірші. Новели. Повісті. Роман / упоряд. та передм. М. К. Наєнка. Київ : Дніпро, 1990. 557 с.

REFERENCES

1. Beletskiy A. (1930) Slisarenko [Slisarenko]. *Chernyy Angel: roman* [Black Angel: Romance]. Moskva ; Leningrad : OGIZ. pp. 3–9. (in Russian)

2. Bernadsjka N. I. (2004) *Ukrajinsjkyj roman: teoretychni problemy i zhanrova evoljucija: monoghrafija* [Ukrainian novel: theoretical problems and genre evolution: Monograph]. Kyiv : Akademvydav. (in Ukrainian)

3. Voronskyi A. (1987) *Iskusstvo videt' mir. Portrety. Stat'i* [The art of seeing the world. Portraits. Articles]. Moscow : Sovetskiy pisatel'. (in Russian)

4. Gete J.-V. (2001) *Faust; Liryka* [Faust; Lyrics]. (eds. per. z nim. i peredm. D. S. Nalyvajka), Kyiv: Veselka. (in Ukrainian)

5. Eliade M. (2001) *Svjashhenne i myrsjke; Mify, snovydinnja i misteriji; Mefistofelj i Androghin; Okuljtyzm, vorozhbytstvo ta kuljturni upodobannja* [Sacred and secular; Myths, dreams and mysteries; Mephistopheles and Androgyne; Occultism, divination and cultural preferences]. Kyiv: Osnovy. (in Ukrainian)

6. Kavun L.I. (2006) *«M'jatezhni» romantyky vitajizmu : Proza VAPLITE* [The Rebellious Romantics of Vitaism: VAPLITE Prose], Cherkasy : Brama-Ukrajina. (in Ukrainian)

7. Kulakevych L. M. (2020) *Zhanrovi strateghiji ukrajinsjkoji avantjurno-pryghodnycjkoji prozy pershoji tretyny XX stolittja* [Genre strategies of Ukrainian adventure adventure prose of the first third of the twentieth century] (PhD Thesis), Kyiv: Kyjivsjkyj universytet imeni Borysa Ghrinchenka. (in Ukrainian)

8. Najenko M. (1990) Sjuzhet, pryghoda, avantjura (Oleksa Slisarenko) [Plot, adventure, adventure (Oleksa Slisarenko)]. *Oderzhymistj: Krytychni rozvidky, portrety, vidghuky* [Obsession: Critical intelligence, portraits, reviews], Kyiv : Molodj, pp. 52–71. (in Ukrainian)

9. Slisarenko O. A. (1990) *Chornyj Anghel: Virshi. Novely. Povisti. Roman* [Black Angel: Poems. Novels. Stories. Novel]. (uporjad. ta peredm. M. K. Najenka), Kyiv: Dnipro. (in Ukrainian)

L. I. KAVUN
Doctor of Philology, Professor,
Professor at the Department of Ukrainian Literature and Comparative Studies,
Cherkasy Bohdan Khmelnytsky National University, Cherkasy, Ukraine
E-mail: kavun_li@ukr.net
http://orcid.org/0000-0001-9862-8899

ARTISTIC IMAGE OF OLEKSA SLISARENKO'S NOVEL «BLACK ANGEL»

The article deals with the artistic features of Oleksa Slisarenko's novel «Black Angel». The originality of the imagery of this work is manifested in the individual aesthetics, genre, style, artistic language of the writer. In the novel's space-time, the Western European Faustian paradigm is actualized, which emphasizes the denial of the old, and captures the process of doubt, and the search for the new. The image of Faust in the Ukrainian artistic version has a paradigmatic character, which reflects the depths of human character, the main direction of spiritual life, as well as the stages of formation of a new civilization. Oleksa Slisarenko is primarily interested in the idea of being as becoming. It is no coincidence that Spengler's interpretation of modernity as an epoch of Faustian civilization prevails in the author's reception, which led to the Faustian issues of the work. This is a change in the universe, the formation of a real man of modern times, existential human choice and etc.

The theme of the novel «Black Angel» is an artistic reproduction of the classical idea of the harmony of universal existence, which can be achieved through active and purposeful action of people. The literary character of the work, the scientist Artem Haiduchenko, appears as the newest Ukrainian Faust, whose features are most vividly revealed in the technical, intellectual, spiritual plane of social progress. His fascination with science makes him a non-standard person in the commune (ie in society) and causes astonishment and misunderstanding in the environment. After all, life is much more complicated than all scientific theories, moreover, those that may become obsolete tomorrow. Instead, Artem believes that his invention will help humanity, while he is becoming a slave and a victim of his discovery, endangering the lives of Communards. He is opposed by the Black Angel, Peter's brother, who embodies the Mephistophelean spirit of denial, anarchic arbitrariness, and at the same time a powerful vitalist force.

Ukrainian Faust in the interpretation of O. Slisarenko chooses the path of searching for truth; he hopes for a scientific and technical invention that will become an inexhaustible source of energy and make people's lives easier, increase relations between them, and prove man's dominion over all things.

The work «Black Angel» tends to the genre of adventure novel with organic touches of utopia and anti-utopia.

Key words: adventure novel, genre, artistic model of Faustian man, utopia, anti-utopia, fiction, poetics.

УДК 811.161.2’27
DOI https://doi.org/10.52726/as.humanities/2021.4.3

Т. М. ЛЕВЧЕНКО
доктор філологічних наук,
доцент кафедри української лінгвістики та методики навчання,
Університет Григорія Сковороди в Переяславі, м. Переяслав, Київська область, Україна
Електронна пошта: tanyalevchenko2010@ukr.net
https://orcid.org/0000-0002-4275-7701

СЛЕНГІЗМИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ОСІБ ЧОЛОВІЧОЇ СТАТІ В МОВІ СУЧАСНИХ МАСМЕДІА

У статті зазначено, що молодіжна субкультура і сленг тісно пов’язані, адже виникають із необхідності молоді соціалізуватися і при цьому активно заявити про себе. Закцентовано увагу на тому, що сучасні засоби масової комунікації віддзеркалюють специфіку життя кожного покоління, стають засобом ідентифікації, розмежування різних молодіжних груп та формою самовираження. У мові засобів масової комунікації постійно з’являються нові лексичні засоби, що дають змогу лаконічно й точно передати настрої, переживання, думки, враження та емоції молодих людей. Констатовано, що мова молодіжної субкультури завжди надзвичайно експресивна, лаконічна, інформативна, для неї характерні елементи розмовності, інколи згрубіло-фамільярного забарвлення. Особливо актуалізуються означені процеси у функціонуванні лексем різних тематичних груп. Маючи на меті вплинути на авдиторію, автори публікацій використовують номінації названих тематичних груп, що активно вживані в сучасному суспільстві та зрозумілі молодим читачам. З’ясовано, що саме їх досить часто використовують у публікаціях, присвячених темі політики, економіки, кримінальній тематиці, виборам, спорту. Досить часто за їх допомогою автори публікацій відтворюють колорит молодіжного середовища, описують реалії сьогодення молоді, характеризують та оцінюють суспільно-політичні процеси в Україні. Установлено, що джерелом експресії сучасної публіцистики є чисельні сленгові одиниці, які дають змогу передати позитивні чи негативні емоції, психічні стани, підкреслити грубо-іронічну тональність текстів. Актуальні для сучасного читача сленгові одиниці дозволяють точно й небагатослівно позначити те явище, про яке йдеться в публікаціях, порушуючи критерії стилістичної доречності, етичності та естетичності української мови. Зібраний фактичний матеріал підтверджує, що функціонування в медійному просторі сленгових одиниць свідчить про високий ступінь розшарування сучасного соціуму та його нестабільність. Окрім того, в сучасній публіцистиці спостерігаємо зниження мовної та загальної культури, грамотності, заміну істинних цінностей шаблонними зарубіжними зразками.

Ключові слова: мова засобів масової комунікації, сленг, субстандартна лексика, тематичні групи, оцінність.

Постановка проблеми. На початку XXI століття сленгові одиниці набувають активного поширення не тільки в усному мовленні, але й у мові засобів масової комунікації. Для сучасної публіцистики характерний динамізм – функціонування в офіційних сферах лексичних одиниць, що перебувають на периферії літературної мови і навіть за її межами. Сфери комунікації, що раніше використовували тільки кодифіковану літературну мову, активно поповнюються сленговими одиницями, зокрема й на позначення осіб чоловічої статі.

Нові форми суспільних відносин певною мірою позначилися на молоді – соціально найбільш перспективному пласті суспільства, мовна компетенція та мовна поведінка якого багато в чому визначають напрямок розвитку інших соціальних підсистем мови, зокрема розмовної та літературної мов. Найширше лексична динаміка виявляється в усному середовищі, зокрема молодіжному, а однією з груп лексики в цьому середовищі є сленг. Молодіжний сленг у повсякденному спілкуванні молоді є своєрідним показником їх рівня розвитку, зацікавлень, смаків, потреб й активно відбиває зміни в суспільному житті країни, пов’язані із соціально-економічними та політичними реформами. Незважаючи на значну кількість досліджень молодіжного сленгу, їхня функційна природа не розкрита, а означена проблема не була предметом спеціального дослідження в українському мовознавстві.

Аналіз попередніх досліджень. Початок XXI століття в українській лінгвістиці ознаменувався появою значної кількості наукових праць, присвячених дослідженню сленгу. Р. В. Боднар, розглядаючи соціолект підлітків, прослідковує, як у соціолекті відображені культурно-специфічні норми й цінності, які панують серед під-

літків і молоді та розкривають мотиви їхньої мовленнєвої поведінки. Дослідниця визначає основні моделі лексико-семантичного словотвору, вжиті сучасними дітьми для створення соціально маркованих одиниць, що виступають засобами мовної експресії [Боднар 2006].

У 2006 році побачив світ «Словник сучасного українського сленгу» (упорядник Т. М. Кондратюк), який містить понад п'ять тисяч слів і словосполучень, узятих із живої мовної стихії, що широко вживаються представниками різних вікових, професійних, соціальних прошарків [Кондратюк, 2006].

К. Л. Бондаренко, досліджуючи лінгвокультурні особливості українського й англійського сленгу, розкриває онтологічні характеристики сленгу, арго та жаргонів, водночас опрацьовуючи термінологічний апарат лексичного субстандарту [Бондаренко 2007].

Розглядаючи молодіжний сленг, П. М. Грабовий розкриває його місце серед інших субстандартних підсистем сучасної української мови, аналізує теорії мовної картини світу, беручи до уваги можливість використання їх у ході вивчення сленгу, встановлює мовну специфіку вираження картини світу серед молоді [Грабовий 2010].

С. А. Мартос простежує молодіжний соціолект як структурний складник мови м. Херсона, формулюючи термін «молодіжний сленг» з огляду його місця в мовленнєвій структурі міста. На її думку, сленг є основним компонентом розмовного мовлення, закріпленим за урбаністичним мовним простором [Мартос 2006].

І. І. Щур описує історію вивчення соціальних діалектів української мови. Аналізуючи дефініції субстандартної лексики, вона тлумачить терміни «арго», «жаргон», «сленг», з'ясовує причини їх виникнення, розглядає функції комп'ютерного сленгу, детально окреслюючи особливості його лексико-семантичної системи [Щур, 2006].

Отже, переважна більшість лінгвістів визнають існування сленгу як окремого явища серед соціальних діалектів.

Мета статті – фіксація та аналіз сленгових одиниць на позначення осіб чоловічої статі в мові сучасних засобів масової комунікації.

Виклад основного матеріалу. Мовознавці давно відзначили той факт, що психологічною основою появи жаргонізмів і сленгізмів у певному середовищі є бажання носіїв мови бути дотепними, вразити співбесідників свіжістю та яскравістю висловлення, прагнення показати свою зневагу або байдужість до предмета розмови, пом'якшити або, навпаки, посилити враження від висловлення, намагання уникнути затертих або пишномовних слів і виразів, настанова на фамільярність висловлення і, зрештою, гра слів як результат властивого людям бажання порозважатися. Сленгізми – надзвичайно виразні, часто іронічні слова, що позначають предмети повсякденного життя. Таку лексику розглядають як порушення норм літературної мови. Цей різновид мовлення став тепер масовим, його широко використовують у різних сферах життя сучасного суспільства, входячи через рекламу, засоби масової комунікації та Інтернет в писемні форми української мови.

Група сленгових одиниць із позитивним компонентом оцінки в значенні є невеликою в кількісному співвідношенні. Пояснюємо це тим фактом, що людина схильна насамперед помічати негативні риси тих, хто її оточує, вважаючи таких осіб небезпечними, тоді як позитивні риси сприймає за норму. Сленгові одиниці несуть значне експресивне навантаження, їх завдання не стільки в номінації, скільки у вираженні ставлення до суб'єкта подекуди з іронічним значенням. За допомогою сленгізмів засоби масової комунікації характеризують осіб чоловічої статі за визнанням у суспільстві, авторитетом і значущістю: *ботан, бойфренд, корєш, красава, крутелик, мачо, папік* та ін.

Сленгова одиниця *ботан* зафіксована у двох значеннях: «1. Сором'язливий хлопець, заучка-відмінник, якого не люблять у класі. 2. Занудна людина» [Кондратюк 2006 : 66]. За допомогою цього сленгізму висміюють чоловіка, а його позитивні якості сприймають як недолік, напр.: *Сенс життя – в самореалізації та в хорошій освіті для дітей. У школі був класичним* ***ботаном*** *і заучкою* («Газета по-українськи», 20.07.2017); *Президент готовий невідкладно замінити хлопців у масках на «****ботанів****»* («Українська правда», 20.03.2017).

Популярною в текстах засобів масової комунікації є сленгова лексема *бойфренд* – «коханець» [Кондратюк : 63], напр.: *Жінці ампутували ногу, щоб змогла народити дитину. Жінка*

з ***бойфрендом*** *потрапили в аварію* («Газета по-українськи», 24.09.2019); *Новий* ***бойфренд*** *американської актриси та колишньої нареченої Володимира Кличка Гейден Панеттьєр Браяна Гікерсона заарештований за домашнє насильство* («Еспресо», 04.05.2019); *Турецькі ЗМІ показали відео побиття української моделі Дар'ї Кирилюк на пляжі Момо в Туреччині – дівчину міг побити її* ***бойфренд****, з яким вона разом відпочивала* («Obozrevatel», 04.08.2020).

Позитивну конотацію має сленгізм *корєш*, який вживають у значенні «друг» [Кондратюк : 169]. Емоційно-експресивне забарвлення сленгових назв підсилюється, якщо вони переходять у функціонування до іншого стилю й починають сприйматися людьми іншого соціального статусу, напр.: *Їхній* ***корєш*** *загнав Mersedes на яму* («Газета по-українськи», 10.10.2017); ***Корєш*** *ганяє машини з Герианії. Дак він на цьому так піднявся! Приглашає мене помагать йому* («Газета по-українськи», 30.01.2014).

Активно функціонує в мові публіцистики сленгізм із позитивною конотацією *продвинутий* – «прогресивний, модний, сучасний» [Кондратюк : 255], напр.: *Я хоч і* ***продвинутий****, є смартфон і додаток у телефоні, але користуюся пенсійним посвідченням, каже 57-річний Семен Приходько* («Газета по-українськи», 26.02.2019); *«****Продвинутому****» вчителеві чи директорові школи не треба давати методичних рекомендацій чи інструкцій* («Газета по-українськи», 20.12.2018); *Гроші ж не у валізах носять, це відбувається на «****продвинутому****» рівні – на офшорних рахунках* («Газета по-українськи», 31.01.2018). Функціонування лексеми пояснюється, на нашу думку, соціокультурними особливостями епохи, змінами, що відбуваються в українському суспільстві й світі в цілому, а також у свідомості індивідів, унаслідок чого і з'являються сленгові значення.

Характерна ознака сленгу – прагнення до експресивності, саме з такою метою публіцисти використовують сленгізм *красава,* що має два значення: «1. Піжон, франт, стиляга. 2. Дурень» [Кондратюк : 171], напр.: *Не пам'ятаю, щоб наш танець хоч раз похвалили. Але, попри це, я протримався 8 ефірів. Та я* ***красава****!– заявив актор* («Газета по-українськи», 17.10.2019); ***Красава****, я в тобі не помилився. Міометником будеш?* («Газета по-українськи», 04.06.2019). Як бачимо, в аналізованих контекстах зреалізоване позитивне значення «піжон, франт, стиляга».

Сленгова лексема *крутелик* – «новий українець» [Кондратюк : 172] функціонує з урахуванням ознак усної комунікації, де сленгізми рідко бувають немотивованими чи невідомими. Такі тенденції мови сприяють тому, що сленгові лексеми використовують для заповнення лексичних лакун у мові публіцистики, напр.: *Вже потім дізналися, що він відсидів за якогось* ***крутелика*** («Газета по-українськи», 30.03.2019); *Вони їх тримають як собак,* ***крутелики*** *мають власні зоопарки, з яких періодично тікають крокодили та інша нечисть (*«Газета по-українськи», 26.07.2017).

Сленгізм *мачо* – «темпераментний, маскулінного типу чоловік» [Кондратюк : 191] функціонує як засіб вираження експресії, оцінки та образності, напр.: *Фабріціо Біджіо, автор еротичних коміксів: «Ми можемо нескінченно робити з себе* ***мачо****, але наше его надзвичайно вразливе»* («Газета по-українськи», 31.10.2019); *З ненаситного самця і* ***мачо*** *він перетворюється в роздратованого неприємного типа, який хоче якомога швидше завершити спілкування до наступного разу* («Газета по-українськи», 18.09.2019). У наших матеріалах простежуємо позитивну конотацію та іронію у вживанні сленгової назви.

Лексема *папік* має кілька значень у сленговій комунікації: «1. Тато. 2. Чоловік поважного віку (набагато старший за мовця). 3. Авторитетна людина. 4. Коханець (зі значним розривом у віці)» [Кондратюк : 221], напр.: *Ми не пішли шляхом «взяти гроші у одного* ***папіка****, зайти в Раду, а потім ці гроші відпрацьовувати»* («Газета по-українськи», 24.07.2019); ***Папік*** *тримає владу в містечку* («Газета по-українськи», 27.03.2018). Засоби масової комунікації використовують значення «авторитетна людина» в текстах суспільно-політичної тематики.

Під час дослідження з'ясовано, що значна кількість сленгових лексем, що номінують осіб чоловічої статі, позначають негативне ставлення до людини, недостатню кмітливість, характеризують розумові здібності людини, на яку спрямована оцінна лексема, й наслідки цих недоліків, подекуди дають характеристику

осіб за соціальною невлаштованістю. Саме зневажлива характеристика осіб переважно траплялася в ході аналізу сленгових лексем у мові засобів масової комунікації.

Сленгізм *лошара* в мові публіцистики використовують у значенні «примітивна, нікчемна людина» [Кондратюк : 183], він виражає презирливе ставлення мовця напр.: *Політики лише посміхались, мовляв, якийсь «**лошара**» сидить на візку, – каже Євген. – Якось знайшов вільну земельну ділянку біля метро Славутич* («Газета по-українськи», 26.12.2017); *Задорнов згадував, як його запросили на передачу Шустера, і він, «як останній **лошара**», погодився. «А вони там в прямому ефірі ганьблять Росію!», – обурювався* («Газета по-українськи», 10.11.2017). Окрім цього, лексема називає негативні якості людини, що викликає однозначне несхвалення та не відповідає традиційним нормам поведінки, чітко розмежовує поняття «добре» і «погане» в аксіологічних орієнтирах.

Особливе зацікавлення в оцінці особистих якостей людини викликають зооморфічні метафори, які часто використовують у сленговій комунікації. До них належить сленгізм *козел*, він має давні традиції функціонування і в мові арго використовувався у значенні «в'язень, що на зоні намагається прислужитись правоохоронним органам та притискає своїх» [Кондратюк : 164], а в сленговій комунікації, втративши первинне значення, зберігає пейоративність і позначає чоловіка, напр.: *Із дитинства чоловіки мають прізвиська, часто за назвами тварин: мураха, свиня, **козел**, баран* («Газета по-українськи», 23.02.2018); *Ось так, бомблять снігоприбиральні машини, а потім говоритимуть, що Кличко – **козел**, сніг не прибирає* («Газета по-українськи», 18.12.2017). Лексема вкрай зневажливо характеризує осіб чоловічої статі, є образливою й надзвичайно розповсюдженою в багатьох сферах усного мовлення, засобах масової комунікації, найчастіше – як цитування чужого висловлення, напр.: *Селезньов хоче, щоб футболістів збірної поважали, а не називали «**козлами** і виродками»* (заг.)» («Znaj.ua», 21.06.2016); *Колишній народний депутат Михайло Добкін заявив, що учасники Майдану нібито «бояться зізнатися», що їх «обдурили», при цьому він обізвав їх **козлами** та ідіотами* («Znaj.ua», 08.10.2020).

Варто зауважити, що в аналізованій тематичній групі лексем фігурують переважно зневажливі позначення, з негативним відтінком у значенні, що є показниками розмовного емоційного мовлення. Вибір подібних знижених лексичних засобів у публіцистиці найяскравіше і в повній мірі характеризує реакцію людини на почуте, побачене або пережите. До них належить сленгізм *мудак*, що має значення «дурень» [Кондратюк : 198], напр.: *У нього запитують: «Якщо прем'єр-міністр Гройсман на засіданні уряду скаже, що Медведчук **мудак**, чи можна буде дати це в ефір?»* («Газета по-українськи», 19.06.2019); *Та все ж один **мудак** погодився і повіз кошти в Одесу для отримувача* («Газета по-українськи», 16.01.2019). З подібним значенням і в подібних ситуаціях використовують сленгізм *мудозвон* –придурок [Кондратюк : 198], напр.: *«Я був на конференції неподалік від дачі Солов'їного Посліду і вирішив вам показати, як живе вечірній **мудозвон**», – написав Гончаренко у тексті до відео* («Газета по-українськи», 22.10.2019).

Спостерігаємо негативно-оцінну конотацію, що виникає у зв'язку з негативною реакцією на людину або дії, пов'язані з нею у функціонуванні сленгової лексеми *пацик* – «хлопець» [Кондратюк : 224], напр.: ***Пацики** кажуть, могла одним пострілом двох прибрати* («Газета по-українськи», 05.06.2019); *Ну наші **пацики** теж слухають. Кажуть, колядки круті, але голос у мене не дуже. Проте заради пов'ялих вух сепарів готові терпіти* («Газета по-українськи», 07.01.2017).

У мові публіцистики фіксуємо також сленгові одиниці з компонентом оцінки, що характеризують особу відповідно до місця в соціумі, економічного становища, скажімо, *мажор* – «дитина багатих батьків» [Кондратюк : 186], напр.: *Могли вбити «**мажори**»: нові подробиці загадкової загибелі 14-річного хлопця* («Газета по-українськи», 01.11.2019); *Найбільше не хочу, щоб мої діти були **мажорами*** («Газета по-українськи», 22.10.2019).

Практично всі елементи сленгових одиниць мають негативні характеристики осіб, виражають негативне ставлення до співбесідника й підтверджують їхню здатність виражати ілокутивну функцію – образити та принизити людину, показати незадоволення його

поведінкою чи діями. До таких належить сленгізм *салабон* – «новобранець-військовослужбовець» [Кондратюк : 269], напр.: *Бо така вже, видно, моя доля. Вічний* ***салабон****. У всьому* («Газета по-українськи», 09.02.2018); *Там «****салабони****» приходять, а я досвідчений. Я повинен їх навчати* («Газета по-українськи», 02.07.2017); *Тим більше, що вони тут від самого початку це ж не такі* ***салабони****, як ми* («Газета по-українськи», 19.08.2014). Таке ж значення має сленгова лексема *салага* – «солдат першого року служби» [Кондратюк : 269], напр.: *Але й вони мене заспокоїли – переляканого, тоді ще наївного* ***салагу*** *в рожевих окулярах* («Газета по-українськи», 27.01.2019); *Очиці сірі, колючі, й весь насмішкуватий, бо для нього ми, навіть оті квадратні полковники* ***салаги****, він починав кар'єру раніше* («Газета по-українськи», 27.01.2019); *Завалюю, бачу* ***салага*** *дригається під касетний магнітофон* («Газета по-українськи», 27.03.2014).

Висновки. На основі здійсненого аналізу можна зробити висновки про те, що в засобах масової комунікації представлена значна кількість сленгових одиниць. Засобами сленгу в мові сучасної публіцистики відображають важливі види діяльності людини: фізичну, інтелектуальну й мовленнєву. Сленгізми характеризують поведінку, емоції, бажання, психічні стани, рівень професійності, сферу розваг і відпочинку. Найменш детально означена сленговими лексемами фізична діяльність та зовнішній вигляд людини, проте в контекстах, де ми їх фіксуємо, вони зазвичай передані зооморфними метафорами.

Значна кількість соціально маркованих сленгових одиниць містить оцінну характеристику соціально значущих, політичних, економічних і культурних чинників життя людини, проте, як засвідчує дослідження, ця оцінка пейоративна, адже позначає негативні явища в державі, суспільстві, взаєминах і стосунках між людьми.

Деякі кримінальні жаргонізми перейшли в сленг і функціонують у певних значеннях. Наявність семантичних і стилістичних відтінків сленгового слова свідчить про його розвиток, трансформаційні зміни властивостей у порівнянні із жаргоном.

Використання жаргонної та сленгової лексики – це закономірне явище мови засобів масової комунікації початку XXI століття. Дотепер субстандартну лексику вживали в традиційних функціях: відтворення реального середовища, ситуації спілкування, як засіб мовної характеристики, цитатний виклад фактів, із метою мовної економії тощо. Однак наше дослідження показує, що на початку XXI століття жаргонна та сленгова лексика функціонують у публіцистиці в нових виявах, зокрема, як: семантичний конденсат тексту; креативний засіб; засіб залучення уваги до теми чи проблеми публікації; актуальна лексична одиниця сучасної розмовної мови; виразно-образний засіб тексту; засіб експлікації громадської оцінки певного явища дійсності; засіб створення іронії та експлікації «антинорми».

ЛІТЕРАТУРА

1. Боднар Р. В. Соціолект підлітків як субкультура сучасного лінгвосоціуму (на матеріалі англійської мови 90-х років XX – початку XXI століття) : автореф. дис. … на здобуття наук. ступ. канд. філол. наук : 10.02.04 «Германські мови». Київ, 2007. 20 с.

2. Бондаренко К. Л. Лінгвокультурні особливості українського та англійського сленгу : автореф. дис. … на здобуття канд. філол. наук : 10.02.17 «Порівняльно-історичне і типологічне мовознавство». Донецьк, 2007. 19 с.

3. Грабовий П. М. Когнітивні параметри українського молодіжного сленгу : автореф. дис. … на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова». Київ, 2010. 18 с.

4. Кондратюк Т. М. Словник сучасного українського сленгу. Харків : Фоліо, 2006. 350 с.

5. Мартос С. А. Молодіжний сленг у мовленнєвій структурі м. Херсона : автореф. дис. … на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова». Луганськ, 2006. 20 с.

6. Щур І. І. Українськомовний комп'ютерний сленг : формування і функціонування : автореф. дис. … на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : 10.02.01 «Українська мова». Київ, 2006. 20 с.

REFERENCES

1. Bodnar, R. V. (2007) Sotsiolekt pidlitkiv yak subkultura suchasnoho linhvosotsiumu (na materiali anhliiskoi movy 90-kh rokiv KhKh – pochatku XXI stolittia) : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stup. kand. filol. nauk : 10.02.04 «Hermanski movy». Kyiv, 20 p. [in Ukraine].

2. Bondarenko, K. L. (2007) Linhvokulturni osoblyvosti ukrainskoho ta anhliiskoho slenhu : avtoref. dys. na zdobuttia kand. filol. nauk : 10.02.17 «Porivnialno-istorychne i typolohichne movoznavstvo». Donetsk, 19 p. [in Ukraine].

3. Hrabovyi, P. M. (2010) Kohnityvni parametry ukrainskoho molodizhnoho slenhu : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filol. nauk : spets. 10.02.01 «Ukrainska mova». Kyiv, 18 p. [in Ukraine].
4. Kondratiuk T. M. (2008) Slovnyk suchasnoho ukrainskoho slenhu. Kharkiv : Folio, 350 p. [in Ukraine].
5. Martos, S. A. (2006) Molodizhnyi slenh u movlennievii strukturi m. Khersona : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filol. nauk : spets. 10.02.01 «Ukrainska mova». Luhansk, 20 p. [in Ukraine].
6. Shchur, I. I. (2006) Ukrainskomovnyi kompiuternyi slenh : formuvannia i funktsionuvannia : avtoref. dys. na zdobuttia nauk. stupenia kand. filol. nauk : spets. 10.02.01 «Ukrainska mova». Kyiv, 20 p. [in Ukraine].

T. M. LEVCHENKO
Doctor of Philology,
Assossiate Professor at the Department of Ukrainian Linguistics and Methods of Education,
Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav, Pereiaslav, Kyiv region, Ukraine
E-mail: tanyalevchenko2010@ukr.net
https://orcid.org/0000-0002-4275-7701

SLENGISMS ON THE IDENTIFICATION OF MALE PERSONS IN THE LANGUAGE OF MODERN MASMEDIA

The article states that youth subculture and slang are closely related, as they arise from the necessity for young people to socialize and at the same time actively express themselves. Emphasis is placed on the fact that modern mass media reflect the specifics of the life of each generation, become a means of identification, differentiation of different youth groups and a form of self-expression. New lexical means are constantly appearing in the language of mass media, which allow to concisely and accurately convey the moods, experiences, thoughts, impressions and emotions of young people. It is stated that the language of the youth subculture is always extremely expressive, concise, informative, it is characterized by elements of colloquialism, sometimes rude and familiar color. These processes are especially relevant in the functioning of the lexemes of the following thematic groups. In order to influence the audience, the authors of the publications use the nominations of these thematic groups, which are actively used in modern society and understood by young readers. It was found that they are often used in publications on politics, economics, crime, elections, sports. Quite often with their help the authors of publications reproduce the color of the youth environment, describe the realities of today's youth, characterize and evaluate socio-political processes in Ukraine. It is established that the source of expression of modern journalism are numerous slang units that allow to convey positive or negative emotions, mental states, emphasize the grossly ironic tone of the texts. Relevant for the modern reader slang units allow to accurately and succinctly describe the phenomenon that is mentioned in the publications, violating the criteria of stylistic appropriateness, ethics and aesthetics of the Ukrainian language. The collected factual material confirms that the functioning of slang units in the media space indicates a high degree of stratification of modern society and its instability. In addition, in modern journalism we see a decline in language and general culture, literacy, replacement of true values by standard foreign models.

Key words: language of mass media, slang, substandard vocabulary, thematic groups, evaluation.

УДК 811.161.2:81’374
DOI https://doi.org/10.52726/as.humanities/2021.4.4

М. М. ПАНОЧКО
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови,
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка,
м. Дрогобич, Львівська область, Україна
Електронна пошта: panochkom@ukr.net
http://orcid.org/0000-0002-1707-0975

РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ЛЕКСИКОГРАФІЇ В 70-Х РОКАХ ХХ СТ.

У статті висвітлено закономірності становлення і розвитку української лексикографії 70-х років ХХ ст. у контексті розвитку сучасної української літературної мови. Цей період став певним підсумком часів «хрущовської відлиги», коли середньорічний випуск українських словників сягнув у середньому 20 назв за рік. Проте вже із середини 70-х років відбувалось неухильне зменшення кількості українських словників, проводилась ідеологічна робота, спрямована на тотальну русифікацію мовного простору, «звільнення» українського словника від історизмів, архаїчних слів, релігійних термінів, слів спеціального вузького вжитку, діалектизмів та запозичень з європейських мов. Все ці аспекти мали на меті позбавити лексикографічні праці багатьох самобутніх рис української мови, загальмувати зростання національної свідомості й активності українців.

Однак у 70-х роках відбувалося видання багатотомного «Словника української мови» – цінного лексикографічного набутку української лексикографії ХХ ст. Були також надруковані словник староукраїнської мови, інверсійний словник, словник крилатих слів, «Шевченківський словник» та ін. Крім того, цінні словникові напрацювання публікувала й українська діаспора США, Канади, Франції. Надзвичайно цінним енциклопедичним довідником стала «Енциклопедія українознавства», яку видавало Наукове товариство імені Тараса Шевченка. Саме ця праця стимулювала до видання в 70-х роках на території радянської України низки україномовних енциклопедичних видань.

У нашому дослідженні здійснено опис та науковий аналіз основних українських словників 70-х років ХХ ст., крізь призму яких відображено основні аспекти розвитку лексичного складу літературної мови; окреслено значення лексикографічної роботи в історії української літературної мови ХХ ст. загалом і його 2-ої половини зокрема; розглянуто основні набутки й недоліки багатотомного тлумачного «Словника української мови». У статті застосовуємо переважно описовий метод, який дає можливість класифікувати та узагальнити мовні факти.

Проте важливо зазначити, що, незважаючи на русифікаторські тенденції, українська лексикографія 70-х років ХХ ст. заклала міцний фундамент для всебічного розвитку цієї складової частини мовознавства періоду незалежної України, продемонструвала тяглість національних традицій у словникарстві.

Ключові слова: словник, українська лексикографія, тлумачний словник, енциклопедичні словники, перекладні словники.

Постановка проблеми. Українська національна лексикографія остаточно сформувалася у ХХ ст. в процесі створення фундаментальних словникових праць із попередньою науковою розробкою їхніх концептуальних положень та основних ідей. У результаті тісних наукових контактів і творчого використання досягнень світових лексикографічних надбань українське словникарство кожною новою працею зміцнювало своє суспільно-наукове значення та авторитет у лінгвістичній науці. Найяскравіше це відобразилось у 70-х роках ХХ ст., коли з’явилося багато нових типів українських словників: тлумачних, фразеологічних, історичних, етимологічних.

Українська лексикографія, як і лексикографія кожної мови, розвивалася в тісному зв’язку з потребами суспільства, особливостями мовного і культурного життя. Словникарство 70-х років ХХ ст. не стало винятком, проте його розвиток був під впливом ще й тотально антиукраїнських суспільно-політичних умов, а саме: згортанням набутків «хрущовської відлиги», фактичною ліквідацією дисидентського і правозахисного руху шістдесятництва, значною русифікацією питомої української лексики в словниках, що зумовило звуження національного складника в лексикографічній роботі. Однак попри напруженість ситуації, відбулося видання першого в історії національної лексикографії багатотомного тлумачного Словника української мови.

Актуальність нашого дослідження зумовлена необхідністю відтворити цілісну картину форму-

вання української лексикографічної науки ХХ ст., дослідити її впливи на сучасний стан українського словникарства та окреслити особливості лексикографії 70-х років ХХ ст., що були важливою ланкою у ствердженні тяглості процесу становлення українського словникарства загалом.

Аналіз попередніх досліджень. Стан лексикографічної складової частини сучасної української літературної мови досліджували такі мовознавці, як Л. Паламарчук [Паламарчук 1978], П. Горецький [Горецький 1963], О. Демська [Демська 2010], В. Дубічинський [Дубічинський 2003] та ін. У працях цих дослідників переважно відображено тільки базові українські лексикографічні праці або ж спрямовано короткі зауваги щодо них. Однак питання історії української лексикографії ХХ ст. ще потребують детального висвітлення.

Варто згадати й бібліографічні покажчики з української лексикографії. У 1999 році у Львові був опублікований покажчик Т. Кульчицької «Українська лексикографія XIII–XX ст.: бібліографічний покажчик» [Кульчицька 1999], а у 2020 році в Києві з'явився бібліографічний покажчик Дмитра Пилипчука «Словники української мови: 1596–2018» [Пилипчук 2020]. Цей покажчик «укладений за принципами максимальної повноти» [Пилипчук 2020 : 12] та охопив видання за період з 1596 до 2018 років включно і містив 9244 бібліографічні нотатки.

У більшості наукових досліджень із лексикографії подано лише стислий огляд українського словникарства, де проаналізовано переважно двомовні перекладні російсько-українські та українсько-російські словники ХХ ст. У працях Л. Паламарчука ґрунтовно охарактеризовано особливості створення багатотомного тлумачного Словника української мови, визначено його основні структурні особливості. Проте варто зазначити, що подібні огляди часто зовсім оминають лексикографічні напрацювання української діаспори, а також розглядають тільки перекладні (інколи термінологічні) словники, але майже нічого не повідомляють про етимологічні, історичні словники й словники мови окремого письменника та ін.

Мета статті – простежити розвиток української лексикографії 70-х років ХХ століття, виявити основні тенденції її формування та розвитку. Завдання статті: описати та проаналізувати основні українські словники 70-х років ХХ ст., виявити їх вплив на сучасну національну лексикографію; висвітлити основні тенденції розвитку українського словникарства в Україні та діаспорі в десятиліття, яке завершувало національно-культурне піднесення періоду «шістдесятництва» і ставило суспільство перед новими ідеологічними викликами, які були спрямовані на уніфікацію та русифікацію всього національного простору. У дослідженні застосовуємо в основному описовий метод, який дає можливість класифікувати й узагальнити лексикографічні праці 70-х років ХХ століття.

Виклад основного матеріалу. Час «хрущовської відлиги» став другим періодом піднесення української лексикографії, який можна чітко корелювати з історичним періодом зростання національної свідомості й активності українців. Якщо за період 40–50-х років ХХ ст. середньорічний випуск українських словників становив 5 назв, то в 60-х роках він сягнув у середньому 20 назв за рік. Крім того, важливі словникові напрацювання публікувала й українська діаспора США, Канади, Німеччини, Франції. Діаспорна «Енциклопедія українознавства» стимулювала до появи в 60-х рр. на території радянської України цілої низки україномовних енциклопедичних видань. Цю тенденцію було продовжено і на початку 70-х років.

У 1970–1973 роках було видано завершальні 16 томів серії «Історії міст і сіл Української РСР» – унікального краєзнавчого енциклопедичного видання, яке здійснювалося Головною редакцією Української радянської енциклопедії (голова Головної редколегії – Петро Тронько). Це краєзнавче 26-томне видання стало гідним підсумком праці понад 100 тис. осіб, які були залучені до створення інформації з історії всіх населених пунктів Української РСР (понад 1,6 млн карток). Негативним є те, що ця фундаментальна праця була досить заідеологізована, адже в ній виразно домінувала радянський ідеологічний складник. Наприкінці 70-х років зроблена спроба оновити та «удосконалити в радянському дусі» це краєзнавче дослідження, але вже тільки російською мовою. Таким чином, виразно простежуються основні тенденції, які відбувалися в 70-х роках ХХ ст. – курс на русифікацію, уніфікацію та створення «єдиної радянської спільноти».

Подібні ідеологічні завдання отримало і 2-е видання Української радянської енциклопедії у 12-ти томах, яку почали видавати з 1977 року. На відміну від одномовного 17-томного 1-го видання УРЕ, друге видання виходило паралельно українською і російською мовами.

Щодо інших енциклопедичних видань, то варто згадати завершення видання в 1972 році «Радянської енциклопедії історії України» та «Енциклопедії народного господарства Української РСР». Крім того, важливе місце серед енциклопедичних видань 70-х років посіли «Українська сільськогосподарська енциклопедія», «Енциклопедія кібернетики» (1973) та «Шевченківський словник» (1976–1977). Були й опубліковані «Економічний словник» (1973), «Юридичний словник» (1974), «Філософський словник» (1973), «Політичний словник» (1976), які відзначалися високим рівнем ідеологічної заангажованості та сприяли русифікації суспільно-політичної термінології української мови, що відображалось через калькування, деформування семантики і використання дериватологічних форм на російський лад.

У цей же час продовжувалася робота над фундаментальною «Енциклопедією українознавства» в діаспорі. У 70-х роках вийшли 6-й, 7-й та 8-й томи словникової частини енциклопедії. Наукове товариство імені Шевченка та головний редактор видання Володимир Кубійович ретельно добирали матеріали до коротких статей-тлумачень, використовували світовий досвід укладання енциклопедичних словників.

У ці часи і з'явилося декілька знакових діаспорних лексикографічних видань. В Австралії був виданий «Українсько-англійський словник широкого вжитку» у 2-х томах (1979). У Канаді опубліковані «Знадібки до словника чужослів» (1976), «Словник чужомовних слів і термінів» (1977), «Словник чужослів» (1977) П. Штепи та «Український стилістичний словник» (1978) і 1-й том «Етимологічно-семантичного словника української мови» (1979) І. Огієнка. Вагоме місце в українській лексикографії посів «Етимологічний словник української мови» Ярослава Рудницького, який видавався протягом 70-х років у Вінніпезі та Оттаві. У США видавалися короткі англо-українські медичні словники та лікарські довідники (1970) М. Данилюка, анатомічний словник (1971), англо-українські (1973) та українсько-англійські словники (1973, 1979), «Короткий словник синонімів української мови» (1975) за ред. В. Волкова, «Українські народні назви рослин» (1973) Н. Осадчої-Янати, «Словник слів, у літературній мові не вживаних» (1973) І. Огієнка та ін. У Мюнхені (Німеччина) були опубліковані «Говірки й словник діялектної лексики Теребовельщини» (1971) О. Горбача, «Мала українська музична енциклопедія» (1971) О. Залеського та «Глосарій, або Тлумачний словник таємних, призабутих і не завжди зрозумілих слів» (1974) Б. Кравціва.

Знаковим же явищем для всієї лексикографії радянської України 70-х років став тлумачний «Словник української мови» в 11-ти томах, який мав «охоплювати лексичне багатство української літературної мови з його граматичною та стилістичною характеристикою в широких хронологічних межах – від Івана Котляревського до 60-х років XX ст.» [Паламарчук 1978 : 125]. Дослідники зазначають, що навіть у такому масштабному, одинадцятитомному словнику неможливо відобразити з належною повнотою всі скарби високорозвиненої і багатої своїм лексико-фразеологічним складом національної мови. Однак це був підсумок копіткої двадцятирічної роботи науковців з Інституту мовознавства імені Потебні АН УРСР, які ще з 50-х років комплектували словникову картотеку для тлумачного словника, а паралельно із цим видавали шеститомний академічний «Українсько-російський словник».

За підрахунками Л. Паламарчука, наприкінці 50-х років лексико-фразеологічні фонди словникової картотеки сягнули вже двох мільйонів одиниць, а в розпорядження укладачів словника почали надходити й інші лексикографічні джерела та лексичні матеріали з різних областей України. Все це «разом і складало ту матеріальну базу, на якій розпочалась побудова першого в історії української науки й культури наукового українського тлумачного словника» [Паламарчук 1978 : 124] .

Станом на 1970 рік, коли вийшов з друку перший том словника, лексикографи використовували ту лексичну базу, що перебувала в їхньому розпорядженні, а саме: словникова картотека (понад шість мільйонів карток), нові

й старі українські словники, лексичні матеріали, що всебічно відбивали лексико-фразеологічний склад української класичної і тогочасної літератури, а також зміни в лексико-семантичній системі сучасної української літературної мови; відображали поповнення лексики з галузей публіцистики, законодавчої складової частини та ділової мови.

На противагу словникам енциклопедичним, які досить широко залучали до своїх реєстрів фахову та спеціальну термінологію з багатьох галузей науки, культури, суспільно-політичного життя, пропонували стисле, але вичерпне наукове визначення кожного терміна, «Словник української мови» переважно характеризував слово засобами філологічного тлумачення, розкриваючи суть його семантичної будови. Словник не обмежувався ізольованим розглядом семантики слова, а «намагався показати конкретне слово у зв'язках з іншими компонентами фрази чи словосполучення, відобразити лексичний склад мови як складну систему з притаманними їй змістовими, лексико-граматичними, стилістичними зв'язками, в різних типах співвідношень і протиставлень тощо» [Паламарчук 1978 : 131].

«Словник української мови» укладений фахово та відповідно до вимог лексикографічної роботи, але має й певні вади, які безпосередньо пов'язані з ідеологічними чинниками та курсом «на зближення мов». Це досягалось насамперед прагненням викинути зі словника власне українські слова, які не схожі на російські. Щоб зберегти ці питомі слова, мовознавці вимушені були включати їх у словник із примітками «діалектне», «обласне», «застаріле», «рідковживане». Однак усе це не применшує важливості словника, який справді став «неперевершеним досягненням українського словникарства» XX ст. [Дідун 2021 : 55].

У 70-х роках в українській лексикографії з'явилися багато нових типів словників. Зокрема, опубліковано «Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.» (1977–1978, за ред. Л. Гумецької), «Інверсійний словник української мови» (1971–1973), «Словник ділової мови» (1970), «Нумізматичний словник» (1972, за ред. В. Зварича), «Словник гідронімів України» (1979), «Словник мови творів Г. Квітки-Основ'яненка» (1979), «Словник крилатих слів» (1975) А. Коваль, «У світі крилатих висловів» (1976) В. Коптілова, «Словник асоціативних норм української мови» (1976, за ред. Н. Бутенко). Вийшли з друку новий «Англо-український словник» М. Подвезька і М. Балли (1974, 65 000 слів), перекладний українсько-російський і російсько-український фразеологічний словник (1978) І. Олійника та М. Сидоренка, були значно оновлені «Словник іншомовних слів» (1977), довідник «Українська літературна вимова і наголос» (1973), «Топонімічний словник-довідник Української РСР» (1978) М. Янко, «Латинсько-український анатомічний словник» (1972), «Біологічний словник» (1974) тощо.

Серед термінологічних словників також виокремимо такі: «Російсько-український металургійний словник» (1970), «Словник музичних термінів» (1971 і 1977) Ю. Юцевича, «Російсько-український спортивний словник» (1973, за ред. Н. Фірселя), «Російсько-український словник соціально-економічної термінології» (1976, за ред. С. Воробйової), «Українсько-російський словник з цукрової промисловості» (1976, за ред. С. Іванова). Зазначимо, що кількість термінологічних словників у 70-ті роки скоротилася майже вдвічі, порівнюючи із 60-ми роками XX ст.

У 1973 році був перевиданий за ред. В. Німчука «Лексикон латинський» Є. Славинецького та «Лексикон словено-латинський» Є. Славинецького і А. Корецького-Сатановського. І це була єдина опублікована праця із серії «Пам'ятки української мови» за ціле десятиліття. Крім того, весь час відкладалося видання «Етимологічного словника української мови», перший том якого був опублікований тільки в 1982 році.

70-ті роки XX ст. – період розвитку і потрясінь, що відбились у лексикографії з новими лексико-фразеологічними, семантичними і власне лексикографічними формами розвитку, досягнення яких актуальні в лексикографічній та спеціальних галузях загалом. Особливої цінності сьогодні набуває лексичний склад тогочасних словників, який різногранно відображає надбання антропологічної діяльності людства, нові номени лексики ділової мови та культурологічної, суспільної, економічної, політичної сфер, остання з яких наймасштабніше відбиває

історичні форми суспільно-політичного становища держави.

Висновки. Аналіз праць українських лексикографів 70-х років XX ст. наочно засвідчує серйозне розширення тематики українського словникарства. Адже крім видання енциклопедичних, орфоепічних і перекладних словників, у цей період опубліковано словникові праці нових для української лексикографії типів, серед яких «Словник староукраїнської мови XIV–XV ст.», «Інверсійний словник української мови», «Словник крилатих слів» та ін. У 70-х роках XX ст. здійснювалося видання першого в історії національної лексикографії багатотомного тлумачного «Словника української мови». У ньому через лексико-фразеологічний матеріал досить виразно віддзеркалюються стан і основні тенденції розвитку словникового складу української загальнонародної мови другої половини XX ст., що відображало певний розмах словникової роботи в Україні. Однак суспільно-політичні особливості 70-х років XX ст., а саме впливи русифікації, наступи на національну культуру, спричинили майже повне припинення роботи над термінологічними й діалектологічними словниками, призупинення видання серії «Пам'ятки української мови», відкладення видання етимологічного словника, а енциклопедичні видання все частіше дублювалися російською мовою.

Викладений у статті матеріал також дає підставу стверджувати, що створені українськими лексикографами в 70-ті роки XX ст. словникові праці одночасно з виконанням безпосередніх лінгвістичних завдань містили різнограннну наукову й політичну інформацію, будучи в такий спосіб не тільки знаряддям піднесення культурно-освітнього рівня нації, але й важливою ланкою у формуванні національної свідомості та збереженні історичної пам'яті українців. Усе це свідчить про відповідальність української лексикографії перед суспільством, перед нацією як щодо дотримання у словниках правильного, науково обґрунтованого співвідношення загальнолітературної та спеціальної лексики, так і відносного відображення в них ментальності нашого народу навіть у складні десятиліття нашої історії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Горецький П. Історія української лексикографії. Київ : Видавництво Академії наук УРСР, 1963. 242 с.
2. Демська О. Вступ до лексикографії. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2010. 266 с.
3. Дідун Л., Козирєва З. Українська академічна лексикографія: здобутки та перспективи розвитку. *Українська мова.* 2021. № 3 (79). С. 54–65.
4. Дубічинський В. Українська лексикографія : історія, сучасність та комп'ютерні технології. Харків : НТУ «ХПІ», 2004. 203 с.
5. Кульчицька Т. Українська лексикографія XIII–XX ст. : бібліографічний покажчик. Львів, 1999. 359 с.
6. Паламарчук Л. Українська радянська лексикографія : питання історії, теорії та практики. Київ : Наукова думка, 1978. 203 с.
7. Пилипчук Д. Словники української мови : 1596–2018 : бібліографічний покажчик. Київ : Видавничий центр «Просвіта», 2020. 1072 с.

REFERENCES

1. Horetskyi P. (1963) *Istoriia ukrainskoi leksykohrafii*. [History of Ukrainian lexicography]. Kyiv : Publishing House of the Academy of Sciences of the USSR. (in Ukrainian).
2. Demska O. (2010) *Vstup do leksykohrafii*. [Introduction to lexicography]. Kyiv : Kyiv-Mohyla Academy Publishing House. (in Ukrainian).
3. Didun L., Kozyrieva Z. (2021) Ukrainska akademichna leksykohrafiia: zdobutky ta perspektyvy rozvytku [Ukrainian academic lexicography: Achievements and prospects of development]. *Ukrainian Language*, no. 3, pp. 54–65.
4. Dubichynskyi V. (2004) *Ukrainska leksykohrafiia : istoriia, suchasnist ta kompiuterni tekhnolohii*. [Ukrainian lexicography: history, modernity and computer technologies]. Kharkiv : NTU KhPI. (in Ukrainian).
5. Kulchytska T. (1999) *Ukrainska leksykohrafiia XIII–XX st. : bibliohrafichnyi pokazhchyk*. [Ukrainian lexicography of the XIII–XX centuries]. Lviv. (in Ukrainian).
6. Palamarchuk L. (1978) *Ukrainska radianska leksykohrafiia : pytannia istorii, teorii ta praktyky*. [Ukrainian Soviet lexicography: questions of history, theory and practice]. Kyiv : Naukova dumka. (in Ukrainian).
7. Pylypchuk D. (2020) *Slovnyky ukrainskoi movy : 1596–2018 : bibliohrafichnyi pokazhchyk*. [Dictionaries of the Ukrainian language: 1596–2018]. Kyiv : Prosvita. (in Ukrainian).

M. M. PANOCHKO
Candidate of Philological Sciences,
Senior Lecturer at the Department of Ukrainian Language,
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Drohobych, Lviv region, Ukraine
E-mail: panochkom@ukr.net
http: //orcid.org/0000-0002-1707-0975

THE DEVELOPMENT OF UKRAINIAN LEXICOGRAPHY IN THE 70S OF THE TWENTIETH CENTURY

The article highlights the patterns of formation and development of Ukrainian lexicography in the 70s of the twentieth century. In the context of the development of modern Ukrainian literary language. This period has been a result of the "Khrushchev's thaw", when the average annual issue of Ukrainian dictionaries reached an average of 20 titles per year. However, since the mid-1970s there has been a steady decline in the number of Ukrainian dictionaries, ideological work aimed at total Russification of the linguistic space, "liberation" of the Ukrainian dictionary from historicism, archaic words, religious terms, words of special narrow use, dialects and borrowings from European languages. All these aspects were aimed at depriving the lexicographical works of many original features of the Ukrainian language slowing down the growth of national consciousness and activity of Ukrainians.

However, in the 1970s a multi-volume Dictionary of the Ukrainian Language was published, a valuable lexicographical achievement of twentieth-century Ukrainian lexicography. The Dictionary of the Old Ukrainian Language, the Inversion Dictionary, the Dictionary of Winged Words, the Shevchenko's words Dictionary, and others were also published. In addition, valuable vocabulary was published by the Ukrainian diaspora in the United States, Canada, and France. The Encyclopedia of Ukrainian Studies, published by the Taras Shevchenko Scientific Society, became an extremely valuable encyclopedic reference book. This work is stimulated the publication of a number of Ukrainian-language encyclopedic publications in Soviet Ukraine in the 1970s.

In our study, a description and scientific analysis of the main Ukrainian dictionaries of the 70s of the twentieth century, through the prism of which the main aspects of the development of the lexical structure of literary language are reflected; the significance of lexicographical work in the history of the Ukrainian literary language of the XX century is outlined in general and its 2nd half, in particular; the main achievements and shortcomings of the multivolume explanatory "Dictionary of the Ukrainian language" are considered. In our study we use mainly descriptive method, which allows to classify and generalize linguistic facts.

Of particular value today is the lexical composition of contemporary dictionaries, which reflects the heritage of mankind, new words of business language and cultural, social, economic, political spheres, the latter of which reflects the historical forms of socio-political situation.

Finally, it is important to note that, despite the Russification tendencies, the Ukrainian lexicography of the 70s of the twentieth century laid a foundation for the comprehensive development of this component of linguistics of the period of independent Ukraine, demonstrated the longevity of national traditions in lexicography.

Key words: dictionary, Ukrainian lexicography, explanatory dictionary, encyclopedic dictionaries, translation dictionaries.

УДК 81.276
DOI https://doi.org/10.52726/as.humanities/2021.4.5

К. С. ПАНТІЛЕЄНКО
викладач кафедри філології,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет, м. Дніпро, Україна
Електронна пошта: katednepr@gmail.com
http://orcid.org/0000-0001-6711-8351

РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ «ЖИТТЯ» ГОЛОВНОЇ ГЕРОЇНІ В РОМАНІ «ЩОДЕННИК СТРАЧЕНОЇ» МАРІЇ МАТІОС

Стаття розкриває особливості сучасного роману М. Матіос, до яких слід віднести вічні духовні цінності – універсальні, тобто такі, що в усі часи й у всіх народів мали велике значення. До таких цінностей належать життя, любов, дружба, краса, істина, родина тощо. Стаття наголошує, що саме на цих цінностях і ґрунтується вся творчість відомої романістки Марії Матіос. Найбільш важливими для неї та її героїв постають такі реалії, навколо яких і обертаються всі інші. До найвищих духовних цінностей, безперечно, належить сама людина та її життя. Як відомо, цінність та якість людського «життя» здавна становить один із найбільш важливих принципів самого існування. Приклади щодо цього можна відшукати в міфах, літературі та філософії багатьох етносів. Людська цивілізація не зможе продовжити своє існування, якщо не буде усвідомлювати цінності життя. Мета статті – розкрити на прикладі фрагментів «життя» героїні Матіос, як відбувається поглиблення теоретичних відомостей про концепт вираження духовних цінностей загалом і як об'єктом дослідження стають особливості мовного вираження основних духовних цінностей світу головної героїні Марії Матіос. Одним із базових завдань статті є опис різних фрагментів з урахуванням культурно зумовлених та індивідуальних рис світобачення роману «Щоденник страченої» Марії Матіос, серед яких основними варто вважати концепти вираження життя через життя жінки: чекання коханого, життя – кохання, спільне життя, життя – самотність, життя – роздягання. На численних прикладах продемонстровано основні вектори художнього переосмислення типових для літературної репрезентації жіночих образів. Суть поняття «повсякденного» життя виходить однією з категорій постмодернізму, теоретично обґрунтованої в працях М. де Серто, Е. Гофмана, П. Був'є та ін., що полягає у вивченні життя не в самих проявах, що фіксуються в літературних поняттях, а в тому вигляді, як воно проявляється в побуті, частково у свідомому, а більшою мірою навіть у несвідомому вигляді. Авторка майстерно розкриває «повсякденне» життя жінки, яке набуває особливого значення в сучасних літературах.

Ключові слова: роман, життя, репрезентація, цінність, жінка, чоловік.

Постановка проблеми. Теорії постмодернізму отримали відклик у сучасній українській прозі кінця XX – початку XXI століть. Привертає увагу перш за все переоцінка усталених цінностей, пошук нових тем, форм зображення, змішування жанрів та репрезентування долі героїв. У даному дослідженні спрямовано увагу на з'ясування питань вираження закономірностей позначення, вираження та опису фрагментів життя та щастя в романі, а саме жіночого. Таким чином, дослідження особливостей репрезентації є актуальним через те, що воно відповідає сучасній тенденції розвитку лінгвістики і прози – переходу від спеціалізації лінгвістичного знання до його інтеграції [Прищепа 2018 : 110].

Фрагменти вираження репрезентацій будь-якого автора художнього тексту визначається його індивідуальними уявленнями й інтенціями щодо сприйняття світу. Під час осмислення та розмірковування над реаліями навколишнього середовища виникають асоціації, певні ментальні уявлення, що згодом формують смисли. Картина «життя» є розуміння людиною дійсності крізь призму відображення самої свідомості. Отже, роботу мисленнєвого апарату індивід виражає за допомогою мови. Думки або асоціації виражаються в мовленні й формують мовну репрезентацію, оскільки у свідомості людини виникають поняття щодо тих чи інших подій, що узагальнюються у свідомості та згодом набувають рис. Трансформуючи досвід у певні явища, людина вибудовує свій особистий простір, який утворює концептуальну картину особистого – «багатомірне явище, в якому, – як підкреслює Л. А. Лисиченко, – як у кристалічній сітці відбиваються і елементи світового універсуму, і зв'язки між цими елементами» [Лисиченко 2008 : 13, Семак 2017 : 117].

До яскравих представниць сучасної української прози належить Марія Матіос, яка репрезентує проблему долі людини, зосереджує увагу на душевних та психологічних зіткненнях, змальовує вчинки та стосунки з найближчим оточенням. Народжена 19 грудня 1959 року на Буковині, Марія Матіос – справжня гуцулка. Вона щира прихильниця своєї родини, рідного слова і домашньої кухні, одна з найпопулярніших українських письменниць, лауреат Шевченківської премії. Її романи «Солодка Даруся» та «Нація» витримали понад 6 видань. Прозова творчість авторки дуже багата в жанровому плані: роман-памфлет, бульварний роман, повість, книга кулінарних рецептів, сага в новелах.

Аналіз попередніх досліджень. Як відомо, сьогодні існує багато літературних студій українського письменства в роботах В. Агеєвої, Н. Зборовської, Р. Мовчан, О. Забужко, С. Павличко, Г. Улюри та ін., здійснено чимало цінних узагальнень щодо провідних явищ художньої репрезентації героїнь у сучасній літературі та у класичних творах [Агеєва 2008, Гундорова 2013, Забужко 2009, Павличко 2002], проведено аналіз специфіки репрезентації «життя», що відноситься і розкривається в духовних внутрішніх цінностях.

Мета статті – розкрити на прикладі фрагментів «життя» героїні Матіос, як відбувається поглиблення теоретичних відомостей про концепт вираження духовних цінностей загалом і як об'єктом дослідження стають особливості мовного вираження основних духовних цінностей світу головної героїні Марії Матіос.

Виклад основного матеріалу. Вічні духовні цінності є універсальними, тобто такими, що в усі часи й у всіх народів мали велике значення. До таких цінностей належать життя, любов, дружба, краса, істина, родина тощо. Саме на цих цінностях і ґрунтується вся творчість Марії Матіос. Найбільш важливими для неї та її героїв постають такі реалії, як любов, життя та родина. Довкола цих цінностей обертаються всі інші [Семак 2019 : 147]. До найвищих духовних цінностей, безперечно, належить сама людина та її життя [Лисиченко 2008 : 197], [Пантілеєнко 2018 : 197]. Цінність людського життя здавна становила один із найбільш важливих принципів існування. Приклади щодо цього можна відшукати в міфах, літературі та філософії багатьох етносів. Людська цивілізація не зможе продовжити своє існування, якщо не буде усвідомлювати цінності життя.

Репрезентація «життя» в романі розкривається через загальне уявлення героїні про навколишній світ, мисленнєвими утвореннями, що виражаються низкою сталих вражень, в яких виражаються так звані індивідуальні сприйняття дійсності, що репродуковані досвідом особистості, її проекцією власного життя на з'ясування реалій світу через життя жінки: чекання коханого, життя – кохання, спільне життя, життя – самотність, життя – роздягання.

Матіос наголошує, що у чоловіка світосприйняття «життя» через «жорсткий і холодний погляд», а у жінки це – «оманлива ідилія», в якій «якийсь цілком випадковий чоловік і, як правило, цілком випадково прибирає обличчя уявлюваного тобою царевича – і далі тимчасово, а чи і впродовж життя, мордує тебе з усією силою тобою ж придуманої чи змайстрованої пристрасті». Також чітко сформований ще з дитинства стереотипний образ для всього життя чоловіка – батька – «з моїм молодим і красивим татом! Я б хотіла й собі такого чоловіка! І щоб він спав так само красиво й незалежно...», «цей ненависний і любий одночасно чоловік» [Матіос: 33]. Репрезентація проходить крізь спогад-хворобу: «чоловік, що спить по діагоналі ліжка й одною рукою тримає мою грудь. А на годиннику – завжди третя ранку», або «від нього пахло Фаренгейтом – запахом усіх безсердечних і корисливих людей».

Життя головної героїні представляється гострошпилевим. Так, вона доходить висновку, що «страждання невичерпні, поки в людині жевріє життя», «життя і страждання – приховані синоніми, вросли одне в одне, як сіамські близнюки», «моє життя гірше, аніж оцих ось бомжів».

Аналізуючи роман, слід звернути увагу, на ознаки, що для жінки «корона і крона життя – чекання смерті», так головна героїня вважає, що «щоденник життя розумна людина могла би помістити в п'ятеро, десятеро слів: народилася, любила, страждала, народжувала, втрачала, мучила, вмерла». «Клінічний випадок, – каже моя подруга, господарка привітної дачі. Ти не вписуєшся в класичну другу стать, уже відверто сміється з мене, – ти не жінка, ти – стать

якась третя». Я ж думаю, що для мене ще не придумали статі».

Аналізуючи репрезентацію самого «життя», слід звернути увагу на сучасне світосприйняття чоловіків про жінок, а саме сусіда по кабінету головної героїні. «На мої припущення щодо ролі жінки в процесі початку війни, мовляв, начиталася про Єлену Прекрасну, ось і мучить тебе всяка ахінея. Наш час – нецікавий для починання воєн через жінку. Мовляв, перевелася справжня жіноча порода, здатна збурити в чоловікові Везувій, магма з якого розлилася б на іншому кінці планети; натомість модифікувалася порода жінок-«дворняг». А «дворняжка» не може перевестися. Вона може хіба що одіамантитися, не розуміючи, що це їй все одно не поможе. Жіночі запити здрібніли, і сьогодні ніхто не просить свого коханого зачерпнути шоломом води із Євфрату чи з Амазонки; а отже, – умерли благородні почуття, задля яких чоловік міг зробитися як некерованим у своїй агресії, так і непередбачуваним у своєму милосерді задля якоїсь одної-єдиної жінки».

Матіос, крім свого бачення, вдало репрезентує і долі своїх побічниць. «Улюблена письменниця» героїні вважає, що «що жіночу свідомість, свідомість, а не жінку як фізичну особу, репресувати майже неможливо. На відміну від свідомості чоловічої. За її письменницькою логікою, жіноча свідомість малопридатна саме для тоталітарних репресій або придатна менше через те, що жінка завжди більш відповідальна за життя, ніж чоловік. Жінці важче позбутися власного життя через те, що жінка майже завжди залишається оберегом іншого життя. Того, котре вона дала». Але якщо жінка не народжує, її свідомість і життя піддаються критиці, при цьому «тоталітаристами й репресантами в основному є чоловіки».

Слід відокремити, що Матіос у своєму романі «Щоденник страченої» аналізує не тільки письменницю, яка «так немодно і так затято розробляє тему репресованої жіночої свідомості», але й книжку М.М. «При відкритих очах», основна думка якої: «Жіноче життя триває в придуманій нею темряві, там вона шукає своє правдиве зображення в дзеркалі якогось одного – вибраного нею – чоловіка». Так Матіос доходить висновку, що «М.М. не знати цього – не знати жіночої психології. Або самій не бути жінкою».

Мовну репрезентацію переродження життя можна побачити в **листі-молитві** жінки-християнки, коли вона сподівається на дитину: «всі бідні Евині дочки», «щоб дитина, подібно до святого немовляти Іоанна, поклонялася Божественному Господові Спасителю», а також щоб прожити щасливе життя, Лариса «вперше в свідомому житті побрела до храму», бо «всім на світі керує Бог? А раз керує – значить, лякає. Як лякає – значить, він терорист?» (Бен Ладен).

Аналізуючи роман «Щоденник страченої», можна зустріти «забобони», які впливають на формування «стандартів багаторазового користування на всі випадки життя»: «можлива гармонія, між людьми, хоча й нетривала», «міф, що біг продовжує життя», і висновок з усього – «шалене кохання грошей не додає і щастя не примножує». Репрезентація життя виражається через термін в'язничного утримання, строк збирання врожаю, термін кохання, і все це – відношення жінки до чоловіка.

Одна з глав репрезентує елементи оточення «Щоденника страченої», так і починається «Правдива історія людини – історія її приватного життя», а саме «натуральність» у «часі, приспаному Візувіями». Лариса повертається з відрядження й описує в щоденнику життя у жіночому монастирі: жіноча природа в зеленому світі життя, в монашок живе обличчя та жваві очі в казарменому ритмі існування. Можна прослідкувати порівняння **життя жінки** – **чекання коханого**, бо воно «нестерпне», «ночі минають химерно», **життя** – **кохання** – це радість, сумнівна радість, безсумнівна – суцільна радість, радість кохання. Головна героїня Матіос порівнює своє життя з колежанкою Ларисою К., яка є «взірцем жіночого опису» та «проповідниця моралі», у неї чоловік – цяпочка, дітки – ідеальні, щастя – стабільне, але це тільки одна сторона, так їй легше жити з тим, що насправді у чоловіка є інша сім'я, донька на голці, а сама Лариса «вдарилася у блуд».

Життя в романі Матіос репрезентується і з погляду жінки, в якій багато **художніх образів**, і з погляду чоловіка. «**Спільне життя**» – одне зі складних питань, начебто спільне, а погляд неспільний. Лариса дивується, як молоді люди можуть жити «так правильно, з півслова розуміючи одне одного», вона уявляла сімейне життя «бурхливішим, не таким

регламентованим і прісним». Розписаний план сімейного життя не врятовує пару від розлучення, бо в ньому «не пахло прихованою енергією кохання», то був «графік сімейного життя, а не мистецтво», «дутий замовниками рейтинг: сьогодні є, а завтра – шкереберть». Так відображено руйнівну дію шлюбу й побуту на взаємовідносини чоловіка й жінки. С.Д. – Ларисин рятівник і спокусник – «виявився дуже вразливим і добрим», тому що боїться **життя-самотності.** З ним вона була щаслива, бо «ніхто ні за ким не вмирав, це було легко й приємно», вона не почувалася «злодійкою», «двоє випадкових подорожніх».

Життя жінки – роздягання. Усі чоловіки такі – вони роздягають жінку очима швидше, аніж вона встигне привітатися. «Цікаво, чи є спосіб уникнути подібних роздягань, коли ти жінка і до того ж – не кікімора?», «Чоловіки – вони мастаки інтриги не менші, аніж хвалені, завжди інтуїтивні жінки. Чоловік був такий ніжний, що, ледь доторкнувшись до нього, я зрозуміла свою погибель. Він пестив мене так, ніби ворожив. Тепер я рискаю, мов тигриця». У мене появився новий залицяльник, не-вимагальник, тільки давальник по імені Л.Д. Грошовитий дядько пенсійного віку, якому потрібна молода жінка. «Для приємного проведення надміру зайвого часу». Все решту він дасть, так мені й сказав. Першою після нетривалих оглядин має бути сьогоднішня вечеря в ресторані на воді. Але сформований стереотип коханого чоловіка як носій духовних цінностей підказує: «та краще хай мене зґвалтують, аніж я маю зараз вечеряти з примусу душі, тримаючи подумки запрограмовану обов'язковість *опісля*». В останній частині – «Єпілозі» головний герой, по словам Лариси, «ромео пенсійного віку з егоїзму. Колись він хотів стати власником моїх думок. А йому дозволялося мати тільки тіло».

Висновки. Отже, теоретичні основи постмодерну значно вплинули на художню репрезентацію життя героїні Марії Матіос. Трансформація сучасної української прози надала поштовх до низки посутніх особливостей, які дають тенденції до розвитку українського життя героїнь початка XXI ст. Ми доходимо висновку, що такі ключові величини життя, як «людина» і «соціум», репрезентуюся в доволі звичному поєднанні «людина і соціум», де під соціумом розуміються всі майстерно описані особливості: етичного характеру, психологічного та побутового. Власне, роман Марії Матіос репрезентує образ історії життя, що може водночас відбуватися з людиною.

ЛІТЕРАТУРА

1. Агеєва В. Жіночий простір: Феміністичний дискурс українського модернізму. Київ : Факт, 2008. 359 с.

2. Гундорова Т. Транзитна культура: Симптоми постколоніальної травми. Київ : *Грані*-Т, 2013. 548 с.

3. Забужко О. Жінка-автор у колоніальній культурі, або Знадоби до української ґендерної міфології / О. Забужко. *Хроніки від Фортінбраса*. Київ : Факт. 2009. С. 152–191.

4. Лисиченко Л. А. Багатозначність у лексико-семантичній системі: структурний, семантичний, когнітивний аспекти. Харків : Основа, 2008. 272 с.

5. Матіос М. Щоденник страченої. Львів : ЛА Пірамида, 2011. 200 с.

6. Павличко С. Фемінізм. Київ : Основи, 2002. 322 с.

7. Пантилеенко Е. Влияние идеографических характеристик лексики на восприятие ; Одеський нац. університет імені І. І. Мечникова. Одеса, 2019. С. 196–199.

8. Прищепа О. П. Особливості вербалізації концепту УКРАЇНА в мовомисленні сучасної української молоді. *Наук. вісник НУБіП України.* 2018. Вип. 292. С. 109–116.

9. Семак Л. А. Контекстна синоніміка як лексична підсистема (на матеріалі сучасної жіночої прози). *Науковий огляд.* 2017. № 3 (35). С. 117–127.

10. Слухай Н. В. Сучасні лінгвістичні теорії концепту як мовнокультурного феномену. *Мовні і концептуальні картини світу*. Київ : КНУ ім. Т. Шевченка, 2002. С. 462–470.

11. Юмрукуз А. А. Функціонально-компонентна структура концепту «згода» в англійській мові. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія : «Філологічні науки».* 2018. Вип. 9. С. 252–255.

REFERENCES

1. Aheieva V. (2008). *Zhinochyi prostir: Feministychnyi dyskurs ukrainskoho modernizmu* [Women's space: Feminist discourse of Ukrainian modernism] Kyiv: Fakt. (in Ukrainian)

2. Hundorova T. (2013). *Tranzytna kultura: Symptomy postkolonialnoi travmy* [Transit culture: Symptoms of postcolonial trauma].Kyiv: Hrani-T. (in Ukrainian)

3. Zabuzhko O. (2009). *Zhinka-avtor u kolonialnii kulturi, abo Znadoby do ukrainskoi gendernoi mifolohii* [Woman-author in colonial culture, or needs for Ukrainian gender mythology] Zabuzhko, O. Khroniky vid Fortinbrasa, pp. 152-191. Kyiv: Fakt (in Ukrainian)

4. Lysychenko L. A. (2008) *Bagatoznachnist u the lexicako-semantichniy systemi: structurnuy, semantuchnuy, cognituvnuy aspectu* [Ambiguity in the lexical-semantic system: structural, semantic, cognitive aspects] Kharkiv. Osnova vidavnicsha grupa (in Ukrainian)

5. Matios M. (2011) *Schodennuk straschenoy* [Diary of the executed]. L'viv: LA Piramida (in Ukrainian)

6. Pantileenko E. (2019) *Vliyanie ideographicheskih characteristic slovarya na vospriyatie* [Influence of ideographic characteristics of vocabulary on perception]. Odessa. pp. 196 -199 (in Russian)

7. Pavlychko S. (2002) *Feminism* [Feminism] Kyiv: Osnovu (in Ukrainian)

8. Pryschepa O.P. (2018) *Osobluvosti verbalizatsiyi contseptu UKRAYINA v movomuslenni suchasnoyi ukrayinskoyi molodi* [Features of verbalization of the concept of UKRAINE in the language thinking of modern Ukrainian youth] Science. Vup. 292. pp. 109-116.

9. Semak L.A. (2017) *Kontekstna sunonimika yak leksuchna pidsustema* [Contextual synonymy as a lexical subsystem] Scientific Review. № 3 (35). pp.117 - 127.

10. Sluhay N.V. (2002) *Suchasni lingvistuchni teoriyi kontseptu yak movnogo ta kul'turnogo seredovicsha* [Linguistic and conceptual pictures of the world] Kyiv. Kiyv National University named after T. Shevchenko. pp. 462–470.

11. Yumrukuz A.A. (2018) Funktsional'no-komponentna structura contseptu zgoda v angliys'kiy movi [Functional-component structure of the concept of "consent" in English] Scientific Bulletin of Drohobych State Pedagogical University named after Ivan Franko. Philological sciences. Vol. 9. pp. 252-255.

K. S. PANTILEIENKO
Lecturer at the Department of Philology,
Dniprovsky State Agrarian and Economic University, Dnipro, Ukraine
E-mail: katednepr@gmail.com
http://orcid.org/0000-0001-6711-8351

REPRESENTATION OF "LIFE" THE MAIN CHARACTER IN THE NOVEL "THE DIARY EXECUTED" BY MARIA MATIOS

The article deals with the features of modern Ukrainian novel by M. Matios, which includes the eternal spiritual values. The universal which have always been of the great importance to all the people. Such values include life, love, friendship, beauty, truth, family, and so on. The author emphasizes that all the works of the famous novelist Maria Matios are based on these values. The most important for her and her heroes such as realities and around which all others are revolved. Undoubtedly, the highest spiritual values include person and life. Moreover, the value and quality of human life has long been one of the most important principles of existence itself. Some examples of these can be found in the myths, literature and philosophy of many ethnic groups. Human civilization will not be able to continue its existence if it does not realize the values of life. The scientific novelty of the research results is to reveal, on the example of the concept of "life" of the heroine Matios, how the deepening of theoretical information about the concept of spiritual values in general, as well as how the object of study is the linguistic expression by Maria Matios. One of the basic tasks of the article is to describe various fragments taking into account culturally determined and individual features of the worldview of the novel "The Diary of the Executed" by Maria Matios, among which the main concepts are to express life, life - undressing. Numerous examples demonstrate the main vectors of artistic rethinking of female images typical of literary representation. The essence of the concept of "everyday" life is one of the categories of postmodernism, theoretically substantiated in the works of M. de Certo, E. Hoffman, P. Bouvier, etc., which consists in the study of life but not in the manifestations themselves, which are fixed in literary concepts, and in the form manifests itself in everyday life, partly in the conscious, and to a greater extent even in the unconscious. The author skillfully reveals the "everyday" life of a woman, which acquires special significance in the modern literature.

Key words: novel, life, representation, value, woman, man.

УДК 378.1
DOI https://doi.org/10.52726/as.humanities/2021.4.6

Л. А. СЕМАК
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри філології,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет, м. Дніпро, Україна
Електронна пошта: semak.l.a@dsau.dp.ua
http://orcid.org/0000-0002-2495-4680

СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ ДІЛОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В АГРАРНИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

У статті окреслено сучасні технології навчання ділової української мови в аграрних закладах вищої освіти. Поява запропонованої розвідки зумовлена потребою розроблення в лінгвістичній і педагогічній науці доцільних освітніх і педагогічних технологій і методик, що мотивують студентів до вивчення державної мови в закладі вищої освіти, сприяють кращому осягненню мовних знань, відповідають запитам сьогодення. Спостережено, що за сучасних соціально-економічних умов поступу нашої держави неабияку роль у становленні висококваліфікованого фахівця, професійно і культурно розвиненого спеціаліста відіграє вивчення ділової української мови. У розвідці використано загальнонаукові методи аналізу й синтезу; описовий і компаративний метод. Обґрунтовано поняття технологій, освітніх технологій, педагогічних технологій. Виявлено й описано кілька груп педагогічних технологій, що їх слід упроваджувати в аграрних закладах вищої освіти на заняттях із ділової української мови, як-от: технології особистісно зорієнтованого навчання; технології з опертям на активізацію та інтенсифікацію діяльності здобувача; технології з опертям на організацію та управління процесом навчання. Доведено, що впровадження освітніх і педагогічних технологій у навчанні української мови, адаптованих до вимог сьогодення, в аграрних закладах вищої освіти дає серйозні переваги в налагодженні й автоматизації навчального процесу дисципліни, модернізації і поліпшенні організації лекційних і практичних занять, активізації діяльності здобувачів, підвищенні мотивації до вивчення державної мови й розвитку українськомовної компетентності. Наголошено на тому, що перспективи подальших досліджень полягають у докладному аналізі інформаційно-комунікаційних технологій і розробленні системи електронних вправ, програм, застосунків для навчання ділової української мови.

Ключові слова: ділова українська мова, освітні технології, педагогічні технології, інформаційно-комунікаційні технології.

Постановка проблеми. Загальновідомо, що українська мова є ідентифікаційною рисою українського народу, має статус державної мови України, що проголошений у Конституції України (ст. 10) [Конституція : 4]. На території України українська мова є обов'язковою під час комунікації і здійснення повноважень органами державної влади і місцевого самоврядування, а також в інших публічних царинах суспільного життя. Урегульовувати мовне питання і мовну ситуацію в Україні покликаний Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» [Закон 2019], прийнятий 25 квітня 2019 р., що уточнює статус української мови, визначає порядок її побутування і застосування. Аналізуючи наведений закон, правознавиця Н. Камінська наголошує: «Сьогодні важливо створити всі умови на державному рівні задля усвідомленої національної ідентифікації, збереження національної культури, традицій, звичаїв, історичної пам'яті й поширення української мови у світі. Адже це один із визначальних чинників українського державотворення, конституційного ладу, консолідації нації тощо» [Камінська : 96]. Однією з таких умов стає обов'язкове вивчення української мови в усіх закладах освіти нашої держави, що фіксує законодавець у ст. 7 Закону України «Про освіту» (2017 р.): «Мовою освітнього процесу в закладах освіти всіх рівнів є державна мова» [Закон 2017].

Через порівняно нещодавно прийняті нормативно-правові акти справді вивченню української мови приділяють усе більше уваги, оскільки нині знання української мови – це не лише ознака духовно й культурно розвиненої особистості, а й неодмінна і беззастережна вимога до спеціалістів будь-якої галузі знань: фахівці, які добре володіють державною мовою, вміють ефективно комунікувати й професійній сфері і під час здійснення посадових обов'язків, затребувані на сучасному ринку

праці. Дослідниця І. Полякова наголошує: «На жаль, у сучасної молоді спостерігаються порушення норм української мови. Це виражається в малому лексичному запасі слів, невмінні чітко й зрозуміло сформулювати й обґрунтувати свою думку, логічно й послідовно викласти матеріал, використанні великої кількості сленгізмів, що притупляють у молодого покоління почуття відповідальності за дотримання цих норм» [Полякова : 2]. Мовно не підготовленими нерідко є і здобувачі вищої освіти, що обрали фах, пов'язаний з аграрно-промисловим сектором нашої країни, оскільки майбутні спеціалісти, задіяні в такій галузі економіки, як сільське господарство, зазвичай націлені на здобуття фахових прикладних знань, часто не переймаються вивченням гуманітарних дисциплін, удосконаленням українськомовної обізнаності та спілкувальних навичок, не усвідомлюють важливості розвитку комунікативної компетентності, формування лінгвальної майстерності. Тому сучасна лінгвістична й педагогічна наука постійно працює над розробленням успішних технологій і методик, що мотивують студентів до вивчення рідної мови в закладі вищої освіти, сприяють кращому осягненню мовних знань, відповідають запитам сьогодення. Цим пояснюємо **актуальність** нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення освітніх технологій навчання мови – порівняно не нове завдання, оскільки цій актуальній мовознавчій і педагогічній проблемі присвятили свої наукові праці видатні зарубіжні й вітчизняні вчені (С. Амеліна, О. Литвинова, Т. Пахомова, І. Полякова, І. Секрет, О. Тарнопольський, D. Brinton, M. Snow, M. Wesche та ін). Усі науковці погоджуються з тим, що потреба в застосуванні технологій в освітньому процесі відповідно до запитів часу так чи інакше сприяє підвищенню ефективності сприйняття і засвоєння навчального матеріалу.

Мета цієї статті – дослідити й описати сучасні технології навчання ділової української мови в аграрних закладах вищої освіти. По-перше, нинішній процес цифровізації всіх сфер життя людини передбачає нові форми й моделі комунікації, висуває інші вимоги до спілкування, тому переосмислення потребує і мовна підготовка до ділової усної і писемної взаємодії як під час синхронного спілкування, онлайн у режимі реального часу, так і на віддалі, асинхронно. По-друге, питання новітніх технологій навчання ділової української мови в аграрних закладах вищої освіти досі не ставали об'єктом вивчення.

Виклад матеріалу. Одним із основних завдань навчання української мови в аграрному закладі вищої освіти є не лише передання інформації здобувачам, а й пробудження інтересу до вивчення мови, формування мовної картини світу, опанування комунікативними тактиками, розвиток мовомислення, прагнення до мовного самовдосконалення. На думку К. Тараненко, «мову визначають як феномен, що здатний не лише фіксувати пізнавальний досвід людства, а й значною мірою визначати ціннісні орієнтири соціуму загалом та окремих особистостей зокрема» [Taranenko : 291]. З огляду на це вважаємо, що сьогодні важливо визначити сучасні ефективні методи й форми, зорієнтовані на успішний розвиток і вдосконалення мовної особистості здобувача вищої освіти. Освітні технології відповідають такому запиту суспільства загалом і педагогічної науки зокрема, оскільки їх використання дасть змогу досягати високих освітніх результатів і сприятиме плідному взаємозв'язку викладача й здобувача. Упровадження освітніх технологій у навчанні ділової української мови допоможе викладачу залучати кожного студента до активної мовомисленнєвої діяльності, створювати умови для формування успішної мовної особистості майбутнього аграрія.

У Словнику української мови наводять такі значення лексеми «технологія»: 1) сукупність знань, відомостей про послідовність окремих виробничих операцій у процесі виробництва чого-небудь; 2) сукупність способів обробки або переробки матеріалів, виготовлення виробів, проведення різних виробничих операцій тощо [Словник : 106]. Терміном «технологія» учені нерідко оперують в різних галузях науки, уточнюючи й надаючи йому різні значення. В освіті спостережено такі конкретизовані терміни, як «освітні технології», «педагогічні технології», «технології навчання», «технології виховання», «інформаційно-комунікаційні технології», «мультимедійні технології» тощо. Науковці по-різному трактують наведені поняття, то розширюючи, то звужуючи їх значення. Зокрема,

М. Михайліченко, Я. Рудик стверджують, що «освітні технології відображають загальну стратегію розвитку освіти, єдиного освітнього простору, а педагогічні – втілюють тактику її реалізації. Прикладами освітньої технології є «Концепція розвитку освіти», Закон України «Про вищу освіту» тощо. Освітні технології включають педагогічні, соціально-виховні та інформаційно-комунікаційні технології. До педагогічних технологій належать навчальні технології, виховні технології та технології управління» [Михайліченко, Рудик : 23].

Освітні технології – це навчальні й виховні орієнтири, що декларують, у який спосіб варто провадити освітню діяльність. До освітніх технологій, що їх слід уважати доцільними в навчанні ділової української мови в аграрних закладах вищої освіти, можна віднести: Конституцію України, Закон України «Про освіту», Закон України «Про вищу освіту», Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», Концепцію державної мовної політики, затверджену Указом Президента України від 15 лютого 2010 року № 161/2010, Концепцію Державної цільової національно-культурної програми забезпечення всебічного розвитку і функціонування української мови як державної, схвалену Кабінетом Міністрів України від 19 травня 2021 р. № 474–р, Концепцію реформування і розвитку аграрної освіти та науки, схвалену розпорядженням Кабінету Міністрів України від 06 квітня 2011 р. № 279-р. У Концепції реформування і розвитку аграрної освіти та науки зазначено: «На даний час існує проблема підготовки висококваліфікованих робітничих кадрів, фахівців з вищою освітою та впровадження вітчизняних наукових розробок в агропромисловому комплексі. Функціонування аграрної освіти та науки не повною мірою відповідає соціально-економічним потребам суспільства, рівню розвитку виробництва та продовольчої безпеки держави» [Концепція 2011 : 2]. З огляду на це, з-поміж педагогічних технологій слід виокремити прикладні навчальні й виховні технології, що будуть ефективними під час мовної і комунікативної підготовки майбутніх аграріїв.

Навчальний процес із дисципліни «Ділова українська мова (за професійним спрямуванням)» в аграрних закладах вищої освіти зазвичай передбачає лекції, практичні заняття і самостійну роботу, тобто опрацювання тем, що їх не викладають на лекційних заняттях. Здобувачі вищої освіти повинні навчитися критично осмислювати актуальні проблеми мовної політики і мовної ситуації в країні з метою формування у майбутніх аграріїв національно свідомого ставлення до української мови як державної, розуміння важливості її застосування під час професійної діяльності. Науковиці О. Резунова й В. Резунова зауважують, що «в сучасній економічній та політичній ситуації фахівець повинен розуміти сучасні вимоги ринку до професії, яку він обрав, крім того, він повинен бути пристосованим до нових соціальних та культурних форм глобальної ділової взаємодії» [Резунова : 98]. Після вивчення ділової української мови студенти-аграрії мусять виробити здатність до ефективної і компетентної участі в різних формах наукового (конференції, круглі столи, дискусії, лекції) і фахового спілкування (засідання, наради, ділові зустрічі, презентації, колективні обговорення проблем тощо), а також відповідальне й належне ставлення до майбутньої професії, прагнення до самоосвіти, саморозвитку, самовдосконалення.

Сучасні здобувачі аграрної вищої освіти після закінчення закладу повинні набути загальних і фахових компетентностей, щоби стати кваліфікованим спеціалістом, високоосвіченою особистістю, конкурентоспроможним працівником. Із-поміж загальних компетентностей, що їх повинні розвинути майбутні аграрії після вивчення ділової української мови, виділяють: здатність спілкуватися державною мовою як усно, так і письмово; здатність працювати в команді й мати навички міжособистісної взаємодії; здатність реалізувати свої права й обов’язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (демократичного) суспільства й необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини й громадянина в Україні; здатність зберігати і примножувати моральні, культурні, наукові цінності і примножувати досягнення суспільства на основі розуміння історії і закономірностей розвитку предметної галузі, її місця в загальній системі знань про природу й суспільство й у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види і форми рухової

активності для активного відпочинку й ведення здорового способу життя; здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел (Освітньо-професійні програми спеціальностей 201 «Агрономія» (ДДАЕУ, 2021 р.), 181 «Харчові технології» (ДДАЕУ, 2021 р.), 206 «Садово-паркове господарство» (ДДАЕУ, 2021 р.), 208 «Агроінженерія» (ДДАЕУ, 2021 р.), 207 «Водні біоресурси та аквакультура» (ДДАЕУ, 2021 р.), 204 «Технологія виробництва і переробки продукції тваринництва» (ДДАЕУ, 2021 р.), 211 «Ветеринарна медицина» (ДДАЕУ, 2021 р.), 212 «Ветеринарна гігієна, санітарія і експертиза» (ДДАЕУ, 2021 р.).

Спираючись на мету, орієнтацію, характер взаємодії викладача і студента, організацію і форму навчання, ми виділяємо кілька груп педагогічних технологій, що їх слід упроваджувати на заняттях із ділової української мови за професійним спрямуванням, а саме: технології особистісно зорієнтованого навчання; технології з опертям на активізацію та інтенсифікацію діяльності здобувача; технології з опертям на організацію та управління процесом навчання.

Технології особистісно зорієнтованого навчання передбачають, як зауважує Л. Ісаєва, що «кожен здобувач – це окрема особистість, суб'єкт навчання і власного розвитку, який має набути такого досвіду, що буде засвоєний як необхідний у повсякденному житті, тобто досвід життєдіяльності. Основна мета таких технологій – творчий і різносторонній розвиток особистості здобувача» [Исаева : 314]. У межах таких технологій виділяють технології співпраці, гуманно-особистісні технології і технології вільного виховання. Виділені технології мають психологічне спрямування: центр освітнього процесу – особистість кожного здобувача. Навчання здійснюють заради набуття особистісного комунікативного досвіду, становлення і зміцнення його морально-етичного ставлення до оточення. Комунікативний досвід передбачає забезпечення гармонійного розвитку усіх видів мовленнєвої діяльності (слухання, говоріння, читання і письма), формування комунікативних умінь, опанування лексико-семантичним рівнем української мови загалом і фаховою термінологією зокрема. «Спостереження лексикографів свідчать, що семантичний розвиток словникового складу характеризується внутрішньомовною зумовленістю порівняно невеликої кількості семантичних інновацій, спрямованих на позначення нового» [Diachok, Kuvarova, Prystaiko, Kirkovska, Semak : 353]. Тому для успішного розвитку і формування індивідуального українськомовного словникового і термінологічного запасу студентів-аграріїв слід особливу увагу приділяти не лише знанням мови і її лексики, а й внутрішньому наповненню здобувача, його мовній картині світу, інтересам і потребам, збагаченню душевного й духовного потенціалу. Ідеальним форматом навчання в цій технології є самоосвіта і самовиховання, тому з метою її успішної реалізації слід використовувати традиційні лекційні заняття, практичні заняття, урізноманітнюючи їх індивідуальними завданнями і роботою в малих ситуативних групах.

Технології з опертям на активізацію та інтенсифікацію діяльності здобувача спрямовані на моделювання таких ситуацій і форм навчання, що характеризуються високим рівнем мотивації студентів до оволодіння мовними знаннями, усвідомленою потребою в засвоєнні матеріалу дисципліни й результативністю. До таких технологій уналежнюють: ігрові технології, технології проблемного навчання, комунікативні технології.

Технології з опертям на організацію та управління процесом навчання передбачають досягнення результатів через передання інформації від викладача до здобувача, управління плануванням джерелами інформації, передання інформації від здобувача до викладача (зворотний зв'язок, контроль). До таких технологій належать: технології диференційного навчання, технології індивідуалізації навчання, інформаційно-комунікаційні технології.

Інформаційно-комунікаційні технології – одні з найчастіше застосовуваних технологій у сучасній освіті, що передбачають використання комп'ютера, електронних засобів, інтернету, інших пристроїв і джерел інформації. Це сукупність технологій, що одночасно використовують кілька інформаційних середовищ: графіку, текст, відео, фотографію, анімацію, звукові ефекти. Сьогодні важко уявити навчання без використання інформаційно-комунікаційних технологій в умовах як офлайнової форми здобуття освіти, так і дистанційної. Такі технології дають змогу викладачам зробити заняття сучасним, динамічним, цікавим, а головне – результативним. Сучасний студент

давно звик до інформаційно-комунікаційного простору, використання електронних і цифрових засобів у повсякденному житті, тому йому комфортно отримувати знання в такий спосіб. Із-поміж інформаційно-комунікаційних технологій виділяють такі типи, як: «1) навчальні комп'ютерні програми, спрямовані на вирішення певних навчальних завдань (тренажери, комп'ютерні ігри, керувальні програми); 2) навчальні комп'ютерні програми, що забезпечують навчальний процес (довідкові системи); 3) комп'ютерні навчальні програми (автоматизовані системи навчання; предметно-орієнтовані середовища). Наведені типи програм використовують під час викладання різних дисциплін: вони безпосередньо не пов'язані зі специфікою мовлення, але вони важливі, оскільки дають змогу розв'язати поширені проблеми» [Pakhomova, Drach, Vasilieva, Serdiuchenko, Piddubtseva : 988]. Доцільне й розумне використання інформаційно-комунікаційних технологій (перегляд відеолекцій, робота з електронною документацією, аналіз сайтів аграрних підприємств, відеоконференції за участю стейкхолдерів-випускників, онлайн-тестування з дисципліни) у навчанні ділової української мови – це невід'ємна частина освітнього процесу.

Висновки. Отже, за сучасних соціально-економічних умов поступу нашої держави неабияку роль у становленні висококваліфікованого фахівця, професійно й культурно розвиненого спеціаліста відіграє вивчення ділової української мови. Упровадження освітніх і педагогічних технологій у навчанні української мови, адаптованих до вимог сьогодення, в аграрних закладах вищої освіти дає серйозні переваги в налагодженні й автоматизації навчального процесу дисципліни, модернізації і поліпшенні організації лекційних і практичних занять, активізації діяльності здобувачів, підвищенні мотивації до вивчення державної мови й розвитку українськомовної компетентності. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в докладному аналізі інформаційно-комунікаційних технологій і розробленні системи електронних вправ, програм, застосунків для навчання ділової української мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Исаева Л. Современные педагогические технологии в обучении русскому языку. *Мир науки, культуры, образования*. 2020. № 6 (85). С. 314 – 319.

2. Камінська Н. Передумови і наслідки новелізації мовного законодавства України: поштовх до зміни свідомості та життєдіяльності чи нові завдання для влади. *Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи* : матеріали XV Всеукр. наук.-практ. конф. Київ, 2019. Ч. 1. С. 92 – 96. URL: http://elar.naiau.kiev.ua/bitstream (дата звернення: 10.01.2022).

3. Конституція України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР (зі змінами від 02.06.2016 р. № 1401-VIII). URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80 (дата звернення: 10.01.2022).

4. Михайліченко М., Рудик Я. Освітні технології: навч. посіб. Київ : ЦП «КОМПРИНТ», 2016. 583 с.

5. Полякова І. Використання сучасних технологій у процесі викладання української мови в закладах вищої освіти. *Теорія і методика професійної освіти. Інноваційні процеси у професійній освіті*. 2018. № 15. URL: https://jrnls.ivet.edu.ua/index.php/3/article/view/5318 (дата звернення: 10.01.2022).

6. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 р. No 2145-VIII (зі змінами No2661-VIII від 20.12.2018 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19 (дата звернення: 10.01.2022).

7. Про схвалення Концепції реформування і розвитку аграрної освіти та науки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 06.04. 2011 р. № 279-р. URL: http://www.zakon3.rada.gov.ua/laws/show/279-2011-р. (дата звернення: 10.01.2022).

8. Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25.04.2019 р. № 2704-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/2704-19. (дата звернення: 10.01.2022).

9. Словник української мови: в 11 томах / [за ред. І. К. Білодіда]. Київ : Наукова думка, 1970 – 1980. URL: http://sum.in.ua. (дата звернення: 10.01.2022).

10. Резунова О., Резунова В. Формування крос-культурної компетентності викладачів іноземної мови як ефективний засіб підвищення їх професійної компетентності. *Академічні студії. Серія «Педагогіка».* 2021. Вип. 3. Ч. 1. URL: http://www.pikara.net.ru/index.php/pedagogy/article/view/65 (дата звернення: 10.01.2022). doi: https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2021.3.1.15

11. Diachok N., Kuvarova O., Prystaiko T., Kirkovska I., Semak L. Verbal compression as the implementation of universal tendency of compensative processes in the lingual world. *Linguistics and Culture Review*. 2021. 5 (S4). P. 344 – 357. URL: http://lingcure.org/index.php/journal/article/view/1580 (дата звернення: 10.01.2022). doi: https://doi.org/10.21744/lingcure.v5nS4.1580

12. Pakhomova T., Drach A., Vasilieva P., Serdiuchenko Y., Piddubtseva O. The use of educational computer programs in the training of foreigh language teachers for speech activity. *Rev. EntreLínguas, Araraquara*. 2021. E-ISSN: 2447-3529. URL: https://periodicos.fclar.unesp.br/entrelinguas/article/view/15664 (дата звернення: 10.01.2022). doi: https://doi.org/10.29051/el.v7iesp.4.15664

13. Taranenko K. The Courtly Strategy of Speech Behavior of a Communicative Sadist. *Psycholinguistics*. 2019. 25 (2). P. 290 – 306. URL: https://psycholing-journal.com/index.php/journal/article/view/524 (дата звернення: 10.01.2022). doi: 10.31470/2309-1797-2019-25-2-290-306

REFERENCES

1. Isaeva, L. (2020). Sovremennye pedagogicheskie tekhnologii v obuchenii russkomu yazyku [Modern pedagogical technologies in teaching Russian]. *Mir nauki, kul'tury, obrazovaniya*, 6 (85), 314 – 319. [in Russian].

2. Kaminska, N. (2019). Peredumovy i naslidky novelizatsii movnoho zakonodavstva Ukrainy: poshtovkh do zminy svidomosti ta zhyttiediialnosti chy novi zavdannia dlia vlady [Preconditions and consequences of the amendment of the language legislation of Ukraine: a push to change consciousness and life activity or new tasks for the government]. *Ukrainska mova v yurysprudentsii: stan, problemy, perspektyvy* : materialy XV Vseukr. nauk.-prakt. konf. Kyiv, 1, 92 – 96. URL: http://elar.naiau.kiev.ua/bitstream [in Ukrainian].

3. Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine], 28.06.1996, № 254k/96-VR (02.06.2016, 1401-VIII). URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80 [in Ukrainian].

4. Mykhailichenko, M., Rudyk, Ya. (2016). Osvitni tekhnolohii [Educational technologies]: navch. posib. Kyiv: «KOMPRYNT», 583 p. [in Ukrainian].

5. Poliakova, I. (2018). Vykorystannia suchasnykh tekhnolohii u protsesi vykladannia ukrainskoi movy v zakladakh vyshchoi osvity [The use of modern technologies in the process of teaching the Ukrainian language in higher education institutions]. *Teoriia i metodyka profesiinoi osvity. Innovatsiini protsesy u profesiinii osviti*, 15. URL: https://jrnls.ivet.edu.ua/index.php/3/article/view/5318 [in Ukrainian].

6. Pro osvitu: Zakon Ukrainy [On education: Law of Ukraine], 05.09.2017. 2145-VIII (2661-VIII, 20.12.2018). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19 [in Ukrainian].

7. Pro skhvalennia Kontseptsii reformuvannia i rozvytku ahrarnoi osvity ta nauky : rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy [About approval of the Concept of reforming and development of agrarian education and science: the order of the Cabinet of Ministers of Ukraine], 6.04.2011, 279-r. URL: http://www.zakon3.rada.gov.ua/laws/show/279-2011-r [in Ukrainian].

8. Pro zabezpechennia funktsionuvannia ukrainskoi movy yak derzhavnoi: Zakon Ukrainy [On ensuring the functioning of the Ukrainian language as the state language: Law of Ukraine], 25.04.2019, 2704-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/ laws/show/2704-19 [in Ukrainian].

9. Slovnyk ukrainskoi movy [Dictionary of the Ukrainian language]: v 11 tomakh / [za red. I. K. Bilodida]. Kyiv : Naukova dumka, 1970 – 1980. URL: http://sum.in.ua [in Ukrainian].

10. Rezunova, O., Rezunova, V. (2021). Formuvannia kros-kulturnoi kompetentnosti vykladachiv inozemnoi movy yak efektyvnyi zasib pidvyshchennia yikh profesiinoi kompetentnosti [Formation of cross-cultural competence of foreign language teachers as an effective means of increasing their professional competence]. *Akademichni studii. Seriia «Pedahohika»*, 3 (1). URL: http://www.pikara.net.ru/index.php/pedagogy/article/view/65 [in Ukrainian]. doi: https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2021.3.1.15

11. Diachok, N., Kuvarova, O., Prystaiko, T., Kirkovska, I., & Semak, L. (2021). Verbal compression as the implementation of universal tendency of compensative processes in the lingual world. *Linguistics and Culture Review*, *5*(S4), 344 – 357. URL: http://lingcure.org/index.php/journal/article/view/1580 (дата звернення: 10.01.2022). doi: https://doi.org/10.21744/lingcure.v5nS4.1580

12. Pakhomova, T., Drach, A., Vasilieva, P., Serdiuchenko, Y., Piddubtseva, O. (2021). The use of educational computer programs in the training of foreigh language teachers for speech activity. *Rev. EntreLínguas, Araraquara*, v.00, n.00, p. 000-000, E-ISSN: 2447-3529. URL: https://periodicos.fclar.unesp.br/entrelinguas/article/view/15664 doi: https://doi.org/10.29051/el.v7iesp.4.15664

13. Taranenko K. (2019). The Courtly Strategy of Speech Behavior of a Communicative Sadist. *Psycholinguistics*, 25 (2), 290 – 306. URL: https://psycholing-journal.com/index.php/journal/article/view/524. doi: https://10.31470/2309-1797-2019-25-2-290-306

L. A. SEMAK
Candidate of Philological Sciences,
Senior Lecturer at the Department of Philology,
Dnipro State Agrarian and Economic University, Dnipro, Ukraine
E-mail: semak.l.a@dsau.dp.ua
http://orcid.org/0000-0002-2495-4680

MODERN TECHNOLOGIES OF TEACHING THE BUSINESS UKRAINIAN LANGUAGE IN AGRARIAN INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION

The article outlines modern technologies of teaching the Ukrainian business language in agricultural institutions of higher education. The emergence of the proposed intelligence is due to the need to develop in linguistic and pedagogical science appropriate educational and pedagogical technologies and techniques that motivate students to learn the state language in higher education, contribute to better understanding of language skills, meet today's demands. It is observed that under the current socio-economic conditions of our state's progress, the study of the business Ukrainian language plays an important role in the formation of a highly qualified specialist, professionally and culturally developed specialist. General scientific methods of analysis and synthesis were used in the exploration; descriptive and comparative method. The concepts of technologies, educational technologies, pedagogical technologies are substantiated. Several groups of pedagogical technologies have been identified and described, which should be implemented in agricultural institutions of higher education in business Ukrainian language classes, such as: technologies of personality-oriented learning; technologies based on the activation and intensification of the applicant's activities; technologies based on the organization and management of the learning process. It is proved that the introduction of educational and pedagogical technologies in teaching Ukrainian, adapted to today's requirements, in agricultural institutions of higher education gives serious advantages in establishing and automating the educational process of the discipline, modernization and improvement of lectures and practical classes, intensification of motivation study of the state language and development of Ukrainian-language competence. It is emphasized that the prospects for further research are a detailed analysis of information and communication technologies and the development of a system of electronic exercises, programs, applications for learning the business Ukrainian language.

Key words: business Ukrainian language, educational technologies, pedagogical technologies, information and communication technologies.

УДК 811.161.2'06'373.7
DOI https://doi.org/10.52726/as.humanities/2021.4.7

О. І. СУШКО
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови та літератури,
ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет»,
м. Слов'янськ, Донецька область, Україна
Електронна пошта: super.oksankasushko@ukr.net
http://orcid.org/0000-0002-3496-7063

Г. М. КОВАЛЬОВА
кандидат філологічних наук, доцент кафедри мовної підготовки,
Донбаська державна машинобудівна академія, м. Краматорськ, Донецька область, Україна
Електронна пошта: ganna-koval@i.ua
http://orcid.org/0000-0002-0857-4493

ФРАЗЕОЛОГІЗОВАНІ ОДИНИЦІ ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОГО СТИЛЮ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У СВІТЛІ СТВОРЕННЯ ТЕКСТУ СЛУЖБОВОГО ДОКУМЕНТА В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ

У пропонованій праці досліджено особливості залучення фразеологізованих одиниць у текстову тканину службових документів першої половини ХХ століття. На основі вивчення фразеології офіційно-ділового стилю української мови та роботи з текстами службових документів зазначеного періоду визначено, що в деяких жанрах офіційно-ділової комунікації з метою маніпулятивного впливу на широкі верстви населення доречно використовувати мовні формули, які з огляду на своє експресивне забарвлення якнайкраще сприяють увиразненню думок, роблять їх максимально лаконічними і водночас зовсім не впливають на строгість та емоційну стриманість офіційно-ділових текстів.

Автори звернули увагу на те, що в першій половині ХХ століття в Україні відбувалися знакові політичні процеси, які впливали на світоглядні пріоритети тогочасних політичних і громадських діячів, а також широких верств населення. Особливу роль відводили державотворенню, адже йшлося про становлення держави Україна. Тому цілком закономірним є те, що в мовній тканині службових документів зазначеного періоду міститься низка фразеологізованих одиниць, які сприяють кращому розумінню змісту тих чи інших документів, розрахованих на пересічних людей.

Найбагатшими на фразеологізовані вислови є документи, які регламентували роботу ОУН і УПА. Певна частина цих мовних одиниць є витвором власної думки їхніх авторів, що є своєрідним свідченням грамотного володіння українською мовою публічних людей, провідних політиків і громадських діячів, які переймалися побудовою власної держави, добре розуміючи стратегічну роль державного статусу української мови.

Помітним є той факт, що в семантиці фразеологізованих одиниць службових документів першої половини ХХ століття закодовано погляди їхніх авторів на питання базових державотворчих аспектів освіти, мови, віри, влади, соборності, дипломатії.

Зроблено висновок про те, що на основі вивчення офіційно-ділової фразеології в широкому розумінні на матеріалі службових документів першої половини ХХ століття можна простежити основні способи втілення ідеї державотворення в той непростий час.

Ключові слова: офіційно-діловий стиль, службовий текст, фразеологізована одиниця, ядерні фразеологізми, конотація, фразеологічна семантика.

Постановка проблеми. Серед низки важливих функцій кожної національної мови є обслуговування потреб суспільства в діловому спілкуванні. Тому інтерес науковців викликає всебічне вивчення роботи над складанням службового документа як офіційно-ділового тексту, у якому кодується світоглядна специфіка публічної особистості, адже, як цілком слушно зазначила М.П. Брандес, функціональний стиль – це «явище світу норм та інформації, де постають людина і мова як зустрічні процеси суб'єктивації та об'єктивації. Стиль не тільки виражає «технологію» визначеного типу духовного виробництва в конкретній історичній ситуації, але й характеризує особливості та своєрідність усякої людської діяльності,

у тому числі й комунікативно-мовленнєвої» [Брандес : 137].

Аналіз попередніх досліджень. Упродовж останніх десятиліть офіційно-ділове спілкування все частіше привертає увагу науковців. Дослідники офіційно-ділового стилю української мови – В. Алтухов, Н. Ботвина, М. Брандес та інші – підкреслили думку про те, що цей різновид суспільного спілкування варто зараховувати до сфери мовної поведінки та пов'язувати її з комунікацією в різних сферах суспільного життя.

У наукових колах поширеною є також думка про те, що залежно від практичної мети, місця та предмета висловлювання мовець вибирає із системи національної мови слівні одиниці, а також прийоми їх використання в мовленнєвій практиці. Сукупність лексичних, фразеологічних, морфологічних і синтаксичних засобів, на думку Н. Ботвиної, що використовуються для реалізації функції мови в певній формі та сфері взаємин мовців, становить поняття функціонального стилю [Ботвина : 34]. Тому вважаємо за доречне розглядати офіційно-діловий стиль як важливий кластер стилістичної системи сучасної української літературної мови.

Цікавим для філологічної науки є функціонування фразеологізмів, у тому числі й у текстах офіційно-ділового стилю, оскільки у фразеологічній семантиці, на думку О.І. Сушко та Г.М. Ковальової, кодується, зокрема, важлива інформація про різні аспекти суспільно-політичного, культурного життя народу, його ментальні особливості, що має свій вияв у текстовій тканині службового документа [Oksana Sushko, Hanna Kovalova : 2021].

Мета статті. У пропонованій розвідці ставимо собі за мету охарактеризувати особливості мовної організації офіційно-ділового тексту через вивчення службових документів першої половини XX століття, оскільки цей аспект вивчення мови не має поки повного й усебічного дослідження в наукових студіях.

Виклад основного матеріалу. З огляду на те, що офіційно-діловий стиль задовільняє потреби писемного, рідше усного спілкування в державному, суспільному, політичному, господарському житті, важливо вміти сприймати ту чи іншу інформацію, яка міститься в текстах різних документів.

Текст є важливим елементом службового документа, оскільки виступає потужним чинником побудови чіткого мовлення з метою донесення до широкого загалу надзвичайно важливого повідомлення про певні явища навколишньої дійсності. Проте специфіка офіційно-ділового стилю передбачає навіть про найважливіше говорити стисло, логічно, максимально доступно, відповідально. Іноді текст документа передбачає маніпулятивний вплив на читачів чи користувачів цих документів. Тому укладачі різних службових текстів часто вдаються до використання фразеологічних одиниць офіційно-ділового стилю як до дієвого способу увиразнення думки.

Особливість офіційно-ділового стилю визначається, зокрема, залученням до текстової тканини стійких сполучень слів, які визначаються науковцями як певні загальноприйняті стандартизовані мовні одиниці. Така стандартизація ділової мови помітно увиразнює інформативне наповнення документів, полегшує їх сприйняття та роботу з ними, а ще сприяє появі усталених слівних формул, які в мовознавчій науці й досі не мають загальновизнаної дефініції, а тому їх кваліфікують як усталені мовні формули, усталені мовні блоки, стійкі мовні звороти, усталені частини тексту, мовні кліше, фразеологічні одиниці, фразеологічні звороти, офіційно-ділові фраземи, кліше, мовні штампи.

Оскільки ми не ставимо собі за мету дискутувати з ученими-фразеологами щодо розбіжності в поглядах на визначення стійких мовних формул, які активно функціонують у службових текстах, уважаємо доречним дати власне робоче визначення фразеологічної одиниці офіційно-ділового стилю. Тому під цим терміном, покладаючись на різні думки дослідників, розуміємо стале сполучення слів, якому властивий постійний склад компонентів, звичність звучання, відтворюваність готових мовних блоків, висока стандартизація, експресія волевиявлення й логіки змісту, а також семантичне членування, характерне для вільних словосполучень. Також залучаємо до фразеології офіційно-ділового стилю й проміжні між ідіомами і фразеологізмами мовні форми, які кваліфікуються як фразеологізовані одиниці із властивою їм структурною єдністю, але разом із тим – із наявною метафоричністю.

Досліджуючи багатий текстовий матеріал службових документів першої половини ХХ століття, помічаємо, що автори цих документів часто вдавалися до використання фразеології. Причому в документах, залучених нами до аналізу, залежно від їхніх жанрових особливостей функціонують як власне ділові (ядерні) фразеологізми, так і периферійні фразеологізми, які розглядаємо як фразеологізовані утворення офіційно-ділового стилю.

Поділяючи фразеологічний потенціал текстової тканини документів першої половини ХХ століття на дві умовні семантичні групи (власне ділові фразеологізми та офіційно-ділові фразеологізовані одиниці), можемо констатувати, що укладачі службових документів апелювали як до власне ділових фразем, закладаючи в їхню семантику кваліфікаційні ознаки й термінологічне забарвлення (сосуди державного будівництва, сторож Конституції, податок на рідну справу тощо), так і до фразеологізованих мовних формул, покликаних виконувати маніпулятивний вплив на слухачів і користувачів цих документів (тверді взаємини з сусідами, скласти життя на вівтар Вітчизни тощо).

Нашу дослідницьку увагу привертають саме фразеологізовані одиниці офіційно-ділових документів досліджуваного періоду, оскільки вони є важливим джерелом інформації про світоглядні орієнтири тогочасних політиків, громадських діячів, публічних людей, яких у новітній період прийнято називати лідерами суспільної думки.

Фразеологізовані утворення офіційно-ділового стилю найбільш активно функціонують у політичному мовленні. Цікаво, що О. Баранов звернув увагу на те, що саме надмірне використання метафоричних одиниць у публічному мовленні провідних політиків є своєрідним «передбаченням кризового стану суспільної свідомості» [Баранов : 162]. Оскільки перша половина ХХ століття була насичена різними значущими для України подіями, фразеотворення тогочасних укладачів службових документів вирізняється своїм прагненням лаконізувати різні аспекти життя народу в тесті службового документа.

Особливість офіційно-ділових фразеологізованих одиниць полягає, зокрема, у тому, що, потрапляючи в текст службового документа, вони гармонійно переплітаються з базовими рисами офіційно-ділового стилю, набувають ознак, властивих цьому функціональному стилю, а тому є виправданими у цьому стилі.

За результатами дослідження можемо стверджувати, що не в усіх жанрах офіційно-ділового стилю активно функціонують фразеологізовані мовні одиниці. Найчастіше вони трапляються в ділових листах, меморандумах, універсалах, листівках, тобто в документах, розрахованих на особливу авдиторію.

Найбільш багатими на метафоричні вислови є тексти документів ОУН і УПА. Досліджуючи багатий мовний матеріал цих службових документів, можемо говорити про те, що у своїй більшості фразеологізовані одиниці є, як правило, авторськими утвореннями, майже позбавленими іншомовних слів-компонентів, що є, на наш погляд, свідченням того, що їхні укладачі добре володіли українською мовою. У семантиці цих висловів закодовано погляди провідних діячів ОУН-УПА на проблему мови, освіти, влади, соборності, дипломатії, духовності як базових чинників розбудови власної держави.

Провідні діячі ОУН Є. Коновалець, Я. Стецько, О. Ольжич та інші в пошуках причини поразки визвольної боротьби на початку ХХ століття вважали, що для здобуття своєї держави важливим є те, щоб народ став на боротьбу за свою державність. Цю думку вони посилили образними, але виправданими для цієї комунікативної ситуації фразеологізованими висловами покласти голову на вівтар боротьби, забезпечити своє національно-державне життя тощо.

У фразеологічній семантиці службових документів першої половини ХХ століття кодується думка про те, що жодна держава не може існувати без державної мови, з її широким застосуванням в усіх державних інституціях, бо вона є одним із важливих аспектів повноцінного функціонування самостійної держави (мовний розвій особистості, українська мова – підвалина добробуту українців тощо).

Прикметно, що рідна мова у світоглядній системі координат українського суспільства в першій половині минулого століття розглядалася як один із найважливіших аспектів соборності держави, її вважали чинником, спроможним спаяти Україну.

У семантиці фразеологізованих одиниць текстів службових документів аналізованого

нами періоду чітко простежується роль влади в розбудові сильної держави. Такі вислови, як безхребетна влада, виважена влада, творення твердої влади, фізичне існування верховної влади, є своєрідним кодексом діяльності владних структур у державі.

У створенні текстів офіційних документів першої половини ХХ століття значне місце відведено фразеологічній семантиці на означення вагомості основних засад зовнішньої політики держави Україна. Провідні політики та громадські діячі того часу чітко окреслили вектори діяльності різних державних інституцій щодо побудови взаємин з іншими державами. Тому в документах, зокрема доби Центральної Ради, ОУН є низка фразеологізованих одиниць на означення дипломатичної служби держави, як-от: втриматися в системі світової дійсності, бути в ролі безпосередньо чинного підмету з найширшою сферою впливу, прикрити межі своєї державної виконности тощо.

Одним із важливих завдань у процесі державотворення є проблема окреслення кордонів держави та їх захисту від посягань ворогів. Ця думка кодується в семантиці таких висловів, як, наприклад, окреслення кордонної лінії, охорона зовнішньої безпечности, прикрити межі своєї державної виконности тощо.

Окремо хочемо звернути увагу на ті фразеологізовані вислови, у семантиці яких закодовано глибоке стремління молодої держави Україна до мирних взаємин з усіма народами світу, а особливо до встановлення дипломатичних стосунків з країнами Європи, в контексті розуміння того, що добросусідські і партнерські взаємостосунки для українців відкриють широкі обрії життя в політиці, економіці, гуманітарній сфері (тверді зв'язки з сусідами, приязні відносини між народами, досягти найщирішого порозуміння в умовах перебування в сучасній конфігурації, вступити в добросусідські відносини, набути сталої приязні, входити в договори і под.).

У сучасному глобальному світі все частіше доводиться замислюватися над тим, чи не втрачаємо своєї самобутності через велике бажання долучитися до широкого світового контексту, чи не розгубимо тих морально-духовних пріоритетів, якими й вирізняємося з-поміж інших народів. І тут на допомогу приходять тексти службових документів, у мовній тканині яких є фразеологізовані вислови, у семантиці яких кодується розуміння того, що власне піднесення духовності особистості сприяє формуванню громадянина, від якого певною мірою залежить майбутнє держави. Тому духовно-моральне становлення особистості розглядалося як важливий елемент процесу державотворення. Цю думку можемо проілюструвати такими фразеологізованими одиницями: вести виховання дітей на засадах моралі, стояти на становищі повної волі релігійної совісти, хвилюватися станом духовности тощо.

У фразеологічній семантиці службових документів міститься також і розуміння того, що не всі держави, на жаль, сприймали самостійне становлення України. Крім цього, і в самій Україні були публічні діячі, які заперечували самостійний розвиток нашої держави. Їх у низці службових текстів називали хатніми ворогами українського народу, одвічними ворогами, крихоїдами з кремлівських буфетів, злодіями в українській коморі і под. І хоча наведені вислови характеризуються помітною образністю, у текстах відозв, звернень до народу, листівок та службових листів вони є органічним засобом увиразнення й переконливості думки.

Висновки. Отже, офіційно-діловий стиль не позбавлений специфічних мовних засобів, а тому під час створення окремих службових документів можуть використовуватися фразеологізовані одиниці, які мають конотативне забарвлення, але при цьому не впливають на лексико-фразеологічну особливість названого стилю, а, навпаки, лаконізують та увиразнюють думку в діловому тексті.

Вивчення офіційно-ділової фразеології в широкому розумінні на матеріалі службових документів першої половини ХХ століття дозволяє простежити основні віхи втілення ідеї державотворення як тогочасних творців цих документів, так і користувачів цими документами. Тому можемо говорити про те, що офіційно-ділові фразеологізовані одиниці посідають вагоме місце в роботі над текстом службового документа, у якому виражаються важливі для суспільства ідеї, у тому числі й ідея державотворення, що так важливо для нас у новітній період.

У перспективі дослідження – подальше виявлення особливостей офіційно-ділової фразеології у службових документах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алтухов В.М. Особливості функціонування фразеологічних одиниць в науковому та офіційно-діловому стилях української мови. Українська мова. Теорія і практика: Матеріали міжвузівської науково-практичної конференції. Донецьк: Донецький державний університет, 1997. С. 89–90.
2. Баранов А.Н., Караулов Ю.Н. Русская политическая метафора (материалы к словарю). Москва: Эдиториал, 1991. 193 с.
3. Ботвина Н.В. Міжнародні культурні традиції: мова та етика ділового спілкування. Навчальний посібник. Київ: АртЕк, 2000. 188 с.
4. Брандес Н.П. Стилистика текста. Теоретический курс. Москва: Прогресс – Традиция; ИНФРА, 2004. 461 с.
5. Oksana Sushko, Tetiana Poliakova, Hanna Kovalova. (2021). Phraseological semantics as a factor of expression of mental features of the people (on the material of the Ukrainian and Polish languages). Actual space of philology (pp. 117-125). Opole: The Academy of Management and Administration in Opole.

REFERENCES

1. Altukhov V.M. (1997). Osoblyvosti funktsionuvannia frazeolohichnykh odynyts v naukovomu ta ofitsiino-dilovomu styliakh ukrainskoi movy [Features of thephraseological units functioning in the scientific and official styles of the Ukrainian language]. Ukrainska mova [The Ukrainian language]. Teoriia I praktyka: Materialy mizhvuzivskoi naukovo-praktychnoi konferentsii [Theory and practice: Proceedings of the interuniversity scientific and practical conference], Donetsk: Donetsk State University, 89-90, (in Rus.).
2. Baranov A.N. & KaraulovYu.N.(1991). Russkaja politicheskaja metafora (materialy k slovarju) [Russian political metaphor (materials for the dictionary)]. Moscow: Jeditorial (in Rus.).
3. Botvyna N.V. (2000). Mizhnarodni kulturni tradytsii: mova ta etyka dilovoho spilkuvannia [International cultural traditions: language and ethics of business communication]. Navchalnyi posibnyk [Training book]. Kyiv: ArtEk (in Ukr.).
4. Brandes N.P. (2004) Stilistika teksta. Teoreticheskij kurs [Text stylistics. Theoretical course]. Moskva: Prohress – Tradytsyia; YNFRA, (in Rus.).
5. Oksana Sushko, Tetiana Poliakova, Hanna Kovalova. (2021) Phraseological semantics as a factor of expression of mental features of the people (on the material of the Ukrainian and Polish languages). Actual space of philology (pp. 117-125). Opole: The Academy of Management and Administration in Opole (in Eng.).

O. I. SUSHKO
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Ukrainian Language and Literature,
Donbas State Teachers' Training University, Slavyansk, Donetsk region, Ukraine
E-mail: super.oksankasushko@ukr.net
http://orcid.org/0000-0002-3496-7063

H. M. KOVALOVA
Candidate of Philology, Associate Professor of Language Training,
Donbass State Engineering Academy, Kramatorsk, Donetsk region, Ukraine
E-mail: ganna-koval@i.ua
http://orcid.org/0000-0002-0857-4493

PHRASEOLOGIZED UNITS OF OFFICIAL-BUSINESS STYLE OF THE UKRAINIAN LANGUAGE IN THE LIGHT OF CREATION OF THE TEXT OF THE OFFICIAL DOCUMENT IN THE FIRST HALF OF THE XX CENTURY

In the offered work the peculiarities of involvement of phraseologized units in the textual fabric of official documents of the first half of the XX century are investigated. Based on the study of the phraseology of the official business style of the Ukrainian language and work with the texts of official documents of this period, it is noted that in some genres of official business communication to manipulate the general population it is appropriate to use language formulas. expression of opinions, make them as concise as possible and at the same time do not affect the rigor and emotional restraint of official business texts.

The authors drew attention to the fact that in the first half of the twentieth century in Ukraine there were significant political processes that influenced the worldview priorities of contemporary politicians and public figures, as well as the general population. A special role was given to state-building, because it was about the formation of the state of Ukraine. Therefore, it is quite natural that the language fabric of official documents of this period contains a number of phraseologized units that contribute to a better understanding of the content of certain documents designed for ordinary people. The documents regulating the work of the OUN and the UPA are the richest in phraseological expressions. A significant part of these language units is the work of their authors, which is a kind of evidence of competent command of the Ukrainian language by public figures, leading politicians and public figures who cared about building their own state, well aware of the strategic role of the Ukrainian language.

It is noteworthy that the semantics of phraseologized units of official documents of the first half of the twentieth century encodes the views of their authors on the basic state-building aspects of education, language, religion, power, catholicity, diplomacy. It is concluded that based on the study of official business phraseology in a broad sense on the basis of official documents of the first half of the twentieth century can be traced the main ways to implement the idea of statehood at that difficult time.

Key words: official business style, service text, phraseologized unit, nuclear phraseology, connotation, phraseological semantics.

УДК 81’1+159.964.225
DOI https://doi.org/10.52726/as.humanities/2021.4.8

О. С. ШАНІНА
кандидат філологічних наук,
старший викладач кафедри суспільних наук,
Одеський національний медичний університет, м. Одеса, Україна
Електронна пошта: shanina_od@ukr.net
http://orcid.org/0000-0001-5435-171X

О. О. СІКОРСЬКА
кандидат філологічних наук, доцент,
завідувачка кафедри суспільних наук,
Одеський національний медичний університет, м. Одеса, Україна
Електронна пошта: sikorska_olga@ukr.net
http://orcid.org/0000-0001-8528-4003

СУГЕСТИВНІСТЬ У ПЕРФОРМАТИВНИХ СТРАТЕГІЯХ НА ЕТАПІ ОБ’ЄКТИВНОГО ОБСТЕЖЕННЯ

Стаття присвячена проблемі функціонування медичного дискурсу. На матеріалі сучасного українського медичного дискурсу розглянуто семантико-прагматичні особливості перформативних висловлювань за допомогою комунікативних типів питальних речень як основного засобу реалізації лікарем перформативної стратегії на етапі об’єктивного обстеження, а також наведено аналіз висловлювань лікаря шляхом використання ним широкого спектра питальних речень у контексті відповідних мовленнєвих ситуацій у структурі медичного дискурсу. Встановлено прагматичні умови вживання перформативної стратегії на усіх етапах об’єктивного обстеження пацієнтів.

Одним із чинників, що формують медичний дискурс, є сугестивність, оскільки інформація, що передається лікарем, впливає на пацієнта, його почуття і розум, змінює його внутрішній світ, регулює поведінку. Пацієнт сприймає таку інформацію як апріорну даність, бо вона надходить від авторитетної особи (лікаря).

Метою нашої статті є проаналізувати, яким чином сугестивність медичного дискурсу реалізується у перформативних стратегіях через вербальні установки, сформульовані лікарем у вигляді «директив», виражених як команда, порада, рекомендація, інструкція, заборона, і невербальні (відкриті пози, жести, мімічні реакції, міжособистісна дистанція, погляд, уважне слухання відповідей пацієнта) у спілкуванні. Сугестивність у медичному дискурсі виявляється в єдності з раціонально-логічним спілкуванням. Під впливом стресу або захворювання сугестабельність пацієнта посилюється. Таким чином, навіювання максималізується, якщо воно відповідає потребам та інтересам адресата і якщо джерелом інформації виступає людина, що володіє високим авторитетом і користується безумовною довірою.

Ключові слова: дискурс, медичний дискурс, сугестивність, перформативи, імперативи, висловлювання, питальні речення.

Постановка проблеми. Сучасні лінгвопрагматичні дослідження спрямовані на комплексне й різноаспектне дослідження різних типів висловлень у дискурсі, зокрема й перформативних та імперативних. У центрі уваги українських та зарубіжних дослідників перебувають питання визначення структурних, функціонально-семантичних та прагматичних особливостей перформативних висловлень (Ю.Д. Апресян, Н.Ф. Баландіна, Л.Р. Безугла, В.В. Богданов, Й. Крекич, Дж. Остін, О.Г. Почепцов, Л.Р. Турик). Перформативи – висловлення, еквівалентні дії, вчинку, що не просто констатують щось, а є конкретною дією [Яшенкова : 80], а також зумовлюють певні дії тих, кому вони адресовані. Перформативність є лінгвістичною багатоаспектною семантико-прагматичною категорією, яка реалізується у мові різними засобами, основним із яких є перформативне дієслово в перформативному вживанні [Ліпська : 6].

Проблема мовленнєвої сугестії глибоко досліджується в зарубіжній та російській лінгвістиці (Е. Аронсон, Р. Бендлер, В. Бехтерєв, Н. Голєв, Дж. Гріндер, М. Желтухіна, С. Ковальов, Е. Кречмер, Л. Мурзін, Б. Поршнєв, І. Черепанова), основу якої заклав Т.А. ван Дейк.

В україністиці цьому питанню присвячено наукові розвідки, серед яких слід зазначити праці таких українських дослідників, як Н. Бардіна, А. Ковалевська, Т. Ковалевська, Н. Кутуза, О. Селіванова, С. Форманова та ін. Сугестивність саме в медичному дискурсі є одним із ключових понять, оскільки сугестивні чинники створюють особливу тональність спілкування, коригують вербальне й невербальне вираження та виявляють ситуативну варіативність у різних жанрах цього дискурсу [Шаніна : 2].

За результатами попередніх досліджень встановлено, що будь-який медичний текст містить інформацію, яка здійснює вплив на адресата, отже, такий дискурс можна вважати прагматично спрямованим [Шаніна : 8]. Прагматична спрямованість медичного дискурсу полягає у спонуканні адресата до виконання певних запрограмованих адресантом дій, що відбувається завдяки використанню відповідних вербальних та невербальних засобів упливу.

Мета статті. У межах нашого дослідження розглянемо семантико-прагматичну та сугестивну специфіку перформативних висловлювань на етапі об'єктивного обстеження пацієнта. Фактичний матеріал статті становлять фрагменти діалогів під час комунікативної інтеракції «лікар – пацієнт».

Виклад основного матеріалу. На етапі об'єктивного обстеження лікар керує діями пацієнта, використовуючи для огляду певні маніпуляції. Паралельно з вербальним джерелом отримання інформації використовуються також зоровий і тактильний способи. Засобом отримання вербальної інформації є остенсивна ідентифікація локалізації та характеру й інтенсивності болю (*Тут болить? А тут? Так боляче?*). Така вербальна допомога лікаря не обов'язкова, однак вона здебільшого є невід'ємним елементом його комунікативної взаємодії з пацієнтом на етапі об'єктивного обстеження.

Характерною ознакою реплік лікаря на цьому етапі може бути імперативна модальність. Цю семантику виражають форми дієслів наказового способу (*Лягайте! Роздягайтеся! Підніміть сорочку*!), форми першої особи множини теперішнього часу, ужиті в значенні другої особи наказового способу *(Одягаємося! Встаємо! Заплющуємо ліве око!),* речення з модальними дієсловами (*Можна встати! Треба підійти сюди!),* інфінітивні конструкції *(Не дихати! Відкрити рот!).* Імперативні репліки лікаря на етапі об'єктивного обстеження можуть доповнюватися різними етикетними формулами для зниження категоричності (***Будь ласка***, *підніміть сорочку!* ***Прошу*** *не дихати декілька секунд).*

Директивність мовленнєвої поведінки не характерна для лікаря на цьому етапі, однак він може використовувати мовленнєві форми імперативної семантики під час обстеження пацієнта, оскільки керує ситуацією, яка потребує відповідних вчинків.

Проникнення в особистий (інтимний) простір пацієнта компенсується пониженням гучності голосу. Додатковою дискурсивною функцією цього просодичного прийому є вияв терапевтичного сугестивного впливу.

На етапі об'єктивного обстеження лікар має визначитися з діагностичною версією. Суть цього завдання полягає передусім у вивченні хрестоматійних проявів хвороби. Водночас знання класичного перебігу захворювань − це своєрідна платформа, з якої починається діагностичний пошук хвороб із неповною або атиповою клінічною картиною.

Для вираження тактики обережного спонукання лікар продовжує використовувати односкладні означено-особові речення з головним членом у формі першої особи множини теперішнього або майбутнього часу, ужитій зі значенням другої особи множини наказового способу: ***Дихаємо*** *глибше;* ***Лягаємо*** *на живіт;* ***Скажемо*** *а-а-а*. Дуже часто характер спонукання передають спонукальні односкладні речення, складений головний член яких утворено з інфінітива і модальних дієслів *спробувати, намагатися, старатися, постаратися* у формі першої особи множини дійсного способу теперішнього або майбутнього часу: ***Спробуємо дихати*** *глибше;* ***Спробуємо*** *обережно* ***підвестися****;* ***Намагаємося зігнути*** *ногу;* ***Стараємося*** *поки що* ***не дихати****; А зараз* ***постараємося розслабитися***.

Досить поширеними під час реалізації згаданої тактики є спонукальні означено-особові речення з головним членом у формі наказового способу другої особи множини або однини: *Роздягніться, будь ласка. Поверніться. Лягайте на*

кушетку. Зігніть ногу в коліні. У таких реченнях лікар спонукає пацієнта до виконання дій у момент обстеження, використовуючи ввічливу форму звертання («пошанна множина»). Ця форма множини присудка значно переважає над формою однини, а імперативна семантика виявляє себе в можливості вживання різних спонукальних конструкцій, які утворюють варіативні ряди.

До такого ряду можуть входити імперативні речення з головним членом у формі першої особи множини майбутнього часу зі значенням наказового способу: *Згинайте ногу в коліні. – Будете згинати ногу в коліні.* Спостерігаємо також уживання як імперативних двоскладних речень з лексемою *повинен (повинні),* так і односкладних безособових речень із предикатною лексемою *треба* та її синонімами *необхідно, потрібно, слід*: *Зігніть ногу в коліні. – Ви повинні зігнути ногу в коліні. – Вам треба зігнути ногу в коліні.* Однак уживання інфінітива з модальним предикативом *треба (**треба** роздягнутися, **треба** зігнути ногу, **треба** ширше відкрити рота)* не мають поки що характеру наказу чи вимоги, а виражають лише обережне спонукання, прохання лікаря, звернене до пацієнта.

Для реалізації тактики обережного спонукання на етапі об'єктивного обстеження лікар уживає означено-особові речення, у яких інфінітив поєднується з модальним дієвідмінюваним дієсловом у формі другої особи множини або однини наказового способу. Найчастіше вживаються модальні дієслова ***спробувати, намагатися, старатися, постаратися***: ***Спробуйте** присісти; **Намагайтеся** присісти; **Намагайтеся** не затримувати дихання; **Постарайтеся** розслабити живіт.*

Спонукальні речення утворюють варіативний ряд, члени якого відрізняються один від одного певними відтінками значень. Пор.: *Присядьте. – Спробуйте присісти; Не затримуйте дихання. – Намагайтеся не затримувати дихання; Розслабте живіт. – Постарайтеся розслабити живіт.* Речення зі складеним головним членом відзначаються помітно нижчим рівнем категоричності. Уживаючи такі речення, лікар виявляє своє розуміння проблем пацієнта, тих труднощів, які йому завдає хвороба або певні маніпуляції, неминучі під час обстеження.

На етапі об'єктивного обстеження спонукання зумовлене потребою певних дій з боку пацієнта, які забезпечують ефективність і повноту обстеження*: Підніміть сорочку. – Зараз кілька секунд не дихаєте. – Потім вдихнете глибше.* На цьому етапі функціонально співвідносний ряд об'єднує імперативні конструкції з різним морфологічним вираженням головного члена односкладних означено-особових речень, а також односкладні питальні речення, головний член яких містить модальні дієслівні лексеми *могти, спробувати*. Найуживанішими є односкладні означено-особові речення з головним членом, вираженим дієсловом другої особи множини наказового способу: *Поворушіть пальцями*. Головний член такого речення може бути виражений і дієсловом у формі першої особи множини майбутнього часу доконаного виду, ужитим зі значенням другої особи множини наказового способу: *Поворушимо пальцями.* За умови, коли пацієнтові пропонують виконати якісь фізичні чи розумові дії (поворушити, присісти, зігнути, згадати, повторити, заспокоїтися), спонукання може бути виражене або формою першої особи множини майбутнього часу зі значенням другої особи множини наказового способу (*Поворушимо пальцями*), або інфінітивом з компонентом ***спробувати*** у формі першої особи множини майбутнього часу зі значенням наказового способу чи у формі першої особи множини наказового способу: ***Спробуємо** поворушити пальцями. – **Спробуймо** поворушити пальцями.* Також уживаними є означено-особові речення з головним членом у формі першої особи множини наказового способу (так звані форми спільної дії): *Повернімося боком; Лягаймо на спину; Поворушімо пальцями*. Як і в попередніх випадках, можливе вживання головного члена, у складі якого інфінітив поєднується з модальними дієсловами *спробувати, намагатися, старатися, постаратися* у формі спільної дії: ***Спробуймо** підвестися. **Намагаймося** розслабитися. **Постараймося** присісти.* Ці речення допомагають лікареві наблизити до себе пацієнта, викликати в нього почуття довіри. Таке своєрідне словесне перевтілення лікаря допомагає пацієнтові подолати страх, невпевненість, він відчуває причетність лікаря до своїх проблем.

Отже, на етапі об'єктивного обстеження лікар може послуговуватися таким варіативним рядом спонукальних речень: *Нахиліть голову.– Спробуйте нахилити голову.– Нахилимо голову.– Спробуємо нахилити голову.– Нахилімо голову.– Пробуймо нахилити голову.– Ви можете нахилити голову?– Ви не можете нахилити голову?– Чи не могли б Ви нахилити голову?* Члени ряду відрізняються відтінками значень, які можна схарактеризувати як послаблення/посилення категоричності та вираження причетності лікаря до проблем пацієнта. Зрідка використовують двоскладні та односкладні речення категоричного спонукання, пор.: *Ви повинні нахилити голову! – Вам треба (потрібно) нахилити голову!*

Характерним для реалізації тактики обережного спонукання на етапі об'єктивного обстеження є також уживання спонукальних речень ввічливого волевиявлення лікаря, коли дієслово виступає в особовій або неособовій формі спонукального способу: *– Ви можете поворушити пальцями? – Чи Ви можете поворушити пальцями? – Чи не могли б Ви поворушити пальцями?* Питально-спонукальні конструкції передають некатегоричний характер волевиявлення лікаря, що демонструє багатогранність семантичних відтінків спонукання у складі функціонально співвідносного ряду речень. Однак цей ряд не може бути розширений за рахунок уведення інших конструкцій. Тут наявні обмеження на вживання речень із головним членом у формі другої особи множини майбутнього часу, ужитій зі значенням другої особи множини наказового способу для виконання функції спонукання. Спостерігаємо також обмеження на вживання спонукальних двоскладних речень із лексемою *повинні*. Так само обмежене вживання односкладних безособових речень із предикатною модальною лексемою *треба* та її синонімами.

Спонукаючи пацієнта до певних дій під час обстеження, лікар прагне результату, потрібного для діагностування та пошуку методики лікування. Цей результат є проміжною ланкою в діяльності лікаря, важливість якої полягає в тому, що вона зумовлює подальший хід його міркувань. Лікар дуже зацікавлений у негайному досягненні результатів спонукання (виконання пацієнтом відповідних дій, виявлення ознак, симптомів тощо). Основу спонукання в таких випадках становлять висловлення, що сформовані на базі речень, які мають у своїй семантиці слабку спонукальність. Це можуть бути двоскладні питально-спонукальні речення з модальним дієсловом *могти* у сполучені з частками *не* та *чи* на початку речення (***Чи не могли б*** *Ви точніше вказати місце болю?)*, з цим дієсловом та часткою *не* (*Ви* ***не могли б*** *точніше вказати місце болю?)*, а також двоскладні спонукальні речення з присудком, вираженим дієсловом у формі майбутнього часу зі значенням наказового способу з часткою *не (Ви ще раз* ***не вкажете*** *місце болю?)*.

Для перформативної стратегії порівняно з іншими складниками діалогу найбільшою мірою характерне категоричне волевиявлення в дискурсі лікаря, оскільки передбачає вербалізацію його розпоряджень, спрямованих на лікування. На цьому етапі роль лікаря набуває ознак керівної сили у спілкуванні з пацієнтом: *Вживайте ноотропіл по одній капсулі впродовж тижня; Будете вживати фероплекс по одному драже двічі на день; Рану промиватимете розчином фурациліну; Ви повинні полоскати горло кожні дві години; Вам треба зробити курс ін'єкцій есенціале; Для схуднення Вам потрібно відмовитися від борошняних виробів; Щоб якось подолати стрес, Вам варто пройти курс голковколювання; Негайно припинити ці сеанси гіпнозу! Киньте палити, нарешті! На відпочинку будете намагатися побільше плавати; І не треба Вам ходити на ці штучні ультрафіолетові процедури! Було б добре поробити вдома хвойні ванни. Ви можете, наприклад, вранці випивати склянку соку, а вже через годину снідати; Робимо десять днів ін'єкції прогестерону, а потім приходимо на ультразвук.* Подібні сентенції лікаря фактично не передбачають мовленнєвої реакції пацієнта у формі відповіді, оскільки є обов'язковими для виконання. Однак вони мають різний ступінь категоричності залежно від особливостей комунікативної ситуації та особистісних рис пацієнта (вік, стать, освітній рівень, соціальний статус, наявність певного медичного досвіду тощо), що зумовлює можливість видозмін волевиявлення у поведінці лікаря.

Особливо категоричною рекомендація стає тоді, коли вона набуває ознак **наказу**. У такий

спосіб лікар примушує пацієнта виконувати його розпорядження. Це буває за умови, коли через певні обставини з'являється відчутний супротив з боку пацієнта, який боїться болю чи інших неприємних відчуттів, не впевнений у своїх можливостях, потребує підвищеної уваги тощо. Щоб подолати цей супротив, лікар використовує наказ як один із можливих елементів впливу на адресата. Наведемо декілька прикладів: *Вживайте діазолін по одній таблетці двічі на день! Повністю вилучіть з раціону солоне, смажене, гостре!* Сугестивність у подібних реченнях посилюють лексеми: ***повинні, обов'язково, дуже, вкра****й*. Наприклад: *Ви* ***обов'язково повинні*** *пройти курс лікування! Вам* ***украй необхідно*** *зробити щеплення.*

Висновки. Отже, сугестивність є формою вираження повної перформативної конструкції, яка зумовлена особливими прагматичними умовами. Варіантом модифікації стандартної перформативної стратегії на етапі об'єктивного обстеження є конструкції за допомогою спонукальних означено-особових речень зі складеним головним членом, допоміжна частина якого виражена лексемами *спробувати, намагатися, старатися, постаратися* у формі наказового способу другої особи множини та однини, розповідних означено-особових речень з головним членом у формі майбутнього часу другої особи множини та однини, питальних двоскладних речень зі складеним дієслівним присудком, який містить модальне дієслово *могти, змогти, спробувати* у формі теперішнього або майбутнього часу другої особи множини або однини, а також питальних двоскладних речень з присудком у формі ірреальної модальності умовного способу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови: уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2003. 1440 с.

2. Ліпська Є.Л. Перформативні висловлення в сучасній німецькій мові: семантичний і когнітивно-прагматичний аспекти : автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.02.04. Чернівці, 2010. 20 с

3. Матусевич Л.М. Роль перформативів та імперативів у реалізації мовленнєвого жанру дозволу. *Science and Education a New Dimension / Philology.* VI(50), Issue 167, 2018 June P 27-30

4. Шаніна О.С. Медичний дискурс : комунікативно-прагматичний і сугестивний аспекти : автореф. дис. … канд. філол. наук: 10.02.01. Одеса, 2015. 19 с.

5. Яшенкова О.В. Основи теорії мовної комунікації : навч. посіб. Київ : ВЦ «Академія», 2010. 312 с.

REFERENCES

1. Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy: uklad. i holov. red. V. T. Busel [Great dictionary of modern Ukrainian language]. Kyiv, Irpin : Perun, 2003. 1440 s.

2. Lipska Ye.L. (2010) Performatyvni vyslovlennia v suchasnii nimetskii movi: semantychnyi i kohnityvno-prahmatychnyi aspekty. [Performative Utterances in Modern German: Semantic and Cognitive-Pragmatic Aspects] : avtoref. dys. … kand. filol. nauk : 10.02.04. Chernivtsi, 20 s

3. Matusevych L.M. (2018) Rol performatyviv ta imperatyviv u realizatsii movlennievoho zhanru dozvolu [The role of performatives and imperatives in implementing the speech genre of permission]. Proceedings of the *Science and Education a New Dimension / Philology.* VI(50), Issue 167, 2018 June, pp. 27–30.

4. Shanina O.S. (2015) Medychnyi dyskurs : komunikatyvno-prahmatychnyi i suhestyvnyi aspekty [Medical discourse: communicative-pragmatic and suggestive aspects] : avtoref. dys. … kand. filol. nauk: 10.02.01. Odesa, 19 s.

5. Yashenkova O.V. (2010) Osnovy teorii movnoi komunikatsii [Fundamentals of the theory of linguistic communication: teaching manual] : navch. posib. Kyiv : Akademiia, 312 c.

O. S. SHANINA
Candidate of Philological Sciences,
Senior Lecturer at the Department of Social Sciences,
Odesa National Medical University, Odesa, Ukraine
E-mail: shanina_od@ukr.net
http://orcid.org/0000-0001-5435-171X

O. O. SIKORSKA
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Head of the Department of Social Sciences,
Odesa National Medical University, Odesa, Ukraine
E-mail: sikorska_olga@ukr.net
http://orcid.org/0000-0001-8528-4003

SUGGESTION IN PERFORMATIVE STRATEGIES AT THE STAGE OF OBJECTIVE SURVEY

The article is devoted to the problem of functioning of medical discourse. The semantic and pragmatic features of performative utterances with the help of communicative types of interrogative sentences as the main means of implementing a performative strategy by a doctor at the stage of objective examination are considered on the basis of modern Ukrainian medical discourse. situations in the structure of medical discourse. Pragmatic conditions for the use of performative strategy at all stages of objective examination of patients have been established.

One of the factors that shape the medical discourse is suggestibility, because the information transmitted by the doctor affects the patient, his feelings and mind, changes his inner world, regulates behavior. The patient perceives such information as a priori, because it comes from an authoritative person (doctor).

The aim of our article is to analyze how the suggestiveness of medical discourse is realized in performative strategies through verbal attitudes formulated by the doctor in the form of "directives" expressed as command, advice, recommendation, instruction, prohibition and nonverbal (open poses, gestures, facial expressions, interpersonal distance), look, attentive listening to the patient's answers) communication. Suggestiveness in medical discourse is manifested in unity with rational-logical communication. Under the influence of stress or disease, the patient's suggestibility increases. Thus, suggestion is maximized if it meets the needs and interests of the recipient and if the source of information is a person with high authority and enjoys unconditional trust.

It is revealed that the variant of modification of the standard performative strategy at the stage of objective examination is constructions with the help of motivational definite-personal sentences with a compound main member, the auxiliary part of which is expressed by tokens in the form of the imperative mood member in the form of the future tense of the second person plural and singular, interrogative two-syllable sentences with a compound verb predicate in the present or future tense of the second person plural or singular, and interrogative two-syllable sentences with a predicate in the form of unreal modality conditional.

Key words: discourse, medical discourse, suggestiveness, performatives, imperatives, statements, interrogative sentences.

ГЕРМАНСЬКІ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ

УДК 811.111’27
DOI https://doi.org/10.52726/as.humanities/2021.4.9

А. І. АРТЕМЕНКО
старший викладач кафедри іноземних мов
факультету маркетингу,
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, м. Київ, Україна
Електронна пошта: antoninaartemenko33@gmail.com
https://orcid.org/0000-0003-2426-875x

ПРАГМАТИЧНА МОДАЛЬНІСТЬ СТИМУЛЮЮЧИХ ПЕРЕПИТУВАНЬ

Стимулюючі перепитування – це особливий тип питальних речень, стимулюючий засіб якого полягає в особливому посиленому впливові на мовця та в тому, що він служить комунікативним засобом. У дослідженні обгрунтовується думка про стимулюючі перепитування, що з лінгвістичної точки зору становить неодноразову появу мовленнєвої одиниці в певному проміжку мовлення на відповідному лінгвістичному рівні. Явище стимулюючого перепитування має місце на всіх лінгвістичних рівнях. Між стимулюючими перепитуваннями різних рівнів існує тісний взаємозв’язок: у межах одного рівня одиниці вступають між собою в синтагматичні та парадигматичні відношення, а стимулююче перепитування вищих рівнів включають стимулюючі перепитування нижчих рівнів. Прикладом взаємодії одиниць мовленнєвих рівнів може служити взаємодія лексичного та морфологічного рівнів.

Доцільно розглядати стимулюючі перепитування в діалогічному мовленні. У межах діалогу із трьох реплік можуть, з одного боку, взаємодіяти різні типи стимулюючих перепитувань, а з іншого – один із цих типів структурно-лексичного зв’язку може пов’язувати всі висловлювання діалогу з трьох реплік чи тільки дві з них.

Цей лінгвістичний феномен розглядається як засіб вираження прагматичної модальності. Беручи до уваги прагматичну модальність стимулюючого перепитування на відповідних лінгвістичних рівнях, структурні та семантичні ознаки стимулюючого перепитування, здійснюється класифікація стимулюючого перепитування на морфологічні, лексико-синтаксичні та текстологічні.

Стимулюючі перепитування також можуть бути часткові, тобто стимулюючі перепитування, які повторюють лише один структурний елемент попереднього висловлення; частково-ускладнені, тобто стимулюючі перепитування, в яких повторюється декілька слів попередньої репліки; повні стимулюючі перепитування, які повторюють попереднє висловлення повністю; трансформовані стимулюючі перепитування, тобто такі, які змінюють граматичну структуру чи лексичне наповнення компонентів; подвійні стимулюючі перепитування, тобто перепитування, які повторюють один чи декілька елементів попереднього висловлення, чи повністю висловлення двічі. Функціонування різних видів стимулюючих перепитувань, які беруть участь в організації мовлення, розглядають як засіб вираження прагматичної модальності перепитування.

Ключові слова: стимулююче перепитування, прагматична модальність, прагматичне мовлення, діалог, мовлення.

Постановка проблеми. Відомо, що учені досліджують стимулюючі перепитування в окремо взятих висловлюваннях [Арутюнова 1976], де основна увага приділяється кількісній та структурній характеристиці використання стимулюючих перепитувань, де досліджується прагматична модальність у структурі стимулюючого перепитування [Застровская 1987], його стилістична категорія [Леонтьев 1997]. Зазначають, що стимулюючі перепитування є певними граматичними структурами і що їх відмінні формальні властивості визначають їхню прагматичну модальність [Beck 2018]. У лінгвістичній теорії стимулююче перепитування [Blakemore 1994] розглядається як поширене, але недостатньо вивчене явище, яке кваліфікується як побудована за правилами мовлення друга репліка, що виражає експресивно-емоційну реакцію на повідомлення і має за свою структурну основу ті чи інші елементи мовленнєвого складу першої репліки [Тарасова 1992]. Стимулююче перепитування [Strelchenko 2017] також трактується як засіб протікання думки, при якому окремі слова, словосполучення або композиційні структури однакового змісту в ідентичній або різній формі використовуються з різною частотою, щоб пояснити комунікативно важливі одиниці висловлення [Cook 1990].

Метою статті є дослідження прагматичної модальності стимулюючих перепитувань, що є важливим засобом вираження внутрішніх почуттів мовця.

Виклад основного матеріалу. Хочемо зазначити, що стимулюючі перепитування – це унікальне явище [Sobin 2010], яке може виражати різні модальності. Одна із них –це прагматична, яка дає можливість мовцю більш глибше передавати свої внутрішні почуття [Burstein 1996]. У лінгвістиці розрізняють лінгвістично-стимулюючі та семантично-стимулюючі перепитування [Бондаренко 1976].

Семантично-стимулюючими перепитуваннями вважаються ті перепитування, які створюються певною сукупністю семантичних (смислових) ознак та не обов'язково супроводжуються зовнішньою формальною тотожністю [Гак 1970]. Такі відношення можуть мати подвійний характер: звуження та розширення. При відношенні перехрещення понять в основі стимулюючих перепитувань лежать різні прагматичні ознаки мовлення [Винокур 1993].

У дослідженні обґрунтовується думка про стимулюючі перепитування, що з лінгвістичної точки зору становить неодноразову появу мовленнєвої одиниці в певному проміжку мовлення на відповідному лінгвістичному рівні. Явище стимулюючого перепитування має місце на всіх лінгвістичних рівнях. Між стимулюючими перепитуваннями різних рівнів існує тісний взаємозв'язок: у межах одного рівня одиниці вступають між собою в синтагматичні та парадигматичні відношення, а стимулююче перепитування вищих рівнів включають стимулюючі перепитування нижчих рівнів [Illie 1999].

Факт наявності стимулюючого перепитування на всіх мовленнєвих рівнях, тісний взаємозв'язок окремих видів стимулюючого перепитування як в межах одного рівня, так і між рівнями доводить прагматичну модальність перепитування. Сутність стимулюючого перепитування як стимулюючого засобу полягає в особливому посиленому впливові на мовця та в тому, що він служить засобом зв'язку в мовленні.

Беручи до уваги прагматичну модальність стимулюючого перепитування на відповідних лінгвістичних рівнях, структурні та семантичні ознаки перепитування, здійснюється класифікація стимулюючого перепитування на морфологічні, лексико-синтаксичні та текстологічні.

Дослідження прагматичної модальності стимулюючих перепитувань з позиції теорії аргументації засвідчило тісний зв'язок їх з прагматикою. А тому функціонування різних видів стимулюючих перепитувань, які беруть участь в організації змістової єдності мовлення, можна розглядати як засоби вираження семантично-стимулюючого перепитування .

Доцільно розглядати стимулюючі перепитування в діалогічному мовленні. У межах діалогу з трьох реплік можуть, з одного боку, взаємодіяти різні типи стимулюючих перепитувань, а з іншого – один із цих типів структурно-лексичного зв'язку може пов'язувати всі висловлювання діалогу з трьох реплік чи тільки дві з них. Найбільш простим типом імперативного зв'язку висловлювань діалогу є часткове стимулююче перепитування, тобто повторення одного із структурних компонентів попереднього висловлення.

У діалозі:

Nina. (...) Yes! My lover! (Then suddenly resisting and pushing him away). No! You've forgetting Sam-and Sam's baby!

Darell (starting at her wildly). Sam's baby? Are you joking? Ours you mean! We'll take him with us? Of course!

Nina (sadly). ***And Sam?*** [O'Neile : 586].

У другій репліці частково- стимулююче перепитування ***and Sam?*** повторює один елемент попереднього висловлення, виражає обурення і гнів із приводу слів, які були сказані Ніною.

Частково-ускладнені стимулюючі перепитування можуть повторювати попереднє висловлення, посилюючи прагматичну модальність за допомогою допоміжних лінгвістичних засобів [Chernova 2014].

Ann. Then do what you have to do!

Chris. ***Do what?*** What is there to do? I've looked all night for a reason to make him suffer.

Ann. There's reason, there's reason! [Miller : 15].

У наведеному діалозі у другій діалогічній репліці вживається також частково -ускладнений перепит ***do what?*** з метою уточнення змісту фрази, яка була сказана Ен. Кріс хоче конкретно дізнатися, як слід поступити в даній ситуації. Наступне спеціальне питання, яке вживається

після стимулюючого перепитування, посилює прагматичну модальність .

Повне стимулююче перепитування повторює повністю попереднє висловлення. Наприклад:

"Is it possible" exclaimed Mr. Lorry. ***"Is it possible?"*** repeated De farge, bitterly. "Yes. And a beautiful world we live in, when it is possible, and when many other such things are possible, and not only possible, but done, see you! – under that sky there, every day long live the Devil. Let us go on."

[Dickens : 57]

Цей діалог містить повне стимулююче перепитування, яке повторює попередню репліку ***is it possible*** повністю.

Хочемо зазначити, що існує такий тип стимулюючого перепитування, як трансформоване стимулююче перепитування, тобто перепитування зі зміною граматичної структури чи лексичного наповнення компонентів:

"Holes?" Marie looked about her as if searching for them.

"Where is he?"

"Where's who?"

"Both well", she replied absently.

"He's the one who saved you, not I".

Цей діалог демонструє трансформоване перепитування ***Where's who?***, яке вжито з метою уточнення інформації.

Існує ще такий тип стимулюючих перепитувань, як подвійне стимулююче перепитування, яке повторює попередню репліку повністю, чи частково двічі без лексичного наповнення, чи з лексичним наповненням, чи з лексичним наповненням і без лексичного наповнення одночасно.

У діалозі:

Will: Macon, I'm leaving here. I'm heading west.

Macon: ***West? Where is the west?***

Will: Don't know [Gassney : 64]

подвійне стимулююче перепитування ***West? Where is the west?***п овторює попередню репліку двічі без лексичного наповнення та із лексичним наповненням.

Стимулюючі перепитування дуже часто зустрічаються в мовленні, що говорить про зміни в ментальності людей, які стали більш толерантними і за допомогою перепитувань намагаються уникати конфліктних ситуацій [Klymenko 2020].

Отже, стимулююче перепитування – це лінгвістичний феномен, де прагматична модальність може бути виражена за допомогою різних лінгвістичних засобів.

Висновки. Стимулюючі перепитування в основному вживаються в діалогах. Вживання стимулюючих перепитувань зумовлене відповідною ситуацією, яка виражає зміст і характер спілкування між мовцями. Стимулюючі перепитування є результатом внутрішнього мовлення, тобто актуалізують внутрішні почуття мовця, беруть до уваги не лише структуру відповідного стимулюючого перепитування .

У дослідженні було відзначено, що стимулююче перепитування не можна розглядати ізольовано від контексту, тому що стимулююче перепитування не може реалізувати прагматичну модальність. Перепитуванню належать ті компоненти, які потребують конкретизації фактів, що важливі для спілкування мовців.

Стимулюючі перепитування, які вживаються в діалозі, розвивають прагматичну модальність прохання, заперечення, захоплення і т. ін. Вони – це один із найбільш багатогранних засобів підтримання діалогу, що в кожній мові набуває своєрідних рис і заслуговує на подальше дослідження в лінгвістиці спілкування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н. Д. Предложение и его смысл. Москва : Наука, 1976. 383 с.

2. Бондаренко Г. В. Методы лингвистического анализа структуры текста на сверхфразовом уровне : автореф. дис… канд. филол. наук : 10.02.04 ; МГПИИЯ Москва, 1976. 20 с.

3. Винокур Т. Г. Говорящий и слушающий. Варианты речевого поведения. Москва : Просвещение, 1993. 171 с.

4. Гак В. Г. Структура диалогической речи. *Русский язык за рубежом.* 1970. № 3. С. 75–80.

5. Застровская С. А. Взаимодействие семантики и прагматики вопросительного предложения в современном немецком языке : дис… канд. филол. наук : 10.02.04. 1987. 197 с.

6. Леонтьев А. А. Основы психолингвистики. Москва : Смысл, 1997. 287 с.

7. Тарасова И. П. Структура смысла и структура личности коммуниканта. *Вопросы языкознания.* 1992. № 4. С. 103–110.

8. Blakemore D. Echo-questions:a pragmatic account. Vol. 94. Issue 4, 1994. P. 197–211.

9. Burstein D. Stimulated echoes: description, applications, practical hints. 1996. P. 269–278.

10. Chernova E. The syntax of wh- movement in multiple (true and echo)questions : a q-particle approach. Universitat de Girona. 2014. URL: http://hdl.handle.net /10803/380553.

11. Cook G. Discourse. Oxford : Oxford University Press, 1990. 165 p.

12. Cornelia Illie. Question-response argumentation in talk shows. *Journal of Rpagmatics.* V. 31, North Holland. Amsterdam : Elsevier, 1999. P. 975–999

13. Klymenko O. L. Modern approach to philological sdudies : collective monograph. Lviv-Torun : Liha-Pres, 2020. 240 p.

14. Sigrid Beck, Marga Reis.On the Interpretation of Echo Wh-questions.*Journal of Semantics.* Vol. 35. issue 3, 2018. P. 369–408. URL : http://doi.org/10.1093/jos/ffy002.

15. Sobin N. Echo-questions in the minimalist Program. *Linguistic Injuiry*. 41(1). 2010. P. 131–148. URL: https://doi.org / 10.1162/ling.2010.41.1.131.

16. Strelchenko, N. Echo questions as a means of building coherence in conversational discourse. *Lege artis. Language yesterday, today, tomorrow.* Warsaw: De Gruyter Open, 2017, vol. II(1), 2017. P. 336–378. DOI: 10.1515/ lart-2017-0009.

REFERENCES

1. Arutiunova N.D.(1976) Priedlozhenie i yeho smysl [Sentence and its content] M.: Nauka, 1976. 383 p.

2. Bondarenko H.V. (1976) Metody linhvisticheskoho analiza struktury teksta na sferh frazovom urovnie [Methods of linguistic analyses of the structure of the text at the superphrase level]: avtoref.dis… kand. filol. nauk:10.02.04. MHPIIYA.M., 20 p.

3. Vinokur T.H. (1993) Hovoriashchiy i slushaiushchiy.Varianty rechievoho poviedenia [The speaker and the listener. Variants of the speech behavior] – M.: Prosvieshchienie. 171 p.

4. Hak V.H. (1970) Struktura dialohicheskoy rechi . *Russkiy yazyk za rubiezhom* [The structure of the dialogue speech. *Russion language abroad*]1970. № 3. P. 75 – 80.

5. Zastrovskaia S.A. (1987) Vzaimodeistvie semantiki i prahmatiki voprositielnoho predlozhenia v sovremennom niemetskom yazykie [Interraction of the semantics and the pragmatics of the interrogative sentence in the modern German language] : dis.kand…filol.nauk: 10.02.04. 1987. 197 p.

6. Leontiev A.A. (1997) Osnovy psiholinhvistiki [The basis of psycholinguistics] M.: Smysl, 1997. 287 p.

7. Tarasova I.P .(1992) Struktura smysla i lichnosti komunikanta. *Voprosy yazykoznania* [The structure of the sense. *Questions of linguistics*] № 4. P. 103 – 110.

8. Blakemore D. (1994) Echo-questions: a pragmatic account.Vol. 94. Issue 4, P. 197-211. http: doi.org/10.1016 /0024-3841(94)90009-4 9.

9. Burstein D.(1996) Stimulated echoes: description, applications, practical hints. P. 269-278.

10. Chernova E. (2014) The syntax of wh- movement in multiple (true and echo)questions :a q-particle approach. Universitat de Girona. http:// hdl.handle.net /10803/380553

11. Cook G.(1990) Discourse. – Oxford: Oxford University Press, 165 p.

12. Cornelia Illie.(1999) Question-response argumentation in talk shows . *Journal of Pragmatics*. V. 31, North Holland, Amsterdam: Elsevier, P. 975-999.

13. Klymenko O.L.(2020) Modern approach to philological studies : collective monograph. Lviv-Torun: Liha-Pres., 240 p.

14. Sigrid Beck, Marga Reis.(2018)On the Interpretation of Echo Wh-questions.*Journal of Semantics.* Vol. 35. Issue 3, P. 369-408. http://doi.org/10.1093/jos/ffy002

15. Sobin N. (2010) Echo-questions in the minimalist Programme. *Linguistic Inquiry*. 41(1). P. 131-148. https://doi.org / 10.1162/ling.2010.41.1.131

16. Strelchenko, N.(2017) Echo questions as a means of building coherence in conversational discourse . *Lege artis. Language yesterday, today, tomorrow.* TheWarsaw: De Gruyter Open, 2017, vol. II(1), p. 336-378. DOI: 10.1515/lart-2017-0009

A. I. ARTEMENKO
Senior Lecturer at the Department of Foreign Languages
of Marketing Faculty,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman, Kyiv, Ukraine
E-mail: antoninaartemenko33@gmail.com
https://orcid.org/0000-0003-2426-875x

PRAGMATIC MODALITY OF STIMULATING ECHO-QUESTIONS

Stimulating echo-questions are a special type of interrogative sentences, the stimulating means of which consists in the special influence on the speaker and in the fact that he serves as a communicative means. The idea of stimulating echo-questions is justified in the research which is from the linguistic point of view is the repeatedly emersion of the speech

unit in a certain period of speech at the appropriate linguistic level. The phenomenon of stimulating echo-questions takes place at all linguistic levels. There is a close relationship between stimulating echo-questions at different levels: units enter into syntagmatic and paradigmatic relationships within one level, and stimulating echo-questions at higher levels include stimulating echo-questions at lower levels. An example of the interaction of units of speech levels is the interaction of lexical and morphological levels.

It is expedient to consider stimulating echo-questions in dialogic speech.

On the one hand, different types of stimulating echo-questions can interact within the three-phrase dialogue and on the other hand, one of these types of structural-lexical connection can connect all or only two of the three-phrase dialogue utterances.

This linguistic phenomenon is seen as a means of expressing of the pragmatic modality. Taking into account the pragmatic modality of stimulating echo-questions at the appropriate linguistic levels, structural and semantic features of stimulating echo-questions, the classification of stimulating echo-questions into morphological, lexical, syntactic and textual is carried out.

Stimulating echo-questions can also be partial. These are stimulating echo-questions that repeat only one structural element of the previous statement; partially –complicated echo-questions . These are stimulating echo-questions in which several words of the previous utterance are repeated; complete stimulating echo-questions that repeat the previous statement completely; transformed stimulating echo-questions, those ones that change the grammatical structure or lexical content of the components; double stimulating echo-questions that repeat one or more elements of the previous statement, or the whole statement twice. The functioning of different types of stimulating echo-questions, which participate in the organization of speech, is considered as a means of expressing the pragmatic modality of echo-questions.

Key words: Stimulating echo-q uestions, pragmatic modality, pragmatic speech, dialogue, speech.

УДК 81’23-13
DOI https://doi.org/10.52726/as.humanities/2021.4.10

О. О. БАЛАБАН
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри загального мовознавства і германістики,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, м. Київ, Україна
Електронна пошта: elenabalaban@ukr.net
http://orcid.org/0000-0003-1311-232X

КОГНІТИВНИЙ МЕХАНІЗМ ЯК *TERTIUM COMPARATIONIS* ДЛЯ ВСТАНОВЛЕННЯ КОГНІТИВНО-СЕМАНТИЧНИХ УНІВЕРСАЛІЙ

Статтю присвячено опису такого когнітивного механізму, як *tertium comparationis,* для встановлення когнітивно-семантичних універсалій у споріднених мовах. Розвідки міжмовного зіставлення мають на меті виявити загальне та специфічне в системах як споріднених, так і неспоріднених мов. Відомо, що до міжмовного зіставлення залучають одиниці різних рівнів мовних систем, а самі дослідження мовних явищ проводять у ракурсі теорій генеративної, референційної, ідеографічної, когнітивної, функціональної лінгвістики, семіотики, соціолінгвістики, психолінгвістики тощо.

Отже, по-перше, для зіставного та типологічного мовознавства терміни «*tertium comparationis*» і «*основа зіставлення*» вважаємо синонімічними. По-друге, в якості *tertium comparationis* при зіставленні можуть виступати не лише лінгвістичні категорії, а й певні диференційні ознаки, семантичні поля, граматичні правила, різні моделі, методи, категорії, окремі концепти та інше. За *tertium comparationis* в нашому дослідженні для мов, що зіставляються, було обрано певний когнітивний механізм концептуалізації людської свідомості, а саме архетипізацію/стереотипізацію, прототипізацію, фреймізацію, схематизацію, симулякризацію, віртуалізацію, сугестивізацію тощо. Представлено архетипізацію/стереотипізацію як універсальний механізми концептуалізації людської свідомості в таких споріднених мовах, як англійська, французька, українська та російська, на матеріалі поняття «woman – femme – жінка – женщина», дослідивши етимологію та враховуючи ядерні та периферійні компоненти поняття. Аналіз механізму ахетипізації/стереотипізації на прикладі концепту ЖІНКА засвідчив: 1) дані етимологічних словників стосовно концепту ЖІНКА довели, що англійська мова виправдовує своє германське походження з протогерманським етимоном *wīfa-; французька зберегла латинське коріння *femina*, а в українській та російській мовах відзначений загальний індоєвропейський етимон *gᵘenā; 2) прислів’я в досліджуваних мовах відбивають стереотипне/архетипне уявлення про жінку, що було сформовано впродовж багатьох століть: жінка-мати, жінка-берегиня своєї оселі та жінка – дружина свого чоловіка.

Ключові слова: когнітивний механізм, когнітивно-сематична універсалія, *tertium comparationis*, архетипізація, стереотипізація, концепт ЖІНКА.

Постановка проблеми. Активізація наукових досліджень у сфері міжмовного зіставлення спричинила появу низки розвідок, що мають на меті виявити загальне та специфічне в системах як споріднених, так і неспоріднених мов. До міжмовного зіставлення залучають одиниці різних рівнів мовних систем, а самі дослідження мовних явищ проводять у ракурсі теорій генеративної, референційної, ідеографічної, когнітивної, функціональної лінгвістики, семіотики, соціолінгвістики, психолінгвістики тощо.

Зіставлення дозволяє отримати відомості про одну мову з мов на тлі іншої, виявити особливості взаємодії мов у процесі оволодіння другою мовою, встановити характерологічні риси сімей і груп мов, прогнозувати інтерференції мов, визначити оптимальні засоби оволодіння іншою мовою тощо. Об’єктом зіставного аналізу можуть бути фонеми, склади, лексичні одиниці, граматичні категорії, номінативні структури, синтаксичні конструкції, тексти [Селіванова 2008; Кочерган 2004].

Метою статті є встановлення когнітивного механізму як *tertium comparationis* для встановлення когнітивно-семантичних універсалій в споріднених мовах. **Завданнями**, що були поставлені для досягнення цієї мети, були: 1) дослідити поняття *tertium comparationis* та його визначення в компаративних студіях; 2) представити архетипізацію/стереотипізацію як універсальний механізми концептуалізації людської свідомості в таких споріднених мовах, як англійська, французька, українська та російська, на матеріалі поняття «woman –

femme – жінка – женщина», дослідивши етимологію та враховуючи ядерні та периферійні компоненти поняття.

Аналіз попередніх досліджень. Аналізуючи дослідження і публікації із зіставної лінгвістики, слід зазначити різні підходи до методології зіставлення, а саме вибір напряму зіставлення і основи для порівняння та терміни позначення основи зіставлення (мова-еталон, метамова, основа порівняння, *tertium comparationis* тощо).

Узагальнюючи визначення терміна *tertium comparationis,* можна засвідчити, що його дефініції наявні в роботах як вітчизняних (Н. Б. Іваницька [Іваницька 2009 : 59], М. П. Кочерган [Кочерган 2004], Н. Є. Леміш [Леміш 2015 : 107–114] та ін.), так і зарубіжних лінгвістів ([Гак 1989 : 5–17], [Джеймс 1989 : 266], [Штернеманн 1989 : 144–178], [Connor 2005 : 153–164] та ін.).

Виклад основного матеріалу. Відомо, що в теорії зіставного мовознавства розрізняють односторонній і двосторонній (багатосторонній) зіставний аналіз. Необхідно наголосити на тому, що кожен із зазначених підходів, безперечно, має свої позитивні та негативні, як і проблемні, сторони, про що неодноразово зазначалося в контрастивних розвідках. За словами М. П. Кочергана, «перевага одностороннього підходу в тому, що він обходиться без метамови, а недоліком у ньому є те, що зіставлення може проводитися тільки в одному напрямку (маємо образ другої мови як віддзеркалення першої)» [Кочерган 2006 : 37]. Зовсім протилежні проблеми виникають при двосторонньому підході: відсутність єдино визнаної метамови при рівноцінному статусі порівнюваних мов. Для двох методів базовим є термін *tertium comparationis* (лат. третє порівнюване або основа зіставлення). На базі цієї основи визначається реалізація певної ознаки у мові, яку ще називають «третім членом порівняння» або «мовою-еталоном».

Слідом за М. П. Кочерганом ми схиляємося до думки, що термін *tertium comparationis* ширший за поняття «мова-еталон», «оскільки охоплює не тільки природну чи штучно сконструйовану мову, а й вужчі, конкретніші об'єкти як основу порівняння» [Кочерган 2006 : 84], і вважаємо доцільним при двосторонньому міжмовному зіставленні мовних систем використання таких синонімічних понять, як «*tertium comparationis*» і «основа зіставлення».

Слід зауважити, що встановлення основи зіставлення нерозривно пов'язане з колом теоретико-методологічних засад, на які спирається дослідник. Як справедливо зауважує Р. Штернеманн, «формуючи *tertium comparationis*, слід прагнути до високого ступеня точності». Цитуючи У. Бера Р. Конрада, Г. Клауса та Т. Левандовського, вчений зауважує, що позамовний характер *tertium comparationis* відмінний від об'єктів зіставлення. Інакше кажучи, *tertium comparationis* не тотожний жодній із зіставлюваних мов, але містить дані про мови. Він повинен якомога точніше відбивати і формулювати особливості зіставлюваних мов.

Переходячи до проблеми встановлення *tertium comparationis* при двосторонньому порівнянні дієслівних систем української та англійської мов, зазначимо, що в нашому випадку на вибір основи зіставлення впливало, з одного боку, визнання об'єктом дослідження дієслівних систем, елементами множинності яких виступають дієслова як носії категорійної частиномовної ознаки, а з другого – обмеження виявлення різного роду міжмовних парадигматичних та синтагматичних відношень лексико-семантичними та формально-синтаксичними параметрами. Відповідно, пошук основи зіставлення передбачав використання в ролі *tertium comparationis* такого позамовного поняття, яке б стало надійним підґрунтям для встановлення адекватного співвідношення між одиницями зіставлення на обраних нами парадигматичному та синтагматичному рівнях аналізу. Так, наприклад, при зіставленні вичленовується набір семантичних ознак, які в сукупності й утворюють *tertium comparationis*. Така основа забезпечує можливість зіставного дослідження об'єктів у визначеному обсязі ознак.

Основа зіставлення може змінюватися залежно від того, що досліджується, – мова загалом, певний її рівень, функціонально-семантичне поле тощо [Кочерган 2004 : 84]. За широтою використання розрізняють мінімальну і максимальну мову-еталон [Кочерган 2004 : 83]. Мінімальна мова-еталон може застосовуватися в дослідженні обмеженої кількості мов, а максимальна не має обмежень у використанні і здатна визначати лінгвістичні універсалії.

Ми підтримуємо думку М. П. Кочергана [Кочерган 2006] і вважаємо за доцільне в зіставному дослідженні романо-германських та слов'янських мов у синхронії використовувати синонімічні терміни «*tertium comparationis*» і «*основа зіставлення*».

Проводячи типологічні розвідки, В. Г. Гак [Гак 1989 : 16] виокремлює три головні основи для порівняння, а саме: одна із зіставлюваних мов; індуктивно сконструйована мова-еталон, що містить усі значення, реалізовані хоча б в одній із зіставлюваних мов; абсолютна мова-еталон, що містить категорії форм і значень, виявлених дедуктивно.

Ю. В. Рождественський називає мову-еталон метамовою типології, встановлюючи такі ознаки: 1) еталон будується для перевірки універсальних дефініцій і впливає на типологічну теорію; 2) еталон містить два види твердження: перші пояснюють будову всіх мов, а другі відповідають розрізнювальним універсальним дефініціям; 3) еталон – це об'єкт, що представляє всі мови світу в одній мові; 4) еталон має генеративне підґрунтя й застосовує символи [Рождественский 2000]. На думку О. О. Селіванової, поняття мови-еталону використовується як «метамова опису систем порівнюваних природних мов, система параметрів і правил опису» [Селіванова 2008 : 61].

Базовою категорією зіставних досліджень лексико-семантичного рівня з позиції контенсивної типології С. П. Денисова вважає лексичне значення і відповідно до провідних принципів контрастивного опису лексики відносить поєднання трьох аспектів лексикологічного аналізу: ономасіологічного, семасіологічного та епідигматичного [Денисова 1996].

А. Вежбицька, виокремивши універсальні семантичні примітиви, за *tertium comparationis* приймає природну семантичну метамову, що, на її думку, дозволяє з точністю встановити семантичний інваріант будь-якого слова без усіляких «або» і «тому подібне» та подати його у формі, яка є одночасно є зрозумілою і стандартизованою [Вежбицька 1999].

Встановлюючи структурні та соціальні типологічні риси мов, Н. Б. Мечковська зазначає, що «мова-еталон – це гіпотеза, мисленнєва побудова (конструкт), припущення про загальну частину (загальне «ядро») в структурах мов, що зіставляються» [Мечковская 2000 : 315]. Дослідниця також зауважує, що в «компаративістиці поняття «мова-еталон» наближують до категорії прамови (загального джерела споріднених мов), при цьому історична, документальна засвідченність (наприклад, латини або давньоросійської) робить лінгвістичну реальність мов-еталонів особливо відчутною» [Мечковская 2000 : 315].

Досліджуючи типологію лексичних систем, С. Г. Шафіков вважає, що може йтися про мінімальну мову-еталон, що має практичне значення при зіставленні певної сфери мовної системи обмеженої кількості мов. Побудова максимальної мови-еталону неможлива без емпіричного встановлення всіх мовних універсалій на матеріалі всіх мов світу [Шафіков 2000 : 103].

Т. С. Толчеєва, досліджуючи сигніфікативні артефакти як структури етномовної свідомості, вважає, що «за *tertium comparationis* можна брати і концепт, оскільки різні типи свідомості як з часового погляду, так і просторового не завжди дають можливості порівнювати поняття, лексико-семантичні категорії тощо» [Толчеєва 2009 : 74].

При зіставленні мов як *tertium comparationis* можуть виступати не лише лінгвістичні категорії, а й певні диференційні ознаки, семантичні поля, граматичні правила, різні моделі, методи, категорії, окремі концепти та інше. Так, Н. Б. Іваницька у своїй праці [Іваницька 2009 : 46–59] обґрунтувала можливості надання дієслівній категорії «процесуальність» статусу *tertium comparationis* при встановленні лексико-семантичних та формально-синтаксичних співвідношень між дієслівними системами української та англійської мов.

М. О. Шутова зауважує, що зіставний аналіз передбачає три послідовні процедури, чи операції: 1) встановлення засад зіставлення (*tertium comparationis*); 2) зіставна інтерпретація; 3) типологічна характеристика [Шутова 2016 : 158].

Однак не можна не погодитись із думкою М. П. Кочергана, Н. Б. Мечковської та С. Г. Шафікова, що мінімальна мова-еталон може застосовуватися в дослідженні обмеженої кількості мов, а максимальна не має обмежень у використанні і здатна визначати лінгвістичні універсалії.

Так, при зіставленні мов як *tertium comparationis* можуть виступати не лише лінгвістичні категорії, а й певні диференційні ознаки, семантичні поля, граматичні правила, різні моделі, методи, категорії, окремі концепти та інше. У нашому дослідженні за *tertium comparationis* ми відповідно візьмемо певний когнітивний механізм концептуалізації людської свідомості, до яких відносимо архетипізацію/стереотипізацію, прототипізацію, фреймізацію, схематизацію, симулякризацію, віртуалізацію, сугестивізацію тощо, що відбувається у мовах, що зіставляються.

Продемонструємо це на прикладі такого механізму, як архетипізація або/стерео типізація на прикладі концепту ЖІНКА. Розглядаючи архетип як культурне підґрунтя стеріотипізації, Ю. В. Орлова наголошує на тому, що «архетипи є виявами родової пам'яті, формальними зразками поведінки, на основі яких можуть формуватись конкретні, наповнені змістом образи – стереотипи свідомої діяльності людини, якщо архетипи послужили підґрунтям формування даної схематизованої й усталеної структури колективної свідомості представників різних груп, зокрема етнічних». Таким чином, архетипи й стереотипи ґрунтуються на певних об'єктивних закономірностях функціонування людської свідомості.

Яскравим прикладом фіксації еволюції свідомості людства, тобто архетипного поняття, є прислів'я, приказки та говірки, де безперечно відзначені всі культурні особливості.

Пошук етимології слова *жінка* в усіх досліджуємих нами мовах було переведено на слово *жона,* і картина виглядає таким чином: (англ.) *wife* – middle English wif, wyf, from Old English wif (neuter) «woman, female, lady», also, but not especially, «wife», from Proto-Germanic *wīfa- (source also of Old Saxon, Old Frisian wif, Old Norse vif, Danish and Swedish viv, Middle Dutch, Dutch wijf, Old High German wib, German Weib), of uncertain origin and disputed etymology, not found in Gothic [https://www.etymonline.com/search?q=wife]; (франц.) *femme* – **Étymol. et Hist. 1.** Fin xs. «être humain du sexe féminin» (*Passion de Clermont Ferrand,* éd. D'Arco Silvio Avalle, 260); **2.** *ca* 1100 «compagne de l'homme unie par les liens du marriage» (*Roland,* éd. J. Bédier, 1402: ne reverrunt lor mere ne lor **femme**). Du lat. class. *Femina* «femelle», puis «femme, épouse» qui a concurrencé les lat. *Mulier* «femme» qui ne survit plus en fr. (en face de l'ital. *moglie* et de l'esp. *mujer*) que comme arch. sous la forme *moillier* «épouse, femme» (qui disparaît des textes au XIV^{e}s.; 2 attest. aux XV^{e}et XVI^{e}s.) et *uxor* «épouse» qui a donné le très rare *oissour* «épouse» (qui disparaît des textes dans la 1remoitié du XIII^{e}s.; qq. attest. aux XIIIe et XIV^{e}s. dans les remaniements épiques) [https://www.cnrtl.fr/etymologie/femme]; (укр.) *жона* – болг. жена, бр. жонка, др. жена, п. żona, ч. слц. žena, вл. нл. žona, м. жена, схв. жена, слн. žêna, стсл. жєna; - псл. žena (<*genā); - споріднене з прус, genno «жінка», гот, qinô «жінка», qēns «дружина», двн. (quena «жінка», днн. quan «дружина», quena «тс.», англ. queen «королева», дангл. cwēn «жінка», дірл. ben «дружина», ав. gənā-, γənā, γnā «жінка, дружина», дінд. jáni- «жінка», gnā «богиня», гр. γυνή «жінка», беот. βανᾶ, тох. A śän, тох. B śana «тс.», вірм. kin «жінка, дружина»; ie. *g^{u}enā «жінка»; питання про дальші етимологічні зв'язки (зокрема, з коренями ієв. *gen-, «родити» або *g^{u}en- «приходити») остаточно не висвітлене. – Шанский ЭСРЯ I 5, 284; Фасмер – Трубачев II 46; Преобр. I 228; Holub–Кор. 444; Holub–Lyer 522; Machek ESJC 725; БЕР I 535–536; Skok III 677; Трубачев Терм. родства 105–110; Топоров II 207–210; Pokorny 473–474 [Етимологічний словник української мови 1985 : 206]; (рос.) *жена́* – жени́ться, укр. жона́, жі́нка, блр. жана́, ст.-слав. жена, γυνή, болг. жена́, сербохорв. жѐна, словен. žéna, чеш., слвц. žena «женщина, жена», польск. żona, в.-луж., н.-луж. žona. Родственно др.-прусск. genno зв. п. «женщина», др.-инд. jániṣ «жена, женщина», gnā «богиня», авест. gənā-, ɣənā, γnā «женщина, жена», ǰaini - то же, арм. kin, гот. qinô «жена, супруга», qēns – то же, греч. γυνή, беот. βανά «жена», ирл. ben, тохар. A śän, B śana «женщина»; см. Уленбек, Aind. Wb. 13, 99; Траутман, BSW 84; Apr. Sprd. 337; Педерсен, Kelt. Gr. 1, 47; Файст 388; Торп 60; Лиден, Tochar. Stud. 30. [См. еще Трубачев, Терм. родства, стр. 105. Т. II (Фасмер М. Этимологический словарь русского языка в 4-х томах Т. 2 Москва : Прогресс, 1986. 672 с.).

Підсумовуючи дані етимологічних словників стосовно концепту ЖІНКА, можемо засвідчити, що англійська мова виправдовує своє

германське походження з протогерманським етимоном *wīfa-; французька зберегла латинське коріння *femina*, а в українській та російській мовах відзначений загальний індоєвропейський етимон *gᵘenā.

Також, проаналізувавши прислів'я в англійській, французькій, українській та російській мовах, можна говорити про такі базові компоненти архетипного поняття «жінка», як:

1) «жінка-мати», в тому сенсі, що жінка народжує дітей і дарує життя: (англ.) *Mother's love is the most precious in the world*; (франц.) *Tendress maternelle toujours se renouvelle*; (укр.) *Материнська любов ніколи не змінюється*; (рос.) *Материнская ласка конца не знает*; (англ.) *She is the mother who brought up the child*; (франц.) *Celui-là bien mère qui nourrit*; (укр.) *Не та мати, що народила, а та, що вигодувала*; (рос.) *Не та мать, что родила, а та, что воспитала*; (англ.) *Like mother, like daughter*; (франц.) *Telle mère, telle fille*; (укр.) *Яка мати, така і донька*; (рос.) *Какова мать, таково и дитя*;

2) «жінка-берегиня свого дому, оселі», тобто дбає про лад, затишок та атмосферу в домі; (англ.) *There is no real joy without a woman*; (франц.) *Qui a une femme de bien vit longtemps et bien*; (укр.) *Нема щастя родинного без жінки*; (рос.) *С доброй женой горе-полгоря, а радость – вдвойне*;

3) «жінка-дружина», тобто відзначається соціальна роль жінки як дружини свого чоловіка. До феміністичної революції в середені XX ст. жінка завжди вважалась і сприймалась на соціальний щабель ніжче за чоловіка і повина була слухатись свого чоловіка. Зазвичай такі прислів'я виглядають своєрідною інструкцією для чоловіків у тому, як ставитися до жінки: (англ.) *A woman, an ass and a walnut tree, the more you beat the, the better they'll be*; (франц.) *Un noyer, un âne, une femme, plus vous les battrez, le mieux ce sera*; (укр.) *Кохай жінку, як душу, а тряси її, як грушу; (рос.) Люби жену, как душу, тряси ее как грушу*.

Ще серед периферійних ознак прислів'я зафіксували ще й «емоційність» та «мінливість» жінки, на відміну від чоловіків: (англ.) *Three women and a goose make a market*; (франц.) *Quatre femmes font plein marché*; (укр.) *Де баби, там базар, а де три, там – содом*; (рос.) *Гусь да баба – торг; два гуся, две бабы – ярмарка*; (англ.) *A woman's mind and a winter wind change often*; (франц.) *Femmes, vent, temps et fortune changent comme la lune*; (укр.) *Жіноча думка як вітер, часто змінюється;* (рос.) *Женские думы изменчивы*.

Результати й висновки. Таким чином, по-перше, для зіставного та типологічного мовознавства терміни «*tertium comparationis*» і «*основа зіставлення*» вважаємо синонімічними. По-друге, в якості *tertium comparationis* при зіставленні можуть виступати не лише лінгвістичні категорії, а й певні диференційні ознаки, семантичні поля, граматичні правила, різні моделі, методи, категорії, окремі концепти та інше. За *tertium comparationis* в нашому дослідженні для мов, що зіставляються, було обрано певний когнітивний механізм концептуалізації людської свідомості, а саме архетипізацію/стереотипізацію, прототипізацію, фреймізацію, схематизацію, симулякризацію, віртуалізацію, сугестивізацію тощо. Аналіз механізму ахетипізації/стереотипізації на прикладі концепту ЖІНКА засвідчив: 1) дані етимологічних словників стосовно концепту ЖІНКА довели, що англійська мова виправдовує своє германське походження з протогерманським етимоном *wīfa-; французька зберегла латинське коріння *femina*, а в українській та російській мовах відзначений загальний індоєвропейський етимон *gᵘenā; 2) прислів'я в досліджуваних мовах відбивають стереотипне/архетипне уявлення про жінку, що було сформовано впродовж багатьох століть: жінка-мати, жінка-берегиня своєї оселі та жінка – дружина свого чоловіка.

Перспективним видається дослідження категорійних ознак при міжмовному зіставленні, оскільки узагальнена, абстрактна природа категорійної ознаки, яка в більшості випадків має універсальний характер, може слугувати надійною основою зіставлення, забезпечуючи ефективний двосторонній аналіз мовних явищ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Вежбицкая А. Семантические универсалии и описание языков. Москва : Языки русской культуры, 1999. 783 с.

2. Гак В. Г. О контрастивной лингвистике // *Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XXV: Контрастивная лингвистика*. Москва : Прогрес, 1989. С. 5–17.

3. Денисова С. П. Типологія категорій лексичної семантики. Киев : КДЛУ, 1996. 294 с.
4. Джеймс К. Контрастивный анализ / пер. с англ. Н. А. Лауфер. *Новое в зарубежной лингвистике*. Вып. XXV: Контрастивная лингвистика. Москва : Прогрес, 1989. С. 266.
5. Іваницька Н. Б. *Tertium comparationis* у міжмовному зіставленні дієслівних систем. *Мовознавство*. 2009. № 1. С. 46–59.
6. Кочерган М. П. Загальне мовознавство : підруч. Київ : Академія, 2006. 464 с.
7. Кочерган М. П. Зіставне мовознавство і проблема мовних картин світу. *Мовознавство*. 2004. № 5-6. С. 12–21.
8. Леміш Н. Є. Вертеральні типи каузальності у споріднених мовах : монографія. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2015. 508 с.
9. Мечковская Н. Б. Общее языкознание: Структурная и социальная типология языков : учеб. пособ. Москва : Флинта: Наука, 2001. 312 с.
10. Орлова Ю. В. Архетипне і стереотипне відображення концепту вік людини у свідомості носіїв української, російської та англійської мов : дис. канд. філол.н. : 10.02.17. Київ, 2019. 257 с.
11. Рождественский Ю. В. Лекции по общему языкознанию. Москва, 2000. 381 с.
12. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: підручник. Полтава : Довкілля-К, 2008. 712 с.
13. Толчеєва Т. С. Сигніфікативні артефакти як структури знакової репрезентації етномовної свідомості : монографія. Київ : Вид-во КНЛУ, 2009. 286 с.
14. Шафиков С. Г. Типология лексических систем и лексико-семантических универсалий. Уфа : Изд-во БГУ, 2000. 259 с.
15. Штернеманн Р. Введение в контрастивную лингвистику. *Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XXV: Контрастивная лингвистика*. Москва : Прогресс, 1989. С. 144–178.
16. Шутова М. О. Етнокультурні стереотипи в англійській та українській мовах: реконструкція і типологія : дис. д-ра філол.. наук : 10.02.17. Київ, 2016. 433 с.
17. Connor U. A., Moreno A. (2005) Tertium Comparationis: A vital component in contrastive research methodology, *Directions in Applied Linguistics: Essays in Honor of Robert B. Kaplan*. Clevedon : Multilingual Matters.

REFERENCES

1. Vezhbitska A. (1999) *Semanticheskie universalii i opisanie yazikov* [Semantic Universals and the Description of Languages]. Moscow: Yaziki russkoi kulturi. 783 p.
2. Gak V.G. (1989) O kontrastivnoi lingvistike [About Contrastive Linguistics]. *Novoe v zarubezhnoi lingvistike [New in Foreign Linguistics]*. Moscow: Progress. P. 5-17.
3. Denisova S.P. (1996) *Typologia kategoriy leksicheskoi semantiki [Typology of the Categories of Lexical Semantics]*. Kyiv: KDLU. 294 p.
4. James K. Kontrastivnyi analiz [Contrastive Analysis]. *Novoe v zarubezhnoi lingvistike [New in Foreign Linguistics]*. Vipusk XXV: Kontrastivnaya lingvistika. Moscow. P. 265-266.
5. Ivanitska N.B. (2009) *Tertium comparationis* in mizhmovnomu zistavlenni dieslivnyh sistem [*Tertium comparationis* in Interlinguistic Comparison of Verbal Systems]. *Movoznavstvo [Linguistics]*. № 1. P. 46-59
6. Kochergan M.P. (2006) *Zagalne movoznavstvo [General Linguistics]*. Kyiv: Academia. 464 p.
7. Kochergan M.P. (2004) Zastavne movoznavstvo i problema movnih kartin svitu [Comparative Linguistics and the Problem of Linguistic Pictures of theWorld]. *Movoznavstvo [Linguistics]*. № 5-6. P. 12–21.
8. Lemish N.Ye. (2015) *Verteralni tipy kauzalnosti v sporidnenih movah [Vertual Types of Causativity in Related Languages]*. Zhytomyr: Zhytomyr Ivan Franko State University. 508 p.
9. Mechkovskaya N.B. (2001) *Obshee yazikoznanie. Strukturnaya i sotsialnaya typologia yazikov [General Linguistics. Structural and Social Typology of Languages]*. Moscow: Nauka. 312 p.
10. Orlova Yu.V. (2019) *Arhetipne i streotipne vidobrazhennya kontseptu vik ludini u svidomosti nosiiv ukrainskoi, rosiiskoi i angliiskoi mov* [Arhetypical and Stereotypical Reflection of the Concept AGE in the Consciousness of Ukrainian, Russian and English Native Speakers] (PhD Thesis) Dragomanov National University. 257 p.
11. Rozhdestvenskyi Yu.V. (2000) *Lektsii po obshemu yazikoznaniu [Lectures in General Linguistics]*. Moscow. 381 p.
12. Selivanova O.O. (2009) *Suchasna lingvistika [Modern Linguistics]*. Poltava: Dovkillya-K. 712 p.
13. Tolcheeva T S. (2009) *Signifikativnie artefakti yak strukturi znakovoi reprezentazii etnomovnoi svidomosti [Significative Artefacts as Structures of Iconic Representation of the Ethnolinguistic Consciousness]*. Kyiv: KNLU. 286 p.
14. Shafikov S.G. (2000). *Typologia leksicheskih system i lexiko-semanticheskih universalii [Typology of Lexical Systems and Lexico-semantic Universals]*. Ufa: BGU. 259 p.
15. Shternemann R. (1989). Vvedenie v contrastivnuu lingvistiku [Introduction into Foreign Linguistics]. *Novoe v Zarubezh noi lingvistike [New in a Foreign Linguistics]*. Vipusk XXV. Moscow: Progress. P. 114-1978.
16. Shutova M.O. (2016) Etokultyrni stereotipi v angliiskii i ukrainskii movah: rekonstruktsiya i typologia [Ethnocultural Stereotypes in English and Ukrainian Languages: reconstruction and typology]. (Doctoral Thesis). Kyiv. 433 p.
17. Connor U. A., Moreno A. (2005) Tertium Comparationis: A vital component in contrastive research methodology, *Directions in Applied Linguistics: Essays in Honor of Robert B. Kaplan* (pp. 153-164). Clevedon: Multilingual Matters.

O. O. BALABAN
Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of General Linguistics and Germanic Studies,
Dragomanov National University, Kyiv, Ukraine
E-mail: elenabalaban@ukr.net
http://orcid.org/0000-0003-1311-232X

COGNITIVE MECHANISM AS *TERTIUM COMPARATIONIS* FOR ESTABLISHING COGNITIVE-SEMANTIC UNIVERSALS

The article presents the description of the cognitive mechanism as *tertium comparationis* for establishing cognitive-semantic universals in related languages. Cross-language studies aim to identify common and specific features in the systems of both related and unrelated languages. It is known that units of different levels of language systems are involved in cross-language comparison, and the research of language phenomena itself is carried out from the perspective of theories of generative, referential, ideographic, cognitive, functional linguistics, semiotics, sociolinguistics, psycholinguistics etc.

To conclude, first of all, for comparative and typological linguistics, we consider the terms *tertium comparationis* and *basis of comparison* synonymous. Secondly, not only linguistic categories can act as *tertium comparationis* in comparison, but also certain differential features, semantic fields, grammatical rules, various models, methods, categories, individual concepts, and so on. Consequently, *tertium comparationis*, in our study, a certain cognitive mechanism for conceptualizing human consciousness was chosen for the related languages, namely archetypation/stereotyping, prototypization, framization, schematization, simulacrization, virtualization, suggestivization, etc. Archetypization/stereotyping as a universal mechanism for conceptualizing human consciousness in such related languages as English, French, Ukrainian and Russian is presented on the material of the concept of «woman – femme – жінка – женщина», having studied the etymology and taking into account the nuclear and peripheral components of the concept. Analysis of the mechanism of achetypization/stereotyping on the example of the concept of WOMAN showed: 1) the data from etymological dictionaries regarding the concept of WOMAN, proved that English justifies its Germanic origin with the Proto-Germanic etymon **wīfa* -; French has preserved the Latin roots of *femina*, and in Ukrainian and Russian there is a common Indo-European etymon **g*^{u}*enā*; 2) proverbs in the studied languages reflect the stereotypical/archetypical idea of a woman, which was formed over many centuries: a woman as a mother, a woman as a housekeeper and a woman as the wife of her husband.

Key words: cognitive mechanism, cognitive-sematic universal, *tertium comparationis*, archetypization, stereotypization, concept WOMAN.

УДК 82-311.6:821.111(73)(045)
DOI https://doi.org/10.52726/as.humanities/2021.4.11

Г. М. БІЛОКОНЬ
старший викладач кафедри іноземних мов та прикладної лінгвістики
Національний авіаційний університет, м. Київ, Україна
Електронна пошта: halyna.bilokon@npp.nau.edu.ua
http://orcid.org/0000-0002-9875-1843

ІДЕНТИЧНІСТЬ «НОВОГО АДАМА» У РОМАНІ ЛЕСЛІ МАРМОН СІЛКО «САДИ В ДЮНАХ»

Стаття присвячена дослідженню своєрідності завойовницького месіанства, яка є основою антропоморфічного націоналізму літературного процесу XIX – першої половини XX сторіччя, що сприяло узурпації американської ідентичності образами християнізованого білого чоловіка на матеріалі роману сучасної корінної письменниці Леслі Мармон Сілко «Сади в дюнах» та одного з її головних героїв Едварда Палмера. Проаналізовано огляд ідей науковців щодо тенденцій інтерпретування сучасних літературних творів авторів індіанського походження. Зазначено, що чисельні літературознавці звертають увагу на космополітизм як на корисну концепцію для розширення та розробки галузей постколоніальних досліджень, досліджень у межах географічних та літературних кордонів і, мабуть, найбільш провокаційно, досліджень індіанців і корінних народів Північної Америки. Висвітлено наявність анти-американських тем, що загострюють увагу читача проти європейської просвітницької конфігурації расових тіл і хвороб. Зроблено спробу з'ясувати розуміння справжніх цінностей представниками європейського та північноамериканського імперіалізму та корінних американців. Аналіз наведених текстових прикладів доводить наявність особливого акценту, що робиться на питаннях, пов'язаних із ідентичністю, культурою та суспільством у контексті збільшення транснаціональної мобільності, технологічного прогресу та глобалізації. У статті зазначено, що колоніальні загарбники наділили чужий та екологічно відмінний ландшафт Америки тропічністю, аби якомога ближче перетворити її на тропічний Едем, якого вони так прагнули, відправляючись на новий континент, натомість ставши тропічним пеклом, яке було створено завдяки колоніальному контакту, епідеміям, договорам, виселенню, примусовому переселенню та вигнанню корінних американців із їхніх суверенних земель.

Ключові слова: космополітизм, ідентичність, транснаціональна мобільність, завойовницьке месіанство, корінне населення.

Постановка проблеми. Простір анти-американських тем у романі Леслі Мармон Сілко «Сади в дюнах», що загострюють увагу читача проти європейської просвітницької конфігурації расових тіл і хвороб, надзвичайно різноманітний. Для європейських колоніальних загарбників землі, що оточують сучасний кордон США та Мексики, викликали образи тропіків. Проте називати цю (насправді субтропічну) частину земної кулі «тропіками» було іще одним способом визначення культурно чужого та екологічно відмінного ландшафту на тлі помірної Європи. Європейці «винайшли» тропічність Америки, аби якомога ближче перетворити її на тропічний Едем, якого вони так прагнули, відправляючись на новий континент.

Аналіз попередніх досліджень. Різні аспекти розвитку історії США кінця XIX – початку XX століття, позитивні та негативні сторони «цивілізації», спосіб життя, автентичні деталі, світоуявлення, спектр цінностей, що пов'язаний із величезною територією, знайшли відображення в чисельних роботах науковців та дослідників на кшталт О. Г. Шостак, Н. І. Березнікової, Девіда Е. Станнарда, Фена Чеа, Терре Раяна та інших.

Виклад основного матеріалу. Пишучи про роман Леслі Мармон Сілко, українська дослідниця О. Г. Шостак говорить: «Романні сади в різних кінцях світу мають наводити читача на думку про Едемський сад» [Шостак 2009 : 457].

Проте Америка стала натомість «хворими» землями, тропічним пеклом, яке було створено завдяки колоніальному контакту, епідеміям, договорам, виселенню, примусовому переселенню та вигнанню корінних американців із їхніх суверенних земель. Все вище згадане разом призвело до того, що Девід Е. Станнард назвав би «найгіршим людським голокостом, свідком якого коли-небудь був світ» [Stannard 1993 : 45]. Тепло навколишнього середовища перетворилося на тепло тіла індіанської хвороби

і стало для Сілко відповідною метафорою, щоб розкрити гіркоту та гостроту травматичної історії індіанців. Як зазначає О. Шостак, «художні твори Л. М. Сілко є найбільш політично орієнтованими серед письменницького загалу корінних письменників» [Шостак 2021 : 106].

Справді, протягом кількох десятиліть після прибуття європейців у Новий Світ чисельність індіанців скоротилася приблизно на дев'яносто відсотків через епідемії віспи, кору та інших смертельних європейських хвороб. Вважається, що ці епідемії внесли принаймні стільки ж, скільки іспанська зброя до повалення імперій ацтеків та інків, знищивши корінне населення інфекціями, до яких завойовники в основному були несприйнятливі. Хвороби також були потужним фактором європейської концептуалізації суспільства індіанців: те, що корінне населення захворіло смертельними хворобами, вважалося доказом їхньої расової та фізичної меншовартості. Особливо це сталося наприкінці дев'ятнадцятого століття, коли європейці пишалися своїм науковим розумінням причин хвороб і висміювали те, що вони вважали «фаталізмом, марновірством і варварством місцевої реакції на хвороби». Це сприяло зростаючому розумінню хвороб, їхньої етіології. Наприкінці дев'ятнадцятого століття європейці дуже пишалися своєю вродженою расовою та фізичною «перевагою».

У романі Леслі Мармон Сілко 1999 року «Сади в дюнах» дівчинка Індиго із племені піщаних ящірок змушена розлучитися зі своєю сім'єю. Її приймає європейсько-американська пара Хетті та Едвард, які беруть її у подорож Європою. Індиго відвідує чужі місця, споглядає незнайомі краєвиди, збирає насіння невідомих рослин і спілкується із людьми, які представляють різні культури. Незважаючи на відчуття відокремленості від дому, яке супроводжує її протягом усієї подорожі, маленькій індіанці вдається встановити емоційні та духовні зв'язки, які полегшують спілкування, незважаючи на культурні відмінності. Дівчина сумує за домом, але їй вдається простежити зв'язок із рідним домом у найдивніших куточках світу. Можна запитати: чи може легкість, з якою Індиго населяє чужі простори, і її емпатичний підхід до людей та інших живих істот, з якими вона стикається, наділити її трансатлантичними подорожами космополітичним характером? Чи є Індиго корінним космополітом?

Космополітизм знедавна знову набуває особливої ваги як цінний критичний дискурс, придатний для реагування на швидко мінливі реалії сучасного світу, особливий акцент робиться на питаннях, пов'язаних із ідентичністю, культурою та суспільством у контексті збільшення транснаціональної мобільності, технологічного прогресу та глобалізації. Як зазначають численні вчені, що займаються космополітизмом, він є дуже широким міждисциплінарним явищем, це робить завдання визначення терміна надзвичайно складним, якщо взагалі можливим. У найпоширенішому та розмовному розумінні цього терміна космополітизм розглядається як протилежність націоналізму і характеризується відстороненістю від національних та місцевих зв'язків, що замінені прийняттям гуманістичної чутливості та багатим розмаїттям людських практик. За словами Фен Чеа, одного з найвідоміших вчених у цій галузі, «космополітизм полягає в тому, щоб розглядати себе як частину світу, кола політичної належності, яке виходить за межі обмежених зв'язків спорідненості та країни, щоб охопити все детериторіалізоване людство».

Чисельні літературознавці також звернули увагу на космополітизм як на корисну концепцію для розширення та розробки галузей постколоніальних досліджень, досліджень у межах географічних та літературних кордонів і, мабуть, найбільш провокаційно, дослідження індіанців і корінних народів Північної Америки. Роман «Сади в дюнах» повертається до тем, які Сілко досліджувала в попередніх романах: корінна опозиція по відношенню до культурно-географічної колонізації, різноманітні сценарії революційних виступів проти західної влади і перехідного характеру національних культур, що становлять їхню найбільш характерну та потужну рису. Як Терре Раян зауважує, що це передусім «тонко створена історія європейського та північноамериканського імперіалізму дев'ятнадцятого століття», оскільки «вона охоплює завоювання Америки, ботанічне піратство, геноцид, примусову християнізацію та насильство проти жінок, корінних народів і землі». Роман обертається навколо і часто фокусується на проблемах очима Індиго,

з племені піщаних ящірок, вигаданого племені, натхненного багатьма племенами річки Колорадо. В Італії подорожувальники натрапляють на образи дохристиянських мадонн, які вражають уяву Індіго і Хетті значно більше канонічних статуй: «Вона стала в алькові зі статуєю Марії з дитям Ісусом на руках, якими несправжніми вони здалися після теракотових мадонн у чорному саду Лаури. Моя Мати, мій Дух, – слова зі старих гностичних Євангелій постали в її думці, – Ти, що перед усіма речами, Благодать, Мати Містичної, Передвічної Тиші, – після місяців у забутті, мов у мілкій могилі, її дисертація знов заговорила до неї. – Нетлінна Мудрість, Софія, матеріальний світ і плоть є лише тимчасовими – немає гріхів плоті, бо дух є всім!» [Silko 1999 : 450]. Як науковець О. Шостак пише: «Письменниця одстоює первинність живого духу справжньої віри над матеріальними умовностями, що насаджує вірянам офіційна церква» [Шостак 2020 : 283].

Індиго відокремлюють від матері та старшої сестри Солт і поміщають у Шерман Інститут у Ріверсайді, Каліфорнія, з якого вона втікає. Її приймають до себе Едвард та Хетті Палмер. Трансатлантичний і транскультурний наративу романі розпочинається з того, що Едвард є вченим ботаніком-любителем, який намагається отримати прибуток від торгівлі орхідеями. Різні методи взаємодії Едварда та Індиго із різноманітними культурами, з якими вони стикаються під час своїх подорожей, збагачує роман. Якщо Едварда Палмера Сілко обирає як персонажа, щоб представити перспективу космополісу, швидко стає зрозумілим, що таке прочитання веде у глухий кут. Хоча на перший погляд, із його широкими знаннями про світ і його флору, частими подорожами та контактами із іноземними культурами, Едвард справді має бути «громадянином світу», оскільки йому комфортно як вдома, так і в інших місцях. Він легко вражає свою наречену, а потім і дружину Хетті своїм невимушеним ставленням до міжнародних подорожей, представляючи себе мандрівником, який цікавиться новими враженнями та спокійно відчуває себе: «Він багато подорожував до найдальших і найзахоплюючих місць, мав чудовий дар оповідача про свої пригоди, в яких він із гумором зображав себе невинним туристом, що пройшов через пекло й завжди налаштований на лихо» [Silko 1999 : 79]. Але насправді він не є ані невинним, ані космополітом. Зустрічі із чужими землями та культурами, скоріше, для нього уособлюють експлуататорську форму транснаціональних подорожей.

Коли Сілко розповідає історію експедицій Едварда, стає зрозумілим, що його інтерес до рослин є суто комерційним. Зразки Brassavola nodosa, маленька орхідея із запахом гарденії стали першими живцями, які він отримав із наміром перепродажу із прибутком. Незважаючи на його знання про священний статус квітки для місцевих жителів, підхід Едварда завжди є суто комерційним: «Вона була просто орхідеєю, знаряддям, щоб перемогти над громадськістю. Священики Сонця майя вважали орхідею священною, тому що вона незмінно цвіте в день осіннього рівнодення. Квіти богів! Він міг уявити оголошення в журналах просто зараз» [Silko 1999 : 371]. На жаль, святість рослини важлива для Едварда лише у контексті збільшення потенційних продажів орхідей колекціонерам. Оскільки він не виявляє поваги до корінних культур і релігій, священного статусу квітки, культура залишається неактуальною для його схем. Ця ж логіка поведінки повторюється під час його експедиції річкою Пара. Як діловий партнер Lowe & Company, він прискіпливо вишукує у джунглях найрідкісніші види диких орхідей, намагаючись покращити своє фінансове становище. Його не турбує жорстока історія імперіалізму та рабства, до якого причетні прекрасні квіти: «Тепер індіанці знали ціну дикій орхідеї, але часто білі посередники приходили вгору по течії і вимагали увесь запас виду, щоб загнати ринок. Індіанців, які не співпрацювали, били або катували, як на бразильських так і на колумбійських гумових станціях» [Silko 1999 : 133].

Інструментальний підхід, з яким Едвард підходить до рослин, поширюється і на те, як він ставиться до корінного населення. Його контакти з місцевими жителями повторюють імперіалістичну логіку переваги білої раси: індіанці річки Пара є лише корисним знаряддям для перевезення важкого багажу та громіздкої фотоапаратури, або коли вони допомагають знайти рідкісні види квітів. Брати-метиси набувають людських рис лише тоді, коли вони врятують життя Едварда, доглядаючи за його зламаною

ногою та транспортуючи його благополучно до човна. Дослідниця Н. Березнікова також вказує на нерівноправ'я між представниками білої раси та представниками корінного населення, що полягає, наприклад, у «неспроможності корінних отримати високий рівень освіти у резерваційних школах як маркер щодо соціальної нерівності у багатій країні, яка проголошує демократичні засади, але пристойні школи на резерваціях для дітей корінного населення не є пріоритетом» [Березнікова 2021 : 111] . Так само Індиго ніколи не є у його очах втраченою дитиною, яка потребує допомоги, але є такою, що може бути корисною як служниця Хетті, або, за іншим сценарієм, останнім живим представником якогось індіанського племені, що її він міг сфотографувати та вивчити, що, у свою чергу, може зробити його відомим у академічному світі. Взаємодія Едварда з небілими людьми керується неповагою та страхом до культури іншого. Коли Едвард відвідує громадський ринок у Тампіко, він помічає на одному з індіанців метеоритні камені. Схвильований своїм відкриттям, він переслідує стару темношкіру жінку, яка виявляється власницею каменів. На диво, жінка відмовляється продавати каміння і натомість погрожує Едварду про ціну, яку він заплатить у майбутньому. Паралізований страхом, Едвард зосереджується на рисах жінки як на зовсім відмінних від його власних. Усе, що він бачить, це її темний колір обличчя та «риси жінки майї: гострі високі вилиці і орлиний ніс» [Silko 1999 : 87]. Він не може зрозуміти джерела презирства в її голосі та очевидної відсутності поваги з її боку до нього як білого чоловіка, і це змушує його жахатися: «Вона нахилила своє блакитне обличчя і груди ближче, він відчув жар її дихання і миттєво страшний жах охопив його, наче йому загрожувала неминуча небезпека» [Silko 1999 : 88]. Ця зустріч стисло продемонструвала, що подумки Едвард не рухається далі імперіалістичних та колоніалістичних проектів західного світу, які він і представляє. Саме тому він цілковито не може втілити космополітичний дух.

Як зазначає О. Шостак, «американський Адам» Едвард, засліплений прагненням усе, до чого він торкається, перетворити на гроші, не був спроможний нічого навчитися в індіанки Індиго. На відміну від тітоньки Бронуін, яка визнає вторинність привнесеної європейцями на американський континент матеріальної культури стосовно духовної культури корінних жителів, Едвард тривожиться думкою, що Індиго побачить, що переконання древніх європейців були подібними до уявлень корінних американців, «ідея гріховності статевих стосунків, які, по суті, є актом зародження й продовження життя на землі, на думку Л. М. Сілко з'явилися у Північній Америці лише із приходом християнства» [Шостак 2005 : 503]. Для нього старовинний культ жіночності й плодючості не більше, ніж зібрання артефактів, що за нагоди можна продати вигідно, він не бачить у них ні духовної цінності, ні краси» [Шостак 2013 : 298]. «Едвард сказав, що він знаходить гротескних мадонн більшими монстрами, ніж кентаври або мінотаври» [Silko 1999 : 297].

Результати й висновки. Своєрідність висвітленого завойовницького месіанства, що сприяло узурпації американської ідентичності образами християнізованого білого чоловіка, є основою антропоморфічного націоналізму літературного процесу XIX – першої половини XX сторіччя і знайшло свій відбиток і у творчості Л. М. Сілко. Цей феномен можна вважати метафізичною основою американської цивілізації. Це явище викликає значний літературознавчий інтерес і має посутню дослідницьку перспективу для сучасного американістського літературознавчого дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Березнікова Н. І. Діалог молоді та батьків: пошук справжніх та фальшивих цінностей корінної ідентичності у творчості Шермана Алексі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Філологія»: зб. наук. праць.* Одеса, 2021. Вип. 48. Т. 3. С. 110–114.

2. Шостак О. Г. Становлення письмової літературної традиції корінних народів Північної Америки. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія Філологічні науки.* 2021. № 2(22). С. 98–112.

3. Шостак О. Г. Художні вираження національної ідентичності в творчості сучасних північноамериканських письменників корінного походження. Київ : Талком, 2020. 543 с.

4. Шостак О. Г. Леслі Мармон Сілко: Між білим і червоним полюсом американської літератури. *Літературознавчі студії : з*б. наук. праць. Київ : Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2005. Вип. 12. С. 502–508.

5. Шостак О. Г. Архетипологія роману Леслі Мармон Сілко «Сади в дюнах». *Літературознавчі студії* : зб. наук. праць. Київ : ВПЦ Київський університет, 2009. Вип. 23. Ч. 1. С. 456–463.

6. Шостак О. Г. Втілення ідеї всеєдності у романі «Сади в дюнах» Леслі Мармон Сілко. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах : зб. наук праць.* Київ : Університет «Україна», 2013. Вип. 28. С. 295–311.

7. Cheah, Pheng. Inhuman Conditions: On Cosmopolitanism and Human Rights. Harvard UP, 2006. 336 p.

8. Ryan, Terre. "The Nineteenth-Century Garden Imperialism, Subsistence, and Subversion in Leslie Marmon Silko's Gardens in the Dunes." SAIL, vol. 19, no. 3, 2007, pp. 115–132.

9. Silko, Leslie Marmon Gardens in the Dunes: A Novel. Scribner Paperback Fiction Published by Simon and Schuster, 1999. 480 p.

10. Stannard, David. American Holocoust: The Conquest of the New World. Oxford University Press, 1993. 416 p.

REFERENCES

1. Bereznikova N.I. (2021) Dialog molodi ta bat`kiv: poshuk spravzhnix ta fal`shy`vy`x cinnostej korinnoyi identy`chnosti u tvorchosti Shermana Aleksi [Dialogue of the youth and parents: searching for markers of real and fake valuables of indigenous identity in the works of Sherman Alexie]. *International Humanitarian University Herald. Philology*, vol. 48, no. 3, pp. 110–114.

2. Shostak O.G. (2021) Stanovlennya py`s`movoyi literaturnoyi trady`ciyi korinny`x narodiv Pivnichnoyi Amery`ky`[Formation of Native American Written Literary Tradition]. *Academic journal "Alfred Nobel University"*, vol. 2(22), pp. 98-112.

3. Shostak O.G. (2020) Xudozhni vy`razhennya nacional`noyi identy`chnosti v tvorchosti suchasny`x pivnichnoamery`kans`ky`x py`s`menny`kiv korinnogo poxodzhennya [Artistic expressions of national identity in the works of contemporary North American writers of indigenous origin].Kyiv: Talkom.

4. Shostak O.G. (2005) Lesli Marmon Silko: Mizh bilym i chervonym poljusom amerykansjkoji literatury [Leslie Marmon Silko: Between the White and Red Poles of American Literature].*Contemporary Literary Studies*, vol. 12, pp. 502-508.

5. Shostak O.G. (2009) Arkhetypolohiya romanu Lesli Marmon Silko «Sady v dyunakh» [Archetypology of Leslie Marmon Silko's Gardens in the Dunes]. *Contemporary Literary Studies*, vol. 23(1), pp. 456-463.

6. Shostak O.G. (2013) Vtilennya ideyi vseyednosti u romani «Sady v dyunakh» Lesli Marmon Silko [Unity incarnations in Leslie Marmon Silko's Gardens in the dunes]. *Humanitarian Education in Technical Universities*, vol. 28, pp. 295-311.

7. Cheah, Pheng. Inhuman Conditions: On Cosmopolitanism and Human Rights. Harvard UP, 2006. 336 p.

8. Ryan, Terre. "The Nineteenth-Century Garden Imperialism, Subsistence, and Subversion in Leslie Marmon Silko's Gardens in the Dunes." SAIL, vol. 19, no. 3, 2007, pp. 115–132.

9. Silko, Leslie Marmon Gardens in the Dunes: A Novel. Scribner Paperback Fiction Published by Simon and Schuster, 1999. 480 p.

10. Stannard, David. American Holocoust: The Conquest of the New World. Oxford University Press, 1993. 416 p.

H. M. BILOKON
Senior Lecturer at the Department of Foreign Languages and Applied Linguistics,
National Aviation University, Kyiv, Ukraine
E-mail: halyna.bilokon@npp.nau.edu.ua
http://orcid.org/0000-0002-9875-1843

THE IDENTITY OF THE "NEW ADAM" IN LESLEY MARMON SILCO'S NOVEL "GARDENS IN THE DUNES"

The article is devoted to the study of the uniqueness of conquest messianism, which is the basis of anthropomorphic nationalism of the literary process of the XIX – first half of the XX century, which contributed to the usurpation of American identity by images of a Christianized Edward Palmer. A review of scholars' ideas on trends in the interpretation of modern literary works by authors of Indian origin is analyzed. It is noted that many literary critics point to cosmopolitanism as a useful concept for expanding and developing areas of postcolonial research, research within geographical and literary boundaries, and perhaps most provocatively, the study of North American Indians and Indigenous people. The presence of anti-American themes that sharpen the reader's attention against the European educational configuration of racial bodies and diseases is highlighted. An attempt has been made to clarify the understanding of true values by representatives

of European and North American imperialism and Native Americans. The analysis of the given textual examples proves that there is a special emphasis on issues related to identity, culture and society in the context of increasing transnational mobility, technological progress and globalization. The article notes that the colonial invaders endowed America's alien and ecologically distinctive landscape with tropics in order to bring it as close as possible to the tropical Eden they had longed for on a new continent, instead of becoming a tropical hell created by colonial contacts, evictions, forced relocations, and expulsions of Native Americans from their sovereign lands.

Key words: cosmopolitanism, identity, transnational mobility, conquest messianism, indigenous people.

УДК 81’44:001.891
DOI https://doi.org/10.52726/as.humanities/2021.4.12

П. О. ГАЄВА
викладач кафедри гуманітарного спрямування
Національний технічний університет України, м. Київ, Україна
Електронна пошта: polinahaieva123@gmail.com
https://orcid.org/0000-0002-2017-3430

МЕТОДИЧНИЙ ДИСКУРС У СУЧАСНІЙ ДИСКУРСИВНІЙ ПАРАДИГМІ

У статті було встановлено, що значення терміна «дискурс» співвідноситься з конкретною дослідницькою позицією, яка залежить від рамок відповідної наукової галузі. Відзначено, що розрізняють сфери мовного дискурсу теорії мовленнєвого акту, соціолінгвістики, етнографії, прагмалінгвістики, аналізу бесіди та аналізу змінних. Описано історію існування методики як наукової дисципліни. Відзначена особливість методики як дисципліни, вона не є самостійною наукою, а спирається на дані мовознавства

Здійснили класифікацію методичного дискурсу та виділили такі типи: на підставі хронологічного чинника, на підставі підходів до навчання з точки зору об’єкта навчання (мовної, мовленнєвої), на підставі підходів з точки зору способів навчання (прямий, свідомий, діяльнісний).

Описано періодизацію методичного дискурсу в англомовному середовищі. Окрім того, ми відзначили, що залежно від мети навчання методичний дискурс можна розділити на три періоди: навчання мови, навчання мовної діяльності, формування компетентності.

Оскільки в перший період (кінець 19 століття – початок 20 століття) в лінгвістиці домінує структуралізм, цей підхід розглядає мову як статичну, «складну багаторівневу систему, що містить багато взаємопов’язаних і взаємозалежних дискретних елементів». У третій період розвитку методичного дискурсу співвідноситься з інформаційною моделлю взаємодії тем дискурсу, що вимагає від викладача глибоких знань з лінгвістики, педагогіки, психології та методики навчання мови.

Компетентнісний підхід до навчання контрастує з парадигмою знань, яка розглядає діяльність учня як накопичення знань, а діяльність вчителя – як трансляцію готових знань.

Таким чином, компетентність – це сукупність взаємопов’язаних якостей особистості (знань, умінь, умінь, способів діяльності), пов’язаних із певною сукупністю об’єктів і процесів і необхідних для пов’язаної з ними якісної продуктивної діяльності. Компетенція – це володіння особою відповідною компетенцією, яка включає її особисте ставлення до неї та предмет діяльності.

Ключові слова: дискурс, методичний дискурс, періодизація методичного дискурсу, компетентність, компетентнісний підхід.

Постановка проблеми. Із розвитком інформаційних технологій зростає пізнавальна активність у суспільстві, зростає попит на освітню інформацію на веб-сайтах та науково-популярних онлайн-журналах. Сучасний світ, який за останні роки зіткнувся з низкою різноманітних криз, гостро потребує актуальної інформації, створеної наукою та орієнтованої не лише на академічну спільноту, а й на широку громадськість [Nichols, 2019 : 1–8]. У дослідницькій літературі з наукової комунікації обговорюються способи безпосереднього інформування громадськості про науку та вирішення пов’язаних із нею проблем, наприклад, сприяння характеру наукового охоплення [Koivumäki 2021 : 1–21]. У цьому контексті актуальними стають стратегічні аспекти наукової комунікації. Сучасні умови спілкування дозволяють включити зворотний канал, який забезпечує не тільки знання, які пропонує відправник, а й потенціал активації знань у одержувача. Виходячи з цього, вибір стратегій просування науки визначається їхніми комунікативними функціями та взаємозв’язком між такими факторами, як об’єкт, реципієнт, цілі, потреби, форми знання, наукові традиції тощо [Liebert 2019 : 400–401, 414].

Аналіз попередніх досліджень. Розглядом різних репрезентацій концепту в методичному дискурсі займалися М. А. Хрусталева (2007), А. А. Філіппова. (2008), М. Г. Заседателева (2011) та ін. Незважаючи на численні сучасні дослідження, в яких вивчаються процеси метафоризації, в когнітивно-дискурсивної ракурсі вона залишається маловивченою.

Тому **метою** нашої статті є:

1. Описати англомовний методичний дискурс.

2. Розкрити основні етапи розвитку методичного дискурсу.

Виклад основного матеріалу.

Л. Онучак визначає, що зміст поняття «дискурс» співвідноситься з певною дослідницькою позицією, яка залежить від рамок відповідного наукового напряму. Загалом можна говорити про три концепції дискурсу, що висловлюють різні підходи до «мови – мовлення – мовленнєвої діяльності» [Онучак 2021 : 324–332].

Ю. Цимбал зазначає: «Основні ідеї Р. О. Якобсона, Н. С. Трубецького, С. О. Карцевського й ін. отримали своє продовження у визначенні сутності дискурсу як використання мови. За такого трактування дискурс постає як родове поняття щодо видових понять тексту, діалогу» [Цимбал 2012 : 88].

О. Герасименко відзначає, що одне із ключових понять сучасних гуманітарних знань дискурс досліджується філософією, семіотикою, соціальною психологією, теорією штучного інтелекту, етнографією, літературознавством, теорією комунікації, а також різними напрямками лінгвістики. Серед лінгвістичних напрямків, які займаються студіюванням дискурсу, виокремлюють теорію мовленнєвого акту, соціолінгвістику, етнографію, прагмалінгвістику, конверсаційний аналіз та варіативний аналіз» [Герасименко 202 : 30–39].

Один із цих підходів сформувався в когнітивній лінгвістиці. У його основі – когнітивістські уявлення про існування незмінної дійсності та про автономність суб'єкта. Суб'єкт як частина цієї дійсності має здатність до її відображення, що забезпечує йому орієнтацію і, відповідно, виживання у світі.

Разом із тим протягом всієї історії існування методики як наукової дисципліни широко дискутувалося питання про її статус, а саме про те, чи є методика навчання іноземним мовам самостійною наукою, або спирається на дані інших наук. А. Н. Щукін виділяє такі точки зору на цю актуальну для даної науки проблему, що існували в XX столітті:

1) методика не є самостійною наукою, а спирається на дані мовознавства;

2) методика – прикладна область психології;

3) методика є розділом педагогіки (приватної дидактикою) і спирається на дидактичні принципи, що розробляються в цій галузі знань.

Звернемося до розгляду специфіки методичного дискурсу. Традиційно в методичному дискурсі виділяють практичну, загальноосвітню, виховну та розвиваючу цілі [Алексеева 2002 : 200].

Існують різні класифікації опису методичного дискурсу: на підставі хронологічного чинника, на підставі підходів до навчання з точки зору об'єкта навчання (мовної, мовленнєвої), на підставі підходів з точки зору способів навчання (прямий, свідомий, діяльнісний) і ін. При вивченні таких комплексних, інтегративних об'єктів, як дискурс, використовують методику поліпарадигмального аналізу, що об'єднує кілька дослідницьких парадигм. При цьому різні аспекти дискурсу демонструють еврестичність кожної з дослідницьких парадигм, а також компліментарність отриманих результатів [Алексеева 2002 : 200].

На наш погляд, під час складання періодизації методичного дискурсу потрібно враховувати кілька параметрів, такі як: мета навчання, метод вивчення об'єкта, психолінгвістичні моделі оволодіння мовою, метод навчання, модель взаємодії суб'єктів навчального процесу, модель навчання.

Так, залежно від мети навчання методичний дискурс можна розділити на три періоди: 1) період навчання мови (далі перший період); 2) період навчання мовної діяльності (далі другий період); 3) період формування компетентності (далі третій період).

Наведемо коротку характеристику кожного з періодів. (Інформація представлена в таблиці 1)

Згідно з інформацією представленою в таблиці 1, методичний дискурс у своєму розвитку пройшов крізь три чітко окреслені періоди розвитку. Надамо коротку характеристику даним періодам.

У перший період (кінець XIX століття – початок XX століття), оскільки в лінгвістиці переважає структуралізм, даний підхід розглядає мову як статичну, «складну багаторівневу систему, що включає в себе безліч взаємопов'язаних і взаємообумовлених дискретних елементів».

Володіння іноземною мовою розглядається в рамках контрастивної гіпотези як таке, що відбувається під безпосереднім впливом першої мови. В основу розуміння сутності процесу оволодіння мовою покладена ідея про те, що мовні явища, однакові в обох мовах, можуть

Таблиця 1

Періодизація методичного дискурсу

Періоди	Ціль навчання	Метод дослідження об'єкта	Метод навчання	Модель взаємодії суб'єктів навчального процесу	Модель навчання
Перший період (кінець XX століття – початок XX століття)	Мова (language)	структуралізм	граматико-перекладний метод	інструментальний	презентація, практика, приклади.
Другий період (початок XX століття – кінець XX століття)	мовна діяльність (perfomence)	функціоналізм	комбінований	патерналістська	спостереження постановка гіпотези, експериментування
Третій період (кінець XX століття – початок XXI століття)	компетенція (competence)	особистісно-діяльнісний підхід	автономність	інформуюча	залучення, вивчення, активізація

бути легко засвоєні, а явища, що відрізняються, викликають труднощі і помилки. Звідси робиться аналіз, що процес навчання іноземним мовам повинен базуватися на ретельному аналізі лінгвістичних систем двох мов із метою виявлення подібних і відмінних один від одного явищ [Гальскова 2003 : 192].

У методичному дискурсі в даний час метою навчання є мова як система, при цьому використовується тільки один метод, граматико-перекладний, що спирається на принцип свідомого підходу до навчання. Даний метод існував з давніх часів і був широко поширений при навчанні грецької мови і латині, а в XIX ст. став використовуватися в методиці викладання інших європейських мов. В основу навчання було покладено такі принципи: головним об'єктом навчання є граматика, оволодіння якої дає уявлення про систему мови; в якості ведучого способу навчання розглядається дедукція; основним прийомом розкриття значення лексичних одиниць і граматичних форм є дослівний переклад, а способом їх збереження в пам'яті – заучування напам'ять; рецептивне володіння мовою розглядається як головне завдання навчання [Гальскова 2003 :192].

Компетентнісний підхід до навчання протиставляється знаннєвій парадигмі, яка розглядає діяльність учня як накопичення знань, а діяльність вчителя – як трансляцію готового знання. Базовими поняттями даного підходу є поняття «компетентність» і «компетенція». Під компетенцією розуміється «сукупність взаємопов'язаних якостей особистості (знань, умінь, навичок, способів діяльності), що задаються по відношенню до певного кола предметів і процесів і необхідних, щоб якісно продуктивно діяти по відношенню до них», тобто відчужена, заздалегідь задана вимога до освітньої підготовці учнів (державне замовлення, стандарт); під компетентністю розуміється «володіння людиною відповідною компетенцією, що включає її особистісне ставлення до неї і предмету діяльності», тобто особистісну якість і мінімальний досвід по відношенні до діяльності в заданій сфері [Хуторской 2003 : 58–64].

Сам термін «компетентність» був запропонований Н. Хомським у 1965 році (Массачусетський університет, США) стосовно до теорії мови, до трансформаційної граматики. І спочатку компетенція позначала здатність, необхідну для виконання певної, переважно мовленевої діяльності в рідній мові (переклад наш) [Хуторской 2003 : 58–64].

Отже, компетентність можна визначити як професійно значущу якість особистості, а компетенцію – як обізнаність, знання в якій-небудь сфері діяльності особистості. Тобто компетентність розглядається як системне поняття, а компетенція – як її складова частина, основа для подальшого формування та розвитку компетентності.

Третій період розвитку методичного дискурсу співвідноситься з інформаційною моделлю взаємодії суб'єктів дискурсу, що вимагає від учителя глибоких знань лінгвістики, педагогіки, психології, методики викладання мови. Для цієї моделі характерна автономність і вчителя,

і учнів у прийнятті рішень, їхня спільна творча діяльність [Гальскова 2003 : 192].

Із даною моделлю взаємодії між учителем і учнем співвідноситься модель навчання ESA (engage, study, activate) – залучення, вивчення, активізація, запропонована Дж. Хармером. Дана модель передбачає вмотивованість учнів, вивчення мовних засобів і активне використання вивченого матеріалу в мові. Існує можливість такого навчання, коли урок не планується, а у своїх діях учитель керується тим, що відбувається в класі, і крок за кроком, без будь-якого попереднього плану, чисто інтуїтивно будує урок, тип якого називається «дорога в джунглях» (jungle path).

Результати й висновки. Дослідивши періодизацію методичного дискурсу, можемо стверджувати, що даний різновид удосконалився за три періоди його становлення. Повне уявлення про досліджувану предметну область можна отримати при зверненні до сукупності текстів, у яких репрезентовано спеціальне знання. У даний час у лінгвістичній науці представлені різні визначення категорії дискурсу, що говорить про складність та різноманіття даної категорії, а аналіз численних концепцій дискурсу свідчить про фрагментарність представленого в них знання, антиномічність та суперечливість багатьох визначень дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексеева Л. М., Мишланова С. Л. Медицинский дискурс: теоретические основы и принципы анализа. Пермь : Изд-во Перм. ун-та, 2002. 200 с.
2. Вятютнев М. Н. Понятие языковой компетенции в лингвистике и методике преподавания иностранных языков. *ИЯШ.* 2014. № 6. С. 55–64.
3. Гальскова, Н. Д. Современная методика обучения иностранным языкам : пособие для учителя. Москва, 2003. 192 с.
4. Герасименко О. Ю. Трактование «дискурса» и его характеристика в лингвистике. *Интеллект, личность, цивилизация*. 2021. № 1(22). С. 30–39.
5. Колесникова И. Л., Долгина, О. А. Англо-русский терминологический справочник по методике преподавания иностранных языков. Cambridge University Press, Русско-Балтийекий информационный центр: БЛИЦ. Санкт-Петербург, 2001. 223 с.
6. Колкова М. К. Традиции и инновации в методике обучения иностранным языкам / под ред. М. К. Колковой. Санкт-Петербург : КАРО, 2016. 288 с.
7. Лингвистический энциклопедический словарь / гл. ред. В. Н. Ярцева. 2-е изд., доп. Москва : Большая рос. энцикл., 2002. 709 с.
8. Онучак Л. Дискурс як об'єкт сучасної лінгвістики. *Проблеми гуманітарних наук : збірник наукових праць Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Серія «Філологія»*, 2021. 45. С. 324–332.
9. Проблемы учебной лексикографии и обучение лексике : сборник статей / под ред. П. Н. Денисова, В. В. Морковкина. Москва, 2015. 456 с.
10. Хуторской А. Ключевые компетенции как компонент личностноориентированной парадигмы образования. *Народное образование*. 2003. № 2. С. 58–64.
11. Цимбал Ю. О. Поняття «методичний термін» в англомовному педагогічному дискурсі. *Філологічні студії*. 2018. С. 88.
12. Циткина Ф. А. Терминология и перевод (К основам сопоставительного терминоведения). Львов, 1988. 155 с.
13. Liebert Wolf-Andreas. Communicative strategies of popularization of science (including science exhibitions, museums, magazines). *Science Communication.* 2019. P. 399–416.
14. Nichols M. D., Petzold, A. M. A crisis of authority in scientific discourse: Cultural Studies of Science Education. 2019. P. 1–8.
15. Koivumäki K., Koivumäki, T., Karvonen, E. Challenges in the collaboration between researchers and in-house communication professionals in the digital media landscape: Journal of Science Communication. 2021. № 20(03). P. 1–21.
16. Dobson M. Dialogs for Everyday Use. Washington, D.C., 2018. 85 p.

REFERENCES

1. Alekseeva L.M., Mishlanova S.L.(2002) Meditsinskiy diskurs: teoreticheskie osnovy i printsipy analiza [Medical discourse: theoretical foundations and principles of analysis]. *Perm': Izd-vo Perm. un-ta,* p. 200 (in Russian)
2. Vyatyutnev M. N. (2014) Ponyatie yazykovoy kompetentsii v lingvistike i metodike prepodavaniya inostrannykh yazykov [The concept of linguistic competence in linguistics and methods of teaching foreign languages]. *IYaSh*. № 6. pp. 55 – 64. (in Russian)

3. Gal'skova, N.D. (2003) Sovremennaya metodika obucheniya inostrannym yazykam: posobie dlya uchitelya [Modern Methodology for Teaching Foreign Languages: Teacher's Manual]. *Moskva,* p.192 (in Russian)

4. Gerasimenko O. Yu. (2021) Traktovanie «diskursa» i ego kharakteristika v lingvistike [Interpretation of "discourse" and its characterization in linguistics.]. *Intellekt, lichnost', tsivilizatsiya*, №(1 (22)). pp. 30-39. (in Russian)

5. Kolesnikova, I.L., Dolgina, O.A. (2003) Anglo-russkiy terminologicheskiy spravochnik po metodike prepodavaniya inostrannykh yazykov [English-Russian Terminology Manual on Methods of Teaching Foreign Languages]. *Cambridge University Press, Russko-Baltiyekiy informatsionnyy tsentr: BLITs Sankt-Peterburg*, p.223 .

6. Kolkova M.K. (2016). Traditsii i innovatsii v metodike obucheniya inostrannym yazykam [Traditions and innovations in teaching foreign languages]. *pod red. M. K. Kolkovoy. SPb.: KARO*, p. 288 (in Russian)

7. Yartseva V.N. (2002) Lingvisticheskiy entsiklopedicheskiy slovar [Linguistic Encyclopedic Dictionary]. *Moskva: Bol'shaya ros. entsikl*., p. 709 (in Russian)

8. Onuchak L. (2021) Dyskurs yak obiekt suchasnoi linhvistyky [Discourse as an object of modern linguistics]. *Problemy humanitarnykh nauk: zbirnyk naukovykh prats Drohobytskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriia «Filolohiia»,* № 45, pp. 324–332. (in Ukrainian)

9. Denisova P. N., Morkovkina V.V. (2015) Problemy uchebnoy leksikografii i obuchenie leksike [Problems of educational lexicography and teaching vocabulary]. *Sbornik statey . M.,* 2015. p. 456 (in Russian)

10. Khutorskoy A. (2003) Klyuchevye kompetentsii kak komponent lichnostnoorientirovannoy paradigmy obrazovaniya [Key competencies as a component of the personal-oriented paradigm of education]. *Narodnoe obrazovanie,* № 2, pp. 58-64. (in Russian)

11. Tsymbal Yu.O. (2018) Poniattia «metodychnyi termin» v anhlomovnomu pedahohichnomu dyskursi [The concept of "methodical term" in English pedagogical discourse]. *Filolohichni studii*,. p.88. (in Ukrainian)

12. Tsitkina F.A. (1988) Terminologiya i perevod [Terminology and translation]. *(K osnovam sopostavitel'nogo terminovedeniya): L'vov*, pp. 155. (in Russian)

13. Liebert Wolf-Andreas (2019). Communicative strategies of popularization of science (including science exhibitions, museums, magazines): *Science Communication.* pp. 399-416. (in English)

14. Nichols, M. D., Petzold, A. M. (2019). A crisis of authority in scientific discourse*: Cultural Studies of Science Education*. pp. 1-8. (in English)

15. Koivumäki, K., Koivumäki, T., Karvonen, E. (2021) Challenges in the collaboration between researchers and in-house communication professionals in the digital media landscape: *Journal of Science Communication*. № 20(03). P. 1-21. (in English)

16. Dobson M. (2018) Dialogs for Everyday Use. *Washington, D.C*., 85 p. (in English)

O. P. HAIEVA
Lecturer at the Department of Humanities,
National Technical University of Ukraine, Kyiv, Ukraine
E-mail: polinahaieva123@gmail.com
https://orcid.org/0000-0002-2017-3430

METHODICAL DISCOURSE IN MODERN DISCURSIVE PARADIGM

The article found that the meaning of the term "discourse" correlates with a specific research position, which depends on the framework of the relevant scientific field. It is noted that distinguish the areas of language discourse of the theory of speech act, sociolinguistics, ethnography, pragmalinguistics, analysis of conversation and analysis of variables. The history of the methodology as a scientific discipline is described. The peculiarity of the technique as a discipline is noted, it is not an independent science, but relies on the data of linguistics

They made the classification of methodological discourse and identified the following types: on the basis of a chronological factor on the basis of approaches to learning from the point of view of the object of learning (language, language), on the basis of approaches from the point of view of teaching methods (direct, conscious, active).

Describe the periodization of methodological discourse in the English-speaking environment. In addition, we noted that depending on the purpose of learning, the methodological discourse can be divided into three periods: learning the language of teaching language activity, forming competence.

Since structuralism dominates linguistics in the first period (late 19th century – early 20th century), this approach views language as a static, "complex multi-level system containing many interconnected and interdependent discrete elements". It is in the third period of development of methodological discourse that correlates with the information model of interaction of topics of discourse, which requires from the teacher deep knowledge of linguistics, pedagogy, psychology and methodology of language learning.

Competence approach to learning contrasts with the paradigm of knowledge, which considers the activity of the student as the accumulation of knowledge, and the activity of the teacher as a translation of ready-made knowledge.

Thus, competence is a set of interrelated qualities of the individual (knowledge, skills, skills, methods of activity) associated with a certain set of objects and processes and necessary for their related qualitative productive activities. If competence is the possession of a person of the relevant competence, which includes his/her personal attitude to him/her and the subject of activity.

Key words: discourse, methodological discourse, periodization of methodological discourse, competence, competence approach.

UDC 37.091.3.016:811.112.2
DOI https://doi.org/10.52726/as.humanities/2021.4.13

L. V. HIKOV
Kandidat der philologischen Wissenschaften, Dozent,
Dozent des Lehrstuhls für Fremdsprachen für naturwissenschaftliche Fakultäten,
die nationale Yuriy Fedkovich Universität Tscherniwzi,
Stadt Tscherniwzi, Ukraine
E-mail: leghinj@gmail.com
orcid.org/0000-0002-4911-483X

FACHLEXIK: WEGE ZUR FESTIGUNG

Der vorliegende Beitrag befasst sich mit einigen bewährten Methoden zur Festigung der Fachlexik, die im Fremdsprachenunterricht an nichtsprachigen Hochschulen eine wesentliche Rolle spielen. Die Absolventen solcher Hochschule sollen einen Fachtext ohne Wörterbuch lesen und verstehen können. Sie sollen auch imstande sein, ein Fachgespräch mit einem ausländischen Kollegen in dessen Muttersprache zu führen. Diese zwei Forderungen sind im Programm für den Fremdsprachenunterricht an den Hochschulen der Ukraine festgelegt worden. Es sei betont, dass die Methodik des Fremdsprachenunterrichts an den Hochschulen gegenwärtig einen Aufschwung erlebt. Im Mittelpunkt des Interesses stehen solche wichtigen Probleme wie die Wahl des Lehrstoffes, die Gestaltung des Lehrstoffes, sowie Entwicklung produktiver mündlicher Fertigkeiten und das Lesen fremdsprachiger Texte. Hauptstand des Lernprozesses sind das grammatische und das lexische System der jeweiligen Fremdsprache. Es liegt auf der Hand, dass ohne lexikalische Kenntnisse weder rationelles Lesen noch Fachgespräche möglich sind. Es sei zu betonen, dass die Auswahl des Wortschatzminimums und Ausarbeitung eines Übungssystems für die Aneignung der Fachlexik bereiten große Schwierigkeiten nicht nur für Lernenden, sondern auch für Lehrer. Ihre Beherrschung ist Ergebnis mehrmaliger Wiederholung. Betrachtet wird auch die Übersetzung eines Fachtextes in die Muttersprache als ein wichtiges Festigungsverfahren. Die Übersetzung wird als ein Lehrmittel der Translation von Begriffen aus einer Sprache in die andere benutzt, oder als ein Mittel der Informationsgewinns aus der fremdsprachigen Quelle. Sie dient auch zur Erschließung und Festigung des unbekannten Wortschatzes und zu dessen Kontrolle. Als weiteres effektives Verfahren zur Festigung der Fachlexik erweist sich das Üben und Definieren. Diesem Verfahren liegt die Frage-Antwort-Methode zugrunde. Das Definieren bildet zahlreiche Möglichkeiten für die Wiederholung, Festigung, und Kontrolle von Fachlexik. Sehr produktiv sind solche Fragen deren Beantwortung zur Definition eines Begriffes führt.

Schlüsselwörter: die Festigung, das Verfahren, die Übersetzung, Methodik, Fachlexik, erforschen, entwickeln.

Problemstellung. Ausgangspunkt für Analyse, Unterrichtsversuche und Didaktisierungsvorschläge sind die allgemein bekannten Schwierigkeiten nichtmuttersprachiger Studenten – hier konkret: Geologiestudierender der Universität – in der mündlichen Kommunikation. Entsprechende Fertigkeiten, wie Diskutieren und Referieren in Seminaren, sind in der Regel nur unzureichend entwickelt. Auch die Fertigkeiten im schriftlichen Sprachgebrauch sind nicht ausreichend entwickelt, wie Hausarbeiten und andere schriftliche Ausarbeitungen häufig belegen. Besonders schwer fallt den Studenten Fachlexik. Darum ist es dringend nötig zahlreiche, konkrete, ausprobierte und gut umsetzbare Vorschläge für die Unterrichtspraxis einzuführen.

Analyse der letzten Forschungen.

Untersuchungen zur Situation und zu kommunikativen Bedürfnissen Studierender an der Universität bewegen sich vorrangig im Kontext der sprachlichen Vorbereitung auf ein deutsches Fachstudium. Das ist ein interessanter Gegenstand vieler Untersuchungen: G. Desselmann, 2001; C. Glick, 2009: B. Gluenich, 2007; N. Gutenberg, 2001. Wiesmann, 2010 untersuchte Hochschulkommunikation. Auch Hofmann 1998 analysierte Fachtextsorten. Ingried Mummert 2000 untersuchte Verfertigung von Texten. So könnte man sagen, dass die Mehrheit der Lehrkräfte der Hochschulen die neuen Medien benutzt, welche den Unterricht bereichern könnten und sollen.

Grundziel. Der vorliegende Beitrag befasst sich mit einigen bewährten Methoden zur Festigung der Fachlexik, die im Fremdsprachenunterricht an nichtsprachigen Hochschulen eine wesentliche Rolle spielen. Die Absolventen einer Hochschule sollen einen Fachtext ohne Wörterbuch lesen und verstehen können. Sie sollen auch imstande sein, ein Fachgespräch mit einem ausländischen Kollegen in dessen Muttersprache zu führen.

Material der Forschung. Der heutige Entwicklungsstand von Wissenschaft und

Technik sowie die Internetztes Integration werfen die Frage nach der Optimierung des Fremdsprachenunterrichts für künftige Wissenschaftler auf. Im Mittelpunkt steht dabei nicht nur die Entwicklung der Fertigkeiten des verstehenden Lesens fremdsprachiger Texte, sondern auch die der Sprechfertigkeiten auf ihrem Fachgebiet.

Praktikable Fremdsprachenkenntnisse sind nötig zum schnellen Informationsaustausch (auch ohne Dolmetscher) sowie für Gespräche unter Fachleuten. Der fremdsprachige Text bildet zur Entwicklung von Sprechfertigkeiten eine universelle Grundlage. Diese zwei Forderungen sind im Programm für den Fremdsprachenunterricht an allen Hochschulen der Ukraine festgelegt worden. Es sei betont, dass die Methodik des Fremdsprachenunterrichts an den Hochschulen gegenwärtig einen Aufschwung erlebt. Im Mittelpunkt des Interesses stehen u. a. solche wichtigen Probleme wie die Wahl des Lehrstoffes, die Gestaltung von Lehr- und- Lernmitteln, die Entwicklung produktiver mündlicher Fertigkeiten, das Lesen fremdsprachiger Texte.

Hauptgegenstand des Lernprozesses sind das grammatische und das lexische System der jeweiligen Fremdsprache. Es liegt auf der Hand, dass ohne lexikalische Kenntnisse weder rationelles Lesen noch Fachgespräche möglich sind.

Der Grammatikunterricht bereitet gegenwärtig weniger Schwierigkeiten als die Wortschatzarbeit. Teilweise ist das wohl auf einige rein intralinguistische Wesenszüge zurückzuführen: Die Grammatik ist ein geschlossenes System, während sich das lexikalische in ständiger Veränderung befindet. Das lässt sich nicht zuletzt durch die stürmische Entwicklung aller Wissenschaften, durch deren Annäherung und Wechselwirkung erklären.

In der Arbeit an einem fremdsprachigen Fachtext stößt der Lehrer auf zwei Schwierigkeiten. Das ist erstens die Auswahl des Wortschatzminimums für das entsprechende Fachgebiet (in unserem Fall Geologie). In erster Linie sind das die eigentlichen Fachtermini. Da in der wissenschaftlichen Prosa aber keine Fachtexte vorkommen, die nur Termini - die eigentlichen Träger der semantischen Information enthalten, mussten solche lexikalischen Einheiten, die bei der Beschreibung von Vorgängen und Geräten vorkommen, einbezogen werden, wie z. B. vorhersagen, die Wettervorhersage, die Überschwemmungen, die Messungen, Dürren, Hitze, Kälte, Erscheinung, Taufgerät, Stürme, Regengüsse, Atmosphäre u.a. Wir bezeichnen diese als „allgemeinwissenschaftliche Lexik“. Termini und allgemeinwissenschaftliche Lexik vereinigen wir unter dem Begriff „Fachlexik“ (FL).

Die zweite Schwierigkeit betrifft die Ausarbeitung eines Übungssystems für die Aneignung der FL. Ihre Beherrschung ist Ergebnis mehrmaliger Wiederholung. Ohne hier auf die Anwendung der geologischen Lehrmittel bei der Aktivierung von FL besonders einzugehen, sei erwähnt, dass auf diesem Gebiet schon gute Erfolge erzielt wurden. (Wenn es auch noch starker geregnet hatte, so hatten wir die doch unsere Untersuchungen nicht abgebrochen. Das Wasser war kalt, so dass man darin arbeiten konnte) [Helbig /Buscha 2018 : 183].

Betrachten wir nun einige Festigungsverfahren näher.

1. Die konventionelle Form für die Festigung von FL ist die Übersetzung eines Fachtextes in die Muttersprache. Leider dominiert sie sehr oft bei der Arbeit an einem Fachtext. Die Übersetzung ist an und für sich ein effektives Verfahren im Fremdsprachenunterricht. Entsprechend dem Ziel benutzen wir sie 1. als ein Lehrmittel der Translation von Begriffen aus einer Sprache in die andere; oder 2. als ein Mittel des Informationsgewinns aus der fremdsprachigen Quelle. Das eine setzt das andere voraus: die gewonnenen Fertigkeiten in der Translation dienen späterer Information.

Im zweiten Fall spielt die Übersetzung eine Nebenrolle. Sie dient zur Feststellung einer Sachäquivalenz (Informationsäquivalenz) in beiden Sprachen. Trotz ihrer untergeordneten Rolle hat die Übersetzung zwei wertvolle Seiten: Sie dient zur Erschließung und Festigung des unbekannten Wortschatzes und zu dessen Kontrolle. Die Übersetzung trägt aber nicht direkt zur Entwicklung der Gesprächsfähigkeit bei, deshalb darf ihre Rolle im Unterrichtsprozess nicht überschätzt werden.

Die Fachtexte unterscheiden sich voneinander durch ihre lexische Füllung, durch grammatische Besonderheiten und durch ihren Informationswert und Umfang. Deshalb sollten Fachtexte nur selektiv übersetzt werden. Als Gesichtspunkte bei der Auswahl der zu übersetzenden Textstellen

gelten im Allgemeinen unbekannte (aus dem Kontext schwer entschließbare Vokabeln, schwierige grammatische Konstruktionen und komplizierte Gedankengänge des Autors [Ingrid Mummert /Gabriele Pommerin 2020 : 4].

2. Eine wichtige Aufgabe des Lehrers ist es zu prüfen, ob die Studenten den Sachverhalt des Fachtextes richtig und vollständig verstanden haben. Besonders bewährt sich dabei die Frage-Antwort-Methode. Sie ist nicht weniger konventionell als die Übersetzung, aber ihre Anwendungsmöglichkeiten sind mannigfaltig. Das soll an einem Fachtext für Geologie gezeigt werden (die hervorgehobenen Vokabeln sollen angeeignet werden):

Seit einigen Jahren arbeiten Wissenschaftler vieler Länder an einem internationalen Projekt zur weltweiten *Erforschung* der Atmosphäre. Ziel dieser Arbeit ist eine sichere Methode zur *langfristigen Wettervorhersage* zu finden. Dann könnten *Dürren, Überschwemmungen, Regengüsse, Stürme, Hitze und Kälte* vorhergesagt werden. Leider ist das bisher nicht möglich. Worin besteht die Schwierigkeit? Und was hat der Ozean damit zu tun? Der tropische Ozean ist der „Motor" der ganzen Atmosphäre. Das Ozeanwasser wird in den Tropen stark erwärmt und von den *Meeresströmungen* in höhere Breiten befördert. Uber dem Ozean entstehen Tiefdruckgebiete, die aufs *Festland* ziehen und dort das Wetter bestimmen. Die Wissenschaftler *versuchen* mathematisches Modell der Wechselbeziehungen zwischen Ozean und Atmosphäre zu schaffen, um die Bewegungen der *Tiefdruckgebiete* vorauszuberechnen. Dieses Modell muss der Wirklichkeit genau entsprechen, und dazu fehlen noch viele *Angaben* über die Eigenschaften des Ozeans und der Atmosphäre über ihm sowie über die Meeresströmungen, die ihren *Einfluss* nicht nur auf unser Wetter *ausüben*. Sie sind auch für die Seeschifffahrt von großer Bedeutung. Deshalb sammeln Seefahrer immer Informationen über die Strömung an der Oberflache des Meeres. Die Menschheit benötigt dringend die Kenntnisse der Naturgesetze, die den Ozean bestimmen. Ohne diese Kenntnisse kann man seine gewaltigen Reichtümer nicht nutzen. Die Wissenschaftler wollen auch erfahren, ob sich der Wasserstand des Meeres über die Jahre hin verändert. Sie untersuchen Wellen, die von Erdbeben, *unterseelischen* Vulkanausbrüchen, aber auch von heftigen Stürmen ausgelöst werden und große *Verwüstungen* in Küstengebiete anrichten können [Karin/Eberhard Fahrbach 2016 : 8].

Es sei zu bemerken, dass bei der Behandlung eines Fachtextes der Fachgegenstand nicht im Mittelpunkt des Interesses steht: Aneignung von FL und Entwicklung der Sprechfertigkeit sind das eigentliche Unterrichtsziel.

Die erste Gruppe von Fragen kontrolliert das Verständnis des Textinhalts. Diese Fragen betreffen das fachliche Anliegen:

An welchem Projekt arbeiten die Wissenschaftler vieler Länder? Wie ist das Ziel dieser Arbeit? Was wollen sie erforschen und was für Methode wurde angewandt? Was kann anhand dieser Methode vorhergesagt werden? Welche Entdeckungen wurden in den letzten Jahren gemacht?

Andere Fragen beziehen sich auf die Qualität, auf die Art und Weise des dargestellten Prozesses:

Welche Rolle spielen die über dem Ozean entstandenen Tiefgrundgebiete? Wie wird das Ozeanwasser in Tropen? Worauf üben die Meeresströmungen ihren Einfluss aus? Welche Gesetzmäßigkeiten gelten für die untersuchten Wellen?

3. Als weiteres effektives Verfahren zur Fertigung von FL mit kommunikativen Zielen erweist sich das Üben im Definieren. Diesen Verfahren liegt die Frage-Antwort-Methode zugrunde. Das Definieren dient nicht nur der Semantisierung bei der Erstvermittlung von unbekannten Vokabeln, sondern bietet auch zahlreiche Möglichkeiten für die Wiederholung, Festigung und Kontrolle von FL. Sehr produktiv sind z. B. solche Fragen, deren Beantwortung zur Definition eines Begriffes führt: Was ist die Wettervorhersage? Was sind die Regengüsse? Was sind die Meeresströmungen? Was sind Dürren? Was sind Überschwemmungen?

Die erwähnten kommunikativ ausgerichteten Fragen sind von größerem methodischem Wert als z. B. Fragen ohne Fragewort. Eine sinnvolle Frage fördert gleichzeitig zwei Denkoperationen des Studenten; sein Synthese- und sein Analysevermögen. Besonders anregend sind für die Studenten solche Fragen, auf die ein Fachtext keine direkten Antworten gibt.

Warum entstehen Tiefdruckgebiete über dem Ozean? Wie verändert sich der Wasserstand über Jahre hin? Warum entstehen die Erdbeben? Was beeinflusst die komplizierten Vorgänge im Ozean?

Solche Fragen nehmen einerseits das wissenschaftliche Denken der Studenten in Anspruch und fordern von ihnen einen bestimmten Abstraktionsgrad Auf der anderen Seite besteht bei solchen sich vom Text mehr oder weniger entfernenden „Erörterungen" die Gefahr einer Vielzahl sprachlicher Fehler. Diese können jedoch durch den Lehrer schnell korrigiert werden. Als zukünftige Fachleute sollen die Studenten wertvolle wissenschaftliche und technische Informationen nicht nur aus einem Text gewinnen, sondern sie auch aus dem Internet und aus den Nachschlagewerken entnehmen können. Auch hier spielt die Frage-Antwort-Methode eine wichtige Rolle: Der Informationsgewinn ergibt sich hier durch eine konversationsähnliche Unterrichtsform in der Oberstufe, wo sich die Studenten gegenseitig Fragen stellen können. Sie führen möglicherweise zu Diskussionen, die für Fachleute sehr wichtig sind.

4. Es sei zu bemerken, dass auch im Fremdsprachenunterricht verfährt man nach dem didaktischen Prinzip „vom Einfachen zum Komplizierten". Denkoperationen wie Analyse und Synthese tragen zur Entwicklung der Verallgemeinerungsfähigkeit des Studierenden bei. Die Studenten werden angeregt, die Probleme des fremdsprachigen Textes zu nennen und zu definieren. In unserem Textbeispiel gilt das Hauptaugenmerk folgendem Problemkreis: das Erdbeben, der Vulkanausbruch, die Wettervorhersage. Der Aneignungsprozess von Fachlexik wird in der Oberstufe oft mit Formen des Annotierens und Referierens eines fremdsprachigen Textes verbunden. Nachdem die Studenten mehrere Fragen zum Text beantwortet und seinen Problemkreis definiert haben, sind folgende Aufforderungen und Fragen möglich:

Worum handelt es sich in diesem Text? Formulieren Sie einen Grundgedanken! Was halten Sie von...? Fassen Sie kurz zusammen! Welche Vorschläge haben Sie zur Lösung der Probleme? Was muss verändert werden? Warum?

Ein paar Worte seien noch über die Wechselwirkung zwischen dem mündlichen Sprachgebrauch und dem Leseverstehen gesagt. Experimentell ist nachgewiesen worden, dass der mündliche Sprachgebrauch die Fertigkeiten im Leseverstehen fördert. Deshalb folgt nach der analytischen Arbeit am Test eine Phase des stillen Lesens. Der benutzte Text muss die Technik und die FL des analytisch durchgearbeiteten Textes enthalten, und zugleich einen gewissen sprachlichen Fortschritt bedeuten. Das wäre die beste Voraussetzung für eine abschließende Festigung der FL und für die Leistungskontrolle.

Es ist aber oft der Fall, dass dieser Text eine bestimmte Anzahl von unbekannten Vokabeln aufweist. Durch ein anderes Experiment wurde die Abhängigkeit des Lesetempos vom Prozentsatz der unbekannten Vokabular festgestellt: Das Tempo des synthetischen Lesens ist bei null Prozent unbekannter Vokabeln am höchsten, nimmt bei 1,5-4,5% nicht wesentlich, bei einem höheren Prozentsatz jedoch bedeutend ab. Im letzteren Fall ändern sich die Eigenschaften des Lesens [Leonid Hікov 2019 : 129]. Der Student wird stärker zum Analysieren gezwungen. Die Erschließung des unbekannten Wortschatzes wird zum Hauptziel, das Interesse an der eigentlichen Information schwindet. Es taucht ein negativer Aspekt der Wechselbeziehung „Student-Fremdsprache" auf: Der Student büßt das Gefühl des ständigen Fortschritts bei der Spracherlernung ein, er verliert jedes Interesse an der Arbeit mit Originalliteratur.

Um das Hauptziel – das Fachgespräch – zu erreichen, wird im Anschluss an die Lektüre des 2. Textes ein Gespräch geführt. Die einleitenden Fragen werden vom Lehrer oder von den Studenten gestellt. Oft betreffen sie Einzelheiten, die im wissenschaftlichen Text der Hauptinformation gleichgesetzt werden können. Den fortgeschrittenen Studenten kann man den Text kurz zusammenfassen lassen.

Abschließend sei noch auf folgende Erfahrungen aus der Unterrichtsarbeit hingewiesen: Lexik und Grammatikunterricht müssen aufs engste miteinander verbunden sein. Jede Einübung von FL soll zur Festigung von bestimmten grammatischen Strukturen beitragen. Besonders geübt werden Schwerpunkte der deutschen Grammatik, u. a. die Wortfolge im Haupt- und Nebensatz. Dabei geht es um eine grammatisch-syntaktische Interferenz im deutschen Satzbau, verglichen mit dem Ukrainischen, in dem die Wortfolge relativ frei ist. Dazu eignet sich eine Übung, in der zwei lexikalische Einheiten gegeben werden (S + V oder S + S für einen Aussagesatz; V + V für ein Satzgefüge), z. B.:

der Wasserstand + verändern; die Verwüstungen + anrichten; die Tiefdruckgebiete + bewegen; die Meeresströmungen + ausüben, die Regengüsse + vorhersagen.

Dazu kann die Aufgabe lauten:

Bilden Sie einen Aussagesatz / ein Satzgefüge mit den angegebenen Stützwörtern! (Jeder Satz sollte höchsten 4-5 Satzglieder enthalten).

Nach einer angemessenen Zeit liest ein Student seinen Satz zweimal vor und fordert einen anderen zur Übersetzung in die Muttersprache auf. Dieser übersetzt, trägt dann sein Beispiel vor und fordert seinerseits einen 3. Studenten zur Übersetzung auf. Diese „Ketten-Übung" ist sehr nützlich. Der Student versucht, den deutschen Satz grammatisch, intonatorisch und phonetisch richtig zu gestalten.

Schlussfolgerungen. Zusammenfassend kann man sagen, dass mit diesen Ausführungen sollten Anregungen für einen Teilbereich des fachsprachlichen Unterrichts und für die Gestaltung entsprechenden Lehrmaterialien gegeben werden. Es wäre zu begrüßen, wenn sie auch als Anregung für eine Meinungs- und Erfahrungsaustausch über die Berücksichtigung der dargestellten Erscheinungen bei der Text- und Übungsgestaltung wirksam würden.

Die Praxis beweist, dass eine Kombination der Festigung der FL und der Entwicklung von Sprechfertigkeiten in einer bestimmten Fachthematik optimale Möglichkeiten für die Aneignung von FL bietet. Dabei handelt es sich um die Anwendung eines Systems kommunikativer oder kommunikativähnlicher Verfahren. Voraussetzung für eine solche Arbeit sind Grundkenntnisse der Studenten im Fachgebiet und die Beherrschung der für die deutsche wissenschaftliche Prosa besonders typischen grammatischen Strukturen. Abschließend sei hervorgehoben, dass hier eine Arbeit vorgelegt wurde, die einen hohen theoretischen und praktischen Wert für eine berufsspezifische sprachliche Ausbildung der das Deutsch lernenden Studenten enthält.

Perspektive. Die Entwicklung eines berufsorientierten sprachlichen Könnens der Deutschlehrer gehört zur Perspektive, sagt die Linguistin Ursula Förster. Sie ging von den Beobachtungen aus, dass trotzt recht guter Erfolge bei der Deutschlehrerausbildung die Absolventen doch immer wieder Schwierigkeiten auf dem Gebiet des berufsspezifischen sprachlichen Könnens haben. Um dieses Problem zu lösen soll der Deutschlehrer den notwendigen Sprachbesitz beherrschen. Die wichtigsten Anforderungen der Berufspraxis an die Sprachbeherrschung sind wesentliche Tätigkeitsbereiche eines Deutschlehrers: praktische Unterrichtstätigkeit, die eigene Weiterbildung, das Wirken außerhalb des Unterrichts und in der Öffentlichkeit, sowie das Anknüpfen von Kontakten mit Muttersprachlern. Somit müssen die Studenten nicht nur durch Bildung, sondern auch durch Erziehung auf künftige Anforderungen vorbereitet werden.

LITERATUR

1. Helbig, Buscha. Deutsche Grammatik: Ein Handbuch für den Ausländerunterricht. Berlin München Wien Zürich. New York : Langenscheidt, 2018. 654 S.

2. Leonid Нікоv: Über den Fremdsprachenunterricht an der Universität. *Humanities science current issues: Interuniversity collection of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Young Scientists Research Papers / [editors-compliers V. Ilnytskyi, A. Dushnyi, I. Zymomrya]*. Drohobych: Publishing House „Helvetica", 2019. Issue 23. Volume 1. 172 P. P. 126–131.

3. Mummert I., Pommerin G. Über die allmähliche Verfertigung von Texten. *DaF*. München /Berlin, 2020, S. 310.

4. Fahrbach K., Fahrbach E. Der Mensch und das Meer. Wissen der Welt. Wien : Österreichischer Bundesverlag, 2016. 450 S. S. 8–12.

ЛІТЕРАТУРА

1. Helbig, Buscha. Deutsche Grammatik: Ein Handbuch für den Ausländerunterricht. Berlin München Wien Zürich New York: Langenscheidt, 2018. 654 S.

2. Leonid Hikov: Über den Fremdsprachenunterricht an der Universität. Humanities science current issues: Interuniversity collection of Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University Young Scientists Research Papers / [editors-compliers V. Ilnytskyi, A. Dushnyi, I. Zymomrya]. Drohobych: Publishing House „Helvetica", 2019. Issue 23. Volume 1. 172 P. P. 126-131.

3. Mummert I., Pommerin G. Über die allmähliche Verfertigung von Tex¬ten. DaF. München /Berlin, 2020, S. 3¬10.

4. Fahrbach K., Fahrbach E. Der Mensch und das Meer. Wissen der Welt. Wien : Österrei¬chischer Bundesverlag, 2016. 450 S. S. 8-12.

Л. В. ГІКОВ
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов для природничих факультетів,
Чернівецький національного університету імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, Україна
Електронна пошта: leghinj@gmail.com
orcid.org/0000-0002-4911-483X

ФАХОВА ЛЕКСИКА: ШЛЯХИ ЗАКРІПЛЕННЯ

У статті йдеться про деякі надійні методи закріплення фахової лексики, які відіграють важливу роль на заняттях з іноземної мови як другої у вищих навчальних закладах. Випускники такого навчального закладу повинні могти без словника читати й розуміти фаховий текст. Вони повинні також бути у змозі вести фахову розмову з іноземним колегою на його рідній мові. Ці вимоги знайшли своє втілення у програмах навчання іноземної мови у вищих навчальних закладах в Україні. В центрі уваги – такі важливі завдання, як вибір навчального матеріалу, розвиток продуктивних усних навичок та читання іноземних текстів. Головним предметом навчального процесу є граматична й лексична система даної іноземної мови. Очевидно, що без знання лексики неможливе ні раціональне читання, ні фахове мовлення. Важливим для засвоєння фахової лексики є вибір словарного мінімуму і розробка системи вправ, що особливо спричиняють труднощі як для студентів, так і для викладачів. Тому лише багаторазовий повтор уможливлює засвоєння такої лексики. Розглянуто переклад фахового тексту на рідну мову як важливий аспект закріплення фахової лексики. Він використовується як навчальний засіб трансляції понять з однієї мови на іншу, або як засіб здобування інформації з іноземного джерела. Переклад служить для розкриття значення й закріплення незнайомого запасу слів. Важливе завдання вчителя – перевірити правильність і повноту зрозуміння студентами фахового тексту, оскільки фахові тексти відрізняються один від одного лексичним наповненням, особливостями граматики, інформаційною цінністю та обсягом. Особливо ефективним при цьому є метод запитання – відповідь.

Продуктивними видаються такі запитання, відповідь на які призводить до визначення поняття: землетрус, повінь, прогноз погоди, виверження вулкану, повені, зливи, спека, холод, шторми, течії, опади тощо. Згадані комунікативно спрямовані запитання володіють більшою цінністю, ніж запитання без питального слова.

Ключові слова: закріплення, досвід, переклад, методика, фахова лексика, досліджувати, розвивати.

УДК 811.11
DOI https://doi.org/10.52726/as.humanities/2021.4.14

Л. В. КОЗЯРЕВИЧ-ЗОЗУЛЯ
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри англійської філології і перекладу імені І. В. Корунця,
Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ, Україна
Електронна пошта: lianakoziarevich@ukr.net
http://orcid.org/0000-0003-1894-7713

ЕМПАТІЯ В ПАРАДИГМІ ЛІНГВОКОНФЛІКТОЛОГІЇ

Статтю присвячено розгляду емпатії як рушійного механізму у становленні безконфліктної мовленнєвої взаємодії. Сучасний стан розвитку лінгвістики позначений посиленим інтересом до засобів урегулювання міжособистісних стосунків мовців у процесі комунікативної взаємодії, до шляхів подолання конфліктів у комунікації. Останнім часом у науці активно розвивають тезу про емпатію як складний феномен, що включає когнітивний (мисленнєві операції, фактичні знання), афективний (емоційні реакції), конативний (поведінкові прояви) компоненти. Таке тлумачення емпатії підкреслює її динамічний характер, який послідовно проявляється у фазах емпатичного розуміння, емпатичної експресії та емпатичної комунікації. Звернення уваги на роль емпатії в комунікації уможливлює її вивчення в лінгвоконфліктології, оскільки з емпатією пов'язується вміння зрозуміти іншу людину, проникнутися її проблемами, переживаннями та радістю, що й становить сутність емпатії як невід'ємну складову частину емоційної компетенції особистості й характеризує поведінку людини в соціумі. Емпатія як комплексний когнітивно-афективний феномен, що полягає в емоційній чуйності, проникненні в почуттєвий світ, здатності ідентифікувати емоційний стан іншої людини на основі свого емоційного та соціального досвіду, характеризуються такими параметрами, як: емоційний, когнітивний, соціальний, комунікативний та прагматичний.

Комунікація не завжди відбувається в позитивній площині. У процесі мовленнєвої взаємодії виникають труднощі, що спричиняють конфліктне спілкування. Наявність емпатії допомагає не допустити конфліктне спілкування, навпаки, вона спрямовує на гармонізацію, формуючи емпатичну кооперацію. Проте якщо мовець не виявляє своєї емоційної компетенції, не знаходить адекватні вербальні та невербальні засоби вираження емпатії, виникають комунікативні труднощі, що можуть призвести до конфліктної взаємодії. Дискурсивні стратегії вираження емпатії належать до розряду гармонізуючих, оскільки вони значно скорочують психологічну відстань між комунікативними позиціями, нормалізують емоційний стан адресата, запобігають виникненню конфлікту, долають конфліктне спілкування.

Ключові слова: конфлікт, емпатія, кооперація, комунікація, емоційна компетенція.

Постановка проблеми. Актуальність вибраної теми зумовлена спрямованістю сучасної лінгвістики на вивчення особливостей комунікативної поведінки мовців крізь призму їхніх емоційних станів, прагматичних намірів та комунікативних потреб. Невизначеність проблем, пов'язаних із позначенням емоційно-оцінного ставлення мовця до співрозмовника, зумовила необхідність здійснення аналізу домірності вербальних та невербальних компонентів емпатії з методологічних позицій лінгвоконфліктології.

Аналіз попередніх досліджень. У сучасному мовознавстві розроблена теорія емпатичної комунікації як особливого виду мовленнєвої взаємодії [Ковалевська 2002 : 122], окреслені функції емпатії в конфліктному спілкуванні [Яцимірська]. Розглянувши дефініції та особливості емпатії, можемо констатувати, що, з одного боку, емпатія – процес реагування на емоційну поведінку іншого через сприйняття й резонанс співрозмовника. З другого боку, емпатія – характеристика особистості, що виявляється у здатності людини надавати опосередковану емоційну відповідь на переживання іншого, проявляти допомагаючу поведінку (кінестетична емпатія, емпатичне слухання). Іншими словами, емпатія – альтруїстична характеристика особистості, яка є необхідною для благополуччя і виживання, для ефективної взаємодії індивіда з навколишнім світом та для успішної адаптації. К. Ізард щодо цього зазначає: «не володіючи емоціями, тобто не вміючи переживати радість і смуток, гнів і провину, ми не були би повною мірою людьми. Не менш важливим є наше вміння співпереживати чужим емоціям, здатність до емпатії» [Изард 2000 : 22]. Таким чином, учений вважає емпа-

тію ознакою людяності, що сприяє розвитку гуманних стосунків, становить основу альтруїстичного стилю поведінки.

Виклад основного матеріалу. У нашому підході емпатію тлумачимо як комплексний когнітивно-афективний феномен, пов'язаний з емоційною чуйністю людини, здатністю ідентифікувати емоційний стан іншого на основі емоційного та соціального досвіду. Прояв емпатії відбувається в процесі соціальної взаємодії людей, коли співпереживання/співчуття «спрацьовує» на формування та підтримання стосунків між людьми. У цьому виявляється соціальний параметр емпатії, що полягає у сприянні взаєморозуміння людей у процесі їх соціальної взаємодії [Роджерс 1984 : 236]. Емпатія, будучи тісно пов'язаною із соціальними нормами й цінностями, має соціогенний характер, несе соціальне навантаження [Гаврилова 1992 : 40]. Звідси емпатія постає засобом побудови моделі допомагаючої поведінки, що регулюється соціальними ролями та соціальним статусом комунікантів.

Визначення емпатії як реакції на емоційні переживання іншої людини в процесі комунікації засвідчує наявність комунікативного параметру емпатії, який визначають як здатність вербальними і невербальними засобами комунікації передавати співрозмовникові розуміння його переживань чи його внутрішньої ситуації, готовність надати допомогу у випадку ускладнень, бажання до співучасті, активне ставлення до бід та радощів іншого [Роджерс 1984 : 235]. Власне, емпатія реалізується в комунікації, коли мовець висловлює те, що він відчуває, і діє так, щоб його зрозуміли [Козяревич 2006 : 165]. Завдяки емпатії відбувається запрошення до спілкування; вона відкриває можливості для залучення ментального та емоційного простору партнера. Отже, емпатія посідає важливе місце у спілкуванні завдяки тому, що вона зближує людей у процесі комунікації, сприяє їх взаєморозумінню, створюючи більш довірливу, толерантну, гармонійну мовленнєву взаємодію.

Емпатія, маючи цілеспрямований характер, є інтенціональним актом, який демонструє прагматичні наміри мовців – прагнення стати на місце іншої людини, бажання осягнути її особисті переживання, проявити намір вплинути на емоції та вчинки людей. Таким чином, емпатії притаманний ще один параметр – прагматичний, який реалізується в дискурсі й дозволяє емпатії функціонувати як обдумана, підготовлена, цілеспрямована маніпулятивна дія.

Емпатія як соціально-психологічна характеристика особистості полягає у здатності: емоційно реагувати на емоційні переживання інших; розпізнавати емоційний стан іншого, немовби переноситися в його думки, почуття та дії; надавати адекватний емпатійний відгук на переживання інших за рахунок вербальних і невербальних засобів комунікації [Гаврилова 1992 : 37].

На наш погляд, емпатія є одним з основних показників наявності в комуніканта емоційної компетенції, оскільки вона повністю відповідає всім її характеристикам, а саме: вміння людини усвідомити свої емоції та виразити їх; уміння бачити зв'язок між своїми та чужими думками, емоціями та вчинками; знання соціальних правил емоційної поведінки та реагування; знання способів/прийомів управління своїми/чужими емоціями, їхньою експресією, стимулюванням, імітацією; знання основного словника номінацій емоцій, вміння розпізнавати їх у собі та в інших; уміння розуміти емоції, їхні причини та особливо наслідки; повага до різних проявів емоційної поведінки інших; намагання приховувати емоції, які є травмуючими для співрозмовника; знання методів емоційного обміну; знання способів та прийомів вираження емоційного ставлення вербальними та невербальними засобами комунікації [Гаврилова 1992 : 38].

Загалом, у комунікації емоційна природа емпатії виявляється в «афективному розумінні», в тому, що ситуація іншої людини не стільки «продумується», скільки «відчувається». У комунікативній взаємодії емпатія відіграє важливу роль, оскільки співзвуччя думок, почуттів, співпереживання, співчуття є такими інструментами спілкування, які спрямовують хід комунікації в позитивному напрямку: емоційне переживання почуттів, реакцій співрозмовника, ідентифікація з його душевним станом, щира зацікавленість, що проявляється стосовно його світу – ось та формула, яка забезпечує гармонійне спілкування

У мовленнєвій ситуації за відсутності розуміння між комунікантами важко розраховувати

на ефективну комунікацію [Decety, J, Jackson 2004 : 100]. У цьому випадку виникає ґрунт для конфліктного спілкування.

Водночас конфліктне спілкування відбувається під впливом таких індивідуально-психологічних характеристик співрозмовників, як: характер, темперамент, емоційний настрій комунікантів, гострі емоційні переживання суб'єкта в ході спілкування, які супроводжуються специфічною внутрішньоособистісною напругою, негативними емоціями, дискомфортом і почуттям незадоволення в певних ситуаціях взаємодії [Гуськов]. Усі ці чинники значно впливають на розвиток комунікації. Так, стан емоційної напруги впливає на здатність адекватно й повно сприймати мовленнєві повідомлення в його цілісності, й у цьому випадку мовленнєва діяльність втрачає гнучкість [Stephan 1999 : 730]. Якщо мовцям бракує емоційної компетенції, то це також може призвести до комунікативної невдачі. Здатність мовця розглядати світ переживань іншого, вміння емоційно відчути партнера, ввійти в його внутрішній світ, відповісти на прохання допомогти, які входять до емоційної компетенції особистості, є надзвичайно важливими для успішного емоційного спілкування. Отже, необхідно зважати на емоційний стан співрозмовника на будь-якому етапі спілкування. Якщо комунікант у пригніченому стані, він не здатний до діалогу, не бажає спілкуватись, приховує свої почуття та думки. Виникнення негативних емоцій у спілкуванні хоча б у одного з комунікантів призводить до ускладнення комунікативного процесу [Козяревич 2006 : 20], про що свідчить такий приклад:

"Oh, Peggy, don't cry. Oh, lord, don't cry."

"No, no." She had stopped abruptly and he with her. It was impossible for her to hear a word of sympathy (Cookson, p. 88).

Героїня оцінює спілкування як небажане через свій пригнічений емоційний стан з певних причин, ось чому жодне висловлення ініціатора мовлення не сприймається адресатом позитивно, вираження емпатії не отримує позитивного рішення або позитивної реакції (зміни емоційного стану), таким чином, комунікативна взаємодія припиняється. У даному випадку такий дискурс лише формально має вигляд діалогу.

Як бачимо, індивідуально-психологічні фактори є суттєвими, не найменш значущими перешкодами ефективному спілкуванню. У процесі такої взаємодії виникають психологічні бар'єри, які поширюються на всю систему комунікації, нейтралізують та блокують спілкування. І тільки емпатія, завдяки якій реалізується принцип рівної безпеки, суть якого в неспричиненні психологічного збитку партнерові спілкування, здатна відновити нитку спілкування, повністю його переструктурувати.

Можемо констатувати, що суб'єкти з високим рівнем емпатії в процесі комунікації застосовують альтруїстичні стратегії взаємодії, що передбачає покращення самопочуття співрозмовника, оптимізацію міжособистісних стосунків через стримання проявів негативного спектру відносин, що сприяє неускладненому спілкуванню, яке характеризується відсутністю емоційної напруги. Навпаки, низький рівень емпатії (суб'єкт не здатний до емоційного відгуку на переживання співрозмовника, не в змозі прогнозувати дії іншого) спричиняє ускладнення, конфлікти в спілкуванні.

Оскільки емпатія виражається з приводу особистих, делікатних питань, необхідний тактовний спосіб прояву підтримки адресата. «Моє» – це один із важливих аспектів, що є відносно закритим, тому головним моментом у спілкуванні буде виступати саме момент входження у внутрішній світ іншої людини. Для того щоб особистість була готова поділитися своїми проблемами, своїм «особистим», необхідна довіра, яка виникає в тому разі, коли суб'єкт упевнений, що інший зможе розділити його почуття та переживання. Отже, мовець має викликати довіру, а це буває тоді, коли він – щирий та чесний. Тому важливу роль в емпатійній кооперації відіграє критерій щирості. Це один із важливих принципів комунікації, що займає суттєве місце в теорії мовленнєвих актів та є однією з важливих умов успішної комунікативної взаємодії. Умовою щирості є вираження істинних почуттів, крім того, умова щирості охоплює вираження позитивного ставлення до адресата та бажання його підтримати.

Функції емпатії в контексті комунікації полягають у забезпеченні особливого способу отримання, перевірки, аналізу інформації, що базується на відчутті, мотивуючи індивіда на отримання будь-якої інформації для підсилення власної участі у спілкуванні.

В аспекті інтерактивної взаємодії емпатія виступає регулятором комунікативного процесу за рахунок оцінки та прогнозування найбільш адекватних способів згідно з емоційним станом мовців. Емпатія також виконує функцію корегування мовленнєвої взаємодії на основі емпатичного зворотного зв'язку. Врегулювання комунікативної взаємодії відбувається в бік найбільш комфортних способів поведінки. Таким чином, емпатії притаманні захисні функції, які полягають у тому, що емпатія допомагає зрозуміти причини й наслідки емоційного стану і на основі цього вибудувати адекватний захисний вплив на його поведінку [Stephan 1999 : 731]. Т. П. Гаврилова підкреслює «охоронну» функцію емпатії, яка пов'язана зі здатністю емпатії регулювати дистанцію між учасниками комунікативного процесу, збільшуючи її захист від занадто сильних переживань іншого, оскільки емпатія – спосіб стримування негативних відносин у взаємодії з іншими людьми [Гаврилова 1992 : 36]. Спрямованість на перспективу позитивно корелює зі здатністю суб'єкта конструктивно вирішувати конфліктні ситуації та демонструвати позитивний спектр відносин. У цьому аспекті емпатія може виступати механізмом зниження агресії в спілкуванні.

Такі особливості емпатії, як відповідність знаку переживань учасників спілкування, точність розпізнавання змін, які відбуваються в іншому, та демонстрація співчуття, здатні підтримувати гармонійність комунікативної взаємодії співрозмовників, яка інтенсифікується взаємною позитивною партнеродиспозицією мовців, що дозволяє кожному комуніканту вбачати в особі партнера близьку людину, супроводжують неускладнене спілкування [Форманова 2011 : 154]. До головних факторів, що сприяють гармонізації спілкування, можна віднести: надання можливості висловлювати власну точку зору; розуміння необхідності конструктивного діалогу; визначення загальної платформи для подальшого співробітництва; адекватний спосіб вербальної та невербальної поведінки комунікантів; уміння слухати співрозмовника; дотримання принципів моралі.

Порушення вищезазначених чинників призводять до негармонійного спілкування, яке характеризується наявністю комунікативного дискомфорту, що спричинюється відчуженням, віддаленням від партнера, призводить до конфлікту з подальшим розривом стосунків. Дисонанс, дискомфорт – це всі різні аспекти й етапи одного явища – дисгармонізації, зумовленої неуспішним типом комунікативної взаємодії.

Дисгармонізація характеризується такими рисами, як небажана тональність, відсутність справжньої зацікавленості предметом чи змістом висловлення, відсутність ефективного результату комунікативної взаємодії. Проте негармонійний діалог може перерости в гармонійний у результаті вираження емпатії, оскільки відкритість, чуйність, щирість, емоційне прийняття співрозмовника, прагнення до порозуміння породжують контактність, про що наочно демонструє такий дискурс:

"Tell me about your nightmares", he said quietly.

"N-no!" She answered in a quivering voice. "I can't. I just can't!"

"Forget it, Eden. Stop tourting yourself with memories. You are tearing yourself apart". His grip tightened on her hands and she could feel his enormous strength. It was like he was offering her a lifeline and she knew she had no other choice but to accept it. He held her for a long time, rocking her gently in his arms, his hands soothing the damp stands of hair from her cheeks. He murmured soft words. He had given her back her life. She took a deep breath and turned to face him, her eyes never leaving his, she began relating her tragic story (Badger, p. 11).

У цьому дискурсі врегулювання спілкування досягається ціною дуже значних зусиль із боку мовця. Ми можемо спостерігати, як завдяки вираженню емпатії між комунікантами змінилися стосунки в процесі спілкування, вони стали більш теплими, доброзичливими.

Висновки. Таким чином, комунікація, пронизуючи всю нашу життєдіяльність, є не лише складним цілеспрямованим процесом взаємодії з метою передачі/отримання/обміну інформацією та взаємовпливу людей один на одного, що актуалізує соціальні стосунки, а і є безпосереднім емоційним контактом, який неможливий без такої значущої альтруїстичної риси людини, як здатність до емпатії. Для успішної комунікації важливо дотримуватися емпатійного способу спілкування, основу якого становить сприймання внутрішнього світу співрозмовника зі збереженням притаманних емоційних та змістових відтінків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гаврилова Т. П. Что значит слушать эмпатически? *Магистр : Независимый психолого-педагогический журнал.* 1992. № 5. С. 36–40.
2. Гуськов А. Я. Конфликтология : учебно-методическое пособие. URL: http://e.lanbook.com/books/element.php?pl1_id=5457
3. Изард К. Психология эмоций. Санкт-Петербург : Питер, 2000. 77 с.
4. Козяревич Л. В. Вербальні й невербальні засоби емпатизації діалогічного дискурсу (на матеріалі англомовної прози XX століття) : дис. … канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 2006. 191 с.
5. Ковалевська Т. Ю. Моделювання емпатії в сучасній українській мові : дис. … доктора філол. наук : 10.02.04 ; Одеськ. нац. ун-т. ім. І. І. Мечникова. Одеса, 2002. 439 с.
6. Роджерс К. Р. Эмпатия. *Психология эмоций. Тексты.* Москва : Изд-во МГУ, 1984. С. 235–237.
7. Форманова С. В. Лінгвоконфліктологія як нова галузь прикладної лінгвістики. *Мова і культура.* Київ : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011. Вип. 14. Т. VIII.
8. Яцимірська М. Г. Феномен емпатії в сучасній психокомунікативістиці. URL: http://www.franko.lviv.ua/faculty/jur/Internet /PART-6_1.htm
9. Decety J. Jackson PL. The functional architecture of human empathy. Behav Cogn Neurosci Rev. 2004. P. 71–100.
10. Stephan W.G. The Role of Empathy in Improving Intergroup Relations. *Journal of Social Issues*. 1999. Volume 55. Issue 4. P. 729–743.

REFERENCES

1. Gavrilova T. P. Chto znachit slushat empaticheski [What does listening empathetically mean?] *Master: Independent psychological and pedagogical journal.* 1992. № 5. P. 36–40.
2. Guskov A. Ya. Konfliktologiya [Conflictology [Electronic resourse]]: methodological manual: http://e.lanbook.com/books/element.php?pl1_id=5457.
3. Izard K. Psihologiya emotsiy [Psychology of emotions]. S.Peter.: Peter, 2000. 77 p.
4. Koziarevych L. V. Verbalnye y Neverbalnye Sredstva Empatizatsiyi Dialogicheskogo Discursa (Na Materiale Angliyskoy Prozy XX stoletiya) [Verbal and Nonverbal Means of Empatization of the dialogue discourse (On the Material Of English Prose of the XX centuary)]: dis. … cand. philolog. sciences: 10.02.04. Kyiv, 2006. 191 p.
5. Kovalevska T. Yu. Modelyuvannya Empatiyi u Sychasniy Ukrainskiy Movi [Modelling of Empathy in the Modern English Ukrainian Language]: dis. … doct. Phililog. Sciences.10.02.04. Mechnikova Odeskyi national university. Odesa, 2002. 439 p.
6. Rogers K. Empatiya [Empathy]. *Psychology of Emotions. Texts*. M.: MSU, 1984. P. 235-237.
7. Formanovskaya S. V. Lingvokonfliktologiya yak nova galuz prykladnoyi lingvistyky [Linguoconflictology as a new field of applied linguistics]. *Language and Culture*. K. : Publishing House Dmitriy Burago, 2011. Issue. 14. V. VIII.
8. Yatsymirska M. G. Fenomen Empatiyi u Sychasniy psyhokomunikatyvistytsi [Empathy phenomenon in the Modern psycho-communicativistics]. URL : http://www.franko.lviv.ua/faculty/jur/Internet /PART-6_1.htm
9. Decety J, Jackson PL. The functional architecture of human empathy. Behav Cogn Neurosci Rev. 2004. P. 71–100.
10. Stephan W. G. The Role of Empathy in Improving Intergroup Relations. *Journal of Social Issues*. 1999. Volume 55, Issue 4. P. 729-743.

L. V. KOZIAREVYCH-ZOZULYA
Candidate of Philological Sciences,
Senior Lecturer at the Department of English Philology and Translation,
Kyiv National Linguistic University, Kyiv, Ukraine
E-mail: lianakoziarevich@ukr.net
http://orcid.org/0000-0003-1894-7713

EMPATHY IN THE PARADIGM OF LINGUISTIC CONFLICTOLOGY

This article is devoted to the consideration of empathy as a driving mechanism in the formation of non-conflict speech interaction. The current state of development of linguistics is indicated by an increased interest in the means of establishing interpersonal relationships of speakers in the process of communicative interaction, to the ways to overcome conflicts in communication. Recently, the science has actively been developing a thesis of empathy as a complex phenomenon, which includes cognitive (thinking operations, actual knowledge), affective (emotional reactions), conotative (behavioral

manifestations) components. Such an interpretation of empathy emphasizes its dynamic character, which is consistently manifested in phases of empathic understanding, empathetic expression and empathetic communication. The attention to the role of empathy in communication enables its study in linguistic conflictology, since empathy is associated with the ability to understand another person, to penetrate their problems, empotional experiences and joy, which represents the essence of empathy as an integral part of the emotional competence of personality and characterizes human behavior in a society. Empathy as a comprehensive cognitive-affective phenomenon, consisting of emotional sensitivity, penetrating into the sensual world, the ability to identify the emotional state of another person based on their emotional and social experience, characterized by the following parameters: emotional, cognitive, social, communicative and pragmatic.

Communication does not always occur in a positive plane. In the process of speech interaction, there are difficulties causing conflict communication. The presence of empathy helps not to allow conflict communication, on the contrary, it directs to harmonization, forming empathetic cooperation. However, if the speaker does not reveal his emotional competence, does not find adequate verbal and non-verbal means of expression of empathy, there are communicative difficulties that can lead to conflict interaction. Discoursive empathy expression strategies belong to the discharge of harmonizing, as they significantly reduce the psychological distance between communicative positions, normalize the emotional state of the addressee, prevent the emergence of conflict, overcome conflict communication.

Key words: conflict, empathy, cooperation, communication, emotional competence.

УДК 81’42’44’808:811.111/161.2
DOI https://doi.org/10.52726/as.humanities/2021.4.15

А. М. ЛЯШУК
кандидат філологічних наук, доцент, докторант,
Навчально-науковий інститут філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка, м. Київ, Україна
Електронна пошта: annaliashuk84@gmail.com
https://orcid.org/0000-0003-3186-5755

КОГНІТИВНО-РИТОРИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МОВНОГО ВИРАЖЕННЯ ОБРАЗЛИВОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ АВСТРАЛІЙСЬКИХ ТА УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИКІВ

У дослідженні увагу зосереджено на когнітивно-риторичних процесах, які лежать в основі дискурсивних проявів політично некоректної мовної поведінки австралійських та українських політиків, з метою виявлення специфічних лінгвокультурних та інституційних кореляцій між їх основними зовнішніми причинами, внутрішніми мотивами і фактичними наслідками образливої комунікації. Пропонований підхід аналізу застосовує надбання риторики та когнітивної лінгвістики для виявлення закономірностей концептуалізації емоційності, що відображаються у комунікативних стратегіях образи у політичному мовленні. Образи як неінституційні риторичні практики виконують функції як вужчої спрямованості (зміцнення власного обличчя чи руйнування певних переконань і цінностей політичного опонента), так і функції ширшого характеру (нав’язування або відкидання певних суспільних норм і принципів, які регулюють політичне життя Австралії та України зокрема). Досліджуваний матеріал показує, що характерна іронічність політичних образ використовується з основною функцією вираження влади над опонентом, що дає змогу політикам створювати певні соціальні відношення авторитарності, які припускають асиметрію комунікативних позицій. Комунікативна стратегія образи у політичному спілкуванні є ефективним засобом впливу, який свідомо використовується для формування та нав’язування суб’єктивного бачення ситуації та ініціації конфлікту. Особливий акцент концентрується на етос- та пафос-орієнтованому аспекті комунікації, що маніфестований емоційними засобами вираження вербальної агресії в межах стратегії дискредитації у досліджуваних політичних дискурсах. Використання образ представниками австралійської політичної лінгвосистеми демонструє сильнішу політичну поляризацію, в результаті чого демонструються змагальні відносини між протилежними політичними партіями, тоді як українські політики демонструють більшу схильність до використання аргументів етосу та пафосу, що спрямовані на окремих політичних опонентів.

Ключові слова: політичний дискурс, когнітивно-риторичний аспект, комунікативні стратегії і тактики, образа, політик, логос, етос, пафос.

Політична комунікація є інституціональною, де кодекс парламентської етики політиків передбачає відсутність конфлікту інтересів, недопустимість образливого спілкування та неприйнятної поведінки у залі засідань. Проте сучасні політики все ще потребують покращення свого іміджу в очах громадськості для досягнення високого рівня легітимності з метою виконання належної організаційної функції у відповідальному демократичному суспільстві [Parliamentary: 27], оскільки мовна гендерна дискримінація, прояви сексизму, неправдиві звинувачення, відсутність діалогу, популістська законотворчість, лайки та бійки у залі засідань є характерною нормою і стилем роботи для багатьох депутатів як в українському, так і в австралійському парламенті. У політиці конфлікт у значенні здорового протистояння є важливою частиною політичної взаємодії і може проявлятися у різних формах, наприклад у парламентських суперечках під час відстоювання політичної позиції. Загалом політика є сферою, де поведінка незгоди з опонентом та конфлікти вважаються такими, що відповідають загальним нормам. Для обох досліджуваних політичних лінгвокультур характерна конфліктна поведінка політиків-промовців під час виступів та пленарних засідань, у тому числі порушення правил неприпустимості закликів до протиправних дій, зловживання часом виступу, вживання образливих та нецензурних слів. Проте конфлікт, викликаний вербальною агресією, є інструментом, що «передбачає шкоду соціальній ідентичності цільових осіб і зниження їх

статусу» [Culpeper; Bauhr & Esaiasson; Berrocal; Wenge], який спрямований на найцінніший символічний капітал політика, тобто на його статус, репутацію і престиж. Хоча комунікативні тактики звинувачення та критики дають змогу адресату виправдати або реабілітувати себе, образи підривають імідж, політичну позицію й авторитет адресата. Образи у політичній комунікації – це не просто риторична техніка, а спосіб вираження певної агресії між антагоністами у політичному полі, як особистої, так і до тих, хто втілюють протилежні політичні позиції. Відповідно, **актуальність** пропонованої розвідки зумовлена потребою аналізу мовних засобів презентації конфліктної, політично некоректної комунікативної поведінки австралійських та українських політиків у когнітивно-риторичному аспекті.

Метою статті є встановлення когнітивно-риторичних особливостей мовного вираження конфліктної, політично некоректної комунікативної поведінки австралійських та українських політиків. Основним завданням є з'ясування когнітивно-риторичних аспектів вираження конфліктної, політично некоректної комунікації українських та австралійських політиків. **Об'єкт дослідження** – образлива комунікативна поведінка сучасного українського та австралійського політика. **Предмет дослідження** – когнітивно-риторичні особливості вираження агресивної, політично некоректної комунікативної поведінки сучасного українського та австралійського політика.

Виклад основного матеріалу дослідження. Когнітивна частина теоретичного базису цього дослідження полягає у роботах Лакоффа і Джонсона, аналізі когнітивних механізмів мовних образ Корнелії Ілі [Ilie 2001; Ilie 2004]. Основне припущення полягає в тому, що комунікативна дія політичної образи є прикладом риторичної інституційно-ритуальної, навмисно образливої конфронтаційної взаємодії, шо базується на емоції, представленій швидкою короткочасною психічною реакцією на вербалізовані зовнішні чи внутрішні подразники у формі оцінки. Оцінка – це думка суб'єкта про цінності об'єкта для нього, а емоції – це переживання суб'єктом цієї думки [Тарасова: 37; Формановская: 108]. Агресивна форма оціночних суджень маніфестує існуючі стереотипи, а також табу як різних соціальних і політичних груп, так і окремих політиків. Порівняльні дослідження особливо показові в цьому відношенні, оскільки мовні форми і функції образ і реакції на них варіюються у різних політичних лінгвокультурах відповідно до різних інституційних умов.

Політична образа як вид агресивної політично некоректної комунікативної поведінки є складним мовним явищем, що включає прояви докору, презирства, звинувачення чи критики, що дає змогу емоційній силі повідомлення перевищити його раціональну силу, яка зачіпає не тільки цільового адресата, але й інших пасивних учасників комунікації. Образа як комунікативна стратегія дискредитації шляхом реалізації різних лінгвориторичних тактик може проявляти кардинально полярний характер. Мовні образи опонентів можуть бути як чітко продуманими, так і ініційованими спонтанною емоційністю у відповідь на почуту образу та відчуття несправедливого ставлення.

Образи посилюють ідеологічну упередженість стереотипних моделей мислення, інтегруючи їх у суспільно прийнятні структури концептуалізації. Так маніпулятивне використання образливої мови призводить до розпалювання упереджень і побудови стереотипів, ставлячи під сумнів і підриваючи виправданість вибору концептуальних категорій опонента, одночасно зміцнюючи стабільність когнітивного представлення своєї політичної позиції. Наприклад, ***"The Liberal Party of Australia ought to put him down like a faithful old dog because he is of no use to it and of no use to the nation."*** Образливе порівняння політика зі старою, вірною, проте непотрібною собакою ***a faithful old dog,*** підкріплене повтором-підхватом із дослівним повторення кінцевого елемента попереднього висловлювання ***he is of no use to it and of no use to the nation,*** сприяє накопиченню емоційного потенціалу висловлювання, яке відбувається поступово і приводить до експресії. Зрештою, одне із тверджень, зроблених у цій статті, полягає в тому, що образи у політичній комунікації, риторично побудовані на синтаксичному паралелізмі, використовуються для мінімізації когнітивних відмінностей між представниками однієї політичної групи та максимізації когнітивних відмінностей із політичними опонентами. Наприклад, застосування анафори

you're not a friend привертає особливу увагу до кінцевого презирливого (***actually don't care***) ствердження (***bedwetter***), підсиленого антитезою (***Queensland-king): "Alan, I actually don't care what you think. Because you're not a friend of conservatives, you're not a friend of the Liberal National Party of Queensland. You're the king of the bedwetters actually.***"

Образи базуються на логос-орієнтованих аргументах, зосереджених на конкретній темі, що характеризуються надзвичайно потужною вербалізацією. Мовець використовують образи як тригери уваги, щоб захопити інтерес аудиторії і схилити її до своїх поглядів або як спосіб відхилити увагу від основного питання. Окрім орієнтації логосу, образи є етос-зумовленими. Аргументи етосу у комунікативній стратегії образи направлені на підвищення довіри до промовця, одночасно викликаючи недовіру до цільового опонента, підриваючи його авторитет та надійність. Досліджуваний матеріал вказує, що образи можуть виконувати такі комунікативні функцій, орієнтовані на етос:

1. Розхитувати емоційний стан опонентів, збентежувати, збільшуючи їхню вразливість та кидаючи виклик вагомості їхньої інституційної ролі та авторитету;

2. Підривати і руйнувати етос опонентів, додаючи негативних атрибутів їхньому характеру, особистісним характеристикам (статі, віку, зовнішності), моральним цінностям, ідеологічним переконанням, принципам світобачення;

3. Зберігати своє обличчя та покращити свій імідж, набираючи політичної ваги за рахунок підвищення особистого авторитету і престижу, принижуючи статус політичних опонентів.

Оскільки в основі образи закладено культурно визначені суспільством негативні цінності і норми, то образи покликані принизити етос опонента, залучаючи стереотипно небажані або огидні атрибути, засновані на людських недоліках та помилках. Оцінка може виявлятися у будь-якому типі мовленнєвого акту, проте найбільший емоційний вплив на адресата реалізується в евалютивах, у яких оцінюються та нав'язуються суб'єктивні норми суспільної поведінки, а презирство, виражене з іронією, безсумнівно, є потужним емоційним компонентом образ, які посилюють міжгруповий конфлікт, викликаний проблемами ідентичності.

Образливі висловлювання можуть мати іронізуючий та моралізуючий характер. Іронія як комунікативна стратегія позитивної ввічливості дає змогу висловити негативне ставлення, не завдаючи шкоди адресату. У разі необхідності у спікера є можливість відмовитися від наявності додаткового значення, а адресат може ігнорувати іронічний намір і зосередитися тільки на буквальному значенні сказаного [Brown & Levinson]. Іронізуючі висловлювання виявляють соціально-маркований тип комунікації, за допомогою якого мовець ініціює несиметричний авторитарний стиль спілкування з метою підвищити власний комунікативний статус за рахунок об'єкта іронії. Іронія – це завжди спроба домінувати, бажання збільшити свій «символічний капітал» [Bourdieu: 67], наприклад, через подання думки опонента як абсурдної, а його професіоналізму як недостатнього.

Емоційна сила образи переважує раціональність її сприйняття, виходячи з того, що аудиторію, як правило, легше переконати і змусити діяти під впливом емоцій, ніж змусити розглядати раціональні аргументи. Оскільки емоції викликають швидку впливову реакцію, більшість людей менш схильні протистояти емоційному, ніж раціональному, що робить комунікативну стратегію образи у політичному спілкуванні ефективним засобом впливу, який свідомо використовується для формування та нав'язування суб'єктивного бачення ситуації та ініціації конфлікту. Розбіжність у сприйнятті норми поведінки політичного опонента може викликати у відповідь загальну ініціацію конфліктного дискурсу, мовну реакцію реактивної образи, взаємного докору та виправдання.

Образа – це комунікативний ефект, побудований на взаємодії мовних і соціальних особливостей [Irvine: 110], тому образливим є не тільки саме мовне вираження образи, але й емоції, які вона викликає між мовцями під впливом соціальних маркерів, а також ступеня навмисності принизливих концептуальних моделей образливої конфронтаційної взаємодії. У Юридичній енциклопедії поняття образи визначається як приниження честі і гідності особи, виражене в непристойній формі. Це вживання інвективної, різкої лексики, застосування непристойних

жестів, міміки тощо. Когнітивно образи формуються у результаті тимчасової зміни схеми мислення і сприйняття ситуації, за допомогою чого певні особливості опонента виділяються й перебільшуються, а інші, навпаки, перекручуються, пригнічуються чи замовчуються. З погляду когнітивістики, природа комунікативної тактики образи прямо пропорційно чутлива до особистого досвіду мовця, який довів, що конкретні мовні дії, ймовірно, досягнуть цілі дискредитації опонента в конкретних обставинах. За визначенням СУМ, **образою** є зневажливе висловлювання, негарний вчинок тощо, що спрямовані проти кого-небудь і викликають у нього почуття гіркоти, душевного болю [Академічний]. Словник англійської мови [Insult] тлумачить слово **insult** із використанням семантичних компонентів '*remark*', '*action', 'deliberately rude', 'gross indignity', 'insolent speech', 'contemptuous conduct', 'upset people*', що свідчить про маніфестацію подібної семантики в обох лінгвокультурах.

Проте в українській мові звертаємо увагу на зазначення емоційного стану людини, яка зазнає образливого спілкування. Міра шкоди від зневажливого висловлювання або неприйнятного вчинку у зіставленні з певним загальноприйнятим рівнем мовної поведінки або вчинків призводить до появи відчуття несправедливості. Відповідно, мовні образи викликають психічний стан прояву розчарування, фізичного чи душевного болю людини, яку скривдили словом або вчинком [Демиденко], що можуть стати причиною міжособистісного конфлікту. В основі конфлікту полягає комунікативна дія словесної образи, спрямованої на провокування фрустраційних емоційних станів опонента з метою викликання його нераціональної поведінки, негативних емоції, здатних призвести до дисбалансу у внутрішньому світі опонента, який відчуває, що йому несправедливо заподіяли образу. Таким чином, з погляду риторики, образи будуються на аргументах пафосу, які покликані захопити увагу опонента чи аудиторії з метою викликати їхні емоційні реакції.

Враховуючи, що політична комунікація є інституційною, образлива мовна поведінка, як правило, сприймається як відхилення від загальноприйнятої раціональності публічного ведення політичної комунікації. Намагаючись знайти баланс між логосом, тобто логічним аргументуванням, та пафосом, тобто емоціями, політик використовує мовно-риторичні засоби (насамперед іронії і сарказму), покликані приховати вороже і зневажливе ставлення, спрямовані на дискредитацію опонента. Мета образи – поставити під сумнів етос політичного опонента, тобто підірвати довіру до нього та принизити його моральний профіль, одночасно посилюючи власний етос політика. В основному переконлива сила етосу і пафосу політика в кінцевому підсумку залежить від аудиторії, на яку орієнтується промовець. Форма і зміст проявів етосу і пафосу значною мірою відображають фон, мислення й очікування цільової аудиторії. Вивчення образливого мовлення у двох досліджуваних політичних лінгвосистемах вказує на те, що образи можуть виконувати всі або деякі з таких пафос-орієнтованих функцій:

1) спровокувати відчуття несправедливості та ініціювати міжособистісний конфлікт;

2) змусити політичних опонентів до нераціональної поведінки, втрати обличчя і дискредитації себе;

3) зміцнення згуртованості та відновлення політичного балансу власної політичної групи;

4) безпосередньо впливати на аудиторію емоційно, привертаючи увагу та популізуючи загальні проблеми та поглиблюючи невдоволення певних соціальних або професійних категорій, політичних груп тощо.

У досліджуваному матеріалі переважають іронізуючі образи. Корпус мовленнєвого матеріалу виявляє, що особливий акцент концентрується на емоційному аспекті комунікації, маніфестований засобами вираження вербальної агресії в межах стратегії дискредитації у досліджуваних політичних дискурсах, наприклад:

1) інвективи (***suckholes; an arse-licker; prostitute; kissed some bums, and got patted on the head; the bloke),***

2) стилістично-знижена лексика, зокрема зоосемізми (***grub, a lying cow, chickens, a faithful old dog, підсадна качка, тупа вівця, російські «кроти», досвідчені карасі***),

3) номінації людини за інтелектом (***урядовий даун, дупля не різала в медицині***, ***Debating with him is like being flogged by a warm lettuce;***

brain dead, A souffle doesn't rise twice, He's all tip and no iceberg boofhead),

4) охарактеризування посад (***vitriolic, bitter, lying, condescending facade of a prime minister***),

5) назви особливостей тіла людини (***he doesn't have the ticker, a horrible mouth on legs, піддута трохи***),

6) охарактеризування людини за віком та соціальним статусом (***мастодонти корумпованого режиму, God you guys, look how young you are, are you eighteen?; childless, 58-year-old lesbian poets and science teachers***),

7) сексуальна імплікація (***Mate, because I want to do you slowly. And in the psychological battle stakes, we are stripped down and ready to go***),

8) номінаціїї людини за зовнішністю (***тому що вона бімба!, weather girl, A painted, perfumed gigolo; macho, mincing***),

9) прихильників політичних партій (***captain of the bedwetters; bed-wetter, Queanbeyan mob, порохоботи, ЗЕлені чоловічки).***

Звертаємо увагу, що австралійській мовній комунікації притаманна інвективність, груба форма відкритої образи. Публічно висловлюючи презирство до людини, особа збільшує вразливість цієї людини, тим самим завдаючи шкоди її іміджу, престижу, авторитету та репутації [Ilie]. Особливої дошкульності набувають образи, спрямовані на політика протилежної статі, оскільки можуть застосовуватися додаткові атрибути приниження, пов'язані зі статтю. Наведемо приклади зафіксованих у досліджуваному матеріалі фактів вербальних образ стосовно політиків-жінок, переважно екс-прем'єр міністерок Австралії та України: Джулії Гіллард та Юлії Тимошенко. Досліджені лінгвориторичні прояви реалізації стратегії дискредитації розкривають конфліктний негативний потенціал мовних засобів, які маніфестують психологічну та соціально-статусну загрозу обличчю політичного лідера-жінки у процесі вербалізації суб'єктивного її бачення:

1) біологічних особливостей жіночої статі, наприклад**:** ***a menopausal monster; тому що в неї авітаміноз та гормони, deliberately barren; Your child will turn into a demon, you have such evil thoughts;***

2) зовнішності та віку: ***Julia Gillard Kentucky Fried Quail – small breasts, huge thighs; бабуся української корупції;***

3) характеру та розумових здібностей: ***Ditch the Witch, a lying bitch; treacherous Juliar; язиката Хвеська, Юля-лизуля, brain dead; динозавр політики;***

5) професійних досягнень: ***Bob Brown's Bitch; як завжди, пліткарка-казкарка.***

Наприклад, розглянемо приклад розгортання когнітивно-риторичної моделі комунікативної стратегії образи між австралійськими політиками Тоні Ебботом та Джулією Гілард. Т. Еббот досягає дискредитації опонента за рахунок використання комунікативної стратегії множинної образи / multiple insult, представленої дошкульними мізогінними ініціаціями конфлікту в умовному реченні "***If the Prime Minister wants to, politically speaking, make an honest woman of herself…***", яке він хоче, щоб його адресат і аудиторія прочитали таким чином: «*Прем'єр міністр – жінка. Малоймовірно, що Гілард – «чесна» жінка. Проте якщо вона б хотіла довести це, то зробила б..* ». Образа підсилена іронією у прикладці ***politically speaking***, де іронія є продовженням прихованої агресії, висловленої загалом, хоча формально питання не порушує Принцип ввічливості, за рахунок використання тверджень-натяків, які також дозволяють мовцю імпліцитно вказувати риси опонента, які іронізуються.

Комунікативна стратегія уникання прямої образи реалізується у запитаннях, зміст яких імплікує образливий контекст, проте дає змогу завуалювати презирство чи зверхність, у риторичних запитаннях та спеціальних питаннях, які часто є багатошаровими, навмисно призначеними для прихованого висловлення готових припущень і упереджених ідей [Шатуновский]. Наприклад: ***Are you eighteen? What's going on? What's going on? God you guys, look how young you are.***

Когнітивна сутність образи у політичній комунікації може вказувати як на індивідуальні моральні та суспільно-політичні цінності мовця, так і на джерела напруженості та невдоволення у суспільній чи міжгруповій комунікації у певний час. Фактичний матеріал показав, що для української політичної комунікації характерне звернення до таких суспільно вагомих проблем, як російсько-українська гібридна війна, статус Криму, наприклад: ***«П'ять років тому «зелені чоловічки» оволоділи Кримом.***

Зараз «зелені чоловічки» захоплюють український парламент. І повністю його перекреслюють». Порівняння представників партії «Слуга народу» із ***зеленими чоловічками*** спрямоване викликати негативні асоціативні паралелі з образом загарбників. В австралійському політичному континуумі вагомою темою, наприклад, виявилася тема податків, на фоні якої розгортається комунікативна стратегія приниження опонента, що яскраво ілюструє можливості використання риторичної тактики іронії у встановленні владних асиметричних відносин між учасниками комунікації: ***He has been exposed as being naked when it comes to understanding the tax system. If you do not understand the income tax system, you cannot understand the Australian economy. Tax thresholds do not cascade. Cascade is a form of beer.*** Використання порівняння ***exposed as being naked***, ступінчастого накалювання напруження за рахунок синтаксичного оформлення образи повторами (***it comes to understanding - do not understand - cannot understand; do not cascade. Cascade is…***) ідентифікує недоречність відповіді опонента; мовець протиставляє власний рівень компетентності рівню некомпетентності опонента (***If you do not understand***) і тим самим встановлює асиметричні відносини між собою і співрозмовником.

Змістовні порівняння зафіксованих у матеріалі політично мотивованих комунікативних стратегій демонструють низку специфічних відмінностей. Одне із тверджень, якого припускаємося у цій статті, полягає в тому, що політичні образи часто використовуються для мінімізації когнітивних відмінностей у власній політичній групі та максимізації когнітивних відмінностей між своєю політичною позицією чи своєю політичною партією та опонентом. Відповідно, такі образи можуть бути спрямовані на дискредитацію як окремих депутатів (***That deformed character Tony Staley. He's like a shiver waiting for a spine to run up; Howard is an arse-licker. He went over there, kissed some bums, and got patted on the head; And obviously the Leader of the Opposition [Malcolm Turnbull], faced with the choice of a doberman or poodle, has gone for the poodle***), так і їхніх політичних партій (***There they are, a conga line of suckholes on the conservative side of politics; Alan, I actually don't care what you think. Because you're not a friend of conservatives, you're not a friend of the Liberal National Party of Queensland. You're the king of the bedwetters actually***). Особливо це відбивається в австралійській політичній лінгвосистемі, де політична система чіткіше структурована, тоді як українська ще знаходиться у стані становлення. В Україні, наприклад, політик після обрання у Верховну Раду може офіційно змінити свою політичну афіліацію кілька разів.

У прагненні уникнути відкритої конфронтації політики схильні вуалювати образи та нівелювати можливі наслідки їхньої політично некоректної поведінки. Так, характерною рисою мовної поведінки політиків порівнювальних лінгвокультур є використання стратегії пом'якшення наслідків висловлення образи за рахунок апеляції до поняття поваги. Інституціоналізовані знаки поваги, маніфестовані у мовних системах лексичними засобами (***якщо дозволите, шановний, вельмишановний, пане депутат, honourable, respected),*** використовуються політиками з метою нейтралізувати агресивність наступних проявів презирства та образи. Наприклад, іронічне вираження поваги передається умовним реченням «***if I may respectfully say so. I think what we might be seeing here is a bit of political bedwetting by some***» і є прикладом використання ритуального висловлювання у комунікативній стратегії, що дозволяє одночасно реалізувати дві комунікативні дії: збереження власного обличчя (***I think, may, might, respectfully***) та применшення рівня загрози статусу опонента. Риторичні заклики до поняття поваги використовуються у поєднанні з образливими словами, адресованими співрозмовнику. Ініціатори образ таким чином намагаються нейтралізувати вплив вираження презирства за допомогою використання пом'якшувальних засобів. У прикладі комунікації Джулії Гелард із політичним опонентом фіксуємо використання пом'якшувальних засобів ***obviously, presumably*** та тактики іронії як інструментів завуальованого вираження агресії, що дозволяє висловити негативне ставлення, не завдаючи шкоди адресату: ***And obviously the Leader of the Opposition [Malcolm Turnbull], faced with the choice of a doberman or poodle, has gone for***

the poodle. Presumably he prefers Abba to Cold Chisel, because that is the kind of thing we see on display. Також агресивна форма образи може пом'якшуватися приховуванням відкритої негативної оцінки політичних супротивників у мовних засобах вираження імпліцитного смислу – риторичних запитаннях – питальних реченнях, які не є власне питаннями: ***Gosh, Pam, are you in a bad mood this morning? Now, you are correct that the budget did not target childless, 58-year-old lesbian poets and science teachers; but you are better off nonetheless.***

Отже, комунікативна дія політичної образи є прикладом риторичної інституційно-ритуальної навмисно образливої конфронтаційної взаємодії, шо базується на аргументах пафосу – емоціях. Образи покликані принизити етос опонента і становлять емоційний вплив на опонента у формі евалютивів, у яких оцінюються та нав'язуються суб'єктивні норми суспільної поведінки, залучаються стереотипно небажані атрибути. Характерними рисами реалізації вербальної агресії в українській та англійській мові є критика, яка будується на жорстких іронічних образах особистих рис людини за віком, зовнішністю, приналежністю до політичних партій, інвективах, що принижують розумові здібності. Особливості когнітивно-риторичного вираження мовних стратегій образи у політичному дискурсі вказують на прийняті моральні та соціальні стандарти суспільства. Порівняльний аналіз образливих мовних структур доводить, що перевага певних типів когнітивно-риторичних моделей корениться у різнокультурних політичних традиціях, таких як рівень змагальності у політиці та толерантності до конфліктів, ступінь контролю суспільно-політичних подій, тенденція до відкритої чи закритої конфронтації. Використання образ представниками австралійської політичної лінгвосистеми демонструє сильнішу політичну поляризацію, в результаті чого демонструються змагальні відносини між протилежними політичними партіями, тоді як українські політики демонструють більшу схильність до використання аргументів етосу та пафосу, спрямованих на окремих політичних опонентів. В обох порівнюваних матеріалах лінгвориторичне оформлення образи характеризується особливою дошкульністю за рахунок використання іронії, сарказму, експресивно забарвленої лексики та жаргонізмів, що розкривають політично некоректну дискримінаційну семантику, особливо якщо спрямовані на політиків протилежної статі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Академічний тлумачний словник української мови. URL: http://sum.in.ua/s/obraza
2. Демиденко В.К. Психічний стан образи і шляхи виходу з нього. *Психологічні науки* : зб. наук. пр. Бердянськ : БДПУ, 2004. № 1. 206 с.
3. Тарасова М.В. О когнитивном основании эмотивности. *Вопр. филологии* : науч. изд. 2000. № 5. С. 36–39.
4. Формановская Н.И. Эмоции, чувства, интенции, экспрессия в языковом выражении. *Эмоции в языке и речи*. Москва : Изд-во РГГУ, 2005. С. 106–116.
5. Шатуновский И.Б. Речевые действия и действия мысли в русском языке. Москва : Издательский Дом ЯСК, 2016. 480 с. (Studia philologica).
6. Юридична енциклопедія : в 6 т. / НАН України. Ін-т держави і права імені В. М. Корецького ; голова редкол. Ю. С. Шемшученко ; редкол.: М.П. Зяблюк, В.П. Горбатенко. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» імені М.П. Бажана, 2002. Т. 4 : Н – П. 720 с.
7. Bauhr, M. & Esaiasson, P. (2001)."Trust me!" – on the nature of ethos argumentation. In K. Gomard & A. Krogstad (Eds.), *Instead of the Ideal Debate: Doing politics and doing gender in Nordic political discourse.* 129-154. Aarhus: Aarhus University Press.
8. Bourdieu, P. (1991) Language and Symbolic Power. Retrieved November 1, 2021, from https://monoskop.org/images/4/43/Bourdieu_Pierre_Language_and_Symbolic_Power_1991.pdf
9. Berrocal, M. (2017). 'Victim playing' as a form of verbal aggression in the Czech parliament. *Journal of Language Aggression and Conflict 5:1* (2017), 84-110. Academia.edu. Retrieved November 4, 2021, from https://www.academia.edu/33776910/Victim_playing_as_a_form_of_verbal_aggression_in_the_Czech_parliament_Journal_of_Language_Aggression_and_Conflict_5_1_2017_84_110.
10. Brown, P. & Levinson, S. C. (1978). Universals in Language Usage: Politeness phenomena. In E. Goody (Ed.), *Questions and Politeness. Strategies in social interaction*. 291–347. Cambridge: Cambridge University Press.
11. Chengtuan, L. (2013). Book review: Jonathan Culpeper, Impoliteness: Using Language to Cause Offence. *Discourse & Society*, *24*(6), 829–831. https://doi.org/10.1177/0957926513490318a
12. Ilie, C. (2001). Unparliamentary language: insults as cognitive forms of confrontation. In R. Dirven, R. Frank, & C. Ilie (Eds.), *Language and Ideology,* Vol. *II. Descriptive Cognitive Approaches*. 235–263. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins.

13. Ilie, C. (2004). Insulting as (un)parliamentary practice in the British and Swedish parliaments. *Discourse Approaches to Politics, Society and Culture*. 45–86. https://doi.org/10.1075/DAPSAC.10.02ILI
14. Insult. (n.d.). In *Merriam-Webster*. Retrieved from https://www.merriam-webster.com/dictionary/insult
15. Irvine, J.T. (1993). Insult and responsibility: verbal abuse in a Wolof village. In J. Hill & J.T. Irvine (Eds.), *Responsibility and Evidence in Oral Discourse.* 105–134. Cambridge: Cambridge University Press.
16. *Parliamentary-Ethics-Ukriane_UKR.pdf*. (2021). Retrieved from http://www.societyofclerks.org/SCAT_Home.asp

REFERENCES

1. Akademichniy tlumachniy slovnik ukrayinskoyi movi. URL: http://sum.in.ua/s/obraza
2. Demidenko V.K. PsihIchniy stan obrazi I shlyahi vihodu z nogo. *PsihologIchnI nauki* : zb. nauk. pr. Berdyansk : BDPU, 2004. № 1. 206s.
3. Tarasova M.V. O kognitivnom osnovanii emotivnosti. Vopr. filologii : nauch. izd. 2000. № 5. S. 36–39.
4. Formanovskaya N.I. Emotsii, chuvstva, intentsii, ekspressiya v yazyikovom vyirazhenii. Emotsii v yazyike i rechi. Moskva : Izd-vo RGGU, 2005. S. 106–116.
5. Shatunovskiy I.B. Rechevyie deystviya i deystviya myisli v russkom yazyike. Moskva : Izdatelskiy Dom YaSK, 2016. 480 s. (Studia philologica).
6. Yuridichna entsiklopediya: v 6 t. / NAN Ukrayini. In-t derzhavi i prava ImenI V. M. Koretskogo ; golova redkol. Yu. S. Shemshuchenko ; redkol.: M. P. Zyablyuk, V. P. Gorbatenko. Kiyiv: Vid-vo "Ukrayinska entsiklopediya" Imeni M. P. Bazhana, 2002. T. 4: N – P. 720 s.
7. Bauhr, M. & Esaiasson, P. (2001)."Trust me!" – on the nature of ethos argumentation. In K. Gomard & A. Krogstad (Eds.), *Instead of the Ideal Debate: Doing politics and doing gender in Nordic political discourse.* 129-154. Aarhus: Aarhus University Press.
8. Bourdieu, P. (1991) Language and Symbolic Power. Retrieved from https://monoskop.org/images/4/43/Bourdieu_Pierre_Language_and_Symbolic_Power_1991.pdf
9. Berrocal, M. (2017). 'Victim playing' as a form of verbal aggression in the Czech parliament. *Journal of Language Aggression and Conflict 5:1* (2017), 84-110. Retrieved from https://www.academia.edu/33776910/Victim_playing_as_a_form_of_verbal_aggression_in_the_Czech_parliament_Journal_of_Language_Aggression_and_Conflict_5_1_2017_84_110 .
10. Brown, P. & Levinson, S.C. (1978). Universals in Language Usage: Politeness phenomena. In E. Goody (Ed.), *Questions and Politeness. Strategies in social interaction*. 291–347. Cambridge: Cambridge University Press.
11. Chengtuan, L. (2013). Book review: Jonathan Culpeper, Impoliteness: Using Language to Cause Offence. *Discourse & Society*, *24*(6), 829–831. https://doi.org/10.1177/0957926513490318a
12. Ilie, C. (2001). Unparliamentary language: insults as cognitive forms of confrontation. In R. Dirven, R. Frank, & C. Ilie (Eds.), *Language and Ideology,* Vol. *II. Descriptive Cognitive Approaches*. 235–263. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins.
13. Ilie, C. (2004). Insulting as (un)parliamentary practice in the British and Swedish parliaments. *Discourse Approaches to Politics, Society and Culture*. 45–86. https://doi.org/10.1075/DAPSAC.10.02ILI
14. Insult. (n.d.). In *Merriam-Webster*. Retrieved from https://www.merriam-webster.com/dictionary/insult
15. Irvine, J.T. (1993). Insult and responsibility: verbal abuse in a Wolof village. In J. Hill & J.T. Irvine (Eds.), *Responsibility and Evidence in Oral Discourse.* 105–134. Cambridge: Cambridge University Press.
16. *Parliamentary-Ethics-Ukriane_UKR.pdf*. (2021). Retrieved from http://www.societyofclerks.org/SCAT_Home.asp

---

A. M. LYASHUK
Ph.D. in Philology, Associate Professor, Doctorate Student,
Educational and Scientific Institute of Philology of Taras Shevchenko
National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine
E-mail: annaliashuk84@gmail.com
https://orcid.org/0000-0003-3186-5755

COGNITIVE-RHETORICAL FEATURES OF LANGUAGE EXPRESSION OF AUSTRALIAN AND UKRAINIAN POLITICIANS' ABUSIVE COMMUNICATIVE BEHAVIOR

The study is focused on the cognitive and rhetorical processes underlying the discourse manifestations of politically incorrect language behavior of Australian and Ukrainian politicians. The aim of the paper is to identify specific linguistic and institutional correlations between the main external reasons, internal motives and the actual consequences of their abusive communication. The proposed approach to the analysis uses the achievements of rhetoric and cognitive linguistics to

identify patterns of emotional conceptualization reflected in communicative strategies of insult in political communication. Insults as non-institution rhetorical practices serve two functions of a narrower and a broader scale. The former concerns strengthening one's own face or destroying certain beliefs and values of a political opponent: and the later aims imposing or rejecting certain social norms and principles of political life governing, Australian and Ukrainian in particular. The material studied shows that the specific irony in political insults is used with the basic function of expressing power over the opponent, which allows politicians to create certain social relations of authoritarianism that assume the asymmetry of communicative positions of opponents. The communicative strategy of insult in political communication is an effective means of influence, which is deliberately used to form and impose a subjective vision of the situation and initiate the conflict. Particular emphasis is placed on the ethos- and pathos-oriented arguments of communication, manifested by the emotional means of expressing verbal aggression within the strategy of discreditation in the studied political discourses. The use of insults in the Australian political lingua system demonstrates stronger political polarization, manifesting competitive relations between opposing political parties, while Ukrainian politicians demonstrate a greater propensity to use ethos- and pathos-oriented arguments directed at individual political opponents.

Key words: political discourse, cognitive-rhetorical aspect, communicative strategies and tactics, insult, politician, logos, ethos, pathos.

УДК 811.11=112.2:159.95(043.2)
DOI https://doi.org/10.52726/as.humanities/2021.4.16

І. І. ОРЕЛ
кандидат філологічних наук, доцент,
докторант кафедри германської і фіно-угорської філології
імені професора Г. Г. Почепцова,
Київський національний лінгвістичний університет, м. Київ, Україна
Електронна пошта: Orel_i72@ukr.net
https://orcid.org/0000-0002-7258-1444

ТИПОЛОГІЯ ОБРАЗІВ ВНУТРІШНЬОЇ ФОРМИ ОБСЦЕННИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ

Стаття присвячена укладанню типології образів, що послугували основою внутрішньої форми німецьких обсценних фразеологізмів, які вербалізують стереотипи. Визначення типів образів внутрішньої форми проводиться в річищі ономасіологічного підходу, сутність якого в межах запропонованої розвідки вбачаємо у виявленні екстралінгвальних чинників походження образу об'єкта позамовної дійсності, виокремлення його ознак крізь призму національної культури, використання стереотипізованих ознак за основу фразеологічного семіозису. Зміст образу внутрішньої форми вважається вирішальним для результату формування фразеологічного значення. З'ясовано, що система образів, на основі яких формуються обсценні ФО, базується на фрагментах ціннісної картини світу. У межах ціннісної картини світу чітко виявляється континуум антиціннostей, які семантизуються в обсценній фразеології.

Образ, покладений в основу внутрішньої форми фразеологізмів, не реалізує одночасно всі свої ознаки. Для процесу фразеотворення використовується та ознака позамовного образу, яка сприяє формуванню відповідного мовного образу, його лінгвалізації. Неактивовані ознаки імпліцитно присутні в структурі фразеологічного значення, впливаючи на формування компонентів конотату, реалізуючи власні смислові імплікації.

Стереотипізовані ознаки образу внутрішньої форми можуть бути виявлені в ході реконструкції ономасіологічної основи або в результаті квазівізуального представлення образу завдяки прозорій мовній візуалізації ознак, які слугували основою фразеотворення. Реконструкція ономасіологічної основи проводиться шляхом відслідковування асоціацій.

У результаті ономасіологічного аналізу процесу семіозису обсценних фразеологізмів, ураховуючи гносеологічний підхід, запропоновано типологію образів на основі: способу виникнення, джерела виникнення, форми вираження обсценного значення у структурі досліджуваних одиниць. Під формами вираження розуміються стержневі лексеми у структурі фразеологізмів. З'ясовано, що низка таких лексем формується в результаті поєднання складників номінативних структур стереотипізованих образів різних типів.

Ключові слова: обсценне значення, фразеологічна одиниця, ономасіологічний аналіз, внутрішня форма, образ, ознака, стереотип.

Постановка проблеми. Проблема вивчення лайки на матеріалі різних національних мов привертає увагу лінгвістів, психолінгвістів, соціолінгвістів, етнолінгвістів, перекладачів (Борисенко В. И., Вьюнов Ю. А., Даниленко А., Левін Ю. І., Милославская К. С., Мухітдінова Н., Плуцер-Сарно А. Ю., Раскін В. В., Ростова Е. Г., Фролова О. Е., Чернявская Т. Н., Чуднов В. П.). У мовознавстві під лайкою/лихослів'ям розуміють – говорити погано, недоброзичливо про інших зло або жартома [СУМ 1970–1980]. До лихослів'я відноситься мат (вульгарна лайка, звичайно з образливо вжитим словом «мати» [Словник.ua]), лайливі слова (слова, якими лаються [СУМ 1970–1980]) й образливі слова (слова, які завдають або містять образу [там само]).

Обсценна лексика як і будь який прошарок лексичного складу мови представляє науковий інтерес, оскільки має національно-культурну специфіку утворення, розвитку, функціонування, трансформацій (структурних і семантичних), виступає базою і матеріалом подальшого словотвору. Проте низка питань, пов'язаних з формуванням лайливих, образливих слів і виразів, лишається недостатньо висвітленою. Відсутні дослідження образної основи лайливих і образливих фразеологічних одиниць (далі – ФО) на матеріалі німецької мови, що й зумовлює актуальність нашої розвідки. Матеріалом дослі-

дження вибрано німецькі обсценні ФО на позначення стереотипів мислення і поведінки.

Аналіз попередніх досліджень. У німецькому мовознавстві лайку визначають як лексико-семантичну категорію, а лайливі слова і вирази розглядають як мовленнєво-комунікативну категорію [Drößiger 2017 : 23]; як грубі слова, якими ображають [Duden]. Таку лексику називають обсценною – (від лат. *obscenus*) – непристойною; ненормативною [НЛ]), що вживається для кривди, зневаги, приниження честі й гідності, зменшення оцінки індивіда.

У галузі лінгвістики розробленню питань виникнення, функціонування, сфер вживання обсценної лексики присвячені праці низки дослідників, які вивчали етимологію, джерела виникнення ненормативної лексики (В. Виноградов, В. Даль, А. Сергєєв, В. Мокієнко, В. Федоренко, брати J. та W. Grimm), основні формули мовного вираження російського мату (Б. Успенський), термінологічну класифікацію лайливих слів та словосполучень у німецькій мові (H. Drößiger, H. Pfeffer), порівнювали семантичну структуру російської нецензурної лексики з німецькою (I. Ermen) тощо.

Мета статті – проведення типології образів у ономасіологічному аспекті, покладених в основу внутрішньої форми (далі – ВФ) лайливих і образливих ФО, представлених однослівними ідіомами, словосполученнями, реченнями.

Виклад основного матеріалу. Набір представлених в основі ВФ образів ґрунтується на ментальних особливостях мовців, на системі їхніх цінностей і антицінностей. У лайці американців, росіян основне місце займає сексоцентрична, відгенітальна лексика, що виявляє національно-специфічні особливості бачення образів, які репрезентують фізіологію людини, вербалізовану огидними і непристойними словами. В Японії, Східній Азії така лексика є табу, оскільки неможливим вважається порушити норми ввічливого ставлення. В арабських країнах дошлюбні стосунки, нетрадиційна сексуальна орієнтація караються законом, тому сексоцентрична лексика сприймається як неймовірно образлива [Ненормативна лексика 2006].

В українській мові лихослів'я і лайка має коріння у віруваннях, забобонах, про що свідчать лексеми, часто використовувані в лайці, – «чорт», «дідько», «свиня», «собака» [Челеби]. Сучасна лайка доповнилася виразами з «анальним» акцентом [УОЛ]. Це відрізняє її від російського мату, який має «генітальний» наголос [УОЛ], означає грубу, непристойну, нецензурну лайку на основі «матері» – «матюки гнути» [Матюк 1907–1909 : 411].

У німецькомовній лінгвокультурі вагомими ціннісними елементами виступають порядок, чистота. Тому однією з найбільших образ вважається інкримінація неохайності, нечепурності. Таке національно-специфічне розуміння образливого образу викликає асоціації з об'єктами ментального простору, які мають обсценне значення і демонструють етнічні антицінності.

Потреба дослідження образу ВФ фразем в ономасіологічному аспекті викликана необхідністю більш точного розуміння змісту компонентів фразеологічного значення (далі – ФЗ) шляхом виявлення НКІ, встановлення прагматичних функцій лайки, її деривaційних потенцій.

На образну основу ВФ ФО, на її фразеотворчі потенції вказували Алефіренко М. Ф., Гаврись В. І., Маслова В. А., Мелерович А. М., Мокієнко В. М., Потебня О. О., Пророченко О. П., Солодуб Ю. П., Телія В. М. та інші.

На думку Угринюка В. М., конкретний образ транслює абстрактне поняття, оскільки ВФ дослідник трактує як образ, що утворився на основі вільних значень лексичних компонентів ФО і став основою ФЗ [Угринюк 1993]. Натомість Жуйкова М. [Жуйкова 2015 : 157] не ототожнює ВФ і образ, вказуючи на мотивувальну функцію останнього, смислові імплікації якого використовуються для формування ФЗ. Образ через свою наочно-чуттєву природу є базою імплікацій [Жуйкова 2015 : 158], завдяки яким ФЗ містить палітру комунікативної імплікатури (див. [Грайс 1985]). З огляду на семантичні характеристики досліджуваних одиниць вважаємо, що їхня комунікативна імплікатура формує однозначну інтенцію, оскільки хибна інтерпретація неможлива (саме через використаний образ ВФ).

Про необхідність урахування образу як основи семіозису висловлюється Добровольський Д. О. [Добровольский 1996], зазначаючи потребу інтерпретації образного складника у структурі ФЗ, витлумачуючи образ як ментальний феномен, що активує лише певні свої елементи в мовному вираженні, створюючи мовний образ [Добровольский 1996 : 72–73].

Мовний образ формується на основі виокремленої ознаки ментального образу (комплексного об'ємного поняття) в процесі стереотипізації, фіксуючи цю ознаку в плані змісту ФО. Виокремлені ознаки присутні у структурі ФЗ як не квазівізуальне уявлення, а як результат мисленнєвих операцій, проведених над образом/його ознаками, на базі знань про характеристики, властивості цілісного образу. На думку дослідника, аналіз схеми мисленнєвих аналогій/асоціацій розкриває образ ВФ ФО [Добровольский 1996 : 75]).

На нашу думку, теза про не квазівізуальне уявлення образу ВФ потребує уточнень. У ході дослідження виявлені ФО, які демонструють образну мовну візуалізацію стереотипізованих ознак у структурі ФЗ. Низка німецьких лайливих ФО має смислоутворюючі компоненти, представлені складеними іменниками чи прикметниками, які демонструють прозору мотивацію. Аналіз семантики компонентів таких стержневих лексем чітко вказує на образ ВФ. Оскільки перенесення значення є умовою фразеологічного семіозису, то зрозуміло, що мисленнєві операції над виокремленими і стереотипізованими ознаками образу ВФ обов'язкові. Наприклад, ФО на позначення стереотипного уявлення про: моральні характеристики людини: *Gießkannenscheißer sein* – людина, яка поливає брудом інших (*gießen* – поливати, *Kanne* – чайник, *Scheiße* – лайно); *Lügendrüssel*/ *Lügenkehle*/ *Lügenschnauze*/ *Lügenhals*/ *Lügenmaul sein* – (грубо) бути брехуном (*Lügen* – брехати, *Drüssel* – горлянка/ *Kehle* – горло/ *Schnauze* – писок/ *Hals* – шия/ *Maul* – морда); інтелектуальні характеристики: *Krautkopf sein* – бути пустоголовим, дурнем (*Kraut* – зілля, *Kopf* – голова); фізичні характеристики: *Saubalg sein* – бути брудним, як свиня (*Sau* – свиня, *Balg* – шкура/ хутро; опудало; шибеник). ФО вживається для характеристики дітей; раніше використовувалося для позначення неохайних дівчат/жінок (*Schandbalg* (*Schand* – сором), *Hurenbalg* (*Hure* – повія) [DW].

Національно-культурні особливості візуалізації ознак на основі метафоризації, метафтонімізації (метонімізація не виявлена), що полягає в національно-специфічному баченні образу та виокремленні типової для мовців ознаки, яка впливає на формування експресивності та інтенсивності ФЗ на базі оцінки стереотипізованої ознаки, вважаємо мисленнєвою операцією ментального характеру, яка ґрунтується на основі гносеологічних компонентів (мислення → мова → предмет [ЯН 1977 : 19]). Тому вивчення образу ВФ у світлі ономасіології розкриє особливості імплікатури ФЗ.

З погляду лінгвістичного функціоналізму вивчаємо мовні знаки співвідносно з екстралінгвальними об'єктами. Ономасіологічний підхід до вивчення образу ВФ у межах пропонованої розвідки ґрунтується на аналізі номінативної структури (а саме її компонентів) у проекції на знання про об'єкт номінації (його ознак як ціннісні/антиціннісні орієнтири для мовців). Тому основами запропонованої типології образів ВФ німецьких ФО, що представляють лайку, вибираємо такі: 1) спосіб виникнення образу; 2) джерела походження/генетика образу; 3) ономасіологічна природа образу.

Спосіб творення образів пов'язаний із загальними принципами світосприйняття, на основі яких формуються асоціації. Оскільки людина сприймає світ органами чуття, то саме вони є основою асоціацій [Ференц 2011 : 156]. Наприклад: зоровий образ: *Dicksack*/ *Fettsack sein* – бути товстим/ жирним (*Dicksack* має менш грубе значення, ніж *Fettsack*); *Klunkerhammel sein* – неохайна жінка у брудному одязі (під *Klunker* маються на увазі грудочки фекалій у шерсті овець); слуховий образ: *wie Drachen heulen* – (грубо) дико вити (дракон – символ зла і небезпеки); тактильний образ: *sich benehmen wie ein Grillenfänger* – поводитися як дурень, дивак, ненормальний (*Grillen* – гриль, *Fänger* – ловець; ФО виникла на основі образу розпеченого заліза гриля, який брати руками небезпечно. В образі ВФ відображено ірраціональну поведінку, яка сприймається мовцями як брак/відсутність розуму); смаковий образ: *Garsthammel* (*garstig* – гидкий, *Hammel* – м'ясо баранини) *sein* – погана людина/пройдисвіт, образливий вираз для жінки (подібне до значення «повія»); одоративний образ: *Mist machen/ Bockmist bauen* – (фам., грубо) робити дурниці (досл.: *Mist* – гній, *Bockmist* – гній цапа; ФО виникла на основі різкого зловонного запаху гною [WRRiASWUS]).

До джерел походження образів ВФ лайки відносимо такі фрагменти НКС: духовні засади,

які розглядаємо як духовні цінності, що містять культурно значимі життєві орієнтири [ВУЕ], пов'язані (на матеріалі запропонованого дослідження) з міфологією (*Brummteufel/ brummen wie ein Teufel* – (грубо) людина, що завжди висловлює невдоволення); віруваннями (*Leck mich am Arsch!* – (вульгарно) іди в дупу! (ФО виникло на основі вірувань про те, що ці слова є оберегом і захищають від відьом); матеріальні засади, які в матеріалістичному розумінні пов'язані із предметами, що задовольняють життєві потреби суспільства [ВУЕ]: предмети побуту (*Besenreiter sein* – (грубо, зневажл.) поводитися як дурень; *Bettpisser sein* – (лайка) сцикун); кухня (*Rumpeltopf sein* – (грубо) стара вдова; *Halt deine Fresse/Brotfresse!* – (грубо) стули пельку!); одяг (*Schlappstiefel/ Schlappstrumpf sein/haben* – (зневажл.) про чоловіка – звисаючі неохайно одягнуті шкарпетки, про жінку – мати безлад у кімнаті; (грубо) нехлюй/-ка); промисли (*Dirnenjäger sein* – (грубо) любитель кохання за гроші); рід занять (*Bröseldieb sein* – (грубо) бути злодієм, який забере останнє (*Brösel → Brot*); соціальний статус (*Grasmückenkönig sein* – (лайка) бути повією (про жінку), бути свинопасом (про чоловіка); духовно-матеріальні основи – культурно-значимі елементи, які мають матеріальне/об'єктне вираження: фольклор (*den Klappermann sehen* – (грубо) побачити смерть (*klappern* – (грубо) заткнути когось; *Rumpelzaubertasche* – (лайка) стара відьма); іграшки (*Mutterpüppchen sein* – (зневажл.) бути мамчиним синком, мазунчиком); фізіологічні засади, пов'язані із задоволенням/забезпеченням фізіологічних потреб: сексуальним життям (на основі відгенітальної лексики): *Schwanzgesicht/ Schwanzkopf sein* – (лайка) груба назва чоловіка (типу «поц»; *Fotze/ stinkende/ alte Fotze sein* – (лайка) груба назва жінки, рідко – чоловіка; сексуальною орієнтацією (*Schwuchtel sein* – (лайка) гомік; *Schwanzfrau sein* – (лайка) трансвестит; *Softie* – (зневажл., насмішл.) чоловік, який поводиться, як жінка); невпорядкованим статевим життям (*Hure/ Nutte/ Schlampe/ Hurenbock sein* – (лайка) повія); неприваблівими суто фізіологічними потребами: нечистота (*Arschloch*! – (грубо) задниця (про людину); *Scheißer*! – (грубо) лайно (про людину), про людину, яка вчинила підло; *Mistkerl*! – (грубо) сволота); тілесні відходи (*jemanden mit Dreck bewerfen* – (грубо) закидати когось лайном/заляпати брудом – принизити когось, звести наклеп (зафіксовано 1582 р. [WRRiASWUS]); *Abschaum*! – (лайка) покидьок); огида (*jemandem ans Bein pissen* (грубо)/ *pinkeln* (зневажл., фам.) – нападати на когось; сердити когось; зачіпати чиїсь інтереси; *ein Ekel/ Ekelpaket sein* – (лайка) відразлива гидка людина; *das (kalte/große) Kotzenkriegen* – (лайка) бути огидним; знайти щось огидне [WRRiASWUS]).

Вирішальним аспектом у процесі номінації є вибір образу НКС, на основі ознак якого формується позначення/мовний образ. Номінативна структура/ім'я екстралінгвального об'єкта часто присутня в будові лайливих ФО як елемент смислоутворюючої лексеми або як стержневий компонент, експліцитно забезпечуючи зв'язок ФО з референтом. На матеріалі нашого дослідження виокремлюємо такі семантичні групи лексем, які виконують функцію стержневих конституентів лайливих ФО на позначення стереотипів: етноніми, які надають расистського і шовіністичного характеру ФЗ, через що сприймаються як груба лайка (*Nigger sein* – (грубо) негр; *Judensau sein* – (грубо) єврей; *Spaghettifresser sein* – (грубо) італієць; *Piefke sein* – (грубо) зневажлива назва австрійців і жителів Баварії через їх зверхнє ставлення до німців; у сучасній мові – синонім до *Prahler*.); релігіоніми – назви інших конфесій, релігійних напрямів: *Marranen/Marranos sein* – зверхня назва іберійських євреїв та їхніх послідовників, які зазнавали утисків від християн; *Pietcong sein* – зневажлива назва протестантів; оніми (*Hanswurstgesicht sein* – (лайка) придуркувата пика; *Latschliese sein* – (лайка) соска (про дівчину); *Latschmichel sein* – (лайка) кривий і горбатий); зооніми та частини тіла тварин (*Hausschwein sein* – (грубо) свинота (про брудну, неохайну людину); *Hund/Hundsfott sein* – (грубо) боягуз; *Hagelmaul/ Schandmaul sein* – (грубо) наклепник, сварлива людина, з якою не варто мати справи); гендероніми (*Gockelmann sein* – (грубо) дурень, блазень, клоун; *Schandbube sein* – (лайка) позорник); соматизми (*Glotzkopf sein* – (лайка) придурок; *Scharrhals sein* – (грубо) скупердяй); гастроніми (*Milchmaul sein* – (грубо) молокосос; *Grillenscheißer sein* – (грубо) блазень, фігляр).

Виявлено також поєднання компонентів

номінативних структур різних семантичних типів (гастронім і зоонім; етнонім і зоонім; онім і гастронім й соматизм та інші моделі).

Висновки. Отже, в ході ономасіологічного розгляду обсценних ФО з'ясовано, що вони утворюються на основі образів ВФ, які демонструють національно-специфічний характер вибору ознак стереотипізації, оцінку ознак, які здебільшого експліцитно слугують основою фразеологічного семіозису. Аналіз фактичного матеріалу виявив такі принципи типології образів ВФ лайливих ФО: 1) спосіб виникнення образу: зоровий, слуховий, тактильний, смаковий, одоративний; 2) джерела походження образу: а) духовні засади: міфологія, вірування; б) матеріальні засади: предмети побуту, кухня, одяг, промисли, рід занять, соціальний статус; в) духовно-матеріальні: фольклор, іграшки; г) фізіологічні засади: сексуальне життя, сексуальна орієнтація, аморальне статеве життя; д) неприваблівi суто фізіологічні прояви: нечистота; тілесні відходи; огида; 3) семантичні групи лексем, які демонструють ономасіологічну природу образу: етноніми, релігіоніми, оніми, зооніми, гендеронім, соматизми, гастроніми. Виявлено низку лайливих ФО, утворених на основі поєднання компонентів номінативних структур образів різних типів.

Перспективами подальших розвідок передбачено вивчення семантичної структури лайливих ФО німецької мови на позначення стереотипів.

ЛІТЕРАТУРА

1. ВУЕ: Велика українська енциклопедія. Духовні цінності. URL: https://vue.gov.ua (дата звернення: 20.01.2022).

2. Грайс Г. П. Логика и речевое общение. *Новое в зарубежной лингвистике. Лингвистическая прагматика* / под ред. Е. В. Падучевой. Москва : Прогресс, 1985. Вып.16. С. 217–237. URL: http://kant.narod.ru/grice. htm (дата звернення: 20.01.2022).

3. Добровольский Д. О. Образная составляющая в семантике идиом. *Вопросы языкознания*. 1996. № 1. С. 71–93. URL: https://vja.ruslang.ru/ru/archive/1996-1/71-93 (дата звернення: 20.01.2022).

4. Жуйкова М. Образна основа фразеологічних одиниць та проблема їх мовнокультурної реконструкції. *Humanity, computers and communication*. (Lviv. Ukraine, 22-24 april 2015). Львів, 2015. С. 157–161.

5. Матюк. Словарь української мови : у 4 т./ ред. Б. Грінченка. Київ : Кіевская старина, 1907–1909. URL: http://ukrlit.org/slovnyk/hrinchenko_slovar_ukrainskoi_movy (дата звернення: 20.01.2022).

6. Ненормативна лексика як приносила всесвітню популярність, так і приводила на лаву підсудних. *Weekend*. 30.09-06.10.2006. URL: https://zib.com.ua/ua/ 2671.html (дата звернення: 17.01.2022).

7. НЛ: Ненормативна лексика. URL: https://uk.wikipedia.org/ (дата звернення: 17.01.2022).

8. Словник.ua. Портал української мови і культури. URL: https://slovnyk.ua/index.php?swrd=%D0%BC%D0%B0 (дата звернення: 13.01.2022).

9. СУМ: Словник української мови. Академічний тлумачний словник (1970–1980). URL: http://sum.in.ua/s/zloslovyty (дата звернення: 10.01.2022).

10. Угринюк В. М. Типологія вмотивованості фразеологічних одиниць сучасної німецької мови (кількісні та якісні характеристики) : автореф. дис. … канд. філол. наук : 10.02.04. Київ, 1993. URL: https://cheloveknauka.com/v/540889/ a#?page=18 (дата звернення: 12.01.2022).

11. УОЛ: Українська обсценна лексика: фольклор, література і сучасність. URL: http://kherson.fm/2020/11 (дата звернення: 12.01.2022).

12. Ференц Н. Основи літературознавства. Київ : Знання, 2011. URL: https://ukrlit.net/info/literary_1 /35.html (дата звернення: 05.01.2022).

13. Челеби Эвлия. Книга путешествий Сейахатнаме. Земли Молдавии и Украины. Том V. URL: https://www.vostlit.info/Texts/rus8/Celebi3/text5.phtml?id=1731 (дата звернення: 02.01.2022).

14. ЯН: Языковая номинация (Общие вопросы) / редкол. : А. А. Уфимцева и др. ; (под ред.) Б. А. Серебренникова, А. А. Уфимцевой. Москва : Наука, 1977. 360 с.

15. Drößiger Hans-Harry. Schimpfwörter und Beschimpfungen. *Man and the Word*. *Foreign Languages*. Thesen zur Terminologie und zum Forschungsstand in der Sprachforschung. 2017. T. 19. Nr. 3. P. 23–37.

16. Duden. URL: https://www.duden.de (дата звернення: 15.01.2022).

17. DW: Deutsches Wörterbuch von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm. URL: https://sternenvogelreisen.de/schimpfwoerter-grimm-woerterbuch/ (дата звернення: 15.01.2022).

18. WRRiASWUS: Wörterbuch für Redensarten, Redewendungen, idiomatische Ausdrücke, Sprichwörter, Umgangssprache. URL: https://www.redensarten-index.de (дата звернення: 15.01.2022).

REFERENCES

1. VUE: Velyka ukrainska entsyklopediia. Dukhovni tsinnosti. Retrieved from https://vue.gov.ua [in Ukrainian]. (2022, January, 20).
2. Hrais, H. P. (1985). Lohyka y rechevoe obshchenye. Novoe v zarubezhnoi lynhvystyke. Lynhvystycheskaia prahmatyka/ pod red. E. V. Paduchevoi. M.: Prohress, 16, 217-237. Retrieved from http://kant.narod.ru/grice. htm [in Russian]. (2022, January, 20).
3. Dobrovol`skij, D. O. (1996). Obraznaya sostavlyayushhaya v semantike idiom. *Voprosy` yazy`koznaniya*, 1, 71-93. Retrieved from [in Russian]. (2022, January, 20).
4. Zhuikova, M. (2015, 22-24 april). Obrazna osnova frazeolohichnykh odynyts ta problema yikh movnokulturnoi rekonstruktsii. *Humanity, computers and communication*. (Lviv. Ukraine). Lviv. 157-161. [in Ukrainian].
5. Matiuk. Slovar ukrainskoi movy: u 4 t./ red. Borysa Hrinchenka. (1907-1909). Kyiv: Kievskaia staryna. Retrieved from http://ukrlit.org/slovnyk/hrinchenko _slovar_ukrainskoi_movy [in Ukrainian]. (2022, January, 20).
6. Nenormatyvna leksyka yak prynosyla vsesvitniu populiarnist, tak i pryvodyla na lavu pidsudnykh. (30.09-06.10.2006). *Weekend*. Retrieved from https://zib.com.ua/ua/ 2671.html [in Ukrainian]. (2022, January, 17).
7. NL: Nenormatyvna leksyka. Retrieved from https://uk.wikipedia.org/ (2022, January, 17).
8. Slovnyk.ua. Portal ukrainskoi movy i kultury. Retrieved from https://slovnyk.ua/ index. php?swrd=%D0%BC%D0%B0 [in Ukrainian]. (2022, January, 13).
9. SUM: Slovnyk ukrainskoi movy. Akademichnyi tlumachnyi slovnyk. (1970-1980). Retrieved from http://sum. in.ua/s/zloslovyty [in Ukrainian]. (2022, January, 10).
10. Uhryniuk, V. M. (1993). Typolohiia vmotyvovanosti frazeolohichnykh odynyts suchasnoi nimetskoi movy (kilkisni ta yakisni kharakterystyky): avtoref. dys. … kand. filol. nauk: 10.02.04. Kyiv. Retrieved from [in Ukrainian]. (2022, January, 12).
11. UOL: Ukrainska obstsenna leksyka: folklor, literatura i suchasnist. Retrieved from http://kherson.fm/2020/11 [in Ukrainian]. (2022, January, 12).
12. Ferents, N. (2011). Osnovy literaturoznavstva. Kyiv: Znannia. Retrieved from https://ukrlit.net/info/literary_1 /35. html [in Ukrainian]. (2022, January, 05).
13. Chelebi E`vliya. Kniga puteshestvij Sejakhatname. Zemli Moldavii i Ukrainy`. Tom V. Retrieved from https:// www.vostlit.info/Texts/rus8/ Celebi3/text5.phtml?id=1731 [in Russian]. (2022, January, 13).
14. YaN: Yazy`kovaya nominacziya (Obshhie voprosy`) (1977)/ redkol.: A. A. Ufimczeva, E. S. Aznaurova, E. S. Kubryakova i dr. (pod red.) B. A. Serebrennikova, A. A. Ufimczevoj. Moskva: Nauka. P. 360 c. [in Russian].
15. Drößiger, Hans-Harry. (2017). Schimpfwörter und Beschimpfungen. *Man and the Word*. *Foreign Languages. Thesen zur Terminologie und zum Forschungsstand in der Sprachforschung*, 19 (3), 23–37. [in German].
16. Duden. Retrieved from https://www.duden.de [in German]. (2022, January, 15).
17. DW: Deutsches Wörterbuch von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm. Retrieved from https://sternenvogelreisen.de/ schimpfwoerter-grimm-woerterbuch/ [in German]. (2022, January, 15).
18. WRRiASWUS: Wörterbuch für Redensarten, Redewendungen, idiomatische Ausdrücke, Sprichwörter, Umgangssprache. Retrieved from https://www.redensarten-index.de [in German]. (2022, January, 15).

I. I. OREL
Candidate of Philological Science, Associate Professor,
Doctorate Student at the Department of German and Finno-Ugric Philology
named after Professor G. G. Pocheptsov,
Kyiv National Linguistic University, Kyiv, Ukraine
E-mail: Orel_i72@ukr.net
https://orcid.org/0000-0002-7258-1444

TYPOLOGY OF IMAGES OF THE INTERNAL FORM OF OBSENTIAL PHRASEOLOGIES OF THE GERMAN LANGUAGE

The article is devoted to the conclusion of the typology of images that served as the basis internal forms of German obscene phraseology, which verbalize stereotypes. Determining the types of images of the internal form is carried out in the focus of onomasiological approach, the essence of which, within the proposed intelligence, we see in the identification of extralingual factors of the origin of the image of the object extralinguistic reality, the isolation of its features through

the prism of the national culture, the use of stereotyped features as the basis of phraseology semiosis. The content of the image of the internal form is considered crucial for the result of the formation of phraseological meaning. It turns out that the system images, on the basis of which obscene PU are formed, is based on fragments value picture of the world. Within the value picture of the world is clearly manifested a continuum of anti-values that are semantized in obscene phraseology.

The image underlying the internal form of phraseology is not realizes all its features simultaneously. For the process of phrase formation the feature of the extralingual image which promotes formation is also used appropriate language image, its linguistic. Symptoms are not activate dimplicitly present in the structure of phraseological meaning, influencing formation of connotation components, realizing own semantic implications.

Stereotyped signs of the image of the internal form can be detected during the reconstruction of the onomasiological basis, or because of quasi-visual representation of the image due to transparent linguistic visualization of the signs that served basis of phrase formation. Reconstruction of the onomasiological basis is carried out by tracking associative connections.

As a result of onomasiological analysis of the process of semiosis of the obscene phraseology, given the epistemological approach, proposed a typology images based on: mode of origin, sources of origin, forms of expression obscene value in the structure of the studied units. As the forms of expressions we understand token lexemes in the structure of phraseology. It has been found that a number of such token lexemes are formed because of combination components of nominative structures of stereotyped images of different types.

Key words: obscene meaning, phraseological unit, onomasiological analysis, internal form, image, sign, stereotype.

УДК 81.111’373.47
DOI https://doi.org/10.52726/as.humanities/2021.4.17

А. А. ХІЛЬКОВСЬКА
доцент загально академічної кафедри іноземних мов,
Приватний заклад вищої освіти Харківський гуманітарний університет
«Народна українська академія», м. Харків, Україна
Електронна пошта: asia.khilkovska@gmail.com
http://orcid.org/0000-0003-0857-6197

ЛІНГВО-КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ КРИТИКИ ТА НЕСХВАЛЕННЯ У ПЕРСОНАЖНОМУ МОВЛЕННІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ ДЖОАН РОУЛІНГ «КУЄ ЗОЗУЛЯ»)

Стаття присвячена аналізу мовленнєвої поведінки персонажів роману Джоан Роулінг «Кує зозуля», зокрема лінгво-комунікативним стратегіям критики та несхвалення в їхньому спілкуванні, та є спробою реконструкції мовної свідомості головного героя і культурно-мовних соціальних стереотипів середовища, в якому відбувається спілкування. Робота сприяє встановленню мовних проявів реалізації мовленнєвих актів *критики* та *несхвалення* в англомовному персонажному мовленні та побудові цілісної моделі мовної особистості персонажу. Проведений аналіз виявив, що подібно до того, як лінгвістична ввічливість реалізується низкою усталених кліше, у ситуаціях критики та несхвалення мовці також користуються певним набором лінгво-комунікативних стратегій. Серед експліцитних стратегій несхвалення частіше за все мовці звертаються до *неймингу, негативної атрибуції* та *негативної інтерпретації, знецінення, спростування, незгоди* та *заборони.* Серед імпліцитних стратегій – *псевдопитання, псевдовибачення, приписування, натяки, сигнали завершення розмови*. Ситуацій критики у персонажному спілкуванні було виявлено значно менше, висловлення критики у формі *докору* (тим, що зроблено або не зроблено), *звинувачення* (з аргументацією чи без) пов’язане з наміром мовця вплинути на поведінку співрозмовника або представити свою негативну оцінку як раціональну та обґрунтовану.

Мовленнєва поведінка головного персонажу, характерними для якої є постановка питань, утримання від висловлення власної думки, уникнення конфронтації, характеризує його як високопрофесійну особистість з унікальним умінням володіти собою. Ми маємо змогу оцінити це вміння завдяки його стратегії «невисловлення», зіставляючи «внутрішнє мовлення» персонажу з тим, що він вимовляє вголос.

Ключові слова: лінгво-комунікативні стратегії, персонажне мовлення, критика, несхвалення, мовна особистість.

Вступ. Це дослідження продовжує тенденцію сучасних мовознавчих досліджень, що виконані в культурно-антропологічному ключі, зосереджуючи увагу на «мові культури», реконструкції мовної свідомості, виявленні культурно-мовних соціальних стереотипів через мову, та використовує запропоновані ними численні та різноманітні стратегії пошуку «людини крізь мову».

Дослідження присвячено вивченню художнього образу персонажу в сучасному англомовному прозовому творі, написаному вже у XXI сторіччі, через аналіз його мовлення, мовленнєвої поведінки у взаємодії з іншими персонажами, зокрема в комунікативних ситуаціях *критики* та *несхвалення*, у лінгво-комунікативному, лінгво-прагматичному та наративному висвітленні.

Застосований у дослідженні комплексний підхід передбачає поєднання лінгво-комунікативних методів аналізу персонажного мовлення з розглядом інших образотворчих засобів у художньому тексті, з’ясування взаємодії між мовою та мисленням, знанням і його втіленням у словесну тканину тексту.

Лінгвістичні дослідження традиційно розширюють можливості аналізу художнього образу, висвітлюючи когнітивні та лінгвостилістичні особливості словесних образів (Л.І. Бєлєхова), тропеїчні засоби вираження словесних образів (О.С. Маріна), їх парадоксальність (О.С. Маріна), синтаксичні засоби створення образів (С.В. Волкова, О.І. Філіпчик), символіку образів (С.В. Волкова, Т.І. Горчак), голографічність образів (О.П. Воробйова). Останнім часом все частіше публікуються дослідження мовленнєвої поведінки персонажів художніх творів (О.М. Образцова).

У контексті нашого дослідження ми застосовуємо основу теорії художнього міфолорного

образу як різновиду образу персонажа, розбудованої С.В. Волковою [Волкова, 2016б, с. 5], і трактуємо *художній образ персонажа* як кумулятивний лінгво-прагматичний, лінгвосеміотичний та наративний, а також лінгвостилістичний конструкт, який відображає тип такої мовної особистості, поведінка і вчинки якої регулюються певними світоглядними позиціями, притаманними представникам певної соціокультури, і якій властиві риси людини сучасності, котра застосовує певні стратегії і тактики своєї поведінки у комунікативних ситуаціях критики та несхвалення.

Актуальність дослідження визначається його відповідністю загальній спрямованості сучасної лінгвістики на вивчення антропоцентричних аспектів мови й мовлення, що відбивається у панівній комунікативно-дискурсивній парадигмі, зокрема в одній із її провідних ланок – комунікативній лінгвістиці художнього тексту.

Робота сприяє встановленню мовних проявів реалізації мовленнєвих актів *критики* та *несхвалення* в англомовному персонажному мовленні, а також визначенню мовних особливостей реалізації стратегій *критики* і *несхвалення* як способу персонажного спілкування та побудові цілісної моделі мовної особистості персонажу.

Матеріалом дослідження слугував текст роману «Кує зозуля» Джоан Роулінг, що написаний під псевдонімом Роберт Галбрайт [Robert Galbraith, 2013], в якому виявлено: 1) висловлення персонажів, за допомогою яких реалізуються мовленнєві акти *критики* і *несхвалення*, 2) елементи авторського тексту, що відображають хід думок персонажу. Суцільна вибірка становить 600 фрагментів реалізації мовленнєвих актів *критики* і *несхвалення* та авторського тексту.

Виклад матеріалу. Спілкування персонажів художнього тексту – це не тільки різноманітні способи обміну інформацією, а й безпосередня емоційна взаємодія між мовцями. Саме через сприйняття вербальних складників мови, «мовленнєвих дій», що персонажі вибирають, зокрема, для висловлення критики або несхвалення, реалізуючи певні комунікативні наміри, у читача формується уявлення про події, характери персонажів, їхні погляди на те чи інше явище. Мовленнєва взаємодія головних та другорядних персонажів складається у загальну картину того, як відбувається спілкування в певних соціальних групах, у певний історичний період, формуючи уявлення про особливості конкретної лінгвокультури, у просторі якої персонажі спілкуються.

Однією з ознак лінгвокультури є притаманні їй принципи лінгвістичної ввічливості, реалізація яких підвищує шанси мовця на ефективну комунікацію, гармонійні міжособистісні відносини з адресатами мовлення та здійснення власних комунікативних намірів [Brown, Levinson 1978]. Якщо принципи лінгвістичної ввічливості є загальними, то мовленнєва поведінка поза їх межами, у потенційно конфронтаційних ситуаціях, якими ми вважаємо ситуації критики та несхвалення, є індивідуальною, характерною для певної мовленнєвої особистості і може бути шляхом для її кращого розуміння. Тому у центр нашої лінгвістичної уваги поставлені комунікативні стратегії, до яких персонажі вдаються у ситуаціях критики та несхвалення.

У роботі ми використовуємо визначення критики та несхвалення, що ґрунтуються на наявних дослідженнях комунікативних стратегій негативної оцінки [Мартинюк 2016, Гулієва 2018]. *Несхвалення* визначається як вербальне та невербальне вираження у конкретному акті комунікації негативної оцінки об'єкта (предмета, людини, її дій або слів, ситуації або події), що не відповідає очікуванням мовця за будь-якими параметрами. *Критика* є висловленням негативної оцінки людини з причини невідповідності її дій або слів загальнокультурним або соціокультурним груповим очікуванням із погляду «здорового глузду» і тим самим імпліцитно спонукає його/її привести поведінку у відповідність з очікуваннями соціуму (якщо критика є очною). Таким чином, на відміну від несхвалення, критика є експліцитною за визначенням, має своїм об'єктом виключно людину або її прояви та має раціональні підстави, якими є уявлення мовця про норми та раціональну поведінку [Гулієва 2018].

Персонажі роману "The Cuckoo's Calling" – моделі, актори, агенти, клерки, поліцейські, діючі та колишні, фінансисти та адвокати, жителі сучасного британського міста – поділяються на дві групи. Основна маса – це ті, за вчинками яких ми маємо можливість спостерігати, висловлення яких ми чуємо як зовнішні спостерігачі, не маючи доступу до їх «внутріш-

нього мовлення». Але є двоє людей – це головні персонажі, приватний детектив Коморан Страйк та його помічниця Робін, очима яких ми бачимо навколишній світ та діючих у ньому осіб, завдяки тому, що автор відкриває для нас хід їхніх думок через їхнє «внутрішнє мовлення».

Персонажне спілкування першої з означених груп забезпечує багатий матеріал для лінгвістичного аналізу та наявно свідчить про те, що у ситуаціях, коли мовці не пов'язані довгостроковими стосунками зі співрозмовником та не турбуються про те, яке враження вони створюють, вони з легкістю дозволяють собі сварити, ображати, критикувати та засуджувати як тих, кому адресовано їхнє мовлення, так і всіх інших. Подібно до того, як лінгвістична ввічливість має свої усталені формулювання, критика та несхвалення також реалізуються низкою комунікативних стратегій, які виявилися найбільш пристосованими для їх висловлення (здебільшого завдяки наявності негативно оцінного компоненту).

Результати дослідження. У ситуаціях несхвалення мовці частіше за все вдаються до таких комунікативних стратегій, серед яких можна виділити імпліцитні та експліцитні. До стратегій експліцитного несхвалення відносимо такі, як:

– Лейблинг/нейминг (використання образливих, емоційно забарвлених

негативно-оцінних найменувань щодо людини)

*The **poor cow** jumped,*
armchair psychologist,
an addict** and a **chronic self-publicist,
*what **a freeloader** Evan was….*

– Атрибуція/ негативна атрибуція

*…a **horrible** person, an addict and a chronic self-publicist; about **the worst** influence on Lula you could imagine.*

*This is a really, really **exploitative** business,….*

*- Have you talked to Lula's mother yet? She's **a bit weird**.*

*- Only her sister, Ursula. She's hired me a couple of times for big parties. **She's awful**.*

- In what way?

*- Just **one of those spoiled** rich women*

– Негативна інтерпретація

*And you know**, Evan was jacking her around again, that last afternoon,….*** (вибір з усього ряду синонімічних одиниць, якими міг би бути визначений вчинок, тієї одиниці, що має негативно оцінний компонент у значенні, e.g. jack around – морочити голову).

*She **chucked** me her mobile …..*

– Знецінення

*Your **so-called** witness was cooked out for her….*

*Sounds like this **so called** detective is turning him down. Good for him.*

***I can't say I was impressed** by your offices.*

– Вживання маркерів негативного ставлення

*At least **that lot**'ll shift once ……*

*Just **one of those** spoiled rich women*

– Пряма незгода

*-They say my sister killed herself. I **don't believe** it.*

-Suicide is a difficult thing to accept …….

*-I don't accept it. **I'll never accept it**.*

*That **doesn't make any sense** at all!*

– Спростування

- Rochelle didn't jump. Nor did Lula Landry.

*- Bollocks, shouted Carver. You're speaking to the two men who proved Landry jumped. We **went through every bit of** fucking **evidence with a fine-toothed fucking comb.***

– Заборона

*Guy!- said Ciara, pouting. - **Don't be** horrible.*

До стратегій імпліцитного висловлення несхвалення можуть бути віднесені такі комунікативні стратегії:

– Псевдопитання / Риторичні питання

*Where's the **bloody** ambulance?*

Do you think I haven't heard it about a hundred fucking times before?

*….I mean, **that's silly – how could it've been**?*

Who'd write a suicide note that far in advance, and then get their face done and go out dancing?

***Why**, Evan, **what** on earth did you put yourself through that **for**?*

– Псевдовибачення

*I'm sure I'll find somebody else to do the job. **Sorry to have troubled** you!*

– Приписування

I found out a bit about you, I ***am not a complete bloody idiot****...* (мовець приписує співрозмовнику думку, якої той, можливо і не мав)

- And you're quite sure you didn't see it?'

- Yes, I'm quite sure,' she said, her colour definitely heightened. 'I was there to do a job, not ***go snooping*** *around her stuff. Is that everything, then?*

– Сигнали завершення розмови

Is that everything, then?

– Натяки

Bryony gave a meaningful little giggle. 'She's got a bit of a rep as a good-time girl, Ciara. I mean, you can't help liking her, ***but****...'*

Висловлення несхвалення у тій чи іншій формі є вербалізацією (або невербальною демонстрацією) негативних емоцій або негативної оцінки об'єктів, ситуацій та подій [Вольф 2002] , така реакція є як природною, так і поширеною. На відміну від несхвалення, критика та її висловлення є більш складним когнітивно-мовленнєвим явищем, адже вимагає зіставлення людей, їхньої поведінки, зокрема, і мовленнєвої, з певними нормами чи уявленнями мовця про норми. Тому ситуації критики умовно можуть бути поділені на два типи, такі як: критика з метою вплинути на поведінку співрозмовника (або на його емоційний стан, наприклад, викликати в нього відчуття провини, а таким чином опосередковано вплинути на поведінку) та критика з метою представити свою негативну оцінку як раціональну та обґрунтовану. Ситуацій критики у персонажному спілкуванні було виявлено значно менше, ніж несхвалення, а серед стратегій її висловлення домінували такі:

– Докори (тим, що зроблено або не зроблено)

*She chucked me her mobile and told me to call her a cab****, without so much as a bloody please or thank you*** *...*

...she ***didn't take the hint*** *about the Cashile bag.* ***I was hoping she'd just give it to me; I mean, she had four****.*

– Звинувачення (з аргументацією)

He was fucking ***obsessed with how she spent her*** *fucking* ***money****, like it was any of his fucking business.* ***Rich people always think*** *everyone else is a fucking freeloader, have you noticed that?* ***Her whole*** *frigging* ***family thought*** *I was gold-digging, and after a bit,' he raised a finger to his temple and made a boring motion, 'it went in, it planted doubts, y'know?*

– Звинувачення (без аргументації)

He's no fucking fool, Somé. He ***used her*** *for his business all the time.* ***Tried to get her cheap and for free****, and she was dumb enough to let him.*

Елементами критичного висловлення персонажів нерідко є комунікативні прийоми, визначені нами вище як стратегії несхвалення, вони разом з іншими лінгвістичними інструментами, такими як тропи, стилістично й емоційно забарвлена лексика, типи аргументації та інші, визначають місце критичного висловлення на шкалі емоційності/раціональності. Більшість критичних висловлень, що належать персонажам роману, виглядають надзвичайно емоційними.

Окремими постатями в цьому мовленнєвому середовищі є головні персонажі роману, Коморан Страйк та його помічниця, чиї комунікативні стратегії радикально відрізняються від узвичаєних.

Коморан Страйк, чоловік, що був на війні (Афганістан, військова поліція), отримав поранення, втратив ногу та був вимушений повернутися до мирного життя, в якому на нього ніхто не чекав, ані сім'я, ані дім, ані мирна професія. Вимушений заробляти гроші, він береться за єдину справу, в якій є професіоналом, за приватний розшук, але так і не може вибратися з постійних боргів. Саме в цей момент його життя ми і знайомимося зі Страйком.

Пряма мова цього персонажу – це безперервна низка питань, які він задає у справах, що розслідує (а він майже не говорить не по справах), вражає таке співвідношення: з більш ніж 2000 висловлень, що належать Страйку, близько 1600 – це запитання (на другому місці – імперативи (накази, інструкції, поради)). Як надзвичайно професійна людина, у взаємодії з людьми він демонструє бездоганну, навіть підкреслену ввічливість: *Do me a favour...., Please, get him*

to call me, I was just wondering …. Іноді ця ввічливість, вочевидь, вимагає особливих зусиль, стикаючись із відкритою агресією, Коморан Страйк, як правило, не відповідає агресією, а намагається всіма засобами уникнути конфронтації:

– *Fucking hell. You're a bloody bastard, aren't you? No fucking wonder, old Jonny's not keen on you.* (Дівчина, до якої Страйк звертається з питаннями);

– *I wasn't trying to upset you. I only want to …. I am only asking*. (Страйк).

Лише в окремих критичних випадках, дуже рідко, коли це потрібно для успіху справи, мовленнєві стратегії Страйка стають жорсткими, і він вдається до:

– Докорів (тим, що не зроблене)

– *If you'd taken Tansy Bestigui seriously, if you'd broken her down and got her to tell you the whole fucking truth, Rochelle Onifade would still be alive* (з апеляцією до наслідків).

– *Don't threaten me, Strike…*

– *I'm not threatening you. I'm thinking about a multiple murderer who's walking around out there planning the next one – but if it's the papers you're worried about, I don't think they're going to go too easy on anyone who clung to the suicide theory once another body surfaced.*

– Наказів та розпоряджень (з апеляцією до можливих наслідків)

Call Deeby Macc, Wardle, before someone else gets killed.

– Звинувачень (з аргументацією)

… averse to anyone witnessing your bit of domestic abuse.

What you did next might seem quite incriminating to a jury….

Таке спілкування не є характерним для Страйка, воно викликано крайньою необхідністю та його рішучім наміром вплинути на поведінку співрозмовника.

Страйк – це людина, що уникає висловлення власних думок, почуттів та настроїв, зазвичай критика та несхвалення залишаються у полі «внутрішнього мовлення» цього персонажу та не висловлюються ним взагалі. Маючи доступ до «внутрішнього мовлення» персонажу, ми маємо змогу оцінити вміння Страйка володіти собою та спостерігати за найбільш характерною для його мовленнєвої поведінки стратегією – стратегією «невисловлення». Щоразу, коли Страйк залишається наодинці із собою, ми чуємо його думки, він згадує, рефлексує, розмірковує:

Through all these mundane acts, he felt as though he was accompanied by the spectre that had haunted him during his months in hospital. It lurked in the corners of his shabby office; he could hear it whispering to him whenever his attention on the task in hand grew slack. It urged him to consider ***how far he had fallen****; his age; his penury; his* ***shattered love life****; his* ***homelessness****. Thirty-five, it whispered, and* ***nothing to show*** *for all your years of graft except* ***a few cardboard boxes*** *and a* ***massive debt****.*

Співвідношення висловленого та невисловленого вражає: ці роздуми займають цілі сторінки роману, та коли вони перериваються, у цьому випадку – телефонним дзвінком сестри, він, як і зазвичай, утримується від висловлення своїх думок:

Strike was less inclined to be honest with her about his present situation than he would have been with many a friend.

'Yeah, ***it's going great****,' he told her, smoking at the open window, watching people drift in and out of the shops below. 'Business has doubled lately.'*

Ось яскравий приклад стратегії «невисловлення»: секретарка розповідає Страйку, що в той час, коли його не було, дзвонила Шарлотта (жінка, що покинула його, розбивши його серце, і думок про яку він не може позбутися – ми знаємо це, бо думки цього персонажу відкриті для нас).

– *She is engaged to Jago Ross.*

Можна тільки уявити собі, який біль спричинила / мала спричинити ця фраза. У відповідь – нічого.

*Then he said with palpable difficulty "****Right. Thanks****."*

Далі ми спостерігаємо за його мовчазними діями: *closed the door – opened it* – говорить до побачення помічниці – ми бачимо, як він йде – *a purposeful tread that* ***didn't deceive her*** (ми читаємо думки помічниці Робін) – він пря-

мує в бар – ми читаємо його думки "*He wanted to drown his impulses, crackling like electric charges, to go and find her, to below, to rampage, to break Jago Ross's jaw"*. І тільки через сторінку тексту, коли Робін знаходить його вже у стані сп'яніння, він починає говорити:

'Jus' celebratin' my fiancéez engagement,' he said, raising his eleventh pint in an unsteady toast. 'She shou' never've left'm. Never,' he said, loudly and clearly, 'have. Left. The Hon'ble. Jago Ross. Who is'n ***outstanding cunt****.'*

Останні слова він вже майже кричить.

Висновки. Персонажне спілкування в романі Джоан Роулінг «Кує зозуля» складається у загальну картину того, як відбувається спілкування у сучасному британському місті в середовищі акторів, моделей, селебриті, бізнесменів, юристів та поліцейських, мовці в якому з легкістю та задоволенням вдаються до різних, часом образливих форм осуду та несхвалення, особливо в ситуаціях, коли вони не пов'язані довгостроковими стосунками зі співрозмовником та не турбуються про те, яке враження вони створюють. Так само, як лінгвістична ввічливість має свої усталені формулювання, осуд та несхвалення також реалізуються низкою комунікативних стратегій, які виявилися найбільш пристосованими для їх висловлення: нейминг, негативна атрибуція, негативна інтерпретація, знецінення, псевдопитання, псевдовибачення та інші. Критика та її висловлення є більш складним когнітивно-мовленнєвим явищем, адже вимагає зіставлення людей, їхньої поведінки, зокрема і мовленнєвої, з певними нормами чи уявленнями мовця про норми. Тому ситуації критики характерні для більш тісних стосунків, в яких мовець намагається вплинути на поведінку співрозмовника або представити свою негативну оцінку як раціональну та аргументовану.

На цьому тлі мовленнєва поведінка головного персонажу характеризує його як високопрофесійну особистість з унікальним вмінням володіти собою. Ми маємо змогу оцінити це вміння завдяки його стратегії «невисловлення», зіставляючи «внутрішнє мовлення» персонажу з тим, що він вимовляє вголос.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бєлєхова Л.І. Словесний образ в американській поезії: лінгвокогнітивний аспект: монографія. Москва : ООО «Звездопад», 2004. 376 с.
2. Бехта І.А. Авторське експериментаторство в англомовній прозі XX століття. Львів: ПАІС, 2013. 265 с.
3. Волкова С.В. Принципи конструювання міфолорного простору англомовних американських художніх прозових текстів. *Когнітивна лінгвістика в міждисциплінарному контексті: теорія і практика.* 2016. С. 43–44.
4. Волкова С.В. Міфолорний простір англомовних американських художніх текстів: когнітивно-семіотичний і наративний аспекти: автореф. дис. … докт. філол. наук. Київ, 2016. 32 с.
5. Воробьёва О.П. Словесная голография в пейзажном дискурсе Вирджинии Вульф: модусы, фракталы, фузии. *Когниция, коммуникация, дискурс: (сб. науч. тр.).* Харьков: ХНУ им. В. Н. Каразина, № 1, 2010. С. 47–74.
6. Вольф Е.М. Функциональная семантика оценки. Москва, 2002. 280 с.
7. Горчак Т.Ю. Архетипні словесні образи-символи в американській поезії XX століття: лінгвокогнітивний аспект. URL: http://bo0k.net/index.php?p=achapter&bid=10503&chapter=1
8. Гулієва Д.О. Комунікативні стратегії негативної оцінки (на матеріалі англомовних ігрових кінофільмів). *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна* : зб. наук. праць, 2018. Вип. 87. С. 92–99.
9. Маріна О.С. Інтердискурсивність у конструюванні парадоксальності в сучасному англомовному поетичному дискурсі. *Наукові записки Національного університету Острозька академія. Серія: Філологічна.* Вип. 64, ч. 2., 2017. С. 20–25.
10. Мартынюк А.П. Когнитивно-коммуникативная лингвистика: в поисках базовых принципов и методик анализа. *Когниция, коммуникация, дискурс* : сб. науч. тр., № 12, 2016. С. 17–35.
11. Образцова О.М. Синтаксичні особливості мовлення персонажа художнього твору: перекладацький аспект. URL:https://www.academia.edu/23465007/
12. Філіпчик О.Й. Синтаксичні засоби створення образу (на матеріалі сучасної американської поезії): автореф. дис. … канд. філол. наук. Одеса, 2000. 32 с.
13. Austin, J.l. (1975). *How to Do Things with Words*. Harvard University Press, 168 p.
14. Brown, P., Levinson, S. (1978). Universals in language usage: politeness phenomena. *Questions and Politeness: Strategies in Social Interaction.* NewYork : Cambridge University Press, pp. 56–289.
15. Levinson, S. (1983). *Pragmatics*. Cambridge: Cambridge University Press, 236 p.

ДЖЕРЕЛІА

1. Robert Galbraith (2013) *The Cuckoo's Calling.* London : Mulholland Books, 464 p.

REFERENCES

1. Byelyekhova, L.I`. (2004) *Slovesniy obraz v amerikanskoy poezii: lingvokognitivnyy aspekt* [Verbal image in American poetry: linguo-cognitive aspect]. Moscow: Zvezdopad.(in Russian)

2. Bekhta, I`.A. (2013) *Avtorsjke eksperymentatorstvo v anghlomovnij prozi KhKh stolittja* [Author's experimentation in English prose works of the 20th century]. L`vi`v: PAIS. (in Ukrainian)

3. Volkova, S.V. (2016) Pryncypy konstrujuvannja mifolornogho prostoru anghlomovnykh amerindiansjkykh khudozhnikh prozovykh tekstiv [Principles of constructing the mythological space of English-speaking Amerindian prose texts]. Proceedings of the *Kohnityvna linhvistyka v mizhdystsyplinarnomu konteksti: teoriya ta praktyka* (Ukraine, Cherkasy, October, 8-10, 2016) (ed. Ye. Gordiyenko), Cherkasy: ChNU, pp. 43–44.

4. Volkova, S.V. (2016) *Mifolornyj prostir anghlomovnykh amerydiansjkykh khudozhnikh tekstiv: koghnityvno-semiotychnyj i naratyvnyj aspekty* [Mythological space English-speaking Amerindian literary prose texts: cognitive, semiotic and narrative aspects] (Doctor's Thesis), Kyiv, Ukraine: ONTU.

5. Vorob`yova, O.P. (2010) Slovesnaya golografiya v peyzazhnom diskurse Virdzhinii Vul'f: modusy, fraktaly, fuzii [Verbal holography in Virginia Woolf's landscape discourse: modus, fractal, merge]. *Cognition, communication, discourse*, 1, pp. 47–74.

6. Vol`f, E.M. (2002) *Funktsional'naya semantika otsenki* [Functional semantics of value judgement]. Moscow: Editorial URSS. (in Russian)

7. Gorchak, T.Yu. (2019) Arkhetypni slovesni obrazy-symvoly v amerykansjkij poeziji KhKh stolittja: linghvokoghnityvnyj aspekt [Archetype verbal symbolic images in American poetry of the 20th century: linguo-cognitive aspect]. Retrieved from: http://bo0k.net/index.php?p=achapter&bid=10503&chapter=1 (Accessed 8.02.2022)

8. Guli`yeva, D.O. (2018) Komunikatyvni strateghiji neghatyvnoji ocinky (na materiali anghlomovnykh ighrovykh kinofiljmiv) [Communicative strategies of a negative perception (on the material of English-speaking feature films)]. *Vi`snik Kharki`vs`kogo naczi`onal`nogo uni`versitetu i`m. V. N. Karazi`na*, pp. 92–99.

9. Mari`na, O.S. (2017) Interdyskursyvnistj u konstrujuvanni paradoksaljnosti v suchasnomu anghlomovnomu poetychnomu dyskursi [Interdicursivity in designing paradoxicality in contemporary English-speaking poetic discourse]. *Naukovi` zapiski Naczi`onal`nogo uni`versitetu Ostroz`ka akademi`ya. Seri`ya: Fi`lologi`chna,* 64 (2), pp. 20–25.

10. Marty`nyuk, A.P. (2016) Kognitivno-kommunikativnaya lingvistika: v poiskakh bazovykh printsipov i metodik analiza [Cognitive and communicative linguistics: in search of basic principles and methods of analyses]. *Kognicziya, kommunikacziya, diskurs, no.*12, pp.17–35.

11. Obrazczova, O.M. (2015) Syntaksychni osoblyvosti movlennja personazha khudozhnjogho tvoru: perekladacjkyj aspekt [Syntactic features of a literary character's speech: translation aspect]. *Academia letters (electronic journal)* Retrieved from: https://www.academia.edu/23465007/ (Accesses 8.02.2020)

12. Fi`li`pchik, O.J. (2000) *Syntaksychni zasoby stvorennja obrazu (na materiali suchasnoji amerykansjkoji poeziji) [Syntactic tools of an image creating (on the material of contemporary American poetry])*. (PhD Thesis), Odessa: ONTU.

13. Austin, J.l. (1975) *How to Do Things with Words*. Cambridge, USA: Harvard University Press.

14. Brown, P., Levinson, S. (1978) Universals in language usage: politeness phenomena. *Questions and Politeness: Strategies in Social Interaction.* NewYork, USA: Cambridge University Press.

15. Levinson, S. (1983) *Pragmatics*. Cambridge, UK: Cambridge University Press.

SOURCES

1. Robert Galbraith (2013) *The Cuckoo's Calling.* London, UK: Mulholland Books.

A. A. KHILKOVSKA
Associate Professor at the Department of Foreign Languages,
Private Higher Education Establishment Kharkiv University of Humanities "People's Ukrainian Academy",
Kharkiv, Ukraine
E-mail: asia.khilkovska@gmail.com
http://orcid.org/0000-0003-0857-6197

LINGUO-COMMUNICATIVE STRATEGIES OF CRITICISM AND DISAPPROVAL IN LITARARY CHARACTERS' SPEECH (ON THE MATERIAL OF THE NOVEL "THE CUCKOO'S CALLING" BY JOAN ROWLING)

The paper deals with speech behaviour of literary characters in the novel by Joan Rowling "The Cuckoo's Calling", and linguo-communicative strategies of criticism and disapproval in their interaction, in particular. The research makes an attempt to remodel the main character's language identity and linguo-cultural social patterns typical of the environment where communication is taking place. The paper contributes to exposing linguistic manifestation of criticism and disapproval in literary characters' verbal communication as well as to building a comprehensive language model of a literary character.

The research carried out shows that similar to politeness strategies, which are phrased in a range of clichés, in the situations of criticism and disapproval, speakers tend to apply a set of linguo-communicative strategies. Among explicit strategies of disapproval, *naming* (or *labeling*), *negative attribution* and *negative interpretation, devaluation, rebuttal, negation* and *prohibition* are the most common ones. The paper also identifies implicit disapproval strategies, such as *pseudo questions*, *pseudo apologies*, *ascribing, hints, end-of-conversation signals.* Situation of criticism prove to be less common in the literary characters' communication, *reproaching* and *accusations* (with or without reasoning) are normally related to the speakers' intention to influence the behaviour of the addressee or to make a critical utterance look more rational and objective.

Speech behaviour of the main character marked by inquiring, refrain from voicing his opinion, avoiding confrontation projects the image of a highly professional person with a unique capacity of self-control, which manifests itself through the strategy of "non-articulation". Readers perceive it through the character's "inner speech".

Key words: linguo-communicative strategies, literary characters' speech, criticism, disapproval, language identity.

УДК 811.111′371′42:82-3″20″
DOI https://doi.org/10.52726/as.humanities/2021.4.18

І. І. ШАЙНЕР
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов для гуманітарних факультетів,
Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна
Електронна пошта: irene1005@i.ua
http://orcid.org/0000-0001-6316-0026

ТЕМАТИЗАЦІЯ ЕМОЦІЙ У СТРУКТУРІ СУЧАСНИХ БРИТАНСЬКИХ ХУДОЖНІХ ПРОЗОВИХ ТЕКСТІВ НА ВІЙСЬКОВУ ТЕМАТИКУ

У статті узагальнено властивості емотивного та лексико-семантичного просторів художнього тексту, визначено основні напрями тематизації емоцій у структурі британських художніх прозових текстів на військову тематику початку XXI століття, описано особливості їхнього функціонування. Значення слова у художньому тексті не лише виражає певну реалію навколишньої дійсності, але й передає різноманітні додаткові відтінки, відображаючи особливості неповторного авторського мислення та світосприйняття. Звісно, насамперед художні тексти з елементами військової тематики характеризуються передачею негативного спектру емоцій та почуттів, що тією чи іншою мірою спричинені війною або військовими діями. Загалом у канві сучасних британських прозових текстів на військову тематику можна виділити такі основні напрями тематизації емоцій, як: використання тематичної лексики, що позначає почуття та переживання людини; лексичні одиниці та структури з особливими емоційно-експресивними відтінками значень; оцінка емоційного стану персонажів (що може надаватися як іншими персонажами, так і самим автором); увиразнення емоційного стану через контекст. Тож у художніх текстах на військову тематику лексико-тематичні одиниці, що вкупі складають емотивний простір художнього тексту, покликані виконувати особливі функції. Чіткі описи психоемоційного стану персонажів, їх експресивне підсилення у тексті наближує читача до художнього світу, робить його співучасником подій, змушує співпереживати разом із героями. Читач стає активним учасником дій та неначе сам потрапляє у моторошну реальність воєнного/повоєнного світу. Автори до найменших деталей змальовують особливості почуттів персонажів, їх смуток, біль і розпач як результат перебігу війни. Все це дає змогу створити максимально реалістичну картину воєнної дійсності, відчути силу та згубність війни.

Ключові слова: семантична структура, тематизація емоцій, емотивний простір, лексико-семантичний простір, лексико-тематичне поле.

Вступ. Цілісність семантичної структури художнього тексту (далі – ХТ) забезпечується тісними зв'язками між її меншими структурними компонентами: денотативним, концептуальним, ментальним, емотивним та лексико-семантичним просторами ХТ. Аналізом семантичної структури ХТ займалися різні дослідники, зокрема фокусуючись на вивченні лексичного змісту семантичного простору ХТ [Бехта; Но; Lyons; Salkie; Simon-Vandenbergen; Toolan]; аналізі емотивності ХТ [Гамзюк; Романова; Но; Hogan; Lakoff; Stockwell]; дослідженні особливостей ХТ на військову тематику [Barlow; Cobley; Piette; Sarma; Smith].

Зазначимо, що з другої половини XX ст. і донині війна залишається популярною темою для художніх творів, зокрема прозового жанру. Події Першої та Другої світових війн, а також нестабільний стан у нинішньому світі привертають увагу сучасних авторів, які на прикладі минулого намагаються донести нам згубність, спустошливість війни та її вплив на людину. Проте недостатньо уваги зосереджено на британських художніх прозових текстах на військову тематику початку XXI століття, зокрема використання лексико-тематичних одиниць на позначення емоційного стану та почуттів людини та їх ролі у канві ХТ. **Мета** цього дослідження – визначення основних напрямів тематизації емоцій та особливостей їх функціонування у структурі сучасних британських прозових текстів на військову тематику (далі – ТВТ).

Аналіз попередніх досліджень. Чимало лінгвістів наголошують, що існування тексту можливе у формах наших інтерпретацій [Black : 25; Gee : 73; Widdowson : 166]. Використання певних лексичних засобів, надання їм емотивно-стилістичного забарвлення чітко зумовлене авторською інтенцією та має на меті

викликати певну ментальну картину в уяві читача [Gee : 71–72].

Емоційна тональність, створена у ХТ, становить основу емотивного простору, під яким ми розуміємо сукупність емотивно навантажених мовних одиниць, що можуть бути виражені у тексті експліцитно або імпліцитно. Y. Ho наголошує на існуванні двох основних типів емоційної реакції читача на ХТ: 'fiction emotions / F-emotions' (тісно пов'язані з емоційними переживаннями персонажів або залученням читача у події художнього світу) та 'artifact-emotions / A-emotions' (відносяться до твору як художнього конструкту, тобто загальний емоційний ефект на читача у процесі читання) [Ho : 195].

Серед емоцій, викликаних літературним твором, значну увагу приділяють емоціям співпереживання персонажам [Hogan : 517; Stockwell : 151], що свідчить про здатність ХТ значною мірою впливати на внутрішній світ та почуття людини. P. Stockwell зауважує поняття емоційних зв'язків із вигаданими героями – дейктична нитка ('deictic braid'), що з'єднує свідомість читача з уявним ментальним світом ХТ. Майстерно створений художній світ здатний змусити читача відчувати весь спектр емоцій щодо персонажів – на рівні з емоціями, які відчуваємо до реальних людей [Stockwell : 151–153]. Різноманіття текстових емотивних змістів є відносно безмежним, проте можна виділити його два типологічні різновиди: 1) емотивні змісти, включені в наративну структуру персонажа; 2) емотивні змісти, включені в наративну структуру автора-наратора. Отже, емоційний зміст є складником семантичної структури ХТ, що здійснює вплив на читача та викликає певні почуття.

На наш погляд, у семантичній структурі художнього тексту доцільно виділяти ще лексико-семантичний простір. Це сукупність лексичних одиниць та структур і того, що вони означають [Шайнер : 1]. З позицій лексико-семантичного підходу, аналіз структури, у якій слово вжите у контексті, є надзвичайно важливим для інтерпретації його значення [Simon-Vandenbergen : 21]. Лексико-семантичному простору характерні три вісі розгортання – семантична, тематична й асоціативна. Тому лексичні одиниці утворюють відповідні мікросистеми – поля, групи, підгрупи [Шайнер : 7–8].

Стилістичні засоби завжди несуть певну додаткову інформацію – або емотивну, або логічну. Стилістична варіативність лексеми веде до вербалізації у тексті оцінних, емотивних, образних компонентів значення. Тому лексико-семантичний простір тісно пов'язаний з емотивним (вплив емотивно навантажених стилістичних засобів на читача).

Результати досліджень. У результаті поетико-інтерпретативного та лексико-семантичного аналізу важко не помітити, що вагоме місце у канві ТВТ відводиться тематизації людських емоцій та переживань. Оскільки емоції є прямим віддзеркаленням дійсності, то центральне у ТВТ лексико-тематичне поле «Людина у воєнному середовищі» [Шайнер : 14] насичене більшою мірою негативними емоціями, спричиненими перебігом війни, такими як страх, злість, смуток, біль, подив. Загалом їх тематизація у ТВТ реалізується у трьох основних напрямах, що схематично наведено на рис. 1.

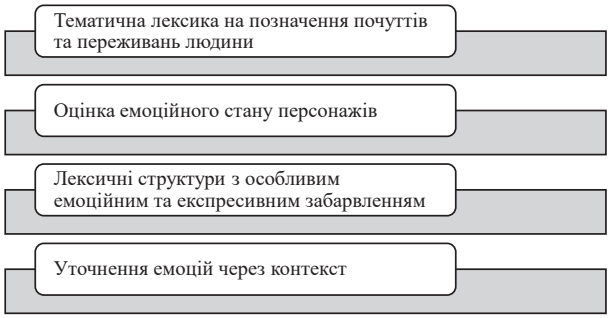

Рис. 1. Основні напрями тематизації емоцій у структурі сучасних британських художніх прозових текстів на військову тематику

Розглянемо кожен із цих напрямів детальніше. **Лексико-тематичне зображення** емоцій та почуттів є прямим і чітко експлікованим у лексико-семантичному просторі ТВТ. Розглянемо кілька прикладів, що виражають почуття персонажів у зв'язку з воєнними подіями: *"Other names, whispered under cover of darkness when I was asleep, seemed to be those of their friends. Heinemann. Leibniz. Schwartz. Laughter when these names were whispered, strange, spiteful laughter with a bright note of guilt and hysteria. They were names I did not recognize, foreign names, and when I asked about them, Cassis and Reine-Claude simply giggled and ran away, arm in arm, toward the orchard"* [Harris : 87];

"He made a friend, a rare thing for him, as the other dockyard workers had him down as something of a loner, but this friend – a young man of his own age named Daniel – seemed to share something of Pieter's loneliness. Even in the heat, Daniel always wore a long-sleeved shirt, when everyone else was bare-chested, and they teased him about it, saying that he was so shy he would never be able to find a girlfriend" [Boyne 2015 : 295].

Оцінка емоційного стану персонажів може даватися свідком подій, іноді й самим автором [Shen : 199–201]. Наприклад: *"The headless, legless body of Lavinia Nesbit herself was hanging from the Millers' picture rail. It was so absurd that a laugh began to boil up inside Ursula. It never broke because something shifted – a beam, or part of the wall – and she was sprinkled with a shower of talcum-like dust. Her heart thumped uncontrollably in her chest. It was sore, a time-delay bomb waiting to go off. For the first time she felt panic. No one was coming to help her. Certainly not the deranged ghost of Mrs Appleyard. She was going to die alone in the cellar of Argyll Road, with nothing but Bubbles and the headless Lavinia Nesbit for company"* [Atkinson : 397]. Як бачимо, номінацію емоцій страху та паніки здійснює всюдисущий автор, який чітко вказує на внутрішній стан героїні.

Крім прямого вираження емоцій тематичною лексикою, ТВТ насичені **конструкціями з емоційно-експресивним забарвленням**, що насамперед зумовлено екстремальними ситуаціями, в яких опиняються люди у воєнний час. Емоційно та експресивно навантажені лексичні структури передають всю важкість війни для внутрішнього стану людини, глибокі переживання героїв: *"He speaks with such anger, such a tangled mixture of dread and fear and hostility, that I want nothing more than to reach out and comfort him, and so I do. A moment later, his head is buried in his hands and I realize that he is weeping. I stare, unsure what to do, and he looks up, guarding one side of his face with the flat of his hand so I cannot see how upset he is. "Don't," he says, between gulps. "Go back to the barracks, Tristan. Please." "Will," I say, reaching forward. "It's all right. I don't mind. We all feel it. We're all lost.""But, damn it," he says, turning his face to mine, swallowing as he takes me in. "Jesus Christ, Tristan, what's going to happen to us out there? I'm scared shitless, honest I am""* [Boyne 2011 : 164]. Експресивні конструкції допомагають якнайточніше передати читачеві внутрішній стан тривоги та паніки юнаків, які відправляються на фронт. Загалом це – відмінний засіб, що сприяє створенню напруженого емоційного фону оповіді.

У наступному уривку емоційний стан героїні виражений **контекстно**, проте лексичними одиницями, що стосуються сфери емоцій та додатково вказують на почуття людини: *"The electricity went off and she fumbled for the candle on the mantelpiece. Could it get any worse? Ursula took the candle and the whisky bottle to bed, climbed under the covers still in her coat. She was so tired. The flame on the little Radiant fire quivered alarmingly. Would it be so very bad? To cease upon the midnight with no pain. There were worse ways. Auschwitz, Treblinka. Teddy's Halifax going down in flames. The only way to stop the tears was to keep drinking the whisky. Good old Pammy. The flame on the Radiant flickered and died. The pilot light too. She wondered when the gas would come back on. If the smell would wake her, if she would get up and relight it. She hadn't expected to die like a fox frozen in its den. Pammy would see the postcard, know that she'd been appreciated. Ursula closed her eyes. She felt as though she had been awake for a hundred years and more. She really was so very, very tired"* [Atkinson : 154]. Описи похмурої квартири, меланхолійні роздуми, втома, бажання заснути і більше не прокинутись – все це вказує на стан глибокої депресії та відчаю Урсули. Уточнення емоцій героїні відбувається через контекст і витлумачується через вплив затяжної війни на психіку людини.

Часто у ТВТ емоційний стан увиразнюється саме контекстом і прочитується лише поміж рядків: *"And what about those old men – eighty, ninety, some of them – locked away for war crimes? Blind old men, sick old men sweetened by dementia, their faces slack and uncomprehending. Impossible to believe that they might once have been young. Impossible to imagine bloody dreams inside those fragile, forgetful skulls. Smash the vessel, the essence evades you. The crime takes on a life – a justification – of its own"* [Harris : 36]. У цьому фрагменті використані лексичні структури слугують засобом непрямого вираження внутрішнього стану героїні. Її емоційний стан спусто-

шеності та самотності, зумовлений далекими воєнними подіями, окреслюється лише через контекст. Під час тематизації емоцій у цьому разі необхідне розуміння не лише ситуативного контексту, але й контексту всього твору. Адже, описуючи на початку роману людей, покараних за злочини у воєнний період, Фрамбуаз робить вступ до своєї історії – історії далекого минулого, тягар якої вона несе впродовж цілого життя та з якою пов'язаний її загальний внутрішній стан.

Висновки. Тематизації емоцій належить особливе місце у канві сучасних британських прозових текстів на військову тематику, а вивчення її особливостей відкриває нові перспективи для глибшого аналізу семантичної структури художніх текстів. У проаналізованих текстах простежується детальне використання тематичної лексики на позначення фізичного та внутрішнього стану людини у воєнний або повоєнний період. Особливе місце належить тематизації емоцій у зв'язку з перебігом війни, що дає змогу автору максимально реалістично відобразити складний вир емоцій та почуттів, особливості переживання людиною складних подій моторошної воєнної дійсності. Отже, аналіз домінантного у ТВТ лексико-тематичного поля «Людина у воєнному середовищі» та його складників доводить антропологічне спрямування британських ТВТ сучасності. Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо в детальнішому аналізі лексико-тематичного компонента семантичної структури ХТ, особливостей розвитку емотивного значення у ХТ сучасності, дослідженні властивостей інших лексико-семантичних та лексико-тематичних мікросистем у текстах сучасної британської літератури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бехта І.А. Дискурс наратора в англомовній прозі: монографія. Київ: Грамота, 2004. 304 с.
2. Гамзюк М.В. Емотивний компонент значення у процесі створення фразеологічних одиниць (на матеріалі німецької мови): монографія. Київ: Вид. центр КНЛУ, 2000. 256 с.
3. Романова Н.В. Емотивна лексика у мові «творів про техніку» Бернгарда Келлерманна. *Літературний процес: методологія, імена, тенденції.* 2013. № 2. С. 26–32.
4. Шайнер І.І. Лексико-семантичний простір британських художніх прозових текстів на військову тематику: прагмастилістичний аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук: спец. 10.02.04 «германські мови». Херсон, 2019. 20 с.
5. Atkinson K. Life After Life: ebook. 2016. 776 p.
6. Barlow A. The Great War in British Literature: Cambridge Contexts in Literature. Cambridge, 2000. 130 p.
7. Bergonzi B. Wartime and Aftermath: English Literature and the Background 1939–60. Oxford, 1993. 230 p.
8. Black E. Pragmatic Stylistics. Edinburgh, 2006. 166 p.
9. Boyne J. The Absolutist: ebook. 2011. 497 p.
10. Boyne J. The Boy at the Top of the Mountain: ebook. 2015. 309 p.
11. Cobley E. Postmodernist War Fiction: Findley's The Wars. *Canadian Literature*. 1995. № 147. P. 98–124.
12. Gee J.P. How to Do Discourse Analysis. New York, 2010. 206 p.
13. Harris J. Five Quarters of the Orange: ebook. 2001. 522 p.
14. Ho Y. Corpus Stylistics in Principles and Practice. London, 2011. 254 p.
15. Hogan P.C. Stylistics, Emotion and Neuroscience. *The Routledge Handbook of Stylistics* / ed. by M. Burke. London; New York: Routledge, 2014. P. 516–530.
16. Lakoff G. The Contemporary Theory of Metaphor: Metaphor and Thought. Cambridge, 1993. 245 p.
17. Lyons J. *Semantics (1).* Cambridge: Cambridge University Press. 1997. 371p.
18. Piette A. Imagination at War: British Fiction and Poetry, 1939–1945. London: Papermac, 1995. 352 p.
19. Salkie R. Text and Discourse Analysis. London: Routledge, 2001. 115 p.
20. Sarma G. The War Novel: Hemingway and After: thesis for the degree of PhD. Shillong, 2001. 223 p.
21. Shen D. Stylistics and Narratology. *The Routledge Handbook of Stylistics* / ed. by M. Burke. London; New York: Routledge, 2014. P. 191–205.
22. Simon-Vandenbergen A.-M., Aijmer K. The Semantic Field of Modal Certainty: A Corpus-Based Study of English Adverbs. Berlin, 2008. 405 p.
23. Smith A.K. The Second Battlefield: Women, Modernism and the First World War. Manchester, 2000. 214 p.
24. Stockwell P. The Texture of Authorial Intention. *World Building: Discourse in the mind* / ed. by G. Gavins, E. Lahey. London, 2016. P. 147–163.
25. Toolan M. Language in Literature: An Introduction to Stylistics. New York, 2013. 250 p.
26. Widdowson H.G. Text, Context, Pretext. Blackwell, 2004. 185 p.

REFERENCES

1. Bekhta I.A. (2004). *Dyskurs naratora v anghlomovnij prozi* [The narrator's discourse in the English prose texts]: monography. Kyiv: Ghramota. (in Ukrainian)
2. Ghamzjuk M.V. (2000). *Emotyvnyj komponent znachennja u procesi stvorennja frazeologhichnykh odynycj (na materiali nimecjkoji movy)* [The emotive component of meaning in the process of phraseological units composing (on the material of the German language)]: monography. Kyiv: KNLU. (in Ukrainian)
3. Romanova N.V. (2013). Emotyvna leksyka u movi "tvoriv pro tekhniku" Berngharda Kellermanna [Emotive vocabulary in the language of the "texts about technology" by Bernhard Kellermann]. *Literary process: methodology, names, tendencies,* no. 2, pp. 26–32.
4. Shajner I.I. (2019). *Leksyko-semantychnyj prostir brytansjkykh khudozhnikh prozovykh tekstiv na vijsjkovu tematyku: praghmastylistychnyj aspekt* [Lexical-semantic space of the British military fiction texts: pragma-stylistic aspect] (PhD Thesis Abstract), Kherson.
5. Atkinson K. (2013). *Life after life*. London: Random House.
6. Barlow A. (2000). *The Great War in British literature: Cambridge contexts in literature*. Cambridge: Cambridge University Press.
7. Bergonzi B. (1993). *Wartime and aftermath: English literature and the background 1939–60*. Oxford: Oxford University Press.
8. Black E. (2006). *Pragmatic stylistics*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
9. Boyne J. (2011). *The absolutist*. New York: Doubleday.
10. Boyne J. (2015). *The boy at the top of the mountain*. New York: Doubleday.
11. Cobley E. (1995). Postmodernist war fiction: Findley's The Wars. *Canadian Literature*, no. 147, pp. 98–124.
12. Gee J.P. (2010). *How to do discourse analysis*. New York and London: Routledge.
13. Harris J. (2002). *Five quarters of the orange*. London: Black Swan.
14. Ho Y. (2011). *Corpus stylistics in principles and practice: A stylistic exploration of John Fowles' The Magus*. London and New York: Continuum.
15. Hogan P.C. (2014). Stylistics, emotion and neuroscience. *The Routledge handbook of stylistics* (M. Burke ed.). London; New York: Routledge, pp. 516–530.
16. Lakoff G. (1993). *The contemporary theory of metaphor: Metaphor and thought*. Cambridge: Cambridge University Press.
17. Lyons J. (1997). *Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press, vol. 1.
18. Piette A. (1995). *Imagination at war: British fiction and poetry, 1939–1945*. London: Papermac.
19. Salkie R. (2001). *Text and discourse analysis*. London: Routledge.
20. Sarma G. (2001). *The war novel: Hemingway and after* (PhD Thesis), Shillong: North-Eastern Hill University.
21. Shen D. (2014). Stylistics and narratology. *The Routledge handbook of stylistics* (M. Burke ed.). London; New York: Routledge, pp. 191–205.
22. Simon-Vandenbergen A.-M., Aijmer K. (2008). *The semantic field of modal certainty: a corpus-based study of English adverbs*. Berlin; New York: Mouton de Gruyter.
23. Smith A.K. (2000). The second battlefield: Women, modernism and the First World War. Manchester: Manchester University Press.
24. Stockwell P. (2016). The texture of authorial intention. *World building: Discourse in the mind* (G. Gavins, E. Lahey ed.). London: Bloomsbury Academic, pp. 147–163.
25. Toolan M. (2013). *Language in literature: an introduction to stylistics*. New York: Routledge.
26. Widdowson H. G. (2004). *Text, context, pretext*. Oxford: Blackwell.

I. I. SHAINER
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department of Foreign Languages for the Humanities,
Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine
E-mail: irene1005@i.ua
http://orcid.org/0000-0001-6316-0026

THEMATIZATION OF EMOTIONS IN THE STRUCTURE OF THE CONTEMPORARY BRITISH MILITARY FICTION TEXTS

In this article the main peculiarities of the emotive and lexical-semantic spaces of the literary text are generalized, the main directions of the thematization of emotions in the structure of the British military fiction texts of the beginning of the 21st century are identified, the ways of their functioning are briefly described. The meaning of a word in a literary text does not simply express a certain realia of the world, it renders various additional shades reflecting the peculiarities of the original author's thought and world perception as well.

Certainly, first of all the fiction texts with the elements of military themes are characterized by rendering of the negative range of emotions and feelings, which to a bigger or less extent are caused by the war and military actions. In general the following dominant directions of the thematization of emotions can be outlined in the structure of the contemporary British military fiction texts: the use of the thematic vocabulary signifying feelings and emotional experience of a person; lexical units and combinations with a special emotional-expressive shades of meaning; evaluation of the emotional state of the characters (which can be expressed either by other characters or by the author him- / herself); identifying of the emotional state through the context.

Thus, the lexical-thematic units which altogether compose the emotive space of the literary text are supposed to serve special functions in the military fiction texts. Precise descriptions of the psychological and emotional state of the characters, their expressive reinforcing in the texts makes the reader closer to the fictitious world, helps him / her feel as a participant of the events and experience the same things the characters do. The reader takes an active part in the actions and feels as if he / she is immersed in the scary reality of the war / post-war world. The authors depict the feelings of the characters to the tiniest details – their sorrow, pain and frustration as the result of the military actions. All this enables creating of the maximally realistic picture of the war reality, rendering the power and perniciousness of the war.

Key words: semantic structure, thematization of emotions, emotive space, lexical-semantic space, lexical-thematic field.

ПРИКЛАДНА ЛІНГВІСТИКА

УДК 81’0’23:1
DOI https://doi.org/10.52726/as.humanities/2021.4.19

О. Л. ЛАВРИНЕНКО
кандидат психологічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземних мов природничо-математичних спеціальностей,
Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна
Електронна пошта: glavr@ukr.net
http://orcid.org/0000-0003-4454-7393

О. Я. БОВДА
асистент кафедри іноземних мов природничо-математичних спеціальностей,
Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна
Електронна пошта: kafprims@gmail.com
http://orcid.org/0000-0001-7280-1147

М. Я. ДУБЧУК
асистент кафедри іноземних мов природничо-математичних спеціальностей,
Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, Україна
Електронна пошта: miradubchuk@gmail.com
http://orcid.org/0000-0001-8591-9478

ПСИХОЛІНГВІСТИЧНІ ТЕОРІЇ ПОХОДЖЕННЯ МОВИ У ПОСТМОДЕРНІСТСЬКІЙ ПАРАДИГМІ

Робота являє собою комбіноване дослідження теорій походження мови. У теоретичній частині статті пропонується історичний огляд філософських мовних концепцій та теоретичний аналіз класичних і сучасних актуальних теорій походження мови, таких як: концепція «реалізму – номіналізму» Платона; сенсуалістичні та раціоналістичні погляди на генезу мови філософів епохи Відродження; мовні концепції філософів – представників другого покоління герменевтики на чолі з М. Гайдегером; погляди на природу мови науковців, що представляли другу когнітивну революцію, на чолі з Р. Харре; еволюційно-діяльнісна концепція виникнення мови, розроблена такими науковцями, як Л.С. Виготський, О.М. Леонтьев, О.Р. Лурія; звуконаслідувальна теорія походження мови, вперше представлена Сюзан Блекмор. Окреслено сильні та слабкі сторони кожної із перерахованих вище теорій.

У практичній частині роботи авторами проведено експериментально-емпіричне дослідження явища синестезії як однієї із рушійних сил розвитку мови в історіогенезі відповідно до звуконаслідувальної теорії походження мови. Представлено фізіологічну природу явища синестезії та етимологічне походження самого терміна. Експериментально перевірено факт наявності синестезії в літерному матеріалі української мови. Досліджено ступінь та характер впливу згаданого явища на розвиток здібностей до вивчення рідної мови та іноземної мови у досліджуваних.

Встановлено, що синестезія є об’єктивною реалією, яка активно проявляється в тому числі і у носіїв української мови. Носії української мови під час номінування нових об’єктів теж показали тенденцію до використання літер, які зіставляються з деякими фізичними властивостями цих об’єктів. Водночас згадане явище позитивно впливає на засвоєння індивідуумом іноземної мови і майже не впливає на знання рідної мови.

Ключові слова: мовне походження, теоретична концепція, людська діяльність, симпрактичні фактори, звуконаслідування, синестезія, диференційний аналіз.

Постановка проблеми та її значення. Людська мова, її особливості та генеза були і залишаються однією із сакральних таємниць для нашої цивілізації. Окреслена проблематика цікавила вчених ще задовго до виділення мовознавства в окрему науку. Початок дослідження феномену людської мови заклали ще філософи часів античності. Вибраний вектор був продовжений філософами епохи Відродження та Нового часу. У XIX столітті до описаної нау-

кової парадигми долучилися мовознавці, педагоги та психологи. Ще здавна люди розуміли, що функціонування будь-якої мови неможливе без наявності значної кількості узагальнених уявлень та понять, поділених семантичними полями на більш дрібні елементи змісту, якими обов'язково повинен володіти носій мови для того, щобb бути здатним користуватися мовою у спілкуванні з іншими людьми. Звідки і у який спосіб виникає в людському розумі така розгалужена система узагальнених понять, яка знаходить свою реалізацію в мовній діяльності, було і залишається предметом наукових дискусій. Важливо зазначити, що детальні дослідження мовної генези не лише мають теоретичну наукову цінність із ретроспективним оглядом в історіогенезі, але й дають змогу вдосконалювати методи і прийоми викладання рідної та іноземної мов дітям і дорослим, прогнозувати подальший перебіг розвитку мов світу з метою більш ефективної міжнародної комунікації, виробити більш дієву взаємодію між наочно-образним та словесно-логічним мисленням в осіб із мовними афазіями. Таким чином формулюється актуальність й наукова цінність досліджень зазначеної сфери.

Водночас основною метою цього дослідження є здійснення теоретичного аналізу актуальних теорій походження мови та проведення експериментального дослідження важливого аспекту звуконаслідувальної теорії походження мови. Окреслена проблематика мотивувала авторів до виконання у роботі таких завдань: здійснити історичний огляд мовної проблематики у філософії; описати найперспективніші теорії походження мови XX століття, акцентуючи увагу на звуконаслідувальній; здійснити експериментальне пілотажне дослідження феномену синестезії на літерному матеріалі української мови; емпіричним шляхом встановити, яким чином згадане явище впливає на рівень володіння рідною та іноземною мовами.

Аналіз попередніх досліджень описаної тематики. Вчені, лінгвісти та філософи досліджують проблему походження людської мови вже впродовж багатьох століть. Однак нині жодна із численних запропонованих теорій не здатна пояснити унікальне явище людської мови повністю без усяких доповнень чи застережень.

Полеміка навколо цієї проблематики ще більше загострилася після опублікування Ч. Дарвіном своєї головної праці «Походження видів». Це призвело до того, що у багатьох наукових колах була тимчасово заборонена полеміка стосовно окреслених проблем: лінгвісти, філософи та біологи XIX століття розуміли, що надлишок спекулятивних домислів створить підґрунтя для нових нескінчених суперечок.

У середині XX століття науково-філософське протистояння між ідеалістичним та матеріалістичним світоглядами стало менш антагоністичним та більш конструктивним, що у зазначеній проблематиці дало змогу лінгвістам та психологам розробити декілька нових перспективних теорій походження мови. Цікавою спробою звести ідеалістичний та матеріалістичний погляди на утворення людської мови до певного консенсусу є наукова праця Б.Г. Ананьєва [Ананьев 1980], який підходив до цієї теми із психологічних позицій. Не менш істотний внесок у дослідження мовної генези зробив О.Р. Лурія у своїй роботі «Мова та свідомість» [Лурія 1979], де він дивився на мовну генезу крізь призму людської свідомості та акцентував увагу на відмінностях між повноцінною мовою людини та квазімовою високорозвинутих тварин. О.М. Леонтьєв у праці «Виникнення та первинний розвиток мови» [Леонтьев 1973] представив історико-географічну класифікацію мов світу, в якій особливості кожної із мов пов'язує з соціальними умовами її розвитку. Вітчизняний психолінгвіст Л.В. Засєкіна [Засєкіна 2008: 8-13] пов'язує виникнення і розвиток будь-якої людської мови з виникненням та розвитком свідомості як вищою формою відображення навколишньої дійсності. Певною мірою згадану тематику описано та проаналізовано і в авторській монографії [Лавриненко 2019].

Виклад основного матеріалу дослідження. Ще стародавній філософ Платон вважав, що, окрім матеріального світу речей, існує загальний світ ідей, який є первинним щодо всіх матеріальних речей. «Ідеї стають джерелом буття речей, ідеальним зразком, споглядаючи який, Деміург створює світ чуттєвих речей. Світ ідей виступає як ідеальний світ, стає метою земного буття… З'ясування структури ідеального світу дозволяє зрозуміти походження і структуру чуттєвого сприйняття фізичного космосу»

[Балашов 2001:14]. Відповідно до концепції Платона, ідеї існують не лише в людському розумі, але й об'єктивно, у своєму первинному світі. Людина, будучи наділена розумом від Творця, здатна відчувати складові частини світу ідей і оперувати ними у вигляді понять з допомогою мови. Водночас, маючи і фізичне тіло, людина здатна відчувати об'єкти матеріального світу.

Концепція всесвіту Платона знайшла в часи Середньовіччя чимало прихильників, таких як: Ансельм Кентерберійський, Порфирій, яких називали «реалістами». Реалісти намагалися доповнити і по-новому осмислити зазначену концепцію. В аналогічний період історії знайшлося і багато противників такої концепції, таких як Вільям Оккам, Іоанн Росцелін, які називали себе «номіналістами» і віднайшли чимало аргументів, щоб заперечити її. З позицій «номіналізму» поняття є лише назвами речей і існують лише в мовній формі у людському розумі. З позицій «номіналістичного» світогляду мова розглядалася як єдина форма існування універсалій, тому без неї неможлива діяльність розуму. Згідно з цією концепцією, людина через органи відчуття отримує відомості про властивості матеріальних об'єктів, які потім перероблюються й осмислюються людським розумом, після чого кожен предмет отримує свою «універсалію» у формі слова. Однак номіналісти довгий час не могли докладно пояснити, як відбувається цей процес, у якому об'єкти реального світу отримують свої відповідні поняття в людському розумі.

У період Відродження філософська полеміка стосовно виникнення слів як фундаментальних складників мови велася в дещо іншій площині – це було протиставлення між сенсуалістичною та раціоналістичною концепціями. Сенсуалісти доводили, що будь-яке знання або поняття не може виникнути в людському розумі, оминувши органи відчуття. Тому будь-яке знання може виникнути лише з досвіду особистості (Френсіс Бекон, Джон Локк). Раціоналісти намагалися довести існування знання в розумі, що передує досвіду, – так званих «апріорних вічних істин», які є самоочевидними для розуму і не потребують доказів. Яскравими представниками раціоналізму в XVII столітті були Рене Декарт, Бенедикт. Такий спосіб перевірки тих або інших положень досі широко використовується в математиці і лежить в основі аксіоматичного знання.

Інший відомий філософ – Томас Гоббс – намагався уникнути крайностей. Услід за сенсуалістами він віддавав належне почуттям у пізнанні, однак не був таким категоричним стосовно джерел виникнення понять у людському розумі. Стосовно важливості виникнення мови як необхідної умови розвитку людства він писав: «Винахід книгодрукування – справа хоч і дотепна, але порівняно з винаходом письма значення його не вельми велике… Але найдостойнішим і найкориснішим з усіх винаходів був винахід мови, яка складається з імен або назв та їх зв'язку» [Гоббс: 83–84]. Окремо Томас Гоббс підкреслював: «Загальне використання мови полягає в тому, щоб перевести нашу мислену мову (discource) в словесну або зв'язок (train) наших думок – у зв'язок слів, що має подвійну зручність…» [Гоббс: 84–85].

Серед великого різноманіття більш сучасних філософських течій особливе значення мові надається в концепціях філософів – представників другого покоління герменевтики, найбільш відомим серед яких був Мартін Гайдеггер. Власні міркування щодо ступеня значущості мови для людства він виклав у праці «Шлях до мови», в якій він зазначав: «Ми як раз ті істоти, які наділені даром мовлення і у яких вже є мова. Більше того, дар мовлення є не якоюсь однією із людських здібностей разом із багатьма іншими. Дар мовлення відрізняє людину, роблячи її людиною. Цією рисою наповнена вся сутність людини. Людина не була б людиною, якби їй було б відмовлено у тому, щоб говорити – безперервно, всеохоплююче, про все… Оскільки забезпечує все це мова, сутність людини перебуває в мові» [Гайдеггер 1993: 259].

У другій половині XX століття важливого значення набуває так звана друга когнітивна революція – дискурсивна революція, представлена Р. Харре. Саме ця революція піднесла мову на рівень, на якому вона ніколи не знаходилася досі. Новим центральним поняттям стає дискурс, який у широкому розумінні є будь-якою символічно опосередкованою взаємодією і представляє текст (знаковий), занурений у життя. Р. Харре сформулював основні принципи нової когнітивної революції таким

чином: відмова від когнітивного казуалізму, інтерсуб'єктивність психіки, залежність психіки від мови, ототожнення думки та мовної практики [Харре 1996].

У вітчизняній науці найбільш детально обґрунтовано та експериментально підтверджено еволюційну теорію походження мови такими науковцями, як Л.С. Виготський, О.М. Леонтьєв, О.О. Леонтьєв та О.Р. Лурія. Зазначені вчені розглядали у своїх дослідженнях феномен виникнення мови як в історіогенезі, так і в онтогенезі і наголошували на паралельності перебігу процесів розвитку мови та прогресу людської діяльності. О.Р. Лурія, Л.С. Виготський та О.О. Леонтьєв [Виготський; Лурія; Леонтьєв 2007] у своїх роботах припускають, що на самому початку історії людства мова людини мало чим відрізнялася від «квазімови», якою досі користуються деякі високорозвинуті тварини: така первинна мова здатна передавати лише емоційні стани, але непридатна до обміну складною інформацією безвідносно до біологічних потреб її носіїв. Однак перехід від пристосувальної діяльності, характерної для тварин, до специфічної виробничої та трудової діяльності, на яку спромоглася лише людина, підштовхнув до розвитку і її мову. Людина почала створювати знаряддя праці, які принципово змінили її відносини з навколишнім середовищем. Знаряддя праці стали суспільним предметом, продуктом суспільної практики та суспільного трудового досвіду. Необхідність узгодження між діями різних людей у процесі спільної трудової діяльності за подальшого культурно-історичного розвитку людства, вдосконалення матеріального виробництва та виникнення духовної сфери життя призвела до того, що сучасна мова людини стала складною системою синтаксичних кодів, яких достатньо для формулювання будь-якого відстороненого відношення, будь-якої думки, за допомогою мови стало можливим змалювати будь-яку реальну чи уявну ситуацію.

У другій половині XX століття Сюзан Блекмор у своїй роботі «Машина мемів» висунула звуконаслідувальну теорію виникнення мови, яка знайшла у наукових колах чимало прихильників. Відповідно до цієї теорії людині вдалося створити мову завдяки її здатності до звуконаслідування. Подальші дослідження дали змогу встановити, що під час споглядання людиною та людиноподібною мавпою за іншими істотами у корі мозку виникає специфічний нервовий імпульс, який стимулює їх до наслідування. Однак, як і більшість молодих теорій, звуконаслідувальна теорія має низку слабких місць, одним із яких є нездатність пояснити факт схильності до звуконаслідування деяких видів птахів або джерело виникнення складного мовного синтаксису.

Виділення М.І. Жинкіним у результаті проведення низки експериментів універсального предметно-схемного коду як первинного коду людського мислення [Жинкін 2007] і продовження цього напряму у дослідженнях А.П. Журавльова та О.І. Краснікової дало змогу побудувати синестезійну теорію, яка доповнює звуконаслідувальну теорію походження мови. Засновники цієї теорії пропонують переглянути застарілу тезу фоносемантики про те, що звуки людської мови без поділу на фонеми нездатні самостійно нести семантичне навантаження. Практичні дослідження, проведені В.В. Красних та А.П. Журавльовим, довели хибність вищенаведеної тези [Красних: 31-39]. Під час описаних практичних досліджень вдалося з'ясувати, що якості, якими люди схильні наділяти різноманітні фізичні об'єкти або живих істот, подекуди залежать від їх назв та зіставляються з властивостями звуків, з яких ці назви складаються.

Досліди відомого нейропсихолога О.Р. Лурії також підтвердили цей феномен, який він визначив терміном «синестезія» і пояснював його таким чином: «психофізіологічний механізм такого роду відчуттів, зафіксованих у мові, полягає в тому, що нервові імпульси, які йдуть від рецепторів людини (органів чуття) в підкорковій зоні мозку, індукують (збуджують) один одного, тому що нейропровідні шляхи розташовуються близько» [Лурія: 36]. Внаслідок зазначених вище та деяких інших робіт у лінгвістиці виникла альтернативна ідея про наявність певного нейро-асоціативного зв'язку між звуками мови та когнітивно орієнтованими образами навколишнього світу. Така концепція йде паралельно з гіпотезами, сформульованими у звуконаслідувальній теорії походження мови та теорії мемів.

Цікаво, що перші аргументи для спростування Соссюрівської концепції були

викладені не у роботах лінгвістів нового покоління, а у визнаних корифеїв психології та філології. Так, наприклад, видатний вчений першої половини ХХ століття Л.С. Виготський у другому томі своїх наукових праць описує декілька явищ розвитку мовних здібностей в онтогенезі, які опосередковано спростовують поширену на той час теорію [Виготський: 32-56]. Одним із найперших практичних досліджень окресленої тематики можна вважати дослідження А.П. Журавльова, у якому він запропонував респондентам у кількості двісті чоловік оцінити літери російської мови за кольором, вагою, формою, гучністю та уявним розміром. Отримані результати виявилися дещо несподіваними навіть для самого дослідника: одностайність думок великої групи досліджуваних стосовно окремих асоціативних якостей звуків у середньому становила близько 72%, а у окремих випадках досягала 95% [Красних: 38-40].

Згадані практичні дослідження дають підстави сформулювати перше припущення практичної частини цієї праці про те, що назви, якими люди часто схильні наділяли різноманітні фізичні об'єкти, подекуди залежать від їх фізичних властивостей та певною мірою зіставляються з асоціативними властивостями звуків, з яких ці назви складаються. Другою гіпотезою дослідження буде слугувати припущення, що рівень функціонального вираження феномену синестезії може мати певний вплив на розвиток мовних здібностей людини як для рідної мови, так і для іноземної мови.

Перевірка сфомульованих вище гіпотез на достовірність була здійснена в три етапи: перший етап передбачав перевірку твердження про зв'язок між звуковим відображенням літер української мови та кольоровими та ваговими асоціаціями шляхом анкетування відібраної групи досліджуваних; другий етап передбачав проведення самостійного номінування зазначеними респондентами декількох образів фантастичних тварин із наступним літерним аналізом отриманих результатів та їх теоретичним обґрунтуванням; третій етап передбачав умовний поділ респондентів на групу із сильним вираженням ефекту синестезії та на групу з її слабким вираженням із подальшим диференційним аналізом мовних здібностей в обох групах досліджуваних.

Емпіричний матеріал для виконання поставлених завдань накопичувався шляхом анкетування та тестування студентів-магістрів п'ятого року навчання ВНУ ім. Лесі Українки таких спеціальностей, як: «Практична психологія», «Готельний бізнес», «Прикладна фізика», «Математика», «Фінанси і Кредит», «Облік і аудит», «Фізична терапія» у загальній кількості 82 людини. Описаний вибір респондентів був зумовлений необхідністю наявності у респондентів рівня загальних знань вище середнього, щоб уникнути асоціацій, зумовлених поганими енциклопедичними знаннями. Для асоціативної оцінки студентам пропонувалися найуживаніші літери української мови. Водночас у дослідженні не розглядалися літери, що вживаються дуже рідко (Ї, Й тощо). Відповідно до розрахунків коефіцієнта достатнього значення Колмогорова-Смирнова для такої групи респондентів ознаку можна вважати визначеною, якщо її підтвердили не менше 46% анкетованих (за умови, що інші асоціативні варіанти поступаються кількістю у рази) . Узагальнені результати анкетування на основі української мови відображено у Таблиці 1.

На другому етапі анкетування усім досліджуваним було запропоновано для оцінки 20 скомбінованих зображень неіснуючих тварин, які було сконструйовано з допомогою редактора істот комп'ютерної програми *«Spore»*. Потім із цих 20 образів дослідником було відібрано лише 4, які були оцінені респондентами найбільш одностайно. Далі учасникам експерименту було запропоновано вигадати назви для цих чотирьох скомпільованих образів. Відібрані фантастичні об'єкти було наділено респондентами такими якостями: Об'єкт 1 – (малий, добрий); Об'єкт 2 – (великий, нейтральний); Об'єкт 3 – (великий, хижий); Об'єкт 4 – (малий, хижий).

Результати запропонованих респондентами назв були введені у чотиришпальтову таблицю програми Microsoft Excell з метою виявлення статистично найпоширеніших літер для кожного із оцінюваних об'єктів. Результати другого етапу експериментального дослідження відображено у таблиці 2. Порівняльний аналіз для голосних та приголосних літер було проведено окремо, беручи до уваги їх різну кількість в алфавіті української мови, внаслідок чого

Таблиця 1

Перелік статистично значущих синестезійних зв'язків між літерами української мови та чуттєвими образами фізичного світу

Літери українського алфавіту	**А**	**О**	**І**	**И**	**Е**	**У**	**В**
Домінуюча ознака за кольором	червоний 52%	жовтий 48%	Не визначено	Не визначено	Не визначено	Не визначено	голубий 50%
Домінуюча ознака за вагою	Важкий 48%	Легкий 75%	Середній 60%	Не визначено	Середній 75%	Легкий 48%	Середній 70%

Літери українського алфавіту	**Г**	**Ш**	**Ф**	**Н**	**Х**	**М**	**Т**
Домінуюча ознака за кольором	голубий 50%	чорний 55%	коричневий 75%	не визначено	коричневий 55%	рожевий 50%	не визначено
Домінуюча ознака за вагою	легкий 55%	важкий 80%	важкий 55%	легкий 50%	важкий 80%	середній 60%	середній 55%

Літери українського алфавіту	**Щ**	**Д**	**Ж**	**Ц**	**Р**	**Л**	**З**
Домінуюча ознака за кольором	чорний 60%	не визначено	жовтий 60%	не визначено	червоний 55%	салатовий 46%	зелений 75%
Домінуюча ознака за вагою	важкий 75%	середній 60%	важкий 70%	середній 55%	важкий 60%	легкий 80%	середній 60%

вірогідність появи їх у будь-якому новоствореному слові є апріорі дуже відмінною.

Серед отриманих даних про голосні літери передусім впадає в око чергування місцями літери А, яка була оцінена більшістю респондентів як «важка», з літерою У або О, що асоціативно зараховувалися до «легких». При цьому літера А виявилася найбільш поширеною при номінуванні Об'єкта 2 та Об'єкта 3, які в першій частині анкетування були оцінені як великі.

Дещо більше підстав для міркувань та попередніх висновків дає аналіз даних щодо найпоширеніших приголосних літер. У вигаданих респондентами назвах Об'єкта 1 найпоширенішими виявилися сонорні Л та М, які у людей асоціюються із світлими кольорами та невеликою вагою. На противагу до цього у вигаданих назвах для хижих агресивних тварин (Об'єкт 3 та Об'єкт 4) домінує літера Р, різке звукове відображення якої було асоціативно оцінено важким й червоним, а також глухі шиплячі приголосні Ш і Ф, що пов'язуються із темними кольорами та важкою вагою.

На третьому етапі респондентів було поділено на дві групи: *Групу А* становили респонденти з яскравим вираженням синестезії при утворенні мовних асоціацій (39 осіб); *Групу В* становили досліджувані, що проявили слабкий рівень вираження синестезії (31 особа). При цьому результати 12 студентів, які продемонстрували проміжний результат, не бралися до уваги у процесі диференційного аналізу. Для перевірки рівня володіння українською мовою в обох групах було залучено методику «Направлений асоціативний тест», розроблену А.А. Криловим та С.А. Манічевим [Крилов 2002: 56–58]**.** Перевірка рівня знання іноземної (німецької) мови здійснювалася з допомогою більш традиційного тесту, розробленого Т.М. Ушаковою [Ушакова 2008: 274–277]. Обробка статистичних даних при диференційному аналізі проводилася з допомогою програми SPSS для Windows 7 та із застосуванням Коефіцієнта значущості різниці t – Ст'юдента.

Порівняльний аналіз між *Групою А* та *Групою В* в парадигмі ступеня володіння рідною мовою не продемонстрував статистично значущих відмінностей за цим параметром серед респондентів із різним ступенем прояву сине-

стезії. Водночас диференційний аналіз результатів тестування згаданих вище груп респондентів у парадигмі рівня володіння іноземною мовою, відображений у таблиці 3, виявився більш цікавим та перспективним.

Таким чином, отримані емпіричним шляхом результати дослідження вказують на те, що схильність до вираження синестезії у людини не впливає на ефективність вивчення рідної мови, однак водночас має помітний позитивний вплив на її розвиток володіння іноземною мовою. На думку авторів дослідження, відповідь на виявлений парадокс слід шукати в парадигмі людського онтогенезу. Рідна мова вивчається людиною з моменту самого народження у процесі її діяльності: спочатку біологічної, пізніше соціальної та трудової. Тому процес семантизації лексичних елементів рідної мови здійснюється завжди за підтримки низки симпрактичних факторів, внаслідок чого зменшується навантаження на внутрішні когнітивні процеси побудови мовно-образних асоціацій. Іноземну мову у нашому соціокультурному середовищі часто починають вивчати в молодшому і середньому шкільному віці. Сам процес вивчення іноземної мови відбувається на обмежених у часі та просторі шкільних заняттях, внаслідок чого перебіг семантизації іноземної лексики концентрується переважно на внутрішніх когнітивно-мнемічних процесах, тому позитивний вплив феномену синестезії стає відчутним. Зрозуміло, що викладене пояснення має поки що теоретико-гіпотетичний характер і потребує реального підтвердження у **подальших практичних дослідженнях** вибраної проблематики.

Викладене у статті дослідження дало достатні підстави для формулювання **таких висновків:** мова людини є доволі складним і багатогранним явищем, як і сама людина, тому неможливо дати всеохоплююче пояснення мовної генези, виходячи лише з лінгвістичних, психологічних, філософських або історичних позицій; нині усі три основні напрями пошуку мовної генези (когнітивний, ідеалістичний, еволюційний) залишаються актуаль-

Таблиця 2

Перелік найуживаніших голосних та приголосних літер у назвах

Виділені об'єкти Групи літер	Об'єкт 1 – (малий, добрий)	Об'єкт 2 – (великий, нейтральний)	Об'єкт 3 – (великий, хижий)	Об'єкт 4 – (малий, хижий)
Найпоширеніші в експерименті голосні літери	У – 63 вживання	А – 58 вживань	А – 72 вживання	О – 69 вживань
	А – 40 вживань	О – 39 вживань	У – 36 вживань	І – 51 вживання
	О – 39 вживань	И – 31 вживання	О – 16 вживань	А – 27 вживань
Найпоширеніші в експерименті приголосні літери	Л – 46 вживань	Б – 57 вживань	Р – 61 вживання	Р – 49 вживань
	М – 31 вживання	Ж – 49 вживань	Ж – 42 вживання	З – 30 вживань
	Н – 25 вживань	Д – 26 вживань	Ш – 36 вживань	Б – 28 вживань
	С – 22 вживання	Р – 23 вживання	Ф – 28 вживань	С – 23 вживання
	В – 17 вживань	В – 19 вживань	Г – 18 вживань	Ш -21 вживання

Таблиця 3

Результати порівняльного аналізу показників рівня володіння іноземною мовою між групами респондентів А і В із різним ступенем вираження феномену синестезії

Назва Групи	Кількість респонде-нтів у групі	Кращий груповий показник (балів)	Найгірший груповий показник (балів)	Середньо-арифме-тичний показник (балів)	Коефіцієнт значущості різниці t – Ст'юдента
Група А (респонденти з високим рівнем прояву синестезії)	**39**	**93**	**69**	**81**	**4,21** *(при рівні значущості різниці $p \leq 0,05$)*
Група В (респонденти з низьким рівнем прояву синестезії)	31	86	42	56	

ними; існування механізму синестезії можна вважати доведеним явищем, оскільки отримані результати експериментально підтверджують наявність певного асоціативного зв'язку між фоносемантичними елементами українського алфавіту та фізичними якостями номінованих людьми об'єктів; ступінь прояву явища синестезії позитивно впливає на процес засвоєння іноземної мови індивідуумом, але не має істотного впливу на засвоєння ним рідної мови.

ЛІТЕРАТУРА

1. Ананьев Б.Г. Проблемы развития психики: Вибрані наукові праці. Т. 1. Москва : Педагогика, 1980. 321 с.
2. Балашов Л.Е. Практическая философия : Навчальний посібник. Москва : «М3-Пресс», 2001. 320 с.
3. Выготский Л.С. Собрание сочинений: Вибрані наукові праці Т. 2. Москва : Педагогика, 1982. 442 с.
4. Гайдеггер М. Время и бытие: Монографія. Москва: «Республика», 1993. 447с.
5. Гоббс Т. Левіафан або суть, будова і повноваження держави : Монографія. Київ : «Дух і л-ра», 2000. 273 с.
6. Жинкин Н.И. О переходах во внутренней речи. *Періодичне видання «Вопросы психологии»*. 2007. № 3. С. 35–47.
7. Засєкіна Л.В., Засєкін С.В. Психолінгвістична діагностика: Навчальний посібник. Луцьк : РВВ «Вежа», 2008. 188 с.
8. Красных В.В. Основы психолингвистики и теории коммуникации: Навчальний посібник. Москва : «Гнозис», 2001. 270 с.
9. Крылов А.А., Маничев С.А. Практикум по общей, експериментальной и прикладной психологии: Збірник медотик для психологічної діагностики. СПб: Изд-во «Питер», 2002. 560 с.
10. Лавриненко О.Л. Феномен мовної особистості в сучасному світі: Монографія. Луцьк: «Вежа Друк», 2019. 191 с.
11. Леонтьев А.А. Основы психолингвистики: Навчальний посібник. Москва: «Смысл», 2007. 312с.
12. Леонтьев А.Н. Возникновение и первоначальное развитие языка: Монографія. Москва: Изд-во АН СССР, 1973. 176 с.
13. Лурия А.Р. Язык и сознание: Навчальний посібник. Москва: Изд-во Моск. ун-та, 1979. 173 с.
14. Ушакова Т.М. Психолингвистика: Збірник методик дослідження особистості. Москва: «ПЕРСЕ», 2008. 416 с.
15. Харре Р. Вторая когнитивная революция *Психологический журнал.* 1996. № 2. С. 3–15.

REFERENCES

1. Ananjev B.G. (1980) Vybrani psyhologichni pratsi [Selected collection of scientific works] Pedagogic Publishing. Vol.1.
2. Balashov L.E. (2001) Prakticheskaja filosofija [Practical Philosophy] Study book. Moscow «M3-Press».
3. Vygotsky L.S. (1982) Sobranije sochinenij [Collection of scientific works] Vol. 2 Problems of psychic's development. Moscow: Pedagogic.
4. Heidegger M. (1993) Vremja i bytije [Time and existence] Scientific Monograph. Moscow: «Republic».
5. Gobbs T. (2000) Leviafan abo cut budova ta povnovagennja dergavy [Leviafan or sense, structure and official powers of State] Scientific work. Kiev: «Soul and Literature».
6. Gynkin N.I. (2007) O perehodah vo vnutrinnej rechi [About the transition in the inner mental speech] Scientific Journal Questions of Psychology. Vol. 3. P. 35 – 47.
7. Zasekina L.V. (2008) Psycholingvistychna diagnostyka [Psycholinguistic diagnostics] Scientific Monograph. Lutsk: RVD «Vedga».
8. Krasnyh V.V. (2001) Osnovy psyholingvistiki i teoriji kommunikatsiji [Foundations of Psycholinguistics and Theory of Communication] Scientific work. Moscow: «Gnosis».
9. Krylov A.A., Manichev S.A. (2002) Practikum po obshchej, experimentalnoj i prikladnoj psihologiji [Collection of practical testing-methodic of General, Experimental and Applied psychology]. Saint Petersburg: «Piter».
10. Lavrinenko O.L. (2019) Fenomen movnoji osobystosti v sychasnomu sviti [Lingual personality phenomenon in the modern world] Scientific Monograph. Lutsk: «Vega Druk».
11. Leontjev A.A. (2007) Osnovy psycholingvistiki [Fundamentals of Psycholinguistics] Study Book. Moscow: «Smysl».
12. Leontjev A.N. (1973) Vozniknovenije i pervonachalnoje razvitije jazyka [Appearance and primary development of language] Scientific Monograph. Moscow: AN USSR.
13. Lurija A.R. (1979) Jazyk i soznanije [Language and conciseness]. Moscow: Moscow University Publishing.
14. Ushakova T.M. (2008) Psicholingvistika [Psycholinguistics: Collection of methodic for personality research]. Moscow: «Perse».
15. Harre R. (1996) Vtoraja kognitivnaja revolutsija [Second Cognitive revolution] Psychological Scientific Journal. Vol.17. P. 3–15.

O. L. LAVRINENKO
Candidate of Psychological sciences, Associate Professor,
Senior Lecturer at the Department of Foreign Languages Natural Sciences and Mathematics Majors,
Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, Ukraine
E-mail: glavr@ukr.net
http://orcid.org/0000-0003-4454-7393

O. YA. BOVDA
Assistant at the Department of Foreign Languages Natural Sciences and Mathematics Majors,
Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, Ukraine
E-mail: kafprims@gmail.com
http://orcid.org/0000-0001-7280-1147

M. YA. DUBCHUK
Assistant at the Department of Foreign Languages Natural Sciences and Mathematics Majors,
Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, Ukraine
E-mail: miradubchuk@gmail.com
http://orcid.org/0000-0001-8591-9478

PSYCHOLINGUISTIC THEORIES OF THE LANGUAGE ORIGIN IN THE POSTMODERN PARADIGM

Article presents the combined research of the language genesis theories. In it's theoretical part the historical overview of philosophical lingual conceptions and theoretical analysis of classical and modern theories of lingual genesis are proposed, namely: Platoon's conception of «realism-nominalism»; sensualistic and rationalistic view to lingual genesis of philosophers of Renaissance; lingual conceptions of philosophers, who represent the second generation of Hermeneutics, headed by M. Heidegger; views to lingual nature of scientists, representing the second cognitive revolution, headed by R. Harre; lingual genesis conception of evolutional activity, created by L. Vygotsky, O. Leontjev, O. Luria; sound-imitational theory of lingual genesis, firstly presented by Suzan Blackmore. The set of strong and weak points in each theory is distinguished.

In the practical part of the article the experimental-empiric research of synesthesia phenomenon is conducted. According to sound imitational theory of lingual genesis, this phenomenon was one of the driving forces of language development in historiogenesis. The physiological nature of synesthesia and etymology of the term itself are presented. The fact of synesthesia existence was experimentally checked on the literal material of Ukrainian language. Besides the level and manner of it's influence on the development of native language knowledge and foreign language knowledge development is explored.

It was defined in this research that synesthesia is the real phenomenon of reality, which is also expressed in Ukrainian language-carriers. The mentioned Ukrainian language-carriers by nomination of new objects showed the tendency to use Ukrainian liters, which are associative applicable with some physical features of these new objects. At the same time synesthesia has certain positive influence on the process of foreign language study, but doesn't have any notable affect on the knowledge of native language.

Key words: lingual genesis, theoretical concept, human activity, simpractical factors, sound imitation, synesthesia, differential analysis.

УДК 378.80:091.692
DOI https://doi.org/10.52726/as.humanities/2021.4.20

Н. І. МЕЛЬНИК
доктор педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри іноземної філології,
факультету лінгвістики та соціальних комунікацій,
Національний авіаційний університет, м. Київ, Україна
Електронна пошта: loroknataliia@gmail.com
https://orcid.org/my-orcid?orcid=0000-0002-6641-0649

ТИПОЛОГІЗАЦІЯ АНГЛОМОВНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ У СФЕРІ ЛІФТОВОГО СЕРВІСУ

У статті наведено типологічні особливості термінології ліфтового сервісу, виокремлено окремі лексичні особливості досліджуваної групи термінології. Автором здійснено аналіз понять «термін», «типологізації» та наведено трактування зазначених понять у контексті лінгвістичного дослідження. У статті автором проаналізовано особливості представленої на різних ресурсах термінології ліфтового сервісу, наведено приклади контекстного та дослівного перекладу з метою диференціації відмінностей у вживанні й розумінні слова в загальному значенні та в контексті фахової спеціальної термінології. Автором виокремлено нормативно-правові документи в українському та міжнародному виробничому просторі, що уможливило додаткове обґрунтування валідності вибраної для аналізу термінології, зокрема проаналізовано «Технічний регламент ліфтів і компонентів безпеки для ліфтів», положення ДСТУ 3552 – 97, розділ «Терміни та визначення ліфтового господарства», «Ліфти пасажирські та вантажні», Директиви Європейського Парламенту і Ради 2014/33/ЄС від 26 лютого 2014 року про гармонізацію законодавств держав-членів щодо ліфтів і компонентів безпеки для ліфтів, а також сайти провідних міжнародних ліфтових компаній, які пропонують свої глосарії ліфтової термінології.

Автором виокремлено термінологію ліфтового обладнання: 1) загальні поняття; 2) типи ліфтів; 3) параметри ліфтів; 4) обладнання ліфта; 5) будівельна частина ліфта; 6) електрообладнання та пристрої керування ліфтом; 7) система керування ліфтом. Результатом дослідження стало також визначення необхідних для доопрацювання вітчизняних розділів стандартів та вимог у сфері ліфтового сервісу щодо лексики цієї галузі тощо. Здійснене дослідження дало змогу автору запропоновати таку типологізацію термінології ліфтового сервісу, як: термінологія ліфтового обладнання, термінологія ліфтової експлуатації, термінологія ліфтового сервісу та обслуговування.

Ключові слова: термінологія, типологізації термінології, терміни ліфтового сервісу, фахова термінологія.

Вступ. Міжнародна інтеграція та співпраця України у сфері промисловості, економіки та бізнесу зумовлює інтенсифікацію запозичень іншомовної термінології в українській мові. Невипадковим є збагачення української мови за рахунок англомовної науково-технічної термінології, оскільки англійська мова визнана мовою науки та інформаційних технологій [Карабан]. Це пов'язано не тільки із суто лінгвістичними, але й із екстралінгвістичними факторами [Д'яков]: англомовні країни є творцями новітніх технологічних розробок і базою найбільших у світі інноваційних кластерів, зокрема каліфорнійської Кремнієвої долини (Silicon Valley), де розташувалися штаб-квартира типологічного та зіставного мовознавства 351 високотехнологічних компаній, таких як Adobe, AMD, Apple, Electronic Arts, Facebook, Google, Hewlett-Packard, Intel, Nvidia, Symantec, Yahoo!, Xerox тощо. Високий рівень глобалізації та кооперації у сфері обміну технологій пояснює нагальність подолання мовних бар'єрів, а також заповнення мовних лакун у разі відсутності тих чи інших лексичних одиниць у мові. При цьому зростатимуть не лише вузькопрофесійні, а й мовні компетенції. Приєднуємося до думок О. Ковтун, Н. Хайдарі, Т. Гармаш щодо того, що «специфіка англійської мови полягає в тому, що в оволодінні нею найбільшу роль відіграють тренування та застосування мовного матеріалу в акті комунікації, для здійснення яких потрібен час» [Kovtun, Khaidari, Harmash : 484]. На важливості автентичності перекладу фахової термінології наголошує в своїх працях Е. Скороходько. Автор зазначає, що адекватність перекладу не лише впливає на якість україномовного тексту, але й може визначати аспекти безпеки, адже через правильність перекладу фахівець, що працює у певній галузі, буде правильно розуміти сутність інструкції

чи керівництва з експлуатації тощо [Скороходько : 13]. На окрему увагу в досліджуваній темі заслуговують терміни, пов'язані зі сферою ліфтового сервісу. За умови володіння термінами та наявності базових знань мови фахівці у сфері ліфтового сервісу можуть безперешкодно обмінюватися досвідом та інноваціями.

Про актуальність дослідження особливостей перекладу та типологізації понять ліфтової галузі свідчить відсутність у теорії і практиці сучасної української лінгвістичної науки фундаментальних праць з означеної проблеми. Так, маємо праці, присвячені авіаційній термінології та особливостям комунікації фахівців у сфері авіації [Богуш, Ковтун]; широко представлені дослідження особливостей, труднощів та стратегій перекладу науково-технічної термінології (Л. Борисова [Борисова], В. Карабан [Карабан], І. Соколова [Соколова] та ін.); у дослідженнях Н. Грицькової, Т. Рудницької, А. Слободянюк та інших представлено особливості перекладу й інтерпретації науково-технічних текстів, текстів та термінології ІТ-сфери [Рудницька, Слободянюк] тощо. Однак питання термінології, специфіки перекладу термінів, типологізації у сфері ліфтового сервісу лише зовсім нещодавно стали об'єктом дослідження О. Мельник [Мельник О., 2022], окремі аспекти перекладу термінів ліфтової галузі в контексті дослідження особливостей перекладу професійно-орієнтованих технічних текстів досліджено в попередніх працях Н. Мельник [Мельник 2022].

Зазначене не лише детермінує, але й актуалізує ***мету цієї статті***, що полягає у визначенні типологічних особливостей термінології ліфтового сервісу, виокремленні окремих лексичних особливостей досліджуваної групи термінології.

Виклад основного матеріалу. Звертаючись до питання типологізації термінології у сфері ліфтового сервісу, найперше, на чому зосередимо увагу, це поняття «типологізація» в контексті лінгвістичної науки, яке розуміємо як розділ мовознавства, який вивчає та класифікує мови відповідно до їх структурних та функціональних особливостей [Bickel]. Її мета – описати та пояснити спільні властивості та структурну різноманітність мов світу [Gries]. Щодо поняття «термінологія» відзначимо, що ми відходили від таких варіантів потрактування поняття «термін», як: слово або словосполучення, застосоване для позначення деякого поняття [ДП «УкрНДНЦ»]; слово або словосполучення, що визначає чітко й однозначно окреслене поняття і його співвідношення з іншими поняттями в межах спеціальної сфери [Великий тлумачний словник : 1887]). Отже, у широкому розумінні поняття «термін» – це номінативна спеціальна лексична одиниця (слово або словосполучення), що є єдністю звукового знаку і співвіднесеного з ним відповідного спеціального поняття або предмета, що застосовується для точного вираження спеціального поняття або позначення спеціального предмета спеціальної (професійної) організованої галузі знання або діяльності і вступає в системні відносини з іншими словами і словосполученнями, що вимагає визначення і відрізняється від інших номінативних одиниць високою інформативністю, точністю, системним характером, семантичною цілісністю, контекстуальною незалежністю, моносемантичністю і стилістичною нейтральністю. Під «термінологією» розуміємо сукупність термінів, які обслуговують ту чи іншу спеціальну сферу, в контексті започаткованого дослідження – термінологію ліфтового сервісу.

За твердженням Ю. Казак, серед пріоритетних напрямів практичного термінознавства вчені виокремлюють лексикографічну термінологічну діяльність, уніфікацію термінів і терміносистем (упорядкування, стандартизацію і термінологічне редагування), переклад термінів у рамках перекладу науково-технічних і спеціальних текстів, створення термінологічних банків даних, а також організаційно-методичну діяльність [Казак : 54]. Дослідниця вважає, що сучасна лінгвістика досліджує термінологічні проблеми за такими напрямами, як: лінгвістичний опис природи терміна й організація термінологій; автоматизовані методи аналізу термінологій; аналіз термінологій з метою конструювання мов для сучасних інформаційних систем; стандартизація науково-технічної термінології [Казак : 54].

Лінгвокогнітивний підхід до вивчення галузевих термінологій, який сьогодні активно впроваджується в термінознавство, формуючи новий його напрям – когнітивне термінознавство, актуалізує, наприклад, такий ракурс

дослідження термінології, як зіставлення різних етапів наукового пізнання якогось об'єкта з етапами його термінологічної номінації в певній галузі знання [Іващенко]. Саме когнітивний аспект визначає якість здійснення перекладу, тож у контексті перекладу термінології у сфері ліфтового сервісу зазначене не є виключенням. Із цією метою важливим для перекладача технічного профілю є звернення до українських та міжнародних баз стандартизації та класифікації термінів, пов'язаних зі сферою ліфтового сервісу. До таких баз належать ДСТУ EN 81-20:2015 Норми безпеки щодо конструкції та експлуатації ліфтів [ДСТУ EN 81-20:2015], Про внесення змін до Переліку продукції, що підлягає обов'язковій сертифікації в Україні [Про внесення змін до Переліку продукції, що підлягає обов'язковій сертифікації в Україні], Міжнародний інформаційний центр термінології [International Information Centre for Terminology]; Міжнародна організація стандартизації [ISO] тощо.

Оскільки в основі розроблення концептуальних основ проєктування галузевих словників або тезаурус лежить поняття «мова для спеціальних цілей» (Language for Special Purposes (LSP)), що є функціональним різновидом літературної мови, що обслуговує професійне спілкування, який неоднорідний за своїм складом, у ньому можна виділити кілька мовних страт залежно від ступеня кодифікованості та інформаційної змістовності одиниць, що використовуються: термінологія, усна професійна лексика, професійні жаргонізми, номенклатура [Basturkmen, Elder, : 675], а також лексико-графічний підхід, сутність якого полягає в тому, щоби встановити, чи є достатні підстави для того, щоб віднести ті чи інші слова до термінів [Блинова] ***типологізації термінології у сфері ліфтового сервісу****, що детермінується* необхідністю звернутися до широкого кола різноманітних джерел: галузевих словників, енциклопедій, монографій, галузевих стандартів, наукових статей, рефератів тощо.

У розділі «Ліфтова термінологія» однієї з акредетованих провідних міжнародних компаній терміни ліфтової сфери представлені таким переліком та потрактуванням:

– *Hoistway*, дослівно – підйомний шлях, але у контексті ліфтової лексики – *ліфтова шахта* – отвір через будівлю для вертикального руху ліфтів. Може також називатися валовим шляхом;

– *Pit*, дослівно – яма, але у контексті ліфтової термінології *приямок* – поглиблення в нижній частині підйомника, що дозволяє ліфту розташовуватися на одному рівні з найнижчою посадкою;

– *Over Head*, дослівно – над головою, в контексті професійної термінології висота верхнього поверху – відстань, виміряна від верхнього майданчика до верхньої частини ліфтової шахти;

– *Travel*, дослівно – подорож, у контексті ліфтової термінології – висота ліфтового підйому, це відстань, виміряна від нижнього майданчика до верхнього майданчика;

– Rails, дослівно – рейки, в контексті термінології ліфтового сервісу – напрямні кабіни або противаги. Це металеві доріжки, які ведуть ліфт вгору по підйомній частині. Наприклад: *Шукайте ліфти з міцними сталевими Т-подібними напрямними, оскільки вони забезпечать найплавнішу їзду;*

– *Car,* дослівно – автомобіль, у контексті термінології ліфтового сервісу – кабіна, готова частина ліфта, в якій їздять люди;

– *Car Gate* (дослівно – автомобільні ворота) або Landing door (дослівно – посадкові двері), у контексті термінології ліфтового сервісу – двері шахти: двері або ворота, які прикріплені до кабіни ліфта і рухаються разом із машиною;

– *Electromechanical interlock*, дослівно – електромеханічний замок, у контексті термінології ліфтового сервісу – кнопка виклику: електричний замок, прикріплений до дверей ліфта, який запобігає відкриванню дверей, коли ліфт не зупинений на сходовій площадці. Ліфт не рухатиметься, якщо всі двері не будуть зачинені та замкнені;

– *Machine space*, дослівно – машинний простір, у контексті термінології ліфтового сервісу – машинне приміщення, це зона, в якій розміщено обладнання ліфтів та електронні елементи керування [Elevator Terminology].

Аналогічні визначення та потрактування представлені у Європейських стандартах «Правила безпеки при будівництві та монтажі підйомників. Основи та тлумачення Використання EN 81-20 і EN 81-50 на конкретних ринках»

[Safety rules for the construction and installation of lifts].

Деталізованістю та широтою характеризується глосарій представлений у розділі «Словник ліфтових термінів» однієї із провідних канадських компаній з виробництва, установки та обслуговування ліфтів «Delco elevators product». Глосарій систематизовано в лексикографічному порядку (уривок словника наведено у таблиці 1) [Delco elevators product].

Зазначимо, що переклад, наведений у таблиці, є орієнтовним і може бути уточненим та конкретизованим, оскільки маємо враховувати і такий аспект, як контекстне значення, тож представлений глосарій не є повним з огляду на те, що може розглядатися в контексті аналізу проблеми особливостей перекладу категорії термінів ліфтового сервісу.

У результаті звернення до визначень, наведених в українських нормативних документах щодо основних понять та термінів у сфері ліфтового сервісу [Про затвердження Правил будови і безпечної], до термінології ліфтового обладнання відносимо: підіймальні пристрої, швидкість яких не перевищує 0,15 м/с; будівельні підйомники; канатні дороги, у тому числі фунікулери; ліфти, спеціально сконструйовані та споруджені для військових або поліцейських потреб; підіймальні пристрої, з яких можна виконувати роботу; шахтні підіймальні установки; підіймальні пристрої, призначені для піднімання артистів під час вистав; підіймальні пристрої, установлені на транспортних засобах; підіймальні пристрої, установлені на обладнанні та призначені для забезпечення доступу до робочих місць, у тому числі місць для технічного обслуговування і контролю на обладнанні; пристрої з рейковою передачею; ескалатори та пасажирські конвеєри (траволатори). Важливо підкреслити, що в цьому наказі та таких документах, як «Технічний регламент ліфтів і компонентів безпеки для ліфтів» [Про затвердження Технічного регламенту ліфтів і компонентів безпеки для ліфтів], положень ДСТУ 3552 – 97 розділ «Терміни та визначення ліфтового господарства» «Ліфти пасажирські та вантажні» [Терміни та визначення ліфтового господарства за ДСТУ 3552] та Директиви Європейського Парламенту і Ради 2014/33/ЄС від 26 лютого 2014 року про гармонізацію законодавств держав-членів щодо ліфтів і компонентів безпеки для ліфтів [Директива Європейського Парламенту і Ради 2014/33/ЄС], наведено перелік ключових термінів на українську мову, а тому в започаткованому дослідженні увагу закцентовано на поняттях та контекстних значеннях термінології устаткування та окремих комплектуючих ліфтового обладнання.

Здійснений огляд нормативної бази дає змогу умовно поділити термінологію ліфтового обладнання на такі групи, як: 1) загальні поняття; 2) типи ліфтів; 3) параметри ліфтів; 4) обладнання ліфта; 5) будівельна частина ліфта; 6) електрообладнання та пристрої керування ліфтом; 7) система керування ліфтом.

Наведемо приклади перекладу термінів та понять ліфтового обладнання відповідно до запропонованих груп. Термінологія кожної із груп та її переклад з англійської на українську мову досить широко відображені в положенні ДСТУ 3552 – 97 розділ «Терміни та визначення ліфтового господарства» «Ліфти пасажирські та вантажні»: ліфт – lift; вирівнювання – операція, що поліпшує точність зупинки відносно рівня поверхових площадок (leveling); пасажир (ліфта) – будь-яка особа, що її перевозить ліфт (passenger); користувач (ліфта) – особа, що використовує ліфт (user); провідник (ліфта) – особа, яка постійно перебуває у кабіні ліфта та надає команди керування (conductor); ліфтер – особа, яка керує ліфтом та стежить за виконанням пасажирами правил користування ліфтом (attendant car).

У контексті типологізації ліфтів наведено такі типологічні характеристики та їх переклад: ліфт загального призначення – ліфт, який відповідає технічним вимогам для більшості галузей використання (general purpose lift); ліфт спеціального призначення – ліфт, призначений для конкретної галузі використання та (чи) цільового призначення (special purpose lift); електричний ліфт – ліфт, у якого кабіні надає руху електропривод (electrical lift); гідравлічний ліфт – ліфт, у якого кабіні надає руху електронасосний гідропривід поступального руху (hydraulic lift). У цьому переліку не знаходимо визначення «пасажирський ліфт», натомість маємо еквівалент для «вантажний малий ліфт» – ліфт, що має кабіну, доступ людей в яку неможливий через її розміри та конструктивне виконання (service lift).

У термінології параметрів ліфтів є переклад щодо номінальної швидкості (ліфта) – швидкість руху кабіни, на яку розраховано ліфт (rated speed); робочої швидкості (ліфта) – фактично швидкість руху кабіни ліфта в усталеному режимі (worker speed). Визначено, що таке корисна площа підлоги кабіни – це площа кабіни, вимірювана над підлогою без урахування поручнів (available car area), але не наведено переклад словосполучення «мала швидкість» – знижена усталена швидкість руху кабіни на підході до посадкової (завантажувальної) площадки до моменту спрацювання гальма.

Щодо обладнання ліфта, то в положенні ДСТУ3552 – 97 розділ «Терміни та визначення ліфтового господарства», «Ліфти пасажирські та вантажні» – маємо такий перелік термінів та їх переклад: кабіна ліфта – вантажоносійний пристрій призначений для розміщення людей і (або) вантажу (lift car); прохідна кабіна – кабіна, що має два і більше входів (виходів) (аварійні двері не враховуються); противага ліфта – пристрій для зрівноваження маси кабіни та частини корисного вантажу (counterweight); «башмак» кабіни – підкладений пристрій, що встановлений на кабіні, який визначає положення кабіни відносно напрямних (car shoe); зрівноважувальний канат (ланцюг) – канат, який зрівноважує масу тягових канатів (balancing rope(chain)); купе кабіни – частина кабіни, що складається з підлоги, огорожі і стельового перекриття (car compartment); буфер кабіни – пристрій для амортизації і зупинки кабіни, який переходить в нижнє робоче положення (car buffer (counterweight)).

Відсутній англомовний варіант для терміна «напрямні», хоча коректніше з технічного погляду – «направляючі кабіни» [противаги] – пристрій, що забезпечує напрям руху кабіни; немає англомовного варіанту для поняття «канат обмежувача швидкості» – канат для приведення в дію обмеженої швидкості під час руху кабіни.

Доопрацювання, оновлення та розширення термінології ліфтового обладнання потребують розділи «Будівельна частина ліфта», «Електрообладнання та пристрої керування ліфтом» тощо.

Результати й висновки. Отже, типологізація термінології у сфері ліфтового сервісу ґрунтується на зверненні до вітчизняних та міжнародних ресурсів: міжнародного інформаційного центру термінології, європейських стандартів у сфері ліфтового сервісу та вітчизняних узгоджених нормативно-правових документів. Здійснений аналіз термінології, наведеної в україномовних нормативно-правових документах, міжнародних авторитетних ресурсах у сфері ліфтового сервісу, дає змогу виокремити такі типологічні групи термінів: 1) термінологія

Таблиця 1

Приклад англомовної термінології у глосарії однієї із ліфтових компаній

Англомовна термінологія ліфтової сфери	**Український переклад термінології ліфтової сфери**
Alternating Current (a type of power for an elevator machine).	Змінний струм (вид живлення для ліфтової машини).
AC System	Система змінного струму
Acceleration	Прискорення
Baked Enamel	Запечена емаль
Bolster	Підтримка
Balanced Load	Збалансоване навантаження
Bottom Clearance	Нижній зазор
Bottom Landing	Нижня посадка
Cab	Кабіна
Cable (Rope)	Трос (мотузка)
Cable Wrap	Обмотка кабелю
Call Cancellation	Кнопка скасування дзвінка
Callback	Зворотний дзвінок
Capacity	Ємність
Dispatch Control System	Система диспетчерського управління
Door Gibs	Двері-фіксатори
Door Hanger	Дверний тримач
Firefighter's Service	Пожежна служба
Freight Elevator	Вантажний ліфт
Full Speed	Повна швидкість
Gates (Double Blade Gate)	Ворота (подвійні ворота)
Gear	Шестерня
Geared Traction Machine	Редукторна тягова машина
Leveling Zone	Зона вирівнювання
Lubricator	Лубрикатор
Machine Room	Машинне приміщення
Main (Car) Guide Rails	Основні (кабінні) напрямні
Motor Control	Управління двигуном
Oil Buffer	Масляний буфер
Далі по алфавіту.	

ліфтового обладнання; 2) термінологія ліфтової експлуатації; 3) термінологія ліфтового сервісу та обслуговування.

Результати дослідження свідчать також, що термінологія ліфтового сервісу характеризується відсутністю єдиного погляду на предмет типологізації у самих представників галузі, як не існує і єдиної думки щодо розмежування термінології ліфтового сервісу та термінології ліфтового обладнання. На концепцію складання словників чи глосаріїв ліфтового сервісу як у міжнародних представництвах, так і у вітчизняних, на відбір одиниць опису впливає особистість укладача, його власні наукові погляди, а також належність до певного напряму виробництва ліфтів. По-друге, наявність певного пласта лексики, щодо якої у фахівців не виникає розбіжностей, дає змогу говорити про те, що всередині наукової підмови ліфтової галузі вже створився певний канон, що здебільшого складається з одно- і рідше двослівних термінів. Варто зауважити, що наведене дослідження не розкриває особливостей контекстного перекладу досить великого кластеру термінології ліфтового сервісу, що і становить ***перспективи подальших досліджень*** започаткованої проблеми.

ЛІТЕРАТУРА

1. Блинова О.И. Лексикографический метод и сферы его применения в диалектологических исследованиях. *Язык и культура в евразийском пространстве* : сб. науч. ст. XVI Междунар. науч.конф. Томск, 2003. С. 110–117. Раздел I.
2. Богуш А.М., Ковтун О.В. Дискурс «Радіообмін цивільної авіації»: психолінгвістичний аспект. *Psycholinguistics. Психолінгвістика. Психолингвистика.* 2019. 25 (1). С. 11–32.
3. Борисова Л.І. Основні проблеми науково-технічного перекладу / Л. І. Борисова. М.: МГУ, 2003. 208 с.
4. Грицькова Н.В. Проблеми перекладу технічних текстів комп'ютерної тематики. *Вісник Дніпропетровського університету. Серія : Мовознавство*. 2013. Т. 21, вип. 19(1). С. 101–106. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdumo_2013_21_19%281%29__18
5. Директива Європейського Парламенту і Ради 2014/33/ЄС від 26 лютого 2014 року про гармонізацію законодавств держав-членів щодо ліфтів і компонентів безпеки для ліфтів. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_018-14#Text
6. ДСТУ EN 81-20:2015 Норми безпеки щодо конструкції та експлуатації ліфтів. http://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page?id_doc=77897
7. ДСТУ EN 81-20:2015 Норми безпеки щодо конструкції та експлуатації ліфтів. Ліфти для перевезення пасажирів та вантажів. Частина 20. Ліфти пасажирські та вантажопасажирські (EN 81-20:2014, IDT).
8. Д'яков А.С., Кияк Т.Р., Куделько З.Б. Основи термінотворення: Семантичний та соціолінгвістичний аспект. Київ : Вид. дім «КМ Academia», 2000. 218 с.
9. Іващенко В.Л. Термінологічна репрезентація типологічних різновидів енантіосемії в когнітопросторі лінгвістики // *Вісник* Нац. ун-ту «Львівська політехніка» : Серія «Проблеми української термінології». 2010. № 675. С. 98–105.
10. Казак, Ю. Поняття «термін» як лінгвістична проблема: підходи до визначення та історія дослідження. *Філологічний часопис*, 2018. 1(1). https://doi.org/10.31499/2415-8828.1.2018.142244
11. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури. Граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми. Вінниця : Нова книга, 2002. 564 с.
12. Мельник О.В. Актуальність дослідження іншомовної компетентності фахівців у сфері ліфтового сервісу в українському освітньому просторі. *Modern directions of scientific research development. Proceedings of the 8th International scientific and practical conference. Cognum* Publishing House. Chicago, USA. 2022. Pp. 558–566.
13. Мельник Н.І. Особливості перекладу професійно-орієнтованих технічних текстів. *Modern directions of scientific research development*. Proceedings of the 8th International scientific and practical conference. BoScience Publisher. Chicago, USA. 2022. Pp. 790-798. URL: https://sci-conf.com.ua/viii-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-konferentsiya-modern-directions-of-scientific-research-development-26-28-yanvarya-2022-goda-chikago-ssha-arhiv/
14. Про внесення змін до Переліку продукції, що підлягає обов'язковій сертифікації в Україні. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1907-13#Text
15. Про затвердження Правил будови і безпечної експлуатації ліфтів. Наказ Державного комітету України з промислової безпеки, охорони праці та гірничого нагляду від 01.09.2008 N 190. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-08#Text
16. Про затвердження Технічного регламенту ліфтів і компонентів безпеки для ліфтів. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/438-2017-%D0%BF#Text
17. Рудницька Т.Г., Слободянюк А.А. Особливості перекладу складних технічних термінів у галузі інформаційних технологій. Слободянюк. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені*

Івана Франка. Сер. : Філологічні науки (мовознавство). 2018. № 9. С. 191–194. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvddpufm_2018_9_44

18. Скороходько, Е.Ф. Сучасна англійська термінологія [Текст]. К.: Український інститут лінгвістики і менеджменту, 2002. 76 с.

19. Соколова І. Моделі утворення комп'ютерних термінів англійської мови та їх переклад українською. *Дні науки* : матер. II Міжнар. науково-практ. конф.,17–28 квітня 2006. Дніпропетровськ, 2006. Т. 18. С. 44–47.

20. Стандарти ISO. https://www.en-standard.eu/iso-standards/?gclid=Cj0KCQiA0eOPBhCGARIsAFIwTs5TYWJPVBeC7GtfsJ0gnquQO4vGBiAbPQGk07iETP3bvMYBuqvqI94aAvImEALw_wcB

21. Термін (ДП «УкрНДНЦ» Український науково-дослідний і навчальний центр проблем стандартизації, сертифікації та якості.

22. Термін. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і гол. ред. В. Т. Бусел. 5-те вид. К. ; Ірпінь : Перун, 2005.

23. Терміни та визначення ліфтового господарства за ДСТУ 3552 – 97 «Ліфти пасажирські та вантажні». https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-08#Text

24. Basturkmen, H. & Elder, C. (2004) "The Practice of LSP", in *The Handbook of Applied Linguistics* ed. by A. Davies & C. Elder, Oxford: Blackwell, 672–694

25. Bickel, B. What is typology? - a short note. *www.uni-leipzig.de*

26. Delco elevators product. https://delcoelevator.com/pages/glossary-of-elevator-terms

27. Elevator Terminology. http://accelevator.com/elevator-terminology

28. Gries S.T. (2003) Towards a corpus based identification of prototypical instances of constructions. *Annual Review of Cognitive Linguistics*. 2003. №1. P. 1–27.

29. International Information Centre for Terminology. http://www.infoterm.info/

30. Kovtun Olena, Khaidari Nataliia, Harmash Tetiana, Melnyk Nataliia. Communication in Civil Aviation: Linguistic Analysis for Educational Purpose. Proceedings of the International Workshop on Conflict Management in Global Information Networks (CMiGIN 2019), Lviv, Ukraine, November 29, 2019. P. 483–495. http://ceur-ws.org/Vol-2588/paper40.pdf

31. Safety rules for the construction and installation of lifts. Basics and interpretations Use of EN 81-20 and EN 81-50 in specific markets. https://www.en-standard.eu/pd-cen-tr-81-12-2014-safety-rules-for-the-construction-and-installation-of-lifts-basics-and-interpretations-use-of-en-81-20-and-en-81-50-in-specific-markets/

REFERENCES

1. Blinova O.I. (2003) [Lexicographic method and spheres of its application in dialectological research]. *Language and culture in the Eurasian space*: Sat. scientific Art. XVI International. scientific conference Tomsk. Pp. 110–117. Section I. [In Russian]

2. Bogush A.M., Kovtun O.V. (2019) Dyskurs «Radioobmin tsyvilnoi aviatsii»: psykholinhvistychnyi aspekt. [Discourse "Radio exchange of civil aviation": psycholinguistic aspect]. *Psycholinguistics. Psycholinguistics. Psycholinguistics* .. 25 (1). Pp. 11-32. [In Ukrainian]

3. Borisova L.I. (2003) Osnovni problemy naukovo-tekhnichnoho perekladu [The main problems of scientific and technical translation]. M .: MSU. [In Ukrainian]

4. Hrytskova, N.V. (2013) Problemy perekladu tekhnichnykh tekstiv kompiuternoi tematyky [Problems of translation of technical texts on computer topics]. *Bulletin of Dnipropetrovsk University. Series: Linguistics*. Vol. 21, no. 19 (1). Pp. 101-106. Retrieved from // http://nbuv.gov.ua/UJRN/vdumo_2013_21_19%281%29__18 [In Ukrainian]

5. Dyrektyva Yevropeiskoho Parlamentu i Rady 2014/33/IeS vid 26 liutoho 2014 roku pro harmonizatsiiu zakonodavstv derzhav-chleniv shchodo liftiv i komponentiv bezpeky dlia liftiv [Directive 2014/33 / EU of the European Parliament and of the Council of 26 February 2014 on the harmonization of the laws of the Member States relating to lifts and safety components for lifts]. Retrieved from // https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_018-14#Text [In Ukrainian]

6. DSTU EN 81-20:2015 Normy bezpeky shchodo konstruktsii ta ekspluatatsii liftiv [DSTU EN 81-20: 2015 Safety standards for the construction and operation of elevators]. Retrieved from // http://online.budstandart.com/ua/catalog/doc-page?id_doc=77897 [In Ukrainian]

7. DSTU EN 81-20:2015 Normy bezpeky shchodo konstruktsii ta ekspluatatsii liftiv [DSTU EN 81-20: 2015 Safety standards for the construction and operation of elevators]. Elevators for the transportation of passengers and goods. Part 20. Passenger and freight elevators (EN 81-20: 2014, IDT). [In Ukrainian]

8. Dyakov A.S., Kiyak T.R., Kudelko Z.B. (2000) Osnovy terminotvorennia: Semantychnyi ta sotsiolinhvistychnyi aspekt [Fundamentals of term formation: Semantic and sociolinguistic aspect]. Kyiv: Ed. house "KM Academia". [In Ukrainian]

9. Ivashchenko, V.L. (2010) erminolohichna reprezentatsiia typolohichnykh riznovydiv enantiosemii v kohnitoprostori linhvistyky [Terminological representation of typological varieties of enantiosemia in the cognitive space of linguistics]. *Visnyk Nats. Lviv Polytechnic University: Problems of Ukrainian Terminology Series.* № 675. S. 98–105. [In Ukrainian]

10. Kazak, Yu. (2018) Poniattia «termin» yak linhvistychna problema: pidkhody do vyznachennia ta istoriia doslidzhennia. [The concept of "term" as a linguistic problem: approaches to definition and history of research]. *Philological Journal*. 1 (1). Retrieved from // https://doi.org/10.31499/2415-8828.1.2018.142244 [In Ukrainian]

11. Karaban, V.I. (2002) Pereklad anhliiskoi naukovoi i tekhnichnoi literatury. Hramatychni trudnoshchi, leksychni, termi¬nolohichni ta zhanrovo-stylistychni problemy [Translation of English scientific and technical literature. Grammatical difficulties, lexical, terminological and genre-stylistic problems]. Vinnytsia: A new book. [In Ukrainian]

12. Melnyk, O.V. (2022) Aktualnist doslidzhennia inshomovnoi kompetentnosti fakhivtsiv u sferi liftovoho servisu v ukrainskomu osvitnomu prostori [The relevance of the study of foreign language competence of specialists in the field of elevator service in the Ukrainian educational space]. Modern directions of scientific research development. Proceedings of the 8th International scientific and practical conference. Cognum Publishing House. Chicago, USA. Pp. 558–566. [In Ukrainian]

13. Melnyk, N.I. (2022) Osoblyvosti perekladu profesiino-oriientovanykh tekhnichnykh tekstiv [Features of translation of professionally-oriented technical texts]. Modern directions of scientific research development. Proceedings of the 8th International scientific and practical conference. BoScience Publisher. Chicago, USA. Pp. 790-798. Retrieved from // https://sci-conf.com.ua/viii-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-konferentsiya-modern-directions-of-scientific-research-development-26-28-yanvarya-2022-goda-chikago-ssha- archive / [In Ukrainian]

14. Pro vnesennia zmin do Pereliku produktsii, shcho pidliahaie oboviazkovii sertyfikatsii v Ukraini [On amendments to the List of products subject to mandatory certification in Ukraine]. Retrieved from // https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1907-13#Text [In Ukrainian]

15. Pro zatverdzhennia Pravyl budovy i bezpechnoi ekspluatatsii liftiv [On approval of the Rules of construction and safe operation of elevators]. Order of the State Committee of Ukraine for Industrial Safety, Labor Protection and Mining Supervision of 01.09.2008 No. 190. Retrieved https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-08#Text [In Ukrainian]

16. Pro zatverdzhennia Tekhnichnoho rehlamentu liftiv i komponentiv bezpeky dlia liftiv [On approval of the Technical regulations of elevators and safety components for elevators]. Retrieved from // https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/438-2017-%D0%BF#Text [In Ukrainian]

17. Rudnytska T.G., Slobodyanyuk A.A. (2018) Osoblyvosti perekladu skladnykh tekhnichnykh terminiv u haluzi informatsiinykh tekhnolohii [Features of translation of complex technical terms in the field of information technology]. *Scientific Bulletin of Drohobych State Pedagogical University named after Ivan Franko. Ser. : Philological Sciences (Linguistics)*. № 9. pp. 191-194. Retrieved from // http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvddpufm_2018_9_44 [In Ukrainian]

18. Skorokhodko, E.F. Suchasna anhliiska terminolohiia [Modern English terminology]. K .: Ukrainian Institute of Linguistics and Management, 2002. 76 p. [In Ukrainian]

19. Sokolova, I. (2006) Modeli utvorennia kompiuternykh terminiv anhliiskoi movy ta yikh pereklad ukrainskoiu [Models of formation of computer terms in English and their translation into Ukrainian]. *Days of Science*: Mater. II International. scientific practice. Conf., April 17–28, 2006. Dnipropetrovsk. T. 18. S. 44–47. [In Ukrainian]

20. [ISO standards]. https://www.en-standard.eu/iso-standards/?gclid=Cj0KCQiA0eOPBhCGARIsAFIwTs5TYWJPVBeC7GtfsJ0gnquQO4vGBiAbPQGk07iETP3bvMYBuqvcBIWA

21. Termin [Term] (SE "UkrNDNC" Ukrainian Research and Training Center for Standardization, Certification and Quality

22. Termin [Term]. Large explanatory dictionary of the modern Ukrainian language (with additions and additions) / ed. and goal. ed. W. T. Busel. 5 species. K.; Irpen: Perun, 2005.

23. Terminy ta vyznachennia liftovoho hospodarstva za DSTU 3552 – 97 «Lifty pasazhyrski ta vantazhni» [Terms and definitions of elevator facilities according to DSTU 3552 – 97 "Passenger and freight elevators"]. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0937-08#Text

24. Basturkmen, H. & Elder, C. (2004) "The Practice of LSP", in *The Handbook of Applied Linguistics* ed. by A. Davies & C. Elder, Oxford: Blackwell, 672–694.

25. Bickel, B. What is typology? - a short note. *www.uni-leipzig.de*

26. Delco elevators product. https://delcoelevator.com/pages/glossary-of-elevator-terms

27. Elevator Terminology. http://accelevator.com/elevator-terminology

28. Gries S.T. (2003) Towards a corpus based identification of prototypical instances of constructions. *Annual Review of Cognitive Linguistics*. 2003. №1. P. 1–27.

29. International Information Centre for Terminology. http://www.infoterm.info/

30. Kovtun Olena, Khaidari Nataliia, Harmash Tetiana, Melnyk Nataliia. Communication in Civil Aviation: Linguistic Analysis for Educational Purpose. Proceedings of the International Workshop on Conflict Management in Global Information Networks (CMiGIN 2019), Lviv, Ukraine, November 29, 2019. P. 483–495. http://ceur-ws.org/Vol-2588/paper40.pdf

31. Safety rules for the construction and installation of lifts. Basics and interpretations Use of EN 81-20 and EN 81-50 in specific markets. https://www.en-standard.eu/pd-cen-tr-81-12-2014-safety-rules-for-the-construction-and-installation-of-lifts-basics-and-interpretations-use-of-en-81-20-and-en-81-50-in-specific-markets/

N. I. MELNYK
Doctor of Pedagogical Science, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Foreign Philology,
Faculty of Linguistics and Social Communications,
National Aviation University, Kyiv, Ukraine
E-mail: loroknataliia@gmail.com
http://orcid.org/0000-0002-6641-0649

TYPOLOGISATION OF ELEVATOR SERVICE TERMINOLOGY

The article presents the typological features of the terminology of elevator service, highlights some lexical features of the studied group of terminology. The author analyzes the concepts of "term", "typology" and presents the interpretation of these concepts in the context of linguistic research. In the article the author analyzes the features of the terminology of elevator service presented on different resources, gives examples of contextual and literal translation to differentiate differences in the use and understanding of the word in general and in the context of professional special terminology. The author singled out legal documents in the Ukrainian and international production space, which allowed to further substantiate the validity of the chosen terminology for analysis, in particular, analyzed the Technical Regulations for elevators and safety components for elevators, provisions of DSTU 3552-97 section "Terms and definitions of elevators Passenger and freight lifts", Directive 2014/33 / EU of the European Parliament and of the Council of 26 February 2014 on the harmonization of the laws of the Member States relating to lifts and safety components for lifts, and websites of leading international lift companies offering their glossary of lift terminology.

The author singles out the terminology of elevator equipment into three groups: 1) general concepts; 2) types of elevators; 3) parameters of elevators; 4) elevator equipment; 5) construction part of the elevator; 6) electrical equipment and elevator control devices; 7) elevator control system. The result of the research was also the determination of the standards and requirements in the field of elevator service on the vocabulary of this industry, etc., necessary for the finalization of the domestic sections. The analysis allowed the author to propose the following typology of elevator service terminology: elevator equipment terminology, elevator operation terminology, elevator service and service terminology.

Key words: terminology; typology of terminology; terms of elevator service; professional terminology.

УДК 378:81'243:004.946
DOI https://doi.org/10.52726/as.humanities/2021.4.21

О. Л. НЕКРИЛОВА
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри іноземних мов та міжкультурної комунікації,
Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця,
м. Харків, Україна
Електронна пошта: olena.nekrylova@hneu.net
http://orcid.org/0000-0002-1765-3468

ЗАСТОСУВАННЯ ВІРТУАЛЬНОЇ РЕАЛЬНОСТІ В НАВЧАННІ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ МОВИ АКАДЕМІЧНОЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

У статті зроблено спробу оцінити використання технології віртуальної реальності в навчанні іноземних студентів мови академічного та професійного спілкування.

Одним із головних завдань сучасної освіти є пошук інноваційних технологій, що сприяють новій якості навчального процесу: продуктивнішому та наочнішому. Такою плідною комп'ютерною технологією є віртуальна реальність. Сьогодні технологія віртуальної реальності в мовній освіті знаходиться на досить низькому рівні, хоча має певні переваги в порівнянні з традиційними формами навчання.

У статті проаналізовано наявні вітчизняні та зарубіжні дослідження з даної теми, наведено приклади впровадження віртуальної реальності в мовній освіті в різних країнах, здійснено огляд додатків віртуальної реальності, які уможливлюють використання цієї технології під час вивчення іноземної мови професійного спілкування інофонами, розглянуто питання доцільності застосування віртуальної реальності під час навчання мови спеціальності, змодельовано можливий перебіг заняття з дисципліни «Іноземна мова академічної та професійної комунікації» із застосуванням засобів віртуальної реальності.

У висновку наголошується, що для активного розвитку професійної комунікативної компетенції іноземних студентів поряд із класичними методами необхідно застосовувати засоби віртуальної реальності, які дозволяють студенту зануритися не лише в мовне, а й у реальне професійне середовище, де надається можливість ефективно практикувати наявні знання, відтворювати професійне спілкування нерідною мовою, максимально швидко освоювати новий матеріал, відпрацьовувати в мові академічну та професійну термінологію. Застосування технології віртуальної реальності служить оновленню навчальної мотивації, новому формату відносин між студентом та викладачем, формує нові компетенції, є перспективним напрямом у мовному навчанні.

Ключові слова: мова академічної та професійної комунікації, мовна освіта, іноземні студенти, віртуальна реальність.

Постановка проблеми. Відповідно до сучасних вимог щодо підготовки кваліфікованого фахівця іноземний студент має бути не лише активним учасником процесу комунікації, а й мати необхідні комунікативні здібності у сфері академічного і професійного спілкування в усній та письмовій формах.

Можливість застосування поряд із традиційними підходами технології віртуальної реальності (далі – ВР) у навчанні іноземних студентів академічної та професійної комунікації як ефективного методу для якісного виконання цього завдання в сучасних реаліях змішаного та дистанційного навчання у вищих навчальних закладах зумовлюють актуальність цієї статті. Незважаючи на маловивченість і поки що вузьке застосування ВР, автор бачить перспективи поширення цієї інновації.

Аналіз попередніх досліджень. Віртуальна реальність – це світ, який вчені лише починають досліджувати. Натепер на тему ВР в освіті написано досить невелику кількість наукових праць. Однак «віртуальність» у цій сфері за останні кілька років була визнана потужним та ефективним інструментом підтримки навчання.

На думку Ю. В. Корнілова, віртуальні світи дозволяють виконувати конкретні завдання в різних «налаштуваннях», створених як сценарії для певних цілей навчання. За прогнозами дослідника, технологія ВР, що набуває популярності, в найближчому майбутньому визначить ключові позиції, а перспективи використання подібних технологій дозволять по-новому поглянути на систему взаємодії людини з комп'ютером [Корнілов 2019].

Як прогресивний технологічний стрибок і одна з найімовірніших перспектив розвитку мовної освіти у світі технологію ВР описували Н. Краюшкін, В. В. Борщова, З. І. Коннова, Г. В. Семенова, Е. Г. Хозе, Є. Ветчанін, Д. Горбатовський та інші, які стверджують, що ця інновація має безумовні переваги в порівнянні з традиційними формами навчання.

Мета статті – проаналізувати потенціал використання ВР-технологій у мовному навчанні, розглянути можливість і доцільність використання ВР у навчанні іноземних студентів мови академічної та професійної комунікації.

Об'єктом наукового пошуку є найновіша і, на наш погляд, найефективніша технологія ВР. Предметом дослідження є процес використання ВР-технології в навчанні іноземних студентів академічної та професійної комунікації. У роботі використовувалися методи опису, аналізу, прогнозування.

Виклад основного матеріалу. У системі мовної підготовки іноземних студентів просунутого рівня навчання академічного та професійного спілкування є одним із провідних аспектів, мета якого – допомогти студентам освоїти одну з функціональних підсистем сучасної мови – науковий стиль мовлення, сформувати комунікативну компетентність і мовні навички для академічної та професійної комунікації.

Якість мовної та мовленнєвої підготовки майбутніх фахівців все ще далека від потреб їхньої майбутньої професійної діяльності. Саме тому на етапі навчання мови академічного та професійного спілкування особливо важливо оптимізувати навчальний процес таким чином, щоб сприяти досягненню підсумкових цілей навчання: формування у студентів потрібного рівня комунікативної компетенції, достатнього для того, щоб студент міг брати участь у семінарських і практичних заняттях зі спеціальних предметів, а здобувши ступінь бакалавра, застосувати отримані навички для підвищення мобільності й конкурентоспроможності майбутнього фахівця на ринку праці.

Не викликає сумніву, що підвищення ефективності навчання забезпечується застосуванням інноваційних технологій, що розвиваються швидше, ніж можна було б очікувати. Наукове суспільство знаходиться в постійному пошуку резервів підвищення якості освіти, і у зв'язку з цим активно обговорюється технологія віртуальної реальності, що набуває популярності.

ВР – одна з основних фундаментальних комп'ютерних технологій, яка поряд з Інтернетом та Штучним інтелектом визначатиме комп'ютерну індустрію у XXI столітті, – стверджує Роберт Бішоп, президент SGI у своїй програмній статті «Куди рухається комп'ютерна індустрія», визначаючи ВР як свого роду міст між теорією та практикою, що створює ефект присутності та виключає небезпеки реального світу [Бішоп]. Головна мета технології ВР – це повноцінне занурення користувача в нове, згенероване комп'ютером середовище за допомогою спеціального шолома або, іншими словами, ВР-окулярів, які зараз уже доступні й досить популярні. Одягнувши окуляри, людина переноситься в інший світ, який був розроблений для того, щоб забезпечити візуальні та тактильні стимули для користувача.

Під віртуальною реальністю у мовній освіті, разом із Борщовою, ми розуміємо «створений комп'ютерною програмою віртуальний простір, що відтворює соціокультурну реальність країн, мова яких вивчається, при цьому учень стає учасником мовної, культурної, соціокультурної чи комунікативної ситуації» [Борщова 2018 : 65]. За допомогою спеціальної програми студент потрапляє у віртуальний простір, де може в необмеженій кількості отримувати комунікативні навички та застосовувати їх на практиці в розмові з носіями мови; бути не спостерігачем, а активним учасником процесу навчання.

Таким чином, ВР у мовному освітньому процесі є не лише інтерактивним інструментом, а й середовищем навчання, максимально наближеним до реальності.

Лідерами з упровадження ВР у мовній освіті є Європа та США. Так, в університеті Дьюка (Duke University) та Cisco для студентів відкрито унікальну віртуальну лекційну аудиторію, яка обладнана технологією Cisco TelePresence, що забезпечує віртуальний зв'язок з ефектом особистої присутності та дає

можливість спілкуватися з професорами і вченими з різних країн; в університеті Вісконсін-Медісон для студентів, які вивчають іспанську мову, на платформі ARIS (Augmented Realityfor Interactive Storytelling) розроблено серію віртуальних занять; дослідниками Корнелського університету (США) створено додаток Oculus для формування лінгвістичної та культурологічної компетенцій у тих, хто вивчає японську мову; додаток Mondly VR румунської компанії ATiStudios, доступний для Daydream та Cardboard, пропонує віртуально вивчати різні мови, в тому числі й українську. Заслуговують на згадку ВР-системи, що впроваджуються в школах Великобританії: ClassVR від Avantis Systems Ltd і RedboxVR від RedboxVR Ltd. ВР-додатки для вивчення іноземних мов увійшли в повсякденний побут у багатьох школах та університетах Канади, Сінгапуру, ОАЕ, Китаю.

Українська освіта поки що робить лише перші кроки в напрямі використання цієї технології. Декілька київських бібліотек, наприклад, імені Тичини та імені Чуковського, придбали окуляри ВР та відповідне навчальне програмне забезпечення, і кожен охочий може цим скористатися для поглиблення своїх знань. Минулого року у львівських школах проводилося навчання з використанням ВР-девайсів, яке підвищило інтерес школярів та їх залученість. Необхідно зазначити, що пріоритетними у вивченні із застосуванням технології ВР залишаються поки що такі дисципліни, як біологія, фізика, географія, історія, астрономія. Загалом, в іншомовній освіті технологія ВР дуже рідко застосовується в нашій країні, її впровадження в процес навчання йде дуже повільно.

Чи має сенс використання ВР-технологій у мовній освіті взагалі й у навчанні іноземних студентів нерідної мови зокрема? Чи обґрунтовано застосування даної технології на заняттях академічного та професійного спілкування? Спробуємо надати відповіді на ці питання.

Потенціал ВР для сфери мовної освіти, на наш погляд, лише починає розкриватися. Ми вважаємо, що навчання мов – потенційна сфера застосування технології ВР та дуже перспективний напрям. У Google та Apple-маркетах існує вже понад 20-ти безкоштовних програм, які можна інтегрувати в заняття. Інтернет пропонує популярні платформи ВР для вивчення мов, наприклад, AltspaceVR, EngageVR, The wild, Spatial, ENGAGE, Mondly VR, Rumii, Anyland, NeosVR, High Fidelity, Bigscreen Slack (на цій платформі спроектований курс навчальної програми Leading teams in the digital era від компанії Hyper Island), Virtual Speech, PanoLingo від ITgenerator та інші, що дозволяють отримувати знання в новому захоплюючому, динамічному форматі та залучають користувача до середовища освітньої комунікації з почуттям присутності.

При цьому ефективна діяльність у штучному навчальному середовищі забезпечується інтерактивністю, що дозволяє сформувати знання, комунікативні вміння та навички. Таким чином, створюються умови для отримання досвіду й перенесення його на діяльність у професійному середовищі.

Виходячи з того, що технологія ВР передбачає відпрацювання взаємодії користувача з об'єктами та іншими людьми в режимі реального часу, можна припустити, що, моделюючи професійні ситуації, в які може потрапити іноземний студент, що вивчає нерідну мову, можливо розробити різноманітні сценарії, спрограмував кілька варіантів розвитку подій, і, таким чином, «програти» комунікативну поведінку майбутнього спеціаліста; створити конкретні стресові умови, наприклад, виступ на науковій конференції, проведення переговорів, для того щоб у реальному житті почуватися впевненим у подібній ситуації.

«Уявіть, що ви перебуваєте на співбесіді, розіграйте діалог з роботодавцем» або: «Вам необхідно поспілкуватися з клієнтами, з колегами в офісі, зробити рекламу, презентувати продукт» – приблизно такі завдання ставляться перед іноземними студентами на заняттях академічного та професійного спілкування з метою розвитку розмовних навичок.

Додатки ВР для вивчення іноземних мов дозволяють не «уявляти», а зануритися в цю середу та попрактикувати свої вміння. Сучасне природне розпізнавання мови та алгоритми інтервальних повторень у подібних додатках спрощують навчання. Студент має можливість працювати у зручному для себе темпі та про-

ходити кожен етап стільки разів, скільки йому необхідно.

Перебуваючи за допомогою ВР у різних реалістичних середовищах для вивчення мови, студент проживає ту чи іншу життєву ситуацію. Набутий досвід формує відповідну модель поведінки. Занурившись в атмосферу професійного життя, студент розуміє, як і що необхідно говорити, що робити, як поводитися, щоб не потрапити в незручне становище. За такого підходу стирається межа між теорією та практикою, як результат – необхідні навички засвоюються швидше та якісніше.

Для відпрацювання навичок мовлення пропонуємо розглянути модель заняття на тему «Співбесіда з роботодавцем». Спочатку викладач пояснює нові слова та висловлювання, які безпосередньо пов'язані із заявленою темою. Підключивши додаток та одягнувши ВР-окуляри, студенти потрапляють в атмосферу певного офісу, де необхідно спілкуватися з потенційним керівником. Наступний етап такого випробування – розмова з роботодавцем, монолог, уміння презентувати себе, розповісти про свої професійні та особисті якості. Потім – діалог, який будується на базі «запитання-відповідь».

Програма пропонує набір стандартних питань, де є варіанти відповідей. Таким чином, відбувається розмова, внаслідок якої в іноземного студента виникає конкретний візуально-мовленнєвий досвід. Надалі, в разі влаштування на роботу, під час співбесіди студент не матиме мовного бар'єру та страху перед роботодавцем.

Так само можна відпрацювати моделі взаємодії «науковий керівник – аспірант», «керівник – підлеглий», «коллега – колега» та інші. Навчальне середовище, яке створене технологією ВР, дуже захоплююче та реалістичне, мотивує студентів самостійно знаходити та обробляти отриману інформацію, обмінюватися нею; краще розуміти сутність й функції мови та мовлення фахівця, мовний етикет та моделі взаємодії в процесі професійної комунікації; розвиває емоційний зв'язок зі студентами і, таким чином, максимально залучає їх до процесу навчання.

Студенти самі можуть керувати робочим процесом, впливати на нього та приймати рішення самостійно, візуально сприймаючи інформацію, можуть змінювати перебіг подій, розглядати ситуацію з різних боків. Іншими словами, студент отримує реальний досвід у реальних середовищах, з якими потім зіштовхуватиметься в роботі.

Крім того, інтеграція технології ВР в освітній процес дозволяє збагатити життєвий досвід іноземного студента такими навичками, як почуття мети, оптимізм, наполегливість, управління невдачами, гнучкість, емпатія та співпраця. Водночас слід зазначити, що вартість сучасних цифрових продуктів ВР все ще висока, і вони недоступні широкому споживанню.

Основним аргументом доцільності застосування технології ВР у навчанні іноземних студентів мови академічного та професійного спілкування є більш ефективне освоєння навчального матеріалу та підвищення мотивації студентів, що відповідає сучасним вимогам до оволодіння студентами мовою професії, які пред'являються професійною компетентністю майбутнього спеціаліста.

Безумовно, ВР не замінить жодним чином традиційне навчання, ця технологія може ефективно лише доповнювати його. Загалом, дослідники проблем інформатизації мовної освіти сходяться на думці, що найефективніший шлях – це впровадження в традиційну схему практичного заняття фрагментів ВР-технології у форматі коротких сесій (5–7 хв.). Для самостійної роботи в домашніх умовах доцільно використовувати більший обсяг ВР.

Висновки. Отже, завдяки технологіям ВР, застосування яких сприяє створенню умов для здобуття практичного досвіду та його перенесення у професійну діяльність, реалізуються вимоги сучасної освіти, з'являються можливості надання великої кількісті інформації новими способами.

Навчальне ВР-середовище моделює спеціалізовані професійні ніші для організації навчання з практикою та сприяє формуванню комунікативних здібностей і може бути використано, зокрема, у сфері викладання іноземної мови академічного та професійного спілкування. Майбутнє освітньої ВР багато в чому визначатиметься тим, наскільки швидко ВР стане загальнодоступним технологічним освітнім продуктом.

ЛІТЕРАТУРА

1. Борщева В. В. Виртуальная реальность в языковом образовании. *Педагогика и психология образования*. 2018. № 1. С. 64–70. URL: https://cyberleninka.ru/article/n/virtualnaya-realnost-v-yazykovom-obrazovanii-potentsial-tehnologii/viewer (дата звернення: 05.12.2021).
2. Вятчанін Є., Горбатовський Д. Використання віртуальної реальності в освітньому процесі та профорієнтаційній роботі на прикладі програмного продукту VRAnalytics. *Освітологічний дискурс*. 2020. № 1 (28). URL: https://doi.org/10.28925/2312-5829.2020.1.7 (дата звернення: 05.12.2021).
3. Коннова З. И., Семенова Г. В. Обучение иностранному языку студентов-медиков в рамках технологии виртуальной реальности. *Научный результат. Педагогика и психология образования*. 2020. Т. 6. № 2. С. 34–41.
4. Корнилов Ю. В. Иммерсивный подход в образовании. *Азимут научных исследований: педагогика и психология*. 2019. Т. 8. Вып. 1 (26). С. 174–178.
5. Краюшкин Н. Виртуальная реальность в образовании. URL: https://hsbi.hse.ru/articles/virtualnaya-realnost-v-obrazovanii/ (дата звернення: 05.12.2021).
6. Хозе Е. Г. Виртуальная реальность и образование. *Современная зарубежная психология*. 2021. Том 10. № 3. С. 68–78.
7. Robert R. Bishop Where the computer industry is heading. URL: http://ccb.loni.usc.edu/about/ccb-organization/science-advisory-board/robert-r-bishop-dsc/ (дата звернення: 05.12.2021).

REFERENCES

1. Borshheva V. V. (2018) Virtual'naja real'nost' v jazykovom obrazovanii. *Pedagogika i psihologija obrazovanija,* no. № 1, pp. 64-70. Retrieved from: https://cyberleninka.ru/article/n/virtualnaya-realnost-v-yazykovom-obrazovanii-potentsial-tehnologii/viewer (accessed 5 December 2021).
2. Hoze E. G. (2021) Virtual'naja real'nost' i obrazovanie. *Sovremennaja zarubezhnaja psihologija,* vol. 10, no. 3, pp. 68-78.
3. Konnova Z. I., Semenova G. V. (2020) Obuchenie inostrannomu jazyku studentov-medikov v ramkah tehnologii virtual'noj real'nosti. Nauchnyj rezul'tat. *Pedagogika i psihologija obrazovanija,* vol. 6, no. 2, pp. 34-41.
4. Kornilov Ju. V. (2019) Immersivnyj podhod v obrazovanii. *Azimut nauchnyh issledovanij: pedagogika i psihologija,* T. 8, vol. 1 (26), pp. 174–178.
5. Krajushkin N. Virtual'naja real'nost' v obrazovanii. Retrieved from: https://hsbi.hse.ru/articles/virtualnaya-realnost-v-obrazovanii/ (accessed 5 December 2021).
6. Robert R. Bishop Where the computer industry is heading. Retrieved from: http://ccb.loni.usc.edu/about/ccb-organization/science-advisory-board/robert-r-bishop-dsc/ (accessed 5 December 2021).
7. Viatchanin Ye., Horbatovskyi D. (2020) Vykorystannia virtualnoi realnosti v osvitnomu protsesi ta proforiientatsiinii roboti na prykladi prohramnoho produktu VRAnalytics. *Osvitolohichnyi dyskurs*, no. 1 (28). Retrieved from: https://doi.org/10.28925/2312-5829.2020.1.7. (accessed 5 December).

O. L. NEKRYLOVA
Candidate of Philological Sciences,
Associate Professor at the Department Foreign Languages and Cross-Cultural Communication,
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics, Kharkiv, Ukraine
E-mail: olena.nekrylova@hneu.net
http://orcid.org/0000-0002-1765-3468

APPLICATION OF VIRTUAL REALITY IN TEACHING FOREIGN STUDENTS IN LANGUAGE OF ACADEMIC AND PROFESSIONAL COMMUNICATION

The article attempts to assess the use of virtual reality technology in teaching foreign students of the Simyon Kuznets Kharkiv National University of Economics in the language of academic and professional communication.

One of the main tasks of modern education is the search for innovative technologies that contribute to a new quality of the learning process: more productive and visual. Such prolific computer technology is virtual reality. Today, virtual reality technology in language education is at a rather low level, although it has certain advantages in comparison with traditional forms of education.

This paper analyzes the available domestic and foreign research on the topic, provides examples of the implementation of virtual reality in language education in various countries, provides an overview of virtual reality applications that can

be used in language teaching classes, describes the advantages and disadvantages of this technology using the example of teaching foreign students. , the question of the expediency of using virtual reality in teaching the language of the specialty was considered. The possible course of the lesson in the discipline "Foreign language of academic and professional communication" with the use of the virtual reality helmet was modeled.

In conclusion, it is emphasized that for the active development of the professional communicative competence of foreign students, along with classical methods, it is necessary to use virtual reality tools that allow the student to immerse not only in the language, but also in the real professional environment, where it is possible to effectively practice existing knowledge, reproduce professional communication in a foreign language, master new material as quickly as possible, practice academic and professional terminology in speech.

The use of virtual reality technology serves to update educational motivation, a new format of relations between a student and a teacher, forms new competencies, and is a promising direction in language learning.

Key words: language of academic and professional communication, language education, foreign students, virtual reality.

ЗМІСТ

УКРАЇНСЬКА МОВА ТА ЛІТЕРАТУРА

М. С. Глуховська
ДЕРИВАТИ КАТЕГОРІЇ ІНСТРУМЕНТАЛЬНОСТІ
ТА ЇХНІ МОТИВАЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ В МОВІ..... 3

Л. І. Кавун
ХУДОЖНЯ ОБРАЗНІСТЬ РОМАНУ ОЛЕКСИ СЛІСАРЕНКА «ЧОРНИЙ АНГЕЛ»..... 9

Т. М. Левченко
СЛЕНГІЗМИ НА ПОЗНАЧЕННЯ ОСІБ ЧОЛОВІЧОЇ СТАТІ В МОВІ СУЧАСНИХ МАСМЕДІА..... 16

М. М. Паночко
РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОЇ ЛЕКСИКОГРАФІЇ В 70-Х РОКАХ ХХ СТ..... 22

К. С. Пантілеєнко
РЕПРЕЗЕНТАЦІЯ «ЖИТТЯ» ГОЛОВНОЇ ГЕРОЇНІ
В РОМАНІ «ЩОДЕННИК СТРАЧЕНОЇ» МАРІЇ МАТІОС..... 28

Л. А. Семак
СУЧАСНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ ДІЛОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ
В АГРАРНИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ..... 33

О. І. Сушко, Г. М. Ковальова
ФРАЗЕОЛОГІЗОВАНІ ОДИНИЦІ ОФІЦІЙНО-ДІЛОВОГО СТИЛЮ
УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У СВІТЛІ СТВОРЕННЯ ТЕКСТУ
СЛУЖБОВОГО ДОКУМЕНТА В ПЕРШІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТОЛІТТЯ..... 40

О. С. Шаніна, О. О. Сікорська
СУГЕСТИВНІСТЬ У ПЕРФОРМАТИВНИХ СТРАТЕГІЯХ НА ЕТАПІ ОБ'ЄКТИВНОГО ОБСТЕЖЕННЯ..... 46

ГЕРМАНСЬКІ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ

А. І. Артеменко
ПРАГМАТИЧНА МОДАЛЬНІСТЬ СТИМУЛЮЮЧИХ ПЕРЕПИТУВАНЬ..... 52

О. О. Балабан
КОГНІТИВНИЙ МЕХАНІЗМ ЯК *TERTIUM COMPARATIONIS*
ДЛЯ ВСТАНОВЛЕННЯ КОГНІТИВНО-СЕМАНТИЧНИХ УНІВЕРСАЛІЙ..... 57

Г. М. Білоконь
ІДЕНТИЧНІСТЬ «НОВОГО АДАМА»
У РОМАНІ ЛЕСЛІ МАРМОН СІЛКО «САДИ В ДЮНАХ»..... 64

П. О. Гаєва
МЕТОДИЧНИЙ ДИСКУРС У СУЧАСНІЙ ДИСКУРСИВНІЙ ПАРАДИГМІ..... 70

L. V. Hikov
FACHLEXIK: WEGE ZUR FESTIGUNG..... 76

Л. В. Козяревич-Зозуля
ЕМПАТІЯ В ПАРАДИГМІ ЛІНГВОКОНФЛІКТОЛОГІЇ..... 82

А. М. Ляшук
КОГНІТИВНО-РИТОРИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ МОВНОГО ВИРАЖЕННЯ ОБРАЗЛИВОЇ
КОМУНІКАТИВНОЇ ПОВЕДІНКИ АВСТРАЛІЙСЬКИХ
ТА УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИКІВ..... 88

І. І. Орел
ТИПОЛОГІЯ ОБРАЗІВ ВНУТРІШНЬОЇ ФОРМИ ОБСЦЕННИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ…97

А. А. Хільковська
ЛІНГВО-КОМУНІКАТИВНІ СТРАТЕГІЇ КРИТИКИ ТА НЕСХВАЛЕННЯ У ПЕРСОНАЖНОМУ МОВЛЕННІ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ ДЖОАН РОУЛІНГ «КУЄ ЗОЗУЛЯ»)……..104

І. І. Шайнер
ТЕМАТИЗАЦІЯ ЕМОЦІЙ У СТРУКТУРІ СУЧАСНИХ БРИТАНСЬКИХ ХУДОЖНІХ ПРОЗОВИХ ТЕКСТІВ НА ВІЙСЬКОВУ ТЕМАТИКУ……112

ПРИКЛАДНА ЛІНГВІСТИКА

О. Л. Лавриненко, О. Я. Бовда, М. Я. Дубчук
ПСИХОЛІНГВІСТИЧНІ ТЕОРІЇ ПОХОДЖЕННЯ МОВИ У ПОСТМОДЕРНІСТСЬКІЙ ПАРАДИГМІ……..118

Н. І. Мельник
ТИПОЛОГІЗАЦІЯ АНГЛОМОВНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ У СФЕРІ ЛІФТОВОГО СЕРВІСУ……127

О. Л. Некрилова
ЗАСТОСУВАННЯ ВІРТУАЛЬНОЇ РЕАЛЬНОСТІ В НАВЧАННІ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ МОВИ АКАДЕМІЧНОЇ ТА ПРОФЕСІЙНОЇ КОМУНІКАЦІЇ……..136

CONTENTS

UKRAINIAN LANGUAGE AND LITERATURE

M. S. Hlukhovska
DERIVATIVES OF THE CATEGORY OF INSTRUMENTALITY
AND THEIR MOTIVATIONAL FEATURES IN LANGUAGE……3

L. I. Kavun
ARTISTIC IMAGE OF OLEKSA SLISARENKO'S NOVEL «BLACK ANGEL»……9

T. M. Levchenko
SLENGISMS ON THE IDENTIFICATION OF MALE PERSONS
IN THE LANGUAGE OF MODERN MASMEDIA……16

M. M. Panochko
THE DEVELOPMENT OF UKRAINIAN LEXICOGRAPHY IN THE 70S OF THE TWENTIETH CENTURY……22

K. S. Pantileienko
REPRESENTATION OF "LIFE" THE MAIN CHARACTER IN THE NOVEL "THE DIARY EXECUTED"
BY MARIA MATIOS……28

L. A. Semak
MODERN TECHNOLOGIES OF TEACHING THE BUSINESS UKRAINIAN LANGUAGE
IN AGRARIAN INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION……33

O. I. Sushko, H. M. Kovalova
PHRASEOLOGIZED UNITS OF OFFICIAL-BUSINESS STYLE
OF THE UKRAINIAN LANGUAGE IN THE LIGHT OF CREATION OF THE TEXT
OF THE OFFICIAL DOCUMENT IN THE FIRST HALF OF THE XX CENTURY……40

O. S. Shanina, O. O. Sikorska
SUGGESTION IN PERFORMATIVE STRATEGIES AT THE STAGE OF OBJECTIVE SURVEY……46

GERMANIC LANGUAGES AND LITERATURES

A. I. Artemenko
PRAGMATIC MODALITY OF STIMULATING ECHO-QUESTIONS……52

O. O. Balaban
COGNITIVE MECHANISM AS *TERTIUM COMPARATIONIS*
FOR ESTABLISHING COGNITIVE-SEMANTIC UNIVERSALS……57

H. M. Bilokon
THE IDENTITY OF THE "NEW ADAM" IN LESLEY MARMON SILCO'S NOVEL
"GARDENS IN THE DUNES"……64

O. P. Haieva
METHODICAL DISCOURSE IN MODERN DISCURSIVE PARADIGM……70

L. V. Hikov
FACHLEXIK: WEGE ZUR FESTIGUNG……76

L. V. Koziarevych-Zozulya
EMPATHY IN THE PARADIGM OF LINGUISTIC CONFLICTOLOGY……82

A. M. Lyashuk
COGNITIVE-RHETORICAL FEATURES OF LANGUAGE EXPRESSION
OF AUSTRALIAN AND UKRAINIAN POLITICIANS' ABUSIVE
COMMUNICATIVE BEHAVIOR……88

I. I. Orel
TYPOLOGY OF IMAGES OF THE INTERNAL
FORM OF OBSENTIAL PHRASEOLOGIES OF THE GERMAN LANGUAGE……..97

A. A. Khilkovska
LINGUO-COMMUNICATIVE STRATEGIES OF CRITICISM AND DISAPPROVAL
IN LITARARY CHARACTERS' SPEECH (ON THE MATERIAL OF THE NOVEL
"THE CUCKOO'S CALLING" BY JOAN ROWLING)……..104

I. I. Shainer
THEMATIZATION OF EMOTIONS IN THE STRUCTURE
OF THE CONTEMPORARY BRITISH MILITARY FICTION TEXTS……112

APPLIED LINGUISTICS

O. L. Lavrinenko, O. Ya. Bovda, M. Ya. Dubchuk
PSYCHOLINGUISTIC THEORIES OF THE LANGUAGE ORIGIN
IN THE POSTMODERN PARADIGM……118

N. I. Melnyk
TYPOLOGISATION OF ELEVATOR SERVICE TERMINOLOGY……127

O. L. Nekrylova
APPLICATION OF VIRTUAL REALITY IN TEACHING FOREIGN STUDENTS
IN LANGUAGE OF ACADEMIC AND PROFESSIONAL COMMUNICATION……..136

АКАДЕМІЧНІ СТУДІЇ

СЕРІЯ «ГУМАНІТАРНІ НАУКИ»

Випуск 4

Коректура • Ірина Миколаївна Чудеснова

Комп'ютерна верстка • Наталія Сергіївна Кузнєцова

Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 16,97. Замов. № 0422/125. Наклад 300 прим.

Видавництво і друкарня – Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглезі, 6/1
Телефон +38 (048) 709 38 69,
+38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 6424 від 04.10.2018 р.